

परमपूज्य स्वर्गस्थ सौ. मातुश्री गान्धीबाई,
मुमुक्षुभट्टार.

અર્પણપત્રિકા સ્મરણી.

શ્રીમતી વેલ્લખાબે

ન માતૃ પર દેવનમ્ ॥

“ એક માતા સૌ શિક્ષક કરતા ખૂબ વધારે છે ”

(સ્માધિસ.)

પરમપૂજ્ય સ્વર્ગસ્થ સૌ. માતૃકી જાનકીબાઈ.

આપે સારા કૃપાળા જન્મ લઈ મને જન્મ આપ્યો, મને પૂર્ણપ્રેમથી હઠેરી આ દુનિયામાં સન્માર્ગ બતાવ્યો અને મને આપની અનેક સર્વોત્તમ ગુણોનો સચ્ચ આગિર્વાદ રૂપે બક્ષિય આપ્યો. આપે આપના આયુષ્યનો નીતિ, જ્ઞાન, વેગવ્ય, સુનીલતા, સૌજન્ય, અવધાર દક્ષતા, હયા વાતસલ્ય પ્રેમ માટે ઉપયોગ કરી છેવટે અર્વાકલાક સુધી “ સાબ સદાશિવ શિવહરે દિનકરે, માબ સદાશિવ શિવદગરે ” એ ભજનામૃત મીને પાઈ આ લોક છોડી દેવલોકમાં ચાલ્યો ગયા અને આપની પ્રાણ જ્યોતિ પરબદ્ધમાં મેળવી સદા માટે અમર થયા. આવી લાભ ભાગ્યે-કાષ્ટો મેળવ્યો હશે ! સદામાર, પતિવ્રતા, ગૃહશિક્ષણ, ધર્મર ભજનાનક તથા ઉપરોક્ત વિગેરે અસંખ્ય ગુણોની બક્ષિસના બદલામાં હું કંઈ પણ કરી શકું તેમ નથી તોપણ મને આપના આશિર્વાદથી જે થોડું મહું જ્ઞાન થયું છે, તેના પ્રજાવનકે પુત્ર કતબ્થ દર્શક “ પ્રેમનો ગુનર પ્રવાસ ” રૂપી અલ્પ પ્રયત્ન આપના શુદ્ધ અને પવિત્ર આત્માને શ્રદ્ધાપૂર્વક અર્પણ કરે છું. તેા તેના અલ્પ દિવસર દરરોજ એવી આરા છે.

વડોદરા.

}

આપનો,
માતૃભન-
સ્તાવય ચિંતામણી કુટુંબનાર.

પ્રસ્તાવના.

પ્રવાસ વર્ણનના આવા પુસ્તકને પ્રસ્તાવનાની ખાસ જરૂર હોય એમ અને જાગૃત નથી, પણ હાલમાં છેક ચાર પાંચ પાનાના ચોપાનીયાથી માંડીને કેક પાંચસો સાતસો પાનાના મોટા મન્યને "મન્ય કર્તાની પ્રસ્તાવના" જમાવવાનો એક રીવાજજી પડી ગયો છે તેટલા માટે સરસ્વતી મંદીરમાં આજના આ પ્રથમ પ્રવેશના પ્રસંગે આ શિષ્યામારનો આનાદર કરી મન્યમાર નમુઓનો યોગ જોડી દેવાનું અને મેઘજી જણાવતું નથી.

વડોદર નરેશ શ્રીમંત શ્રી સમાજસવ મહારાજ પોતાની પ્રજાની નૈતિક બૌદ્ધિક, સામાજિક અને આર્થિક ઉન્નતિ કરવા માટે કેટલી ખંતથી અનેક મોટા પ્રયાસો ચલાવે છે, એ વાતથી બાબ્બે ગુજરાતમાં એક જણ માણસ અજાણ્યો હશે પોતે, અનેકવાર પૃથ્વી પર્યટન કરી જુદા જુદા દેશની રીત રીવાજ અને રાજ્ય પદ્ધતિનું ચક્રમ અવલોકન કરી, પોતાના રીજામાં જે અનેક મુદ્દાઓ દાખલ કર્યા છે તેમા પોતાના રાજ્યના વરજી અમલદારો પૈકી કેટલાકને પરદેશ મોકલી તેમનું એક દર્શીય જ્ઞાન વિસ્તૃત કરવાનો ક્રમ, ખાસ છે વિશ્વ વિદ્યાલયમાં અભ્યાસ પુરો કરી, કેઈપત્તુ પદમામા જોડાતા પહેલા, જુદા જુદા દેશના રીતરીવાજ અને રોક સ્વભાવ વિગેરેનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ ગેળવવા માટે પરદેશમાં પર્યટન કરવા જવાનો રીવાજ પુરાપગા ધણો પ્રચલિત છે આપણા દેશની ગરીબ સ્થિતિને લીધે આ રીવાજ ખડી સામાન્ય થયેલું જાની શકે તેમ નથી. આ વાત / જ્ઞાનમંદ હાથ શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે દર સાલ પોતાના રાજ્યના જે અમલદારોને પરદેશમાં પ્રવાસ કરવા મોકલવાની મોકલ્યું કરી છે. આ ચોક્કસને અનુસરી, સન ૧૯૧૩

માં મને અને રાજા રામચંદ્ર ત્રાસી પકારને પુરાપતા પ્રવાસ કરવાને મોકલવાની ચેતના થઈ આ પ્રવાસની રાત્રે રાજાની હાલત બહારી રીતે આ પુસ્તકમાં વાચકને સાર કરવામાં આવી છે.

હિંદુસ્તાનમાંથી વિલાપત જવારને કપડાલતાની શી શી જરૂર છે તેમજ મુસાફરીમાં કઈ કઈ પરચુરણ ચીજોની ખર્ચ પ્રેરે છે વિગેરેની સંપૂર્ણ માહિતી આ પુસ્તકમાં આપવાનો મત રહ્યો છે. ત્યાં ખાવા પીવાની કેવી સગવડ થઈ શકે છે અને મુખ્યત્વે સુરત રીતે ધાન્યાહારી રહેવાને માટે કઈ ખાખતો ખાસ ધ્યાનમાં રાખવી પ્રેરે છે વિગેરે હકીકત આખા અભેદી છે આગમોટના અને રેલ્વેના પ્રવાસમાં રીડી થી થતો કાસમાં રાખવી અને ભયુરુ બાકની માધી વિગેરેની ત્યાં કેવા પ્રકારની વ્યવસ્થા છે ત્યાંમાં રિવિહીવ કા અને સોલાચાર કેવો છે રિગેર વિષયોની ખબર તેટલી વિગતવારે માહિતી આપવાનો આ પુસ્તકમાં સંપૂર્ણ પ્રયત્ન રહ્યો છે.

સુરાપ ખંડની મુસાફરી કરી આવેલા ધર્મ વિદ્વાન મુદરચેએ પ્રવાસ કર્યોની કિસ્સા ઉપરથી તે ધર્મ બાળે અંગ્રેજીમાં લખેલાં દોઢાંથી સામાન્યજન સંબંધિત તેને નિંદકોને તરવા લખી મળ્યાં હોતો નથી. અને મુસાફરીમાં જે પોર્સ ધર્મો અવસાપણનો છે તેમાં ધર્મ બાળે રક્ષણ વર્તન પર વિશેષ લક્ષ આપેલું હોય છે એટલે અંગ્રેજી મીઠી અર્જુનારને માટે, ખેતીમાં મુલાન જે કાંઈકાંઈને વિલાપત મોકલવાની કમળા દોના કમળા, ને દેશમાં પડતી અગચ્છો કેવી રીતે દુર થઈ શકે છે તેની માહિતી આપનાર એક પુસ્તક મોટી સમજ પ્રમાણે આપણી બાંધખોળ નથી અને આવી સોમાઈક હરકતોને લઈ આપણામાં વિલાપત સમઘી ધર્મી ગેર સમજીતે ચાલે છે. આવી ગેરસમજીત દુર થઈ પાખ્યાત્ય જાનના અગ્રાત આપણુ પ્રકરનો પોતાના ઉત્તાહી સુવચને પરેશ મોકલી તેમની સંકુચિત દ્રષ્ટિ ઉપાદેશો તો આ પુસ્તક લખવાનો હેતુ ધર્મ અંશે સદલ થયો માનીય. આવા કારણોને લઈ આ પુસ્તક એકાંતે કરવા ધર્મ મોકલ મધ્ય ગણે છે માટે ઉપલા પુસ્તકનો કિસ્સો લક્ષમાં રાખી વાચક વર્ગ આ મુદ્દા વચ્ચે કંટાળશે નહિ એવી આશા રાખી છું.

વાચક વર્ગ આગળ આવવાનો આ મારો પ્રથમ પ્રયત્ન હોવાથી આ પુસ્તકની ભાષામાં અને વિષય રચનામાં અનેક જુદાં રહેવાનો સંભવ છે. તે તેની વાચક વર્ગ દરમુજર કરશે. પ્રવાસ વર્ણનો વાંચવામાં ઘણા બાજે કંટાળા લેવાનું થાય છે તેટલા મારે આ પૃષ્ઠોત બને તેટલો મનોરંજક કરવાનો યત્ન કરવામાં આવ્યો છે. તે પણ આ સંબંધમાં જે હોયો વાચક વર્ગને માલુમ પડે તેના વરદ હ સક્ષીર ન્યાય દૃષ્ટિએ વિશેષ લક્ષ ન આપતાં માત્ર જે કંઈ યોગી ધણી ઉપયોગી માહિતી આ પુસ્તકમાં છે તેનો ધોગ્ય સત્કાર કરશે. એવી વાચક વર્ગને ખાસ સવિનય પ્રાર્થના છે.

શ્રીમંત સરકાર સયાજીરાવ મહારાજ ગાયકવાડ શ્રીમંતી ખાસ રૂપાથી અમારો આ મુરોપનો પ્રવાસ બની આવ્યો અને તેને લીધે આ પુસ્તક રચવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થયો તેટલા માટે શ્રીમંતનો જે મોટો ઉપકાર થયો છે તેના ઋણમાંથી માત્ર તેમનો આભાર માનીને જ છુટી સકાય તેમ નથી. તે પણ શ્રીમંત પ્રત્યે જે અનેક દરજ્જે મારે બદા કરવાની છે તેમાની એક દરજ્જા તરીકે હું આ સ્થળે શ્રીમંતનો વિનય પુર્વક આભાર માનવાની રજા લઉં છું. આ પુસ્તક લખવામાં મારા મિત્ર રા. રા. વિનયલાલ કનૈયાલાલ મુવ. એલ. સી. ઇ. એમજે જે મને મદદ કરી છે તે બદલ તેમનો હું મોટા ઉપકારથી આભાર માનું છું. તેમજ બીજા કેટલાક મિત્રો જેમજે હસ્તલિખિત પ્રત વપાસી અનેક અનુકૂળ સુચનાઓ કરી છે તેમનો પણ અત્રે આભાર માનવાની રજા લઉં છું. છેવટે જેની રૂપાથી અમારો આ પ્રવાસ સુખરૂપ થઈ નિર્વિઘ્ન પાર પડ્યો તે સર્વ શકિતમાન શ્રી સીતારાત ત્ર્યંબકમુખ વદન કરી આ પ્રસ્તાવના સમાપ્ત કરું છું.

વડોદરા,

તા. ૨૦-૧-૧૫.

}

દત્તાત્રય ચિંતામણી મુલુમકાર.

શ્રી.

યુરોપનો પ્રવાસ.

અનુક્રમણિકા.

ભાગ ૧ લો.

પૃથ્વી તૈયારી.

વિષય.

પૃષ્ઠ.

૧. ૪૫૨ અને ૪૫૩ યુરોપના પ્રવાસે મોકલવાની થીમતે કરેલી આજ્ઞા...	૧
કુકમ થયા, પછી તૈયારી	૧
પત્નીને પણ સાથે લઈ જવાનું હતું	૨
પિતાશ્રીએ પણ અમારી સાથે આવવાનું નક્કી કર્યું	૩
પ્રવાસમાં લાગ નગી જરૂરી ચિન્નેની ખરીદી	૩
તા. ૧-૮-૧૩ ના રોજ આસ્ટ્રીયન સોષલ કંપનીની " ક્લીએપેરા "	
ઘોડામાં જવાનું નક્કી થયું	૪
યામરા કુકે એન્ડ મનની કંપની વગરથી પ્રવાસમાં મળતી સગવડો ...	૪
કુક કંપનીની હોટેલ કુપનો	૫
આપડે-ટીડી સરટીફિકેટ	૬
તા. ૨૯-૯-૧૩ ના રોજ વડોદરાથી ઉપડ્યા	૬
આગમોટપરે જતા માટે વીકટોરીયા ડોક નંબર ૮ ઉપર ગયા...	૭
કમીઓ પેના ઘોડા	૭
મુળદા બંને થયેલી વૈધાનીય તપાસ	૮
આગમોટ પગી	૮

ભાગ ૨ જો.

મુંવર્ડથી દુન.

કલ્પિતોપેચા બોટ.

પહેલી ગત્રે જમવાની અડચણ	૧૦
કેપીનમાં દીવા લગાડવાનું સાધન	૧૧
નોકર બોલાવવા થંટીનું બટન (કોલેજેસ)	૧૨
પાયલટ બોટ	૧૩
બોટ લાગવાની શરમત થઈ	૧૪
દાદરપર ધણી આવેલીથી કિતરવું પડ્યું	૧૫
બાર ઉપરના નોકરોનું કામ કાજ	૧૬
બેરીસ્ટર બોમ	૧૭
ફરીપાછ માંદગીમાંથી માગ થવું	૧૭
વાયર લેખ ટેલીગ્રાફ આશીમ	૧૮
ડેક પેસેન્જર્સ	૧૯
મુખ્ય સદેશો મોકલ્યો	૨૦
એક આપેડ વધની મુશ્કેલીથી બી સાથે થયેલું બાપચુ	૨૦
ડેક મુકનો ઉપયોગ	૨૧
બોટ કેટલા માર્ગેથી આવી તે બતાવનારો હોવાસ	૨૧
મુસેમાન સોદાગર	૨૧
ગ પગરની મુલાકાત	૨૨
સ્મોકિંગ રૂમમાં સુવાની આવેલી અડચણ	૨૩
ડેક ઉપર સવારે હતારેઓ મ્હોર્મીંગ સુટમાં ફરતા હતા	૨૩
સા શમગવ અને રા. કૃદ્દમુદાવ	૨૪
બીએમાં પચુ બીટી પીવાનો રીવાજ	૨૪

ભાગ ૩ નો.

અડનથી સુરજ.

અડન.

અડન બંદર દેખાવા લાગ્યું.	૨૬
અડન બંદર પર ઉતર્યા	૨૭
મારકોટ નોંધ પાછા જોડ પર	૨૭
કલીઓ પેના બોટ.					
લાલ સહુદ્રમાં અમારો વખત આનંદમાં ગયો	૨૮
પહેલા વર્ગનો પહેલો માળ	૨૯
બીજો માળ	૨૯
ત્રીજો માળ	૩૦
ચોથો માળ	૩૦
પાંચમો માળ	૩૦
બીજા વર્ગનો પહેલો ને બીજો માળ	૩૧
ત્રીજા વર્ગની જગ્યા...	૩૧
હેરકટિંગ સહુત અને બાથરૂમ	૩૨
ફર્ટ કલાસ કેબીન	૩૨
ફર્ટ કલાસ કેબીનનો સામાન	૩૨
રવિવારની પ્રાર્થના	૩૩
જીણાં કપડાં એક સાથે રાખવાથી પડેલી અડચણ	૩૩
બોટ ઉપરના ૭ જમણુ	૩૪
ઝારનિંગલી	૩૪
એક્સપ્રેસ...	૩૪
પીરસવાની રીત	૩૫

જૂનિયર વખતે વ્યાનમાં રુખવાની ગાળનો	૩૧
અગીયાર વાઝાની ચલા	૩૨
સંચ	૩૨
છંડીબન દરી	૩૩
આશર નૂનડી	૩૭
ડીનરના પદાર્થ	૩૭
પીરસનારા સોડાની કવાયત	૩૮
સુવેળ બહાર ઉતરવાનો દરાવ કર્યો	૩૮

ભાગ ૪ થો.

ફીસ.

સુવેળ.

સુવેળ બહાર જવા ઉતર્યા	૩૯
સુવેળ બહાર	૩૯
સુવેળથી હસ્તાલીયા	૪૦

ફેરો.

મહમદઅલી દોઢેલ...	૪૧
હજીપરીયન નાચ	૪૨
હજીપરીયન પહેરવેરા	૪૩
હજીપરીયન મળતા આવાના પદાર્થ	૪૪
ફેરોન બગર	૪૪
પીગમીડ તરફનો ગતો	૪૫
પીગમીડ	૪૬
ગ્રોફમ અને જુના મંદિરો	૪૬
હજીર રવાદી	૪૭

આરબ લોકોની લડાઈ
એન્થ્રેક્સ ગાર્ડન
બુટ પોલિસની હુકમો
ન્યુ કેરો
હજીયથીયન દોષ્ટ
એક બહી બાહ	૪૮
કાલા ઉપરની મહમદી મસીહ	૪૮
કુઓલોજીકલ ગાર્ડન	૪૦
એકવેરીઅમ	૪૦
મ્યુઝીઅમ	૪૦
આરબી યુનિવર્સિટી	૪૧

ભાગ ૫ મો.

એલેક્ટ્રોડ્રોઆથી ત્રિંડીશી.

એલેક્ટ્રોડ્રોઆ.

કેશથી એલેક્ટ્રોડ્રોઆ...	૪૨
એલેક્ટ્રોડ્રોઆનો દેખાવ	૪૩
પોમ્પીનો સ્વંભ	૪૩
સેમરેમીસમાં બેસી નીકળ્યા	૪૪

ભાગ ૬ ઠો.

ઇટાલી.

બિંદીગી.

બિંદીગી જાંદર	૪૬
બિંદીગી રોસન	૪૬

નેપલ્સ.

મિડીઝાયા નેપલ્સ	૫૭
ગોલિસ ચોટીપર બાયા નહિ સમજવાથી પડેલી આડચાલુ	૫૭
સહેરનો દેખાવ	૫૮
અંગ્રેજી જાણનારે ગાઈડ મિ. એડવર્ડ	૫૯
મ્યુનિસીપલ ગોશીસમાં હાજરી	૫૯
મ્યુઝીઓ નેશનલ	૬૦
સશ્વત્વારા જાયાળાસુખી	૬૧
કેપીલ ટ્રામ	૬૨
ગાઈડ સાથે કરેલો ઠરાવ	૬૨

રોમ.

રોમ સહેરમાંની હોટેલની વજનીજ	૬૩
ખીજા વ્હીક્ટર ઇમાન્યુઅલ રાજાનું સ્મારક	૬૪
સેન્ટ પીટરનું મંદીર	૬૪
ગાઈડે કરેલી અમારી જમવાની વ્યવસ્થા	૬૫
વ્હેટીકન પેલેસ	૬૫
કોલોઝીયમ અને ખીજા પ્રાચીન રોમન ઇમારતો	૬૬
ગ્રીપેરા હાઉસ	૬૬
સેન્ટ પીટર અને ઇશુ ખ્રિસ્તનું ચુલાકાવનું સ્મારક	૬૭
કપાલ કુમ્મલ	૬૭
સેન્ટ પોલનું મંદીર	૬૮
ઇશુ ખ્રિસ્તના પાદ સ્પર્શથી પુનીવ થયેલો દાદરો	૬૮

ફ્લોરેન્સ.

ગ્રે-શાયન્ટ અને ગ્રોઈર્ન	૭૦
પીકમર ગ્યેલેરી	૭૦
બાજોલી ગાર્ડન	૭૦

વ્હેનીસ.

વ્હેનીસ	૭૧
-------------	-----	-----	-----	-----	----

સેન્ટમાર્ટિન મદીર અને ડ્યુક્લા પેલેસ...				
બેનીમનુ કાચ કામ
મિલ્કાન
મિલ્કાનનું કેથિડ્રલ
હિરોટોરીકલ નેશનલ મ્યુઝીયમ

ભાગ ૭ મો.

મિલ્કાનથી સેન્ટમાર્ટિન.

પ્રાસીઅન સરોવરોનો દેખાવ
સ્વીસ આલ્પાઇન રેલ્વે	૭૪
શ્રી મહારાજ સાહેબની બેઠ	૭૫
ખરફની શુક્ર	૭૫

સેન્ટ માર્ટિન.

સેન્ટ માર્ટિન	૭૬
વિઝેના નવા નિકેલ્યા	૭૬

ભાગ ૮ મો.

આસ્ટ્રીયા.

ઇન્સબ્રુક.

ઇન્સ બ્રુક	૭૬
વિઝેના.						
વિઝેના સહેરોનો દેખાવ	૭૬
આર્કિટક્ટીક પ્રદર્શન	૭૬
ફિગ મુઝી	૭૬

ભાગ ૬ મો.

જર્મની.

વિજ્ઞેનાથી બર્લીન.

ત્રિજ્ઞેનાથી બર્લીન
બ્રાન્ડરેન સિડેન	૮૧
વિન્ડર માર્ટન સિથેટરમાં બ્લેસ્ટીને બેલ	૮૧
એકવેરીઅમ	૮૨
ઇન્સેક્ટોરીઅમ	૮૨
કેપીડલ	૮૨
ક્રોનથી કોનિંગ્સ વિંટર	૮૨

ભાગ ૧૦ મો.

ફ્રાન્સ

ક્રોનથી પારિસ.

ક્રોનથી પારિસ	૮૪
પારિસમાં હિંદી ઝવેરીઓ	૮૪
બુવાદિ બ્લોન	૮૫
સુબ્લ પિકચર ગેસેરી	૮૫
નેપોલીયનની કબર...	૮૬
સક્રેમ્યર્ગ મ્યુઝીયમ	૮૬
મેથક સીટી	૮૬
પર્સેલ્સ	૮૬
વિજ્ઞાનુ ધર	૮૭
એડીલ દાવર	૮૭

ભાગ ૧૧ મો.

પારિસથી લેંડન.

૬૭૬૧૭૭ ચેનલ	૮૮
-----------------	-----	-----	-----	-----	-----	----

લેંડન.

ગ્રેજ વાટરના રસ્તાપર લિન્ડન ગોર્ટનમાં ૭૬ નંબરનું ઘર	૮૯
ચોમમ કુક કંપનીની મુખ્ય ઓફીસ	૯૦
લેંડનના રસ્તાપરની રહામરી	૯૧
રા. માવલજીકર	૯૨
વિમ્પલડન પાર્કની વમ્તી	૯૩
પિતામી માટે પાછા જવાની મીમરપર જગ્યા રીઝર્વ કરી	૯૪
લીંડનગાર્ડનમાં જમવાની સોાઈ -	૯૫
લેંડન પોલીસ	૯૬
લેંડનની બસેઝ	૯૭
સ્ટ્રોએલોજીકલ મ્યુઝીઅમ અને અમારૂં સ્વિક્સેપર બાણ	૯૮
ટ્રાલસગર રફેચર અને પીકચર ગેસેરી	૯૯
ટ્યુગ રેફે	૧૦૦
કેચીકલ	૧૦૧
વિમાનની સરતો	૧૦૨
અલ્દિના લોડોની સમ્મતા	૧૦૩
અંડરથાકેન્ડ રેફે	૧૦૪
ક્રમીગીઅલ સાર્વિચ એડિજીશન	૧૦૫
પ્રો. નીમેની ઓગખાણ યા	૧૦૬
મડમ હુમ્મડનું મીણના પુતળાનું મઝદુર્યાન	૧૦૭
પ્રીટીગ મ્યુઝીઅમ	૧૦૮

જા દિનેશા દુશ્વર " નો ખેલ	૧૦૦
આગમ નાટકની ટીકાટો ખરીદો	૧૦૦
લડનની રહાદરી	૧૦૧
ક્રીમેન્ટીયમ નામના કુલોનું પ્રદર્શન	૧૦૨
આલોની હથ	૧૦૨
હેમોફો રોર	૧૦૩
મીલ્ક ચોરડરનું નાટક	૧૦૪
ગાડી હાકનાર	૧૦૪
ગરીબારે કંઈ જવાનું ન હોવાથી ઉપજતો કંટાળો	૧૦૪
શ્રામ વ મહારાજની ખુલાશાવ...	૧૦૫
લંડનમાં ધુમમ	૧૦૫
ખીડીંગ મોમાયરી	૧૦૬
મોસાયરી મારફત ધર બંધાવવાના શયદા	૧૦૭
પ્રેક્ટિસર હનાયતમાન	૧૦૮
આષ્ટીયલ હોમ-એકઝીમિસ	૧૦૮
લડનમાં માલ આમન	૧૦૮
મિ. ગ્રેમન	૧૦૯
ચંદ્રગેખા બાણ જોવા આવેલા લોકો ,	૧૧૦
પિતામ્ના આજે દિલ્લિવાન પાગ મયા	૧૧૧
યુરોપમાં મળતાં ગાદમાછ ને કળકળાદિ...	૧૧૨
કથુ ગાઈન્સ	૧૧૨
યુનુસ મોહમ્મદની ધાન્યાહારી કપહારની દુકાન	૧૧૨
કુક કપનીનો કંટા પ્રેટ	૧૧૩
એકાદ સાગ કુટુંબમાં ગહી અહીનો રીન રીવાજ નેવાનું બની ગયું નહિ	૧૧૩
લડન ઝું...	૧૧૪
રાવર એ / લંડન	૧૧૪
પાલમેન્ટ હાઉસ અને વેસ્ટમી સ્ટર હોલ	૧૧૪

વેસ્ટ મીનસ્ટર ઓળી.	૧૧૫
શ્રી મહારાજ સપ્તેશ્વરે ત્રીદાય કરવા ગયા	૧૧૫
પુખ્ત હાડિસ	૧૧૫
વિન્ડસર કોશલ	૧૧૬
હિનની નીશાળો	૧૧૭
એક વિચિત્ર બનાવ	૧૧૭
ડેઝરી-શો	૧૧૮
નેચરલ હીસ્ટરીનું સંગ્રહસ્થાન	૧૧૮
અહિંઆ વિદ્યાર્થીઓનું તોશાન	૧૧૮
શુકવાર ટપાલ લખવામાં જતો	૧૨૦
વિક્ટોરીયા મ્યુઝીઅમ	૧૨૦
મી. સ્ટ્રેસમેન ગાઇડ વરીફ નેડે લેવાનું કરાવ્યું	૧૨૦

ભાગ ૧૨ ગો.

ઇંગ્લડમાંના વીજા શહેરો.

લંડનથી બર્મિંગહમ.

મગ્નુર મગવાની આડચલુ	૧૨૧
ત્રીન વર્ગમાં દહાડેજ પ્રવાસ કરવાનું નક્કી કર્યું	૧૨૧
પુગ્ગેનથી બર્મિંગહમ	૧૨૨
બર્મિંગહમ	૧૨૨

સ્ટ્રેડફર્ડ આન ઓફેસન.

રોમપીઅરનું ઘર	૧૨૩
સેમિટન રેલ	૧૨૩

સિન્હરપુલ.

ટપુટાનિઠ આગખોટ અને આવરહેડ રેલ્વે	૧૨૪
મેન્સેસ્ટર	૧૨૪

બ્રૅડ ફુર્ડ.

બ્રૅડ ફુર્ડ કારખાનાની સારી સ્થિતી	૧૨૪
વાળ કાપવાની નવી રીત	૧૨૪
લીડસ	૧૨૪

ભાગ ૧૩ મો.

સ્કાલેસન્ડ.

બ્રૅડફુર્ડથી એડિનબરો	૧૨૬
એડિનબરો	૧૨૬
હોલીરૂક પેસેસ અને આર્થર સીટ	૧૨૬
કેમ્લ ક્રામ	૧૨૭
ધુનીવરમીની	૧૨૭

એબરડીન.

એબરડીન ગામ	૧૨૭
હિંદુસ્તાનમાં રહી આવેલાને હિંદુસ્તાનના પ્રિય હોમ છે	૧૨૮
મજબુત વખતસીરપણું	૧૨૮

એબરડીનથી ઇનલ્ડરનેસ.

કોસ્ટ, નો અને આઈસ	૧૨૯
ઈન્લ્ડરનેસ	૧૨૯

ઇનલ્ડરનેસથી પર્થ.

ઈન્લ્ડરનેસનો દેખાવ	૧૩૦
--------------------	-----	-----	-----	-----

પૃથ્વી સ્ત્રાસગો.

સ્ત્રાસગો	૧૩૦
પ્રેસ બેટરીઅન ચર્ચમાં પ્રાર્થના	૧૩૧

સ્ત્રાસગોથી સ્ટેનરર.

આયર્લેન્ડ જ્યાં માટે સ્ટેનરર બંદરે આવ્યા	૧૩૨
--	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

ભાગ ૧૪ મો

આયર્લેન્ડ-બેલફાસ્ટ.

બેલફાસ્ટ	૧૩૨
--------------	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

ડબ્લીન,

ફિઝિકાલિન	૧૩૩
-----------	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

કીલોર્ન.

કીલોર્નના મરોવર	૧૩૩
-----------------	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

કીલોર્નથી પાછા લંડન	૧૩૪
---------------------	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

ભાગ ૧૫ મો

પાછા લંડનમાં.

લંડન.

અહીં ૬૫માં પોલીસની અવરજા	૧૩૫
--------------------------	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

લડનમાં ખુશી જળ્યાઓ	૧૩૬
હાઈડપાર્ટ	૧૩૬
આબ્જન્ટ મેમોરીઅલ	૧૩૬
નતાલની સોઈ અહીંની ટાટ	૧૩૭
આપટન	૧૩૮
ઓક્સફર્ડ સ્ટ્રીટમાં રાત્રે દેખાવ...	૧૩૮
અહીંના નોકરોની કામ કરવાની રીત	૧૩૮
પોર્ટસ્માઉથ	૧૪૧
પાછા જવાની વારીખ નક્કી કરી 'બોટમાં જળ્યા રીઝન્ડ' કરી	૧૪૧
કેમ્બ્રિજ	૧૪૨
કુતરાં પાળવાનો શોખ	૧૪૨
બીલ્ડહોલ અને કાન્ડેટ ગાર્ડન માર્કેટ	૧૪૩
નેશનલ પીકચર ગેલેરી	૧૪૪
પોલેસ ડાયેક્શન	૧૪૪
બેંકવેલ ટનલ	૧૪૪
ટેટસ પિકચર ગેલેરી...	૧૪૫
અહીંના રીવાજો અહીંની હવાને અવગુણ	૧૪૫
આટલીની કુકાનો	૧૪૬
ચુરોપમાં માંસાહાર	૧૪૬
નાતાલની તૈયારી	૧૪૭
સાયન્સમ્યુઝીઅમ	૧૪૭
સાયન્સમ્યુઝીઅમ જોવાનો ખીજો દિવસ	૧૪૮
કેટલ-શો	૧૪૮
પોલીટેકનીક	૧૪૮
સાયન્સની ટી શોપ્સ	૧૪૮
જાહેરખબરોનો સંક્રાંત	૧૪૮

અહીં ના શિષ્યાચારના કેટલાક મુશ્કેલી પ્રકાર...
અંગ્રેજી પદ્ધતના કેટલાક ધ્યાન-માલારી પદાર્થો; -વૅકેટ	૧૫૦
ઈન્ટેપ્લ	૧૫૧
ઈમ્પીરીઅલ ઇન્સ્ટીટ્યુટ	૧૫૨
વિક્ટોરીઆ પિયર પેલેસ	૧૫૨
ધાયેટર	૧૫૩
નેશનલ ઇન્ડીયન એસોસીએશન	૧૫૩
લડગેટ પામેન્ટ ગરીબોનું બજાર	૧૫૪
છેતર પંડીની કુકનો...	૧૫૪
અહીંયા ધી મળતું નથી	૧૫૫
અહીંના લોકોને મશાલાના પદાર્થો આવતા નથી	૧૫૫
આલબર્ટ મેમોરીઅલ હોલમાં ગાણું	૧૫૫
ટાંક અહીં પડવા લાગી	૧૫૬
અહીંની જમીન	૧૫૬
અહીંના લોકો રોજ હોટલમાં જમતા નથી પણ ઘેર જમે છે	૧૫૬
નાતાલનો તહેવાર	૧૫૭
આ તહેવારનો એક વિચીત્ર રીવાજ	૧૫૮
શાંતિકુપ નામના વૈમાનિકના શુદ્ધાંત ખાવાના પ્રયોગ	૧૫૮
યુરોપીયન લોકોમાં આપણા જેવો જાતીભેદ નથી...	૧૫૯
યુરોપમાં આપા બિગલ અહીં છે	૧૫૯
હર્સ્ટ ગોર્ન	૧૬૦
સામાન્ય આંધ્યો	૧૬૦
નવા રાજનો વિધી	૧૬૦
હોગેનબેક સરકસની ટીકીટ કાઢી આવ્યા	૧૬૧
હોગેનબેક સરકસનો મંડપ	૧૬૧
મરકસનો ખેત્ર	૧૬૧
મરકસની નોડેના જનાવરોના મંચ	૧૬૨

સાહસી કોપવાનુ પત્ર...	૧૨૨
આજે અમે બધાને ચઢાવીના બોલાઆ કલ્પા	૧૨૨
મહાવીર મુશ્કટી નામનું નાટક.	૧૨૩
આસપાસની કોલેજો	૧૨૩
કેનો પ્રતી...	૧૨૩
બધા સામાન બાકી તૈયાર કર્યો	૧૨૪
મુશ્કેલીમાં ધર્મશાળા વિગેરે હોતી નથી	૧૨૪
બાલુના એલ	૧૨૪
બધા સામાન રવાના કર્યો	૧૨૪
પોતાની એકે ઉચે ચૂકવે દાદર	૧૨૪
હાઉસ સહેર છોડવાની દિવસીરી	૧૨૪
મે. બીએને જમવા નોવર્થા	૧૨૬

ભાગ ૧૬ મો

ફરી ફાન્સ

હાઉસથી પારિસ.

ફાઉન્ટેન	૧૨૭
બીએનથી પારિસ	૧૨૭

પારિસ.

ફાઉન્ટેન/સો ગામખંડેલ	૧૨૮
અહિંના રસ્તા	૧૨૮
પોલિસની અવસ્થા	૧૨૮
ગાડીવાળા	૧૨૮

ટ્રામ અને બસેસ	૧૬૮
ઓપેરા હાઉસ	૧૬૯
આલાંખા નાટક મદમાં વેરાયટીનો એલ	૧૬૯
ઓટો મેટ્રીકફે ઉપહાર ગૃહ	૧૬૯
આસ હોંક કાંડે	૧૭૦
પોમ્બો જોડવાની નવીન વરેલ	૧૭૦

ભાગ ૧૭ મો

વેલ્જીયમ અને હૉલંડ

શુસેલ્સ

શહેરનો દેખાવ	૧૭૧
રાઉન હાલ પાસેના મોક અને લીમ્બોર્ગ રાજ્યનો ભાગ	૧૭૧
પહેલવાનોની કુસ્તી	૧૭૨
શરવામાં આવતા શહેરોનો દેખાવ	૧૭૨

અંમસ્ટરડમ

રાજમહેલ અને નેશનલ મ્યુઝિયમ	૧૭૩
નૂવું શહેર...	૧૭૩
સેન્ટ્રીંગ કરતાં જોકરાંઓ અમને વીંટળાઈ ગયા	૧૭૪

કાગળને ઝોછંગ કરવાનું કારખાનું	૧૮૨
મજૂર સોદાના મુખને માટે કરેલી તબવીબ	૧૮૨
કાગળ તૈયાર કરવાના સાંચા બનાવવાનું કારખાનું	૧૮૩
લાકડાં કાપવાનું યંત્ર તૈયાર કરવાનું કારખાનું	૧૮૩
રા. પવારને વધુ બે વર્ષ અમેરીકામાં શિખવા જેવા હુકમ થઈ આવ્યો	૧૮૩
ટગો પદ્ધતીનો નાચો	૧૮૪
રા. પવાર હાઉન લપડયા અને અમે સો મ્યુનીક ગયા	૧૮૪
પુતળા બનાવવાનું શીખવવાની યાજ્ઞા	૧૮૫
કિલ્ટેન પારોન ગામમાં ગયા	૧૮૫
મરફના લટકતા ચાંબલા	૧૮૬
સ્કેટીંગ શીખવ વગેરે શીખાણની રમતો	૧૮૬
હરી ગયેલું એક સરોવર	૧૮૬
અલિનું સાયન્સ મ્યુઝીઅમ	૧૮૭
મિયરે હાંફે તૈયાર કરવાનું કારખાનું	૧૮૭

ભાગ ૧૯ મા.

ફરી આસ્ટ્રીયા

મ્યુનીકથી ટ્રીએસ્ટ.

આસ્ટ્રીઅન આરુપસની સીનરી	૧૮૮
-------------------------	-----

ટ્રીએસ્ટ.

આસ્ટ્રીઅન સોષટ કંપનીની બોટ	૧૮૯
----------------------------	-----

ગાખસાંઝમાં અમારે જવાનું હતું.

ગદુ શહેર	૧૮૯
ટ્રિએન્ટ બંદર	૧૮૯
ઓપસીનો ગામ બોધ અવ્યા	૧૯૦
મી. રેલ્વે મેન ખીજી ખુરશીઓ લઈ આવ્યો	૧૯૦
મી. રેલ્વે મેને અમને છેલ્લા પાંચ મહિનામાં બહુજ મદદ કરી	૧૯૦

ભાગ ૨૦ મો.

ટ્રીએસ્ટથી મુંબઈ.

ગાખસાંઝ.

૧૦ ડેક ઉપરની કસરત શાળા	૧૯૨
૧૦ ડેક પર મિ ગલ્લ બર્થ કેબીન્સ	૧૯૨
ફ્રી ડેક પરના હબલ બર્થ કેબીન્સ	૧૯૩
લી ડેક પરની ઓગ્રીઓ	૧૯૩
અમારી ઓગ્રીમાની સગવડો	૧૯૩
બોટ ઉપર બાલ	૧૯૪
પોર્ટ મિલ્ડ બહરપર ઉતરી બનર જોવા	૧૯૪
યુરોપીયન ઉવારોએ અડીચી પેતાની ટોપીઓ ખાલી	૧૯૪
૧૦ કીલ્ડથી સુએઝની નહેર ચાર માપ છે	૧૯૫
સુએઝની નહેર	૧૯૫
અમારી પેટાઓ બોટપર સુકીવ આવી હતી	૧૯૬
આ વખતે જમવાની વ્યવસ્થા	૧૯૬

ખોટપર થયેલી જાળખાણ	૧૯૬
આ મોટી ખોટ થયું યવનના તોફાનમાં ડોલવા લાગી	૧૯૭
અંતમાં રા. દોડકરને ઘેર ગયા	૧૯૭
દુર્બલને લીધે બહુ ગમત થઈ	૧૯૭
ખોટપર સ્વચ્છતા બહુજ રહેલી હતી	૧૯૮
મુખમાં બંદર પાસે આવતું હોય અમાંક દોલે દશમાં સોગે નંદિ	૧૯૮
ખોટપરના જુદાજુદા સાધનોનો પ્રયોગ અનભાવી જોતાં જોવા મળ્યું	૧૯૮
આજ તો મુખમાં પહોંચવાની નિર્દેશ બહુજ વધી પડી	૧૯૮
સવારે, પહેલા હઠી સામાન બાંધ્યો	૧૯૮
મુખમાં આરામાં રોકાઈ રહેલું પડ્યું	૨૦૦
વડીલોને નમન કર્યું	૨૦૦
વડોદરે આવ્યા	૨૦૦
શ્રી સીતા રામચંદ્રેવને વંદન	૨૦૧

પરિશિષ્ટની અનુક્રમણિકા

પરિશિષ્ટ ૧ છું.

મુરોપનો પ્રવાસ કરતી વખતે કપડાં વિગેરે સામાન ખરેલી કર્યું
તે વિષયની લેખિકા.

મારા માટે ખરેલી કરેલું સામાન	૧ થી ૧૩
મારી પત્ની માટે ખરેલી સામાન	૧૩ થી ૧૭

પરિશિષ્ટ ૨ જી

મુરોપના પ્રવાસમાં મારા એકલા માટે થયેલો ખર્ચ	૧૮ થી ૨૬
---	-----	-----	----------

પરિશિષ્ટ ૩ જી.

નાણાં કોટક	૨૭ થી ૨૯
------------	-----	-----	-----	----------

જુદી જુદી બાપાઓમનો યોગ 'સમ્યક' અને 'વોમો' ... ૩૧ થી ૩૪

ચિત્રોની અનુક્રમણિકો.

વિષય.

૧	આમારા ધરોપના પ્રવામનો નકશો	...	૧૦
૨	શ્રી. મહારાજ સયાજીરાય માધવાડ	...	૨૫
૩	પરમપૂજ્ય સ્વર્ગસ્થ સૌ. માતૃશ્રી જનકીબાઈસાહેબ સુબુમહાર.	...	૪૪
૪	શ્રી સુબુમહાર (દેશી પહેરવેશમાં.)	...	૪૭
૫	શ્રી સુબુમહાર (અંગ્રેજી પહેરવેશમાં.)	...	૪૮
૬	પ્રાપ્તિન હોમ—ડી.ઓ.પેના યોગ	...	૫૧
૭	ગધેડાના મોઢામાં બેઠેલી આરંભી ઓળખી	...	૫૨
૮	પિસમીડ (ઉડ ઉપરની ફરારી.)	...	૫૩
૯	સ્ત્રી ઉપર પાણી વેંચનારો—કેરો.	...	૫૪
૧૦	કિશોર ઉપરની મહા મહત્વની મુશાહ અને કિશોર સંદેશ	...	૫૫
૧૧	સેટ્પીટરના માંદર સામેની ચોક્કસ રીત	...	૫૬
૧૨	ઓળેસ હાડકાની અંદરનો દેખાવો—રોમ.	...	૫૭
૧૩	જાહેનીસનો રિઓ ફી મેડીકટી નામનો જલમાર્ગ.	...	૫૮
૧૪	મિલાનનું દેશી ફૂલ	...	૫૯
૧૫	વિચેનાના એક સ્ત્રીનો દેખાવ	...	૬૦
૧૬	અનંદર ડેન લીડેન—બુર્લીન	...	૬૧
૧૭	બગીચામાંના ફવાર—બુર્લીન	...	૬૨
૧૮	એરીક ટાવર—બાગીચા	...	૬૩
૧૯	લડન પોલિસ	...	૬૪

૧૦ પિકેડીલ મરહમ—લંડન.	૬૩
૨૧ કાદલગાર મહેમર—લંડન.	૬૪
૨૨ ટાવરબીમ—લંડન....	...
૨૩ પાલંમેટગૃહ—લંડન
૨૪ સમુદ્રકાંડાનો દેખાવ—આયમટ ૧૩૮
૨૫ ઝીન્કમ કોસેજ—કેંબ્રીજ ૧૪૨
૨૬ આમ થી કકાડે—પારિમ. ૧૭૦
૨૭ ઘસે થી જાળીમ (ન્યાયમદિર)—અમેડસ. ૧૭૧
૨૮ અંમરદરડમની એક નહેરનો દેખાવો. ૧૭૩
૨૯ એક રસ્તાપરનો દેખાવો—અર્જીન. ૧૭૬
૩૦ પિકચર ગેલેરીપામેનો ચોક્ક—ફ્રેસડન. ૧૦૯
૩૧ ગેલેરીન વિમાનોનો તબેવો—સેપઝીક. ૧૮૧
૩૨ બરજના ઝૂલના થાંમલા—મ્યુનિક. ૧૮૬
૩૩ “ એ ” ડેક હિપરની કસરત—ગાપ્સોઝ. ૧૮૨
૩૪ આમરી ખોટ પામેથી જામરી એક આગમોટ—મ્યુવેનની નહેર....	૧૮૫

- ૧ શ્રી. દત્તાત્રય ત્રિતામણી (ઈ) | ૨ આખંડ યૌ. લક્ષ્મીબાઈ
આખાસાહેબ મુળુમદાર. | મુળુમદાર (શ્રી. આખાસા-
બી એ, એલએલ બી. | હેમ મુળુમદારનાં પતિ)
૩ શ્રી. ત્રિતામણી નારાયણ (ઈ) લાઉસાહેબ મુળુમદાર.

યુરોપનો પ્રવાસ.

ભાગ ૧ લો.

પુર્વતયારી.

તા. ૩ જુન ૧૯૧૩ ને સનીવારને રોજ શ્રીમંત સ્વામીશવ મહારાજે

રા. પવાર અને મને યુરો-
પના પ્રવાસે મોકલવાની શ્રીમં-
તે કરેલી આજ્ઞા.

કૃપાવંત થઈ આજ્ઞા કરમાવી કે “ રા. રા. કૃતાત્મ
ચિંતામણી સુબ્રહ્મણ્યને યુરોપના પ્રવાસે મોક-
લવા. ” યુરોપ જવાની ઇચ્છા મારા મનમાં ધણા
વખતથી હતી તેથી આ હુકમ બહાર પડતાં મને
ઘણો આનંદ થયો. શ્રીમંતે યુરોપના અનેક પ્રવાસ

કરેલા હોવાથી સુસાધરીમાં શી શી અડચણો આવે છે તે તેમણે સંપૂર્ણ માહિતી
હોવાથી તેઓ નામદારે એક બીજાને મદદ થાય એવા ઇષ્ટ હેતુથી રા. રા. રામચંદ્ર
રાવજી પવારને પણ મારી સાથે યુરોપના પ્રવાસે જવા હુકમ કરમાવ્યો.

આ ફરમાન થયા પછી આ લાંબા પ્રવાસ માટે શી શી તજનીજ કરવી એ

હુકમ થયા પછી તૈયારી.

સંબંધી અનેક વિચારો મનમાં ઘોળાયા લાગ્યા.

વિદાયત જવાની મારી પૂર્ણ ઇચ્છા હતી તેપણ તે

આખતનો પ્રત્યક્ષ હુકમ હાથમાં પડયા પછી જેમ

જેમ પ્રવાસે જવાનો વખત પામે આવતો ગયો તેમ તેમ મારા મનની કંઈક ચમત્કા-
રિક સ્થિતિ થતી ગઈ. ન્દાનપણથી અત્યાર સુધી હું કદી લાંબી સુસાધરી ગયેલો
નહોતો. અને વળી યુરોપના પ્રવાસમાં તે માંસાહાર શિવાય આવીજ શકવાનું નહિ
એવું ધણાએને મોંઠે વારંવાર માંબજેવું દેવાયી માન જે ન વનતપત્યાદાગીના

મનમાં કંઈ કંઈ ગભરામણ થઈ આવી તેમાં કંઈ નવાઈ જેવું નથી તો પણ હિંમત ન હાગતા જે સોમ કનસ્પતિ પત્ન ગ્રી વિલાયતની સદર માગી આવ્યા હતા તેમની પામેથી આ વિષે માહિતી મેળવવા શરૂઆત કરી આમાંના મેલાએકાએતો એવું જણાવ્યું કે સુરોપના પ્રત્યેક મોગ રાહગેમાં અને કેટલાએક ગામડાઓમાં પણ હવે વન અત્યાહારી હોમને અતુંકેન “ હોટેલ્સ ” (વિશીઓ) ઉઘડવા છે, અને આવી કેટલીક હોટેલ્સની યાદી પણ મે તેમની પામેથી કરી લીધી આ વિષયની ઘણું માહિતી મે ગે રીંગગાવર તરફથી અને મળી અને પ્રથમ મારા મનમાં જે શક્યો હતી તેવું હવે સમાધાન થયું તો પણ મને જોઈએ તેવી શાંતિ મળી નહિ આગળથી પ્રવાસક્રમ નક્કી કરવા માટે જે જે પ્રવાસ વર્ણનના પુસ્તકો અને ગાઈડ બુક્સ અને મળી શક્યા તે બારીકીથી વાંચી-જ્વામાં જે યોડો ધણો વખત અને પ્રવાસ પહેલાં મળ્યો તેનો ઉપયોગ કર્યો, આવી રીતે આગળથી પુસ્તકો વાંચી પ્રવાસક્રમ ઠરાવી રાખ્યાથી ધણો શમશે થાય છે એવો મને અનુભવ થયો સુમારતીમાં જે માત્ર ધાન્ય ઉપર ગ્રી શમશે નહિ તો પડી માસાહાર કરવો કે કેમ તે પ્રશ્ન મે વખત આવે નક્કી કરી લેવાનું ઠગવી તરત પુરતું મનનું સમાધાન કર્યું અને સાથે શી રી વસ્તુઓ રાખરી તે મળી કેટલીક યાદીઓ મારા અનુભવી મિત્રોની મદદથી એકઠી થી ગળી અને બીજી કેટલીક માહિતી અંગ્રેજી કપડીઓને પર લખી એળવી હતી

મારૂં વિલામત જવાનું નક્કી થયા પડી મરી પત્નીએ જણાવ્યા કરી કે

“ હું પ્રવાસમાં સાથે આવું તો તો હરકત છે ? ”

પત્નીને પણ સાથે લઈ પારકા અને અજાણ્યા દેશમાં પત્નીને સાથે લઈ જવાનું હતું

જવાની અને તરફની અડચણો વેઠવી પડશે એવા વિચારથી મારૂં મન આ પ્રશ્નનો ખુલાસો

કરના ઘણું અવગણ બન્યું મારા મિત્ર મડગમાંનો કોઈ પણ સુરોપની સુમારતીએ કુટુંબ મહિત જઈ આવેલો નહિ હોવાથી આ બાબતમાં મલાહ પણ મેની લેરી ? અખરે મે દિવાન બડાદુર સમર્થ માહેબ જેવા વયોવૃદ્ધ અને અનુભવી માણસની મલાહ લીધી અને તેમણે યુગેપ જેવા સુવરેલા દેશમાં પત્નીને સાથે લઈ જવું થી કોઈપણ પ્રમત્તની અડચણ આવશે નહિ અને સુખેથી સપત્નીક સુરોપ જવા મલાહ આપી મારા પીતાથી બાકીમાંકેમ શ્રી (ચિતામનુગવ નાશવળ સુરુમદાર) અને મમ્મગ શ્રી બાળામાહેબ ચીફ ચૌદ મીગ્જ એમને આ વિષે વાન મગા નેઓએ પણ ધણી ખુશીથી પત્નીને સાથે પ્રવાસમાં લઈ જવા આજ્ઞા આપી કેવાક

લોકોએ પત્નીને સાથે લઈ જવાથી વળતે અનાડી ગોરા લોકો તરફથી ત્રાસ થશે એવું જણાવી અને સહેજ ગભરાણુમાં નાંખ્યો. પણ આખરે મેં મારો વિચાર પત્નીને સાથે લઈ જવાનો નક્કી કર્યો.

અમે પતિપત્ની લાંબો વખત યુરોપ તરફ જતાં હોવાથી પિતાશ્રી ઘેર એકલા

રહેવાના તે કરતાં તેઓ પણ સાથે આવે તો ટેવું !

પિતાશ્રીએ પણ અમારી સાથે એવો મહેજ મનમાં વિચાર આવ્યો અને સાથે આવવાનું નક્કી કર્યું. આ વિચાર પિતાશ્રીને જણાવતાજ તેમના આવવાથી અમને પણ સારો સંધાઈ થશે એવું ધારી

તેઓએ પણ અમારી સાથે આવવાનું નક્કી કર્યું. અને મારા સસરા શ્રીમંત બાળા સાહેબ ચિદ્ર ઓફ મિરજ એમણે અમારી સંધાઈ સાર રા. ગણેશ નારાયણ દાળેને મોકલવાનું ઠરાવ્યું.

અમારા કુટુંબના ત્રણે જણાં યુરોપની મુસાફરીએ જવાનાં છીએ એ વાત

પહેલાં પહેલાં તો ઘણાંઓએ માની નહિ. પણ

પ્રવાસમાં લાગનારી જરૂરી ન્યારે અમે ત્રણ તો અવશ્ય જવાનાંજ છીએ એવી ચિંતેની ખરીદી.

મુધરેલાઓને અમારો વિચાર પસંદ આવ્યો પણ

જુના વિચારના કેટલાકોએ પિતાશ્રીએ વૃદ્ધાવસ્થામાં પરદેશ ગમન કરવું યોગ્ય નથી

એમ જણાવ્યું. પ્રવાસમાં લાગનારી જરૂરી ચીજોની ખરીદી કરવા અમે મુખ્ય

ગયા. મુખ્યમાં હમેશ અમે અમારા મામા ડાક્ટર મેરેથર ગોપાળ દેશમુખને ત્યાંજ

હમેશના રીવાજ પ્રમાણે ઉતર્યા. ડા. દેશમુખની પીછાણુના ડા. બાર્નેટર તેમની

પત્ની સહિત વિલાયત જઈ આવ્યા છે. એવી ખબર પડવાથી તેમની પાસે ગયા

અને તેમની પત્નીએ મારી પત્ની સાર પ્રવાસ માટે શુ શુ કપડાં ખરીદવા તેની

સંપૂર્ણ માહિતી આપી અમને ઉપકૃત કર્યા મારા બાળપણના સ્નેહી ડા. દીનકર

સખારામ સરદેસાઈ ચોડાજ દહાડા પહેલાં વિલાયતથી પાછા આવી મુખ્યમાં

પ્રેક્ટીસ કરતા હતા તેમને સાથે લઈ તેમની સલાહ પ્રમાણે “ એસ્ક્રીપ્શ એન્ડ

લાઈ ” નામની અંગ્રેજી દુકાનમાં કપડ ખરીદ કરી તેજ દુકાનમાં કપડા રીવરા

આપ્યાં. અને મુખ્ય બીજા ચોડા રોજ બીજા પરચુરસુ ચીજો ખરીદીને અમે

વડોદરે પાછા આવ્યા.

હવે હમ કંપનીની આગખોટમાં યુરોપ જતું એ પ્રથમ ઉપરિચિત થયો. પી.

તા. ૧-૮-૧૩ ના રોજ આ- એન્ડ એ કમ્પનીની (પેતીન્ગુલર એન્ડ ઓર્ગી- સ્ટ્રીઅન' સોઇડ કમ્પનીની ચેન્ટલ) આગખોટમાં સરકારી ટપાલ લઇ જવામાં આવે છે. અને ધણા ખરા શ્રીમંત લોકો આ કમ્પનીની મેલ સ્ટીમરમાં જ યુરોપ જાય છે. પણ આ કમ્પનીનું બાકુ બીજી કમ્પનીઓ કરતાં ધણું વધારે હોય છે. એટલે અમે આ કમ્પની શિવાય બીજી કોઇ કમ્પનીની સ્ટીમરમાં જવાનું ધાર્યું. તપાસ કરતાં એની ખબર મળી કે ઓર્ગી- અન સોઇડ કમ્પનીની આગખોટ ધણીજ સોઇડર હોઇ તેનું બાકુ પણ પી. એન્ડ. 'ઓ. કુ.' કરતાં ધણું ઓછું હોય છે. આ કમ્પનીની આગખોટ પ્રત્યેક મહિનાની પેહેલી તારીખે મુખ્યધથી યુરોપ માટે નીકળે છે. અને અમે ઓગસ્ટ મહિનાની પહેલી તારીખે નીકળનારી આગખોટમાં જવાનું નક્કી કર્યું. મુખ્યમાં ઓર્ગીઅન સોઇડ કમ્પનીની ઓફીસમાંથી આ આગખોટની ટીકીટ મળે છે. પણ મુમાદર લોકોને મર્વ રીતે અનુકૂળતા કરી આપવા માટે “યોમમ કુક એન્ડ સન” નામની એક કમ્પની યથાપન થયેલી છે. અને આ કમ્પની મારફત જો ટીકીટ ખરીદવામાં આવે તો પ્રવાસમાં અનુકૂળતા વિશેષ મળશે એવી ખબર સ્વાધી અમે અમારી ટીકીટ માટે આ કમ્પનીને લખ્યું. આ કમ્પનીએ અમારે માટે તારીખ ૧ લી ઓગ- સ્ટના રોજ નીકળનારી “કીઓપેના” નામની આગખોટ ઉપર બે બર્થ (પથારી) વાળી એક કેબીન અને તેની જોડમાંની એક બીજી કેબીનમાં એક બર્થ, એ પ્રમાણે પહેલા વર્ગની ત્રણ જગ્યાઓ રીઝર્વ કરી રાખી.

“યોમમ કુક એન્ડ સન” કમ્પનીની સાખાઓ જગતના દરેક મોટા

યોમમ કુક એન્ડ સનની કમ્પની તરફથી પ્રવાસમાં મળતી સંગવડો.

શહેરમાં સ્થાયેલી હોવાથી આ કમ્પની તરફથી મુમાદરોની ઉત્તમ તબીબી સખવામાં આવે છે. આના જોવા બીજી કેટલીક કમ્પનીઓ કામ કરે છે પણ તે કમ્પનીઓનો વ્યવહાર આના જેટલો વિસ્તાર પામ્યો નથી. ગમે તે દેશમાં જાય તો દરેક

મોટા સ્ટેશને અને દરેક મોટા બંદરે આ કુક કમ્પનીના દુબાઈઆઓ (ઈન્ટર િ મુમાદર) અને મદદ કરવાને હાજરજ હોય છે. તેમની મદદથી મુમાદરને ખાપા પડતી નથી. આ કમ્પનીની માગશત પ્રવાસ કરનારને પૈસા સુબધી ફી નહીં નથી અને માથે નાણું પણ રોકડુ ફેરવવું પડતુ નથી. આ બુલર નોટો સાથે રાખવાથી ગમે તે ગ્રામમાં આ કમ્પનીની દુકાન- તે દેવનુ ચલણી નાણુ મળી શકે છે. આ કમ્પની તરફથી અનેક જાનના

નકશા અને સ્થળ વર્ણનોના નાનાં નાનાં સચિત્ર ચોપાનીઆં પણ મુસાફરને પુરાં પાડવામાં આવે છે. અને પ્રવાસક્રમ નક્કી કરવામાં તે ઘણા ઉપયોગી થઈ પડે છે. આ ઉપરાંત આ કુમ્પની, આપણા સરસામાન એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે સહીસલામત પહોંચાડી આપે છે, આપણા સામાનનો વીમો ઉતારે છે, આપણાં નાણાં જો સરખી આપણાં ચાલુ ખાતાનો હિસાબ રાખે છે, અને વળી આ કુમ્પનીને શીરનામે આવતી આપણી ટપાલ વિગેરે ડાકનો સામાન જો તે પ્રવાસીના જાણાવેલા શીર નામે પહોંચાડી આપે છે. આવાં બીજાં અનેક નાના પ્રકારના કામે આપણી સગવડના, આ કુમ્પની તરફથી થાય છે. એવું જાણી અમે અમારો પ્રવાસ આ કુમ્પની મારફતજ કરવાનું નક્કી કર્યું.

આ કુમ્પનીમાંથી દેશ દેશની હોટેલોની કુપનો (ટીકીટ) વેચાતી મળે છે.

આ કુપનો જુદા જુદા દરજ્જાની હોઇ તે કીયા કુક કમ્પનીની હોટેલ કુપનો. દેશમાં અને કઇ હોટેલોમાં તે સ્વીકારવામાં આવશે તેની સંપૂર્ણ માહિતી આ સાથે આપવામાં આવે છે.

દરેક કુપનના ચાર જુદા જુદા ભાગ કરેલા હોય છે. પહેલો ભાગ સવારની શીગમણીનો, બીજો ભાગ બપોરના નાસ્તાનો, ત્રીજો ભાગ રાતના મુખ્ય જમણનો અને ચોથો ભાગ રહેવાની જગ્યાનો મુકરર કરેલો હોય છે. આ ચારે ભાગમાંના ગમે તે ભાગનો અથવા બધાએ ભાગનો ઉપયોગ ગમે તે વખતે છુટથી થઈ શકે છે. આ કુપનો ખરીદ કરવાથી નીચે પ્રમાણેના શયદા પ્રવાસીને થાય છે.

૧. મુસાફરીમાં કોઇપણ ગામે ગયા પછી તે ગામમાં સારૂ સગવડવાળું હોટેલ શોધી કહાડવાનો વ્યર્થ વખત કાઢવો પડતો નથી.

૨. જે હોટેલમાં આ કુપનો ચાલે છે તેમાં એકાદ પણ અગ્રિજ જાણનારો ચાકર કે ચાકરડી હોય છેજ એટલે માત્ર અગ્રિજ જાણનાર મુસાફરને બહુ સગવડ મળે છે.

૩. અજાણ્યા માણસને પારકા દેશની હોટેલવાળાથી વધારે દામ લઈ ખુતી લેવાનું બની શકતું નથી.

અમારી આગમોટ ટ્રીએસ્ટ બંદરે જનારી હોવાથી તે બંદરથી લંડન સુધીની રેલ્વેની ટીકીટ પણ મુજબમાં ખરીદી લેવાની અમને બહુ અનુકૂળ પડશે એવું અમને કુક કમ્પનીમાંથી કહેવામાં આવ્યું. પણ તે વખતે તે કુમ્પનીની મુબઈની

ઓશીસમાં માત્ર બેનીસથી નેપથ્ય સુધીનીજ રેલ્વે ટીકીટો શિલ્ક હોવાથી અમને તે ટીકીટો આપવામાં આવી અને બાકીના પ્રવાસનું બાકુ અમારી પાસેથી અગાઉ લઈ નેપથ્યથી લંડન સુધીની રેલ્વે ટીકીટો અમને આપવા માટે નેપથ્યની ઓશીસ ઉપર અમને દુકમ આપ્યો. આ ની રીતે યુરોપની રેલ્વે મુઆફરીની ટીકીટો અગાઉથી મુખ્યમાં ખરીદવાથી અમને લાભ થવાને બદલે ગેરલાભ થયો એવું પાછળના અનુભવપરથી જણાયું.

હિંદુસ્તાનની બહાર મુસાફરી કરવી હોય છે તો પરદેશમાં આપણી કોઈ ઓળખાણુ માટે તેટલા માટે અંદીયા ટીસ્ટીકેટ આપડેન્ડીટી સરટીફીકેટ. મેજસ્ટ્રેટ (જલ્લાના મુખા) અગર પોલીસીસલ એજન્ટ (દેશી રાજ્યના સરકારી એજન્ટ) તરફથી આપડેન્ડીટી સરટીફીકેટ (ઓળખાણુ આપનાર સરકારી બલામણુ પત્ર) લેવું વધારે સમવડવાળું અને જરૂરનું હોવાથી અમે તેનાં સરટીફીકેટ મેળવવાની જોડવણુ કરી. આ પત્રમાં મુસાફર માણસની જાત, ઉંમર, ધર્મ, રહેઠાણુ વગેરે વિગત લખી લેવામાં આવેછે; તેમજ મુસાફરી કરવાનો સ્થા ઉદ્દેશ છે. તે પુછી વિગતવાર તપાસ થઈ આ પત્ર આપવામાં આવે છે. આનું સરટીફીકેટ મેળવવામાં અમને કોઈ પ્રકારની બડવણુ આવી નહિ. પરાયા દેશોમાં જેવા કે ફ્રાન્સ, જર્મની વગેરે દેશોમાં આપણે કોણુ અને ક્યા દેશના છીએ તે ચોક્કસ કરવાને આ પત્રનો ધણોજ ઉપયોગ થાય છે.

હવે પ્રવાસમાં નીકળવાનો દિવસ છેક નજીક આવી પડયો. તા. ૨૯-૭-૧૩ ના રોજ સવારની કાઠ માડીમાં વડોદરથી મુંબઈ તા. ૨૯-૭-૧૩ ના રોજ જવાનું ઠગવ્યું. ધરમાંથી નિકળતા પહેલાં જેની વડોદરથી ઉપડ્યા. તે બંધનવચ્ચ દીનદયાજ કુલસ્વામી શ્રી સીતા રામચંદ્રનું દર્શન કર્યું અને આપનારોને નમસ્કાર કરી રોડન ઉપર વિદાય થયા. યુરોપના પ્રવાસે જવાની પ્રબળ ઇચ્છા હોવા છતાં ધર છોડતી વખત જે સ્વાભાવિક લાગણીઓ થઈ આવે છે. તેનો અનુભવ અમને થવાવશર રહ્યો નહિ. ગ્રેઇનપર વિદાય કરવાને એટલી અને મિત્રમંડળ તરફથી અમને કુલદાર આપવામાં આવ્યા અને એ મર્દની રજા લઈ જયોરના ૧૩મા વાગ્યાની માડીથી નીકળી અમે ગરે સાડા અઠ વાગ્યે મુંબઈ જઈ પહોંચ્યા.

તા. ૧ લી ઑગસ્ટ ૧૯૧૩.

મુળાધર્મો અમે અમારા મામા ડૉ. મોરેશ્વર દેશમુખને ત્યાં જીવતા, અને કેટલીક પરચુરણ ચીજોની ખરીદી કરી. અમારી બોટ આગબોટ પર જવા માટે કેટલા વાગે અને કંઈ જગ્યાએથી ઉપડવાની છે પીકેટરીઆ ડોક નંબર ૮ તેની તપાસ કુક કંપનીમાં કરી. અમારી બોટ “ક્લીએપેન્ડા” તા. ૧ લી ઑગસ્ટના રોજ પીકેટરીઆ ડોક નંબર આઠ પરથી સાંજના ચાર વાગે ઉપડવાની હોવાથી આપણા દેશી રીવાજ પ્રમાણે બે કલાક વહેલા એટલે બે વાગે ધક્કા ઉપર અમે આવી પહોંચ્યા, કુક કંપની તરફથી ખખર મળી હતી કે અમને પહોંચાડવા આવનાર આણસોને બોટ પર જવા દેવામાં આવશે નહિ, તોપણ ધક્કા ઉપરથીજ અમને વિદાય કરવાને અમારા સમાવહાલા અને રનેલીઓ આવ્યા હતા. ત્યાં ગયા પછી ખખર પડી કે બોટ પર બધાને આવવાની છુટ છે. એટલે અમને પહોંચાડવા આવનારાઓને પણ અમારી આગબોટ જોવાની સારી તક મળી. આ આગબોટ જોઈ તેમના મનમાં સમુદ્ર પ્રવાસ માટે લાગનારી રસાભાવિક બીક ધણે દરજ્જે કમી થઈ. અમારી સાથે આવનાર સં. પવાર પણ ચાર વાગે બોટ પર આવી પહોંચ્યા. બોટ સાંજે ૭ વાગે ઉપડવાની છે, એમ ખખર મળવાથી અમે બધા સાથે નિરાંતે વાતચીત કરી આખી આગબોટ જોઈ કાઢી.

વિદ્યાપત જવાની આગબોટ મેં આજ પ્રથમજ જોઈ. આ પહેલાં એક વખત ફૂં વેંશુલા સુધી બોટમાં બેસી ગયો હતો પણ તે ક્લીએપેન્ડા બોટ.

વિદ્યાપત માણુમ પડ્યો આ બોટ ૩૧૭ ફીટ લાંબી હોઈ તે ૪૦૦૦ ટનની હતી મુરોપ જતી આગબોટોમાં આ ન્હાનામાં ન્હાના વર્ગની આગબોટ છે એવું જ્યારે અમે જાણ્યું ત્યારે અમે બહુ ચકીત થઈ ગયા. આ બોટની રચના, રંગરોગાન, ફરનીચર, કાચનો સુદર સામાન વિગેરે એટલાં તો ઉચ્ચ પ્રકારનાં હતાં કે જાણે આપણે એક મોટા રાજમહેલમાં કેમ ફરતા હોઈએ એમ લાગ્યું. એક માળથી બીજા માળ પર જવાના દાદરા એટલાં તો પહોળા અને એવાં તો સુદર ગંધીયા જડેલા હતા કે અમે તો છકકળ થઈ ગયા. આપણા રાજમહેલોમાં આવો બપોરે જવલેજ જોવામાં આવે છે તો મુસાફરી કરવાની એક સાધારણ આગબોટમાં આટલો જથ્થો રાજમહેલ જોઈ કાણ આશ્ચર્ય પામ્યા વિના રહે ! આપણા ગરીબ દેશમાં હમેશાં જુની ખરી પડતી દીવાલોવાળાં ઘરોને

જુનાં તાંબાપીતળના વામણોન જોનારી આપણી આંખોને આ આગળોટને બપોડો જોઈ કેવું થતું હતો તેની કલ્પના કરવાનું વાંચક વર્ગનેજ સોંપીશું.

હમો સર્વ આગળોટ જોતા હતા એવામાં ઘટ થયો. આગળોટ પડના પ્રવાસીઓ સુદાને પણ નીચે ઉતારવાનો લુકમ થયો. આનો મુખ્ય અંદરે થયેલી વૈદકીય શો અર્થ છે તે પ્રથમ અમે સમજ્યા નહિ. કદાચ આગળોટ ઉપડવાની હતી ? પણ બધાને નીચે કેમ જારે છે ? આ પ્રમાણે વિચારમાળા ચાલે છે એટલામાં એક યુરોપીઅન ડૉક્ટર ઉતાર્યોની વૈદકીય તપાસ કરતો માત્રુમ પડ્યો. વૈદકીય તપાસ માટે કુદ કમ્પનીએ અમને મુચ્છ્યું હતું તેજ પ્રસંગ આવી પહોંચ્યો એમ જાણ્યું. અંગ્રેજોની તપાસ કરવા એક લેડી ડૉક્ટર આવી હતી. પ્લેગના દહાડામાં રોશન પર ડૉક્ટર તપાસવા હતા તે ધણાના ધ્યાનમાં હશે. આ તપાસ તેના જેવીજ પણ તેટલી સખ્તાઈથી કરવામાં આવતી નહોતી. એક દેશમાંથી બીજા દેશમાં જનારા ઉતાર્યોમાં કોઈ ચેપી રોગથીતો પીડાતો નથી એ તપાસવાનો આ તપાસનો મુખ્ય ઉદ્દેશ હોય છે. બોટ ઉપરના ખલાશીઓ અને નીજ વર્ગના ઉતાર્યોને તેમની પધારી છુગડાં વિગેરેની તપાસ કરી પછી બોટ પર જવાની રજા આપવામાં આવી. બીજા અને પહેલા વર્ગના લોકોની માત્ર નાડી પરિક્ષાજ કરવામાં આવી. આવી રીતે ચેપી રોગ અટકાવવાને માટે કરેલી જોડવણ થઈ રહી છે. આગળોટને પણ પ્રત્યેક મુસાફરી પછી સાર ધોષ નાખવામાં આવે છે એટલે રોગી જાતુઓના નાશ થઈ જાય. ચેપી રોગ અટકાવવાની સાવચેતી આવી રીતે જ લેવામાં ન આવે તો પ્લેગ જેવા કુદ રોગ જગમગ પ્રસરી જાય.

આ તપાસ પછી અમે આગળોટ પર ગયાં અને પહોંચાડવા આવનાર એલીઓ ધક્કાપર રજા. આવી રીતે થતા પડવાથી આગળોટ ઉપડી. અમારી મનની નિયતિ ધણી વિચિત્ર થઈ પડી. આગળોટના ડેક (ટુન્ક) ઉપરથી અમે અમારા રોડીઓ નેડે વાનગીત કરના હતા એટલાખેતો ધક્કાઉપરથી બોટ પર આવવાનો દાદરો અમેરી લેવામાં આવ્યો. બોટ ઉપડવાની તૈયારીમાં છે એમ જાણાવવાને એટલ પછી એક સીસેડો વામ્બો એટલે યોડી વારે બોટ ધક્કા ઉપરથી ધામે ધામે ધુરી પડી આગળ ચાલવા લાગી. રાત્રાજાખેતો બોટ એટલી મંદમતિથી ચાલતી હતી કે તે ગાલે છે કે નહિ તેની અમને ખબર મુઠાં પડી નહિ. જ્યારે

ધક્કાપરના અમારા રતેહીઓ ફર જતા લાગ્યા. ત્યારે અમે જાણ્યું કે આપણી સર સર થઈ ચુકી છે. બોટ ઉપડી ત્યારે સંધ્યાનો અમલ થઈ ગયો હતો અને અંધાર થવા માંડ્યું હતું. ધક્કા ઉપરના અમારા રતેહીઓ જ્યાં સુધી દેખાયા કર્યા ત્યાં સુધી અમે તેમને નમસ્કાર કરવાનુંજ રાખ્યું હતું. આવી રીતે જ્યારે છેક અમે રતેહીઓથી છુટા પડ્યા અને ફરી કેટલાક મહિનાઓ સુધી તેમના દર્શન થશે નહિ એવો વિચાર જ્યારે મનમાં આવ્યો ત્યારે ખેદ થઈ આંખમાં ઝળઝળામી આવે ગયાં. જ્યાં સુધી સુખાઈ બંદર દેખાયું ત્યાં સુધી અમે એટલી નજરે તેની સામું જોઈ રહ્યા અને છેવટે તેપણ અંધારાને લીધે દેખાતું બધ થયું રાત્રે બંદરના દીવા દેખાયા કરતા હતા. તેપણ કેટલોક સમય વીતે દેખાતા બધ પડ્યા અને હવે આપણે આપણી જન્મભૂમીને છોડીજ દીધી એવી ખાતરી થઈ ત્યારે અમારે ધણીજ વિચિત્ર લાગણીઓ અનુભવવી પડી.

ભાગ ૨ નો.

મુંવઈથી એડન.

તા. ૧-૮-૧૩ શુક્રવાર.

રૂબરૂ ખંદેર દેખાતું બંધ થયા પછી અમે સાથે આંબેલી રેલવેએસર્સ
(તુલકપર બેસવાની ખુરશી-આ ખુરશી આપણી
પહેલી રાત્રે જમવાની અ- બંધ થતી છુગડાની આરામ ખુરશીના જેવી હોય
ડયલ્યુ. છે) ઉપર બેસી સમુદ્રની મજાદુ જોવા સામ્યા.
આગબોટ ઉપર વીજળીની બત્તીઓ હોવાથી

આખી આગબોટમાં ઝકઝકાટ પ્રકાશ પડી રેશે હતો. અમે પ્રથમથીજ કેક કમ્પ-
નીમાં તપાસ કરી હતી કે આગબોટપર અમને ધાન્યાહાર મળી શકશે કે કેમ ?
તેમણે અમને જણાવ્યું હતું કે પી. એન્ડ એ. કમ્પનીની આગબોટો શિવાય બીજી
કોઈ પણ બોટોપર ધાન્યાહારી જીદી ગોઠવણ હોતી નથી તોપણ જો તમે આગ-
બોટના મુખ્ય રેસોબ્લ આજે કે કલક ખાતેથી ગોઠવણ કરશો તો તમને ધાન્યાહાર
મેળવવામાં બહુ અડચણ આવશે નહિ. આવી ગોઠવણ કરવા માટે મેં મુખ્ય
રેસોબ્લિયાને મળવાનો વિચાર કર્યો પણ બોટપર અમારો પહેલોજ પ્રસંગ હોવાથી
અમને બહુ નવું નવું લાગતું હતું અને જોડેના બધા હિતારઓ ગોરા દોષ્ટ અમે
જાણે કોઈ નવાજ સમાજમાં આવ્યા હોઈએ એવું લાગતું હતું. વળી બોટપરના
વમામ લોક ઑસ્ટ્રીઆ દેશના હોઈ તેમાંનું કોઈ અંગ્રેજી જાણતું નહોતું એટલે
જો તો ખુલાસો મેળવવા પ્રથમ અમને બહુજ અડચણ પડી. બોટપરના મુખ્ય
રેસોબ્લને (હેડરુઅર્ડ) ગોધી કાઢ્યો પણ તેને અંગ્રેજી બીલકુલ આવડતું નહોતું.
કોઈપણ નોકર અંગ્રેજી સમજે છે કે નહિ તેની બાજુ દહાડતાં માથુમ પડ્યું. કે
તેની હાથ નીચેના રેસોબ્લને (આર્મિસ્ટ્રટ રુદુઅર્ડ) ને મેજસાજ બાબતુનુટું

૧ રા. દત્તાત્રય ચિંતામણી ઉર્ફ
આબાસાહેબ મુલુમદાર,
બી. એ; એલએલ. બી.

૨ અખંડ સૌ. લક્ષ્મીબાઈ
મુલુમદાર (રા. આબાસા-
હેબ મુલુમદારનાં પત્નિ).

૩ રા. ચિંતામણીરાવ નારાયણ ઉર્ફ સાહિસાહેબ મુલુમદાર.

અગ્રેજી આવશે છે. મેં તેને અમારે દેવા પ્રકારનું ખાવાનું જોઈએ તેની સમજ પાડી અને તેણે તે પ્રમાણે ખાવાનું અમને રાજ તૈયાર કરી આપવાનું કહ્યું. પણ આજે વખત બહુ થઈ ગયો હોવાથી તેવા પદાર્થો કરવાનો વખત નથી એવું જાણી દીલગીરી પ્રદર્શિત કરી. આવી રીતે રાત્રે જમવાની વ્યવસ્થા થઈ નહિ પણ કાલથી રીતસર જમવાનું મળશે જાણી રહેજ આનંદ થયો. શિવાય (ફેર ચડવાની) લાગનારી ધાત્તી હોવાથી આજે અદ્યપચાહાર કરવાનો પ્રથમથીજ અમારો વિચાર હતો એ વાત જ્યારે યાદ આવી ત્યારે આજે જમવાનું મળ્યું નહિ એ એક રીતે સાજ જ થયું એમ વિચારી અને ઇસાપતીતિમાં વર્ણવેલા શિવાજીની પેઠે હંથા વેલાપગની કાફો ખાતી છે એવું માની મનનું સમાધાન ક્યું. અને રાત્રે માત્ર સાથે આણેલા ભાથા ઉપરજ નિર્વાહ કરવાનું નક્કી ક્યું. એટલામાં એક નોકર ધટ વગાડતો વગાડતો અમારી પાસે થઈને ગયો. જમવાની તૈયારીનો ઘંટ હશે એવું મેં અનુમાન ક્યું અને બીજા ઉતારચો જમવા માટે ઉઠી ગયા.

અને અમારે જમવા જવાનું નહિ હોવાથી ખુરશી પર બેસી રવા રાત્રે

નવ વાગ્યા પછી અમે કેમીનમા નાસ્તો કરવા

કેમીનમાં દીવા લગાડવાનું ગયા પણ કેમીનમા દીવો લગાડેલો નહિ હોવાથી સાધન છેક અંધારું હતું. આ ચોરડીમા દીવો લગાડવા

માટે વીજળીનું બટન ક્યાં છે તેની અમને ખીસકુલ

ખબર હતી નહિ. એટલે પાડોશની કેમીનમા જ્યાં દીવો લગાડેલો હતો ત્યાં જઈ તપાસ કરી અને અમારી કેમીનમા બીજે અંધારામાં હાથ ફેરવી બટન શોધી કાઢ્યું તે એ ત્રણ વખત દબાવી જોયું પણ દીવો કાંઈ લાગ્યો નહિ એટલે બીજું બટન હજે એમ ધારી બીજું બટન દાખ્યું તો એકદમ દીવો થયો. અને પછી ભાથાની પેળ ઉઘાડી નાસ્તો કરવાની તૈયારી કરતા હતા. એટલામાં તો અમારી કેમીનનું બારણું કાંઈ ઠોકવા લાગ્યું. બારણું ઉઘાડી જોયું તો એક ગોરો નોકર ઇચારતથી પુછવા લાગ્યો કે શું જોઈએ છીએ? આ નોકરે સરેવ જીનનો કોટ પાટલુન પહેરેલો હતો, પગમા કાળા જોડા (જુટ) ચઢાવ્યા હતા. માથે ટોપી નહોતી આ કેમ આજો અને એને કોણે જોલ્યો એની અમને કંઈ સમજ

પેડી નહિ, આવી રીતે તેની સાથે કંઈ પણ બોલ્યા શિવાય વખત કાઢી નાંખવો થોમ્સ નહિ લાગવાથી અને ગોરા નોકરને કામ પણ શું બતાવવું. વિગેરે વિચારથી બહુજ થોડાજો થઈ ગયો. આખરે આવેલા નોકરને કંઈપણ કામ બતાવી તેને દૂર કરવો અને આ રીતે થયું, તેનો નિરાંતે વિચાર કરવો એવું ધારી તે નોકરને આઈસવોટર (ખરેખરું થડું પાંણી) લાવવા કહ્યું, હંમેશાં અગ્રેજ ઉતાઈ સાથે સંબંધ થવાથી તે આવો અથો સમજી શક્યો.

આ નોકર વગર બોલાવ્યો કેવી રીતે આવ્યો તેનો વિચાર કરવાં યાદ આવ્યું કે દીવો સગાવવા માટે કેમીનમાં પ્રથમ નોકર બોલાવવા ધંડીતું જે બટન જે ત્રણ વાર દબાવ્યું હતું તે નોકરને બટન (કાલબેલ). બોલાવવાની ધંડીતું બટન તો નહિ હોય ?

આ વાતનો અનુભવ લેવા તે બટન ફરીથી નહિં દાખવાં ખીજી પથારી પાસેનું બટન દબાવ્યું અને બારણે કોઈ આવે છે કે કેમ તેની રાહ જોતા બેઠા. થોડા વખતમાં પાછું બારણું ટોકાયું એટલે અમને દસવું આવ્યું અને બારણું ઉઘાડી જોયું તો બારણા પાસે એક ગોરી મડમ “ શું જોઈએ છીએ ” એમ પુછતી દબી રહેલી જોઈ. એટલે અમને હવે ખાત્રી થઈ કે આ બટનો નોકર કોઢેને બોલાવવાનાં છે. મારી પત્નીની પથારી પાસેનું બટન દાખ્યું એટલે બાઈ નોકર હાજર થઈ તે ઉપરથી સ્ત્રીઓ માટે બાઈ નોકર રાખેલી હોવી જોઈએ એવું અનુમાન કહ્યું, આ બાઈના પોશાક મડમ જેવો હોઈ આગલા ભાગમાં ક્યારે વગેરે પડે નહિ માટે એક સફેદ કપડાનો કડકો ગળાથી પગ સુધી લટકાવેલો હતો. આ બાઈ પાસે પણ આઈસ વોટર મંગાવ્યું અને જો પહેલેથી કેમીનમાં આવી તેમાં શું શું સગવડો છે તે જોઈ રાખી હોત તો આવો થોડાજો થાવ નહિ. આગતોટ ઉપર સી રી મમરડો હોય છે તેની આપજતે પ્રથમ માલિની નદિ દેવાથી આવી ખુલ્લ મવાનો સંબંધ ન્હે છે માટે આવી માલિની પડેલેથી મેં મારી લેવાનું પ્રવાસી માટે ધણું જરૂરનું છે એવો અભાગે અનુભવ થયો.

નાસ્તો કર્યા પછી કેમીન કરવાં કેક ઉપગતી દવા ખુલ્લી દોવાથી અમે કેક ઉપર આવ્યા બીજા ઉતારએ જમી પગવારી કેક ઉપર ફરવા દતા અને કેટલાક પેતપેતાની કેકેઅર્મ (તુલકપર ખેસવાની આચમ પ્રુરકીઓ)

પર એકા હતા. અમે પણ અમારી ખુરશીઓ કેકના કોડા પાસે મુકી સમુદ્રનું નિરીક્ષણ કરતા એકા. રાતના દસ વાગ્યા પછી ઘણાખંડ ડિનારો પોતાની કેબીનમાં ચાલ્યા ગયા. અત્યાર મુઘી સમુદ્ર સાથે શાન્ત હતો તે હવે ધીમે ધીમે તોફાનપર આવવા માંડ્યો. પવન પણ જોરથી ફુંકવા લાગ્યો. થોડીવાર પહેલાં સમુદ્ર શાન્ત જોઈ અમને એવો વિચાર આવ્યો કે સગળા પ્રવાસ શાન્તીમાં જ પ્રસાર થશે પણ આ આસા આ નહોતાં તોફાનને લઈ નહિ થઈ ગઈ. હવે સમુદ્રમાં હુંગર જેવાં મોટાં મોજાં આવવા લાગ્યાં, અને અમારી આવડી મોટી બોટ એક નહાનાં હોડકાની માફક ડોલવા લાગી, રાત પણ અધારી માર હોવાથી અમારી ખીંકમાં વધારો થયો. આ પ્રમાણે હજી અમે વિગાર કરીએ છીએ એટલામાં બોટ ઉપરનો કાર્પ અમલદાર મોટા અવાજે કંઈ કુત્તર કરતા હોય એમ જણાવ્યું. આ અધારી રાતે બોટ પુરે જોડમાં જતી હતી તે વખતે આ રી ગડબડ ચાલે છે તે જાણવાની અમને હેતુકંઠા થઈ. ત્યાંથી અવાજ આવતો હતો ત્યાં અમે ઉતાવળથી ગયા તો ત્યાં અમારી નજરે એક નહાની હોડી અમારી બોટ પાસે જણાઈ આ હોડીમાં પાંચ છ દેશી માણસો બેઠેલા હતા અને તેમની પામે એક ફાનસ જળાવ્યું હતું. આ તોફાનમાં હોડીતો એટલી બધી ડોલતી હતી કે તે હમણાં કુબી જશે કે શું ? એમ અમને લાગ્યું. એટલામાં એક ગોરો અમલદાર દોરડીની નીસરણી વડે અમારી બોટ ઉપરથી બહુજ સંભાળીને નીચે હોડીમાં ઉતરતો માણસ પડ્યો. આ જોઈ અમારી જીભમાં વધવા લાગી. આખરે તે અમલદાર નીચેની હોડી નજીક જઈ પહોંચ્યો પણ તેનાથી એકદમ હોડીમાં ઉતરાણું નહીં. તે હોડી મોજાં સાથે એકદમ ઉંચી નીચી થતી હતી. એટલે તે અમલદાર મહા મુશ્કેલીથી હોડીમાં ઉતર્યો. અને જોતજોતામાં તે હોડી અમારી બોટની પાછળ રહી ગઈ. અને અધારામાં અદસ્ય થઈ ગઈ. આ હોડી કોની હતી અને તેમાં બેસી ક્યાણ ગયું વિગેરેની અમને કંઈ સમજણ પડી નહિ અમારી માફક ખીંજ એક બે ગોરા ઉતાર્યો આ બનાવ જોવા આવ્યા હતા. તેમને પુછતાં જણાવ્યું કે આ “ પાયલોટ બોટ ” હતી. જ્યારે મુખ્ય બદરના બારામાં કોઈ બોટ આવવાની હોય અગર જવાની હોય ત્યારે બદરના વીકટ માર્ગમાંથી તે બોટને સુરક્ષિત રીતે લઈ જવા માટે બદરનો એક અમલદાર સાથે આવે છે. અને

આ રીવાજ મુજબ અમારી “ કંડીઓપેટ્રા ” બોટ સાથે એક અધિકારી આવેશે તેને પાછા જવા માટે સાથે એક હોડી આણેલી તેમાં બેસીને પાછો ગયો. હવે અમારી બોટ બંદરના બારામાંથી નીકળી મોટા સમુદ્રમાં પડી હતી એટલે તોશન પણ વધારે જણાવવા લાગ્યું. મોડી રાત થઇ જવાથી અમે સૌ કેપીનમાં જઇ સુઈ ગયા.

હું સવારે ઉઠ્યો ત્યારે ફેર આવતા હોય એવું જણાવા લાગ્યું. શરીરે પરસેવો

બોટ લાગવાની શરૂવાત વખતે દીવો ઓલવી નાંખેલો હોવાથી અધારામાં થઈ.
કંઈ જણાવું નહોતું. બોટ ઉપર આ વખતે પૂર્ણ ચાંતતા હોઈ એન્જનના અવાજ શિવાય

કંઈ પણ સંભળાતું નહોતું કેટલા વાગ્યા છે તે જોવા માટે દીવો લગાડી ગજવાની ધડીયાળ જોવા ઉઠ્યો તો અંકર આવી પડી ‘જવા જેવું’ લાગ્યું આ વખતે અમારી બોટ પૂરી જોસમાં ડોલવી હોય એમ જણાવું કેપીનના પોર્ટ હોલમાંથી (કાચની ગોળ બાર) સમુદ્રનું પાણી અંદર આવે નહિ માટે તે બારી સાંજે જ નેરથી વાસી દીધી હતી. કેપીનમાં વીજળી પડેલા ચાલતો હતો પણ બહારની ચોખ્ખી હવા શિવાય કંઈ જાણ મુઝારો થતો હતો. ધીમે રહીને ઉડીને જોયું તો ત્રણ વાગ્યા હતા એવું જણાવું. એટલે ફરી સૂંઝ જવાનો વિચાર કર્યો.

મોડીવારે પાછો જાવો. તો પોર્ટ હોલમાંથી અજવાળું દેખાયું. રહવાર પડી જાણી છુગાડાં પહેરવા ઉઠવા જઈ હું તો પેટમાં આંકડી આવ્યા જેવું લાગવાથી સુઈ ગયો. હવે બોટ લાગવા માંડી છે એવી ખાતરી થઈ અને બોટપર લગાડેલા નવા રંગરોગાનની વાસથી આ મુઝવણીમાં વધારો થયો.

પ્રાતર્વિધી માટે બહાર જવાની જરૂર જણાઈ રહે સુતી વખત બધું ઉઠવાટ થતો હોવાથી કોટ પાટણન કહાડી ધોતીયું પહેરીને સુઈ ગયો હતો બહાર જવા માટે કોટ પાટણન ચડાવવાની જરૂર જણાવાથી હું છુગાડાં પહેરવા મંડ્યો એટલે ફેર પ્રુઅજ જોરમાં આવવા લાગ્યા. તેથી પાટણન પહેરી ફરી સુઈ ગયો. ફરી ઉડીને ફરી એક કોટ પહેરી સુઈ ગયો. ફેર ચડવાથી ઉલટી થશે એવું લાગ્યું. આ

રિયતિ જોઈ આવેા દુખઃદાયક પ્રવાસ માથે લીધા બદલ મનને પચ્ચાતાપ થતા લાગ્યો. ધેર લીચકા ખાવાની અને ટેવ હોવાથી ફેર ચડવાની અને ખીક ન્હોતી આખરે જેમ તેમ કરી પરાણે લુગડાં પહેરી પ્રાતર્વિધી પુરી કરી.

પછી પાસેની કેખીનમાં પિતાશ્રીની ખજાર દાઢવા ગયો નો તેમની તબીબત અમારા કરતાં પણ ખરાબ જણાઈ. કેખીન કરતાં દલાય કેક ઉપર ખુશ્તી હવામાં એમવાથી કંઈક આરામ થશે એમ વિચાર આવ્યાથી પિતાશ્રીને કેક ઉપર આવવા વિનંતિ કરી તો તેમનો વિચાર કેખીનમાંજ સુષ રહેવાનો જણાયો. એટલે અમે એકલા કેક ઉપર જઈ એકા ત્યાં ખુશ્તી હવામાં જરા આરામ લ ગયો. ખરો પણ પ્રજા જોરથી પવન વાતો હોવાથી કેટલીક વારે તેનો પણ કંટાળો આવ્યો કેક પાસે સ્મોકિંગ રૂમ હતી ત્યાં જઈ એકા તો ત્યાં અમે કેટલાક ગોરા ઉતાર્યોને સુતેલા જોયા એટલે અમે પણ એક ખાની બાંકડા પર જઈ સુતા. સ્મોકિંગ રૂમ કેખીન કરતાં ઉપરના મજલા ઉપર હોવાથી ત્યાં હવા વધારે ખુશ્તી હતી અને પવનનો પણ ત્રાસ નહોતો. એટલે રાત્રે બરાબર ઉંચ આવેલી નહિ તેથી બાંકડા ઉપર સુતાવાર ખુબ નિદ્રા આવી ગઈ. બે ત્રણ કલાકે સુષ ઉઠ્યા પછી કંઈક જીખ લાગી હોમ એમ જણાધું પણ બોટ લાગતી હોવાથી અન્નની કંઈ રચી નહોતી. બપોર થઈ હતી એટલે વરસ બહુ લાગી હતી પણ કેખીનમાં જવાની ખીલકલ ધ્રુજ થતી નહોતી. હવે કેમ કરવું એનો વિચાર કરતા હતા એટલામાં એક ગોરા ઉતાર્યો ભિતપરતું બટન દાખી નોકરને બોલાવ્યો અને પોતાનું ખાવાનું પીવાનું ત્યાંજ મંગાવ્યું. આ જોઈ અમે પણ બટણ દાખ્યું અને નોકરને દૂધ ખીરકીટ અને બરફનું પાણી લાવવા જણાવ્યું. વધારે દૂધ મળી શકે તેવું નહિ હોવાથી તેમાંજ બરફ નાંખી આજની જીખ જેમ તેમ કરી રામાવી. હજી પણ ફેર આવતા હોય ત્યાંજ બાંકડા ઉપર સુઈ રહ્યા. બોટમાંની બંધી બારીઓ બંધ હતી અને સ્મોકિંગ રૂમ નિચેજ રસોડાની જગ્યા હોવાથી ત્યાંથી રસોડાનો વાસ આવતો હતો તે અમને બહુજ દુઃસહ લાગ્યો. સાંજે થોડીકવાર કેક ઉપર બેસી આવી સ્મોકિંગ રૂમમાં સુઈ રહ્યા. ત્યાં સુતેલા ખીજ ઉતાર્યો પોતાની કેખીનમાં સુવા જશે ત્યારે જઈશું એમ ધારી અમે ત્યાંજ સુતા. પિતાશ્રીની તબીબતની ખજાર કહાડવા જવાની પણ અમારી હિમ્મત ચાલી નહિ અને ખીજ ઉતાર્યો ત્યાંજ સુઈ રહેલા હોવાથી અમે પણ અહીંજ સુઈ રહ્યા.

તા. ૩-૮-૧૩ રવીવાર.

સવારે પ્રાનર્ચિધી માટે નીચે ગયા નિવાસ છુટકો નહોતો. નીચે જતા માટે દાદર હતો તે ખામો પડ્યો અને મનનો દાદર પર ઘણી સાવચેતીથી હતો પણ અઘમ્મોટ એટલા નેરથી ડોલની ઉતરવું પડ્યું. દની કે દાદરનો દરેક જાવી અમે નીચે ઉતરવા લાગ્યા. તોપણ એક એ વખત પગથીયું તુકી પડતાં પડતાં માંડમાંડ જગી ગયા. નીચે જેમ જેમ ઉતરવા લાગ્યા તેમ તેમ ધાથીજ ખરાબ વાસ આવવા લાગી. નીચેની સાંકડી ગલીમાં બંને બાજુએ આલવા માટે દરેક દરેક હતો તેને જાવી અમે માંડમાંડ જગીમાં જઈ પહોંચ્યા. હતાજો સવારની વિધી પુરી કરી પિતાશીની તખીયત બેવા ગયા. તેમને બોટ લાગવાથી બહુજ હેરાન હતા. અને તેમનો આજે પણ કેમીનમાંજ મુજ રહેવાનો વિચાર હતો. અમારી સાથે કેટલાક રૂઝ લીધા હતા એટલે તેનો ઉપયોગ અમને આ એ ચાર દિવસમાં ફીક થયો. બોટ ઉપર રૂઝ મગતાં હતાં પણ તે બહુ સારાં નહોતાં. નીચે કરતાં ઉપર ફીક મડે છે એમ લાગવાથી અમે ઉપર સ્પેકિંગ રમમાં જઈ પડી રહ્યા. કાલની પેઠે આજે પણ આવતું ઉપર મંગાવી આજ પણ મુજા મુજા દીવસ કાઢ્યો.

અમને બધાને દરીઓ લાગ્યો હતો તોપણ કોઈને ઉલટી બીજકુલ થઈ નહોતી. કેટલાક અનુભવીતું માનતું એવું છે કે બાર ઉપરના નોકરનું એક વખત ઉલટી થઈ પેટ સાફ થઈ જાય છે. કામકાજ. તો પછી દરીઆઈ માંડગી ઝટ મડી જાય છે. પણ જે ઉલટી બીજકુલ થતી નથી તો માંડગી લાંબો વખત બોગવતી પડે છે. દરીઓ આવી રીતે જ્યારે તોફાની હોય છે. ત્યારે ઘણા ખરા ઉતારઓને દરીઓ લાગેલો હોય તેઓ આજો દિવસ કેક ઉપર આરામ પુરથીપર પડી રહી દલાડો કાઢે છે. તે વખતે કેક ઉપર ઉતારઓને કંઈ ખાવાપીવાનું બેઠ્યું તો તે લાવી આપવાનું કામ બાર (દાર વિગેરે પેચ પદાર્થની દુકાન) ઉપરના નોકર લોકો કરે છે. અમારી બોટ પર બારના બેજ નોકર હતા તોપણ તે એ જણા આજો દિવસ ખડો ખડા રહી ઉતારઓની

સગવડ સામવતા હતા એટ ધણીજ ડોલતી હોવાથી કેક ઉપર ચાલવું પણ ધણું મુશ્કેલ હતું ત્યારે આ જે નોકરો અત્યંત ખંતથી કામ કરતા જેમ્મ અમને બહુજ આશ્ચર્ય લાગ્યું. આજનો પણ દિવસ પડ્યા પડ્યા કહાડ્યો અને રાત્રે સ્મોકિંગ રૂમમાં સુઈ રહ્યા.

તા. ૪-૮-૧૩ સોમવાર.

આજે સવારે ઉઠી નીચે પીતાશ્રીની ખજર કહાડી અને આજ કંઈ વેદના ઝોછી થઈ હતી નહિ. પિતાશ્રીની ખાવા પીવાની વ્યવસ્થા શી રીતે ચાલે છે તેનો તપાસ કરવાં માલૂમ પડ્યું કે બોટપરનો કેબીનપર રાખેલો

નોકર તેમને પાણી, ખરફ, ફળ વગેરે લાવી આપતો હતો. તેમની કેબીનમાં બેરીસ્ટર બોસ નામના એક બંગાલી મહત્ત્વ સાથે હતા. તેઓ પણ દરીયા લાગવાથી કેબીનમાંજ પડી રહ્યા હતા. આ મહત્ત્વે વિજ્ઞાપત અભ્યાસ કરેલો હોવાથી તેમણે આવી ધણી દર્પાઈ મુસાફરી કરી હતી. તેઓ મળતાવડા સ્વભાવના હોવાથી પિતાશ્રીને સારી સોખત મળી ગઈ હતી. તેઓ ફ્રેન્ચ બાપાપણ જાણતા હોવાથી અને બોટપર ખાવા પીવાની સર્વ સીજોની માદી ફ્રેન્ચમાંજ હોવાથી પિતાશ્રીને જોઈતી વસ્તુ મંગાવવામાં તેમની બહુ મદદ થઈ પડી હતી. આજ જે દીવસથી નહવાયું નહિ હોવાથી આજે નહાવાની ઇચ્છા થઈ પણ નહાવાની ઔરડી કેબીનની નજીકની હોઈત્યાંની બંધ દવામાં નહાવાની હતી ચાલી નહિ એટલે પાછા રોજની માફક ઉપર સ્મોકિંગ રૂમમાં જઈને એક એક દિવસ જે દીવસ એમ ચાલવા લાગ્યા નહાવાતું મજે નહિ બોજનપણ નહિ. એમવાની તાકાદ નહિ અને તે સિવાય ફેર ચહડવાથી શુભ ગળગાય તે જુડુંજ. આવી સ્થિતિમાં વિચાર આવે કે આ મુશ્કાફરી કરવાનો વિચાર ક્યાંથી કેમ. તેમાં વળી હું એકલોજ આબોસ હોવ તો ફીક, આતો પિતાશ્રી અને પત્નીને સાથે લઈ આવી તેમને નાહક દુઃખમાં નાંખ્યાં. પણ ને થઈ, તે ખરું હવે કંઈ હલાજ નથી એવી રીતે મન વાળ્યા સિવાય છુટકો નહોતો.

હવે ઘણા ખરા ઉતારઓ દરીઆમાં ઘાંટીમાંથી સારા થઈ બોટપર હરવા ફરવા લાગ્યા હતા તોપણ હજી સુધી પાંચ છ દરીઆમાં ઘાંટીમાંથી સારા પુરોષીઅન ઉતારઓ સાબન થયા નહોતા અને તેઓ સ્મોકિંગ રૂમમાં સુઈ રહેતા હતા. સ્ત્રી ઉતારઓને ત્રામ ન થાય ને માટે બીજા

યુરોપિયન દેતાઓ રમોડીંગ રમમાં બહુ એસવા આવતા નહોતા. તેથી અમને પણ અનાયાસે દીક મેઈમળી. આ માંદગીમાં આરામ થવા માટે ગોરા સેકો સેડા બિરડીના મિશ્રણનો દવા તરીકે ઉપયોગ કરે છે, પણ અમને મનમાં અર્થ નહિ હોવાથી આ ઉપયોગ કંઈ કામનો નહોતો. તોપણ અમારી બોટપર તાજા લિથુને સરખત બનાવી આવવા હતા તેના મેવનથી અમારી તરસ મટી પિત દાન થતું હતું એટલે અમે આ સરખતનો ઉપયોગ વારંવાર કરવા હતા. આ સરખત (લેમન રક્વાય) નેડે એક જાડા ઘાસનો કડકો આપનામાં આવતો હતો એટલે આ કડકો પોસો હોવાથી તેને મરખતમાં બોળી તે ધીમે ધીમે ચુસ્ત દરાય છે. દરેક વખત નવો કડકો લાવવામાં આવે છે. આને પણ હમેશ માફક દૂધ, ફળ, બરફ, વિગેરે પગલ ચલાવ્યું. રાંતે પાંચ વાગે રૂક ઉપર ગયા તો આકાશ આખું ઘવાથી સૂર્યનો પ્રકાશ પડતો હતો. આને બે ત્રણ દહાડે આકાશમાંથી વાદળો ખસી ગયાં નેઈ અમને બહુ આનંદ થયો. રૂક ઉપરથી આકાશમાં પંખીઓ ઉડતાં જોયાં તો અમને નવાઈ લાગી કે જમીનથી આટલે દૂર દરીયામાં આ પક્ષી કેવી રીતે આવતાં હશે ! વપામ કરતાં માફક પડ્યું કે આ સીંગલ્સ નામના પક્ષી છે અને તે સમુદ્ર પરજ રહે છે. કેટલેક દેહાણે દરીયામાં માછલીઓ કૂદાને બહાર આવતી જુઓ અને આવા તોફાની મસુદમાં અનેક પ્રકારનાં પ્રાણીઓ આનંદ કરી રહ્યા છે એ જોઈ અમને બહુ નવાઈ લાગી.

આજ તબીબત કંઈ દીક હોવાથી પ્રવાસના વિચારો આવવા લાગ્યા. મુંબઈથી નીકળતી વખતે અમારા સગા વહા- વાપરસેસ ટેલીઆર ઓફિસ. લાંબોએ અમને અમારા કુશળતાના મમાયાર વારંવાર જણાવવા ખામ આમંત્ર પૂર્વક જણાવ્યું હતું. આ વાત આજ માદ આવવાથી અમારી બોટપરના તાર વગરના સદેશા મોકલવાતું મંત્ર હતું તેનો ઉપયોગ કરવાતું મન થયું. આ મંત્રની ઓફિસ બોટના ચોથા માળે હોવાથી કુ ત્યાં ગયો. ચોથા માળ ઉપર મોટી અગાધી હોઈ વચમાં ઓફિસ હતી. આ અગાધી ઉપર છત બાંધી ત્રીજા વર્ગના ઉતારોને રહેવાની જગ્યા આપી હતી. આ ઉતારોમાંના ઘણાખરા હિંદુ મુસલમાન હતા. અને આને ત્રણ દિવસ થયાં ગોરા સેકો સિવાય કોઈનું મોજો જોયું ન હોવાથી આ દેશી બંધુઓને જોઈ ઘણાજ આનંદ થયો. પ્રથમ કુ ઓફિસપરજ ગયો. તપાસ કરતાં દરેક સજ્જનો એક કોન (દમ આના) પડશે એમ જણાયું પણ મુંબઈ

ખંદર પછે દૂર રહી જવાથી સદેશો મોકલી શકારો નહિ એમ તાર માસ્તરે કહ્યું. આ સાંભળી મન પાછું પડ્યું. તાર વગરના સદેશા અમુકજ અંતરેથી મોકલી શકાય છે એવું સમજાયું. હું નિરાશ થઈ પાછો ફરતો હતો એટલે ” મુખ્ય દૂર રહી ગયું છે તોપણ કાલે એડન ખંદર નજીક આવશે એટલે એડન ખંદરે સદેશ મોકલી ત્યાંથી તારદારા મુખ્ય ખબર મોકલારો ” એવી યુક્તિ મને તાર માસ્તરે સમજાવી. આ સાંભળી હું પાછો આવવા નિકળ્યો.

ડેક ઉપર ત્રીજા વર્ગના ઉતારાઓની પથારી પોટકાં વિગેરે સામાન અવ્યવસ્થીત આમ તેમ પડ્યો હતો. આ ઉતાર.

ડેક પેસેન્જર્સ

ઓનો પહેરવેશ દેશી પદ્ધતિનો હોય આપણે હિંદુ-સ્વાનના કોઈ રહેને રોજને ઉભા છીએ એવો ખાસ

થયો. આ ત્રીજા વર્ગના ઉતારાઓની રહેવાની સગવડ આગમોટના આગલા ભાગની ખુદી જગ્યામાં કરવામાં આવે છે. પણ હમણા સમુદ્ર તુફાની હોવાથી ત્યાં મોજાતું પાણી ઉતરતું હતું તેથી તેમને અહીં લાવવામાં આવ્યા હતા. આ ઉતારાઓમાંના કેટલાક પથારી પાથરી સુતા હતા. કેટલાક સ્ટવ (ચુકો) સળગાવી રસોઈ કરવાની તૈયારીમાં હતા. કેટલાક સીધું સામાન કરવામાં ગુંથાયા હતા અને કેટલાક ગપાટા મારતા હતા. આ ઉતારાઓ મજાની જગ્યાએ જતા હોવાથી જોડે અગિયારણ હતી. કેટલાક તો નીચેથી પાણી ઉપર ઉચકી લાવતા હતા. આ જોઈ મને બહુ નવાઈ લાગી. પહેલા વર્ગના ઉતારાઓ ગાટેની ઉત્તમ વ્યવસ્થા અને જાતે અનુભવી હતી. અને બીજા વર્ગના ઉતારાઓની કેવી મોઠવણ કરેલી છે તેપણ પ્રત્યક્ષ જોઈ હતી અને આ બીયારા ડેક પેસેન્જર્સની સ્થિતિ જોતાં તેમને વાહન સિવાય બીજી કશીપણ સગવડ મળતી નહોતી. આ વર્ગના લોકો પાસેથી ખાસ વગર એકલું ભાતું લેવામાં આવે છે એકજ બોટપર ત્રિમાન અને ગરીબ વચ્ચે આટલો બધો અંતર જોઈ મનમાં અનેક વિચારો ઉગરાવવા લાગ્યા. હું આ ઉતારાઓમાંથી જતો હતો ત્યારે મારો પોપાક અંગ્રેજી લખેલો હતો છતાં પણ આ લોકોએ મને જોળખ્યો અને અને “ તમે કોણ ? ક્યાંથી આવ્યા ? ક્યાં જવું છે ? ” વિગેરે અનેક પ્રશ્નો પુછવા લાગ્યાં મેં તેમને સમાધાન કારક જવાબ આપ્યા. ડેક ઉપર આવી સડેશની હકીકત મારી, સાચેના માણસોને જણાવી હું સમુદ્રની ડીક્કા જેતો ગેઠા.

આશરે પંદરેક મીનીટ થઈ હશે નહિ એટલામાં તાત્કાલિત અમારી પાસે

આવી કહ્યું કે “ તમારે જો મુબઈ સદેશો મોકલવોજ હોય તો એક ગસ્તો છે. પી. એન્ડ એ. કમ્પનીની મેલગ્રોટ આપણી જોટ અને મુબઈની વચ્ચે

વચ આવી છે. એટલે આપણી જોટખયા મેલગ્રોટ પર સદેશો મોકલીશું તો મેલગ્રોટ પરથી તે સદેશો મુબઈ મોકલવામાં આવશે. આવી ગીતે સદેશો મોકલવાને માત્ર ખૂબસૂરતી પડશે માટે જો તમારી મરજી હોય તો મદેગો લખી આપો ” અમે સદેશો લખી આપી તેના પૈમા પણ સુકવી આપ્યા. પછી આશરે દસ મીનીટ બાદ માત્ર પાછા આવી સદેશો મેલગ્રોટ પર પહોંચી ગયાનો જવાબ આપ્યાની ખબર આપી.

અત્યાર સુધી સમુદ્રમાં પર્વત જેવાં મોટાં મોટાં આવતાં હતાં. જોટનો

એક આધેડવળની પુરોપી- દરેક હેડો એક વખત સમુદ્ર સપાટી સુધી જઈ શરીર
ચનચી સાથે થયેલું મંબાપણ. મોજાના જોગ્યા તે ત્રણ ચાર માળ જેટલો બહાર નીકળી આવતો હતો અને આવી સ્થિતિમાં અમારી જોટ સુખરૂપ એકાદ કેરી રીતે પહોંચશે એ માટે

ચિંતા થતી હતી. વળી ત્રણ ચાર દહાડાથી અન્ન બીલકલ આધેડું નહિ હોવાથી શરીર પણ અશક્ત થઈ ગયું હતું તેથી ડેક ઉપર વધારે વખત નહિ બેસતાં સ્મોકિંગ રૂમમાં જઈ એકા અન્ન રાત્રે આડેક વાગ્યાના મુઆરમાં અમે સુતા હતા ત્યાં એક આધેડવળની ગોગી મડમ આવી મારી પત્નીને કથળાં પુછવા લાગી. આ બાઈ પણ અમારા જેવીજ દરીઆઈ માંદગીને લીધે સ્મોકિંગ રૂમમાં મુકી રહેલી હતી. મારી પત્નીનો દેસી તરેહનો પોપાક અને માંદગીથી થઈ ગયેલી હેરાન સ્થિતિ જોઈ આ અમારો પહેલોજ પ્રવાસ દશે. એકું આ બાઈએ અનુમાન કર્યું. થોડી વાતચીત પછી ગોગી પત્નીએ રેશમી સાડી કેમ પહેરી નથી એવો મવાલ કર્યો. પુરોપમાં જતાં દેવી સ્ત્રીઓ મળું કરી પાગલી કેમનનો પોપાક પહેરે છે તેથી મારી સ્ત્રીનો વહેજ દસરૂ પહેરૂ જોઈતો આશ્ચર્ય લાગ્યું. મેં આ બદલ થોડા ખુલાસા કર્યો અને પછી તે બાઈનો થોડા સિદ્ધાંત પ્રમાણે કપકાર માની અમે નીકા દેવીનું આરાધન કરવું લાગ્યા.

તા. ૫-૮-૧૩ મંગળવાર.

આજે પછુ પિતાત્રીની તબીયત જોઈ અમે ડેક ઉપર ગયા. અમારી ખુર-
શીઓ પડી હતી ત્યાં એસવા જતાં, ડેક પાણીથી
ડેક શુઝનો ઉપયોગ. ધોઈ સાફ કરેલું હોવાથી હું લપસી પડ્યો અને
અનુભવ સ્વભાવ પ્રમાણે આ મારી દુદ્ધા કોઈ જુવે
છે કે કેમ તે જોવા માટે ચારે વરેફ નજર ફેરવી તો હજી કોઈ ઉતાર ડેક ઉપર
આવ્યો નહોતો એટલે મનને જરા ઠીક લાગ્યું. પ્રવાસમાં નિંદ્રાજીવન બોટ
ઉપર ફરવા માટે ડેકશુઝ લેવાની જરૂર હોય છે. એવી માહિતી મળવાથી મેં સાથે
ડેકશુઝ રાખ્યાં હતાં પછુ ચાર દિવસની માંદગીને લીધે બોટ ઉપર ચઢતાં જ
બુટ પહેવાં હતાં તેજ અત્યાર સુધી કાયમ રાખ્યાં હતા. બોટ હાલતી હોય અને
ડેક ઉપર પાણી છાંટ્યું હોય ત્યારે તો ડેકશુઝ (રબરનાં તળીઆ વાળા વગર
એડીના જોડા) વાપરવાની ખાસ આવશ્યકતા હોય છે.

ફરેશ જપોરે બાર વાગે બોટે અત્યાર સુધી કેટલી મુસાફરી કરી છે.
તેનો હેવાલ ડેક ઉપર લખી પ્રસિદ્ધ કરવાનો
બોટ કેટલા માઈલ ચાલી રીવાજ અમારી બોટ પર હતો. આજે જપોરે આ
તે બતાવનારો હેવાલ. રીપોર્ટ વાંચી જોયો, તો મુંબઈથી એડન ૧૬૧૦
માઈલ દુર હોઈ અમારી બોટ પાંચમે દિવસે
એડન પહોંચવાને બદલે સાતમે દિવસ પહોંચ્યો એવું જણાયું. આ રીપોર્ટ નજીક
એક નકશા ઉપર ટાંચણી લગાડી બોટ ક્યાં લગી આવી છે તેપણુ બતાવવામાં
આવતું હતું.

આજ જપોરે મુંબઈના બોટ કંપનીના માલિક હાજી કાસમના છોકરાના
છોકરાં સુલેમાન સોદાગર સાથે અમારી બોટ-
ખાણુ થઈ. આ મહત્ત્વ પહેલા વર્ગના ઉતાર
હતા તેપણુ તેઓએ પોતાનો દેશી પોપાક છોડ્યો
નહોતો. એમનાં હાથમાં હીરાની વીટીઓ અને નાનીટને હીરાના ખટન હોવાથી
તે કોઈ ગોખી શીમાન હોવા જોઈએ એવું અનુમાન કયું. આ વખત તેઓ
મઝે બીજવાગ જવા નીકળ્યા. હતા. એમણે જમણુ વગરની ટીકીટ કઢાડી હતી.
એમના સાથે ત્રણ ચાર નોકરો ત્રીજા વર્ગમાં હતા. આ નોકરો ત્રીજા વર્ગમાં

ડેક ઉપર રસોઈ તૈયાર કરી તેમને રોજ જમવા બોલાવી જતા હતા. આવી રીતે સ્વતંત્ર રસોઈ કરવાનું કારણ પુછતાં તેમણે જણાવ્યું કે યુરોપીયન વરેહનું ખાવાનું તેઓને બીલકુલ આવતું નથી. યુરોપીયન લોકો દરેક વાતમાં આગળ હોવાથી તેઓમાં ખાવા પીવાની અનેક ગિદ અને સ્વાદિષ્ટ વાનીઓ બનવી હશે અને મુસલમાન લોકો પણ મોંઝાદારી હોઈ તેમને આ વાન ઓ બહુ આવવી હશે એવી અત્યાર સગી મારી દૃષ્ટના હતી પણ યુરોપીયન પદાર્થો મીઠું મસાલો અને વધારે વગર માત્ર ટકાળા નાંખી અગર તળી કાઢી તૈયાર કરવામાં આવે છે. એટલે તે પદાર્થો મુસલમાની મસાલવાળા પદાર્થો જેવા સ્વાદિષ્ટ હોતા નથી એવું તેઓએ જણાવ્યું ત્યારે મને બહુ નવાઈ લાગી. મુસલમાન સોદાગરનો સ્વભાવ બહુ મળતાવડો હોવાથી તેમની સાથે વાતચીત કરવામાં અમારો ઘણો વખત નીકળી જતો. સાંજે કેટલાક યુરોપીયન સ્ત્રી પુરુષ ડેક ઉપર કસરત કરતાં જણાયાં. હજીપણ ખોટ બહુ ડાહવી હતી અને પવન જોરથી વાતો હતો. તેમણે યુરોપીયન સ્ત્રીઓ સાંકડી એડીવાળાં ઢાંચા પુટો પહેરી સંભાળીને ચાલવાની અમલકતામાં હોવા છતાં પણ ડેક ઉપર કરી કસરત કરવાની હોંસ ધરાવતી જોઈ અને બહુ અચ્ચો લાગ્યો.

તા. ૬-૮-૧૩ બુધવાર.

રોજના નિયમ પ્રમાણે પિતાશ્રીની તબીબત જોઈ અમારી કેબીનમાં ગયા.

રા. પવારની મુલાકાત.

આર પાંચ દિવસથી શરીરને આરામ ન હોવાથી મેં હજીમત કરી નહોતી. આજ જરા ઠીક હોવાથી હજીમત કરવાનું શરૂ કર્યું. પ્રવાસમાં નીકળતાં પહેલાં ચોડા દિવસ હાથે હજીમત કરવાની ટેવ પાડી હતી. પણ આજે ખોટ બહુ ડાહવી હોવાથી હજીમત કરતાં બહુ ત્રાસ પડ્યો. સારે ભાગ્યે કોઈ ટેકાએ પાડ્યું નહિ. પ્રવાસમાં હાથે હજીમત કરવાની ઘણી જરૂર પડે છે. આજ મણુ રોજની માફક સ્મોકિંગ રૂમમાંજ દિવસ ગાળ્યો. સાંજે રા. પવાર અને મળવાને સ્મોકિંગ રૂમમાં આવ્યા હતા. તેમણે ખોટ લાગવાથી ટલટીઓ થઈ હેરાન થયા હતા. અમે જોઈ હત્યા ત્યાં સ્મોકિંગ વાસ બહુજ આવતો હોવાથી અમે બહાર ડેક ઉપર જઈને બેઠા. રાત્રે અમારું ચણુ ત્યારે રા. પવાર પોતાની કેબીનમાં ગયા. અને અમે સ્મોકિંગ રૂમમાં જઈ બેઠા.

દરીઆઈ માંદગીમાંના બરફના કડકા ખાવાથી આરામ રહે છે. એવો અમને અનુભવ થયો હતો. બોટ ઉપર બરફ સ્પોકિંગ રમમાં સુવાની બનાવવાનો સચો હોવાથી ઝમે તેટલો બરફ આવેલી અડચણ મળી શકતો હતો. બરફ અને પાણી માટે પૈસા આપવા પડતા નહિં આજે સ્પોકિંગ રમમાંની ખધી પુરેપિચ્ચન સ્ત્રીઓની તખીયત સારી થવાથી બીજા ઉતારિઓની પેઠે ફરવા લાગી હતી એટલે બીજા ઉતારિઓ પણ રાત્રે જમી રહ્યા પછી સ્પોકિંગ રમમાં આવીને બેઠા હતા. અમારી તખીયત હજી જોધએ તેવી સુધરી નહોતી એટલે અમે ત્યાંજ સુઈ રહ્યા હતા. અનેક ઉતારિઓ ત્યાં બીડીઓ પીવા અને પત્તાં રમવા આવી બેઠેલા હોવાથી તેમના દેખતાં 'સુઈ રહેવું' અમને ઠીક લાગતું નહિ હોવાથી અમે પણ બેસી રહ્યા. રાતના દસ થયા પણ લોકો ત્યાંથી ઉઠી જાય એવું લાગતું નહિ. અને અમને હવે બેસી રહેવાનો કંટાળો આવ્યો. આવી રીતે તેમની વર્તણૂક જોઈ અમને ગુસ્સો થયો પણ સ્પોકિંગ રમ કંઈ સુઈ રહેવા માટે હતી નહિ એટલે અમે સ્વસ્થ રહી કેબીનમાં જઈ સુઈ જવાનો વિચાર કરતા હતા. એટલામાં તો સૌ લોકો ઉઠી જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા અને અમે આજની રાત પણ સ્પોકિંગ રમમાં સુતા.

તા. ૭-૮-૧૩ ગુરુવાર.

આજે સવારે ઉઠ્યા તો સંમુદ્ર સાવશાન્ત હતો. નીચે જઈ પિનાશ્રીની જીપ્સર કહાડી તો તેમને પણ અરામ થયો હતો. ડેક ઉપર સવારે ઉતારિઓ અમે પાછા ડેક ઉપર ગયા તો ત્યાં કેટલાક સુરેપી-સ્લીપીંગ સુટમાં ફરતા હતા. આન ઉતારિઓ રાત્રે સુવી વખતે પહેરવાનો પોષાક (સ્લીપીંગ સુટ) કાઢ્ય રાખી ઉધાડા પગે ફરતા હતા. નાનું પચીસું પહેરી જહાઝ જવું જેટલું આપણામાં અસંખ્ય ગણાય છે તેટલું આ પોષાક પહેરી જહાઝ ફરવું અસંખ્ય છે પણ જેમ આપણે નહાવા સુધી પચીસું પેરી પરમાં ફરીએ છીએ તેમજ બોટપર સુઈ ઉઠી નાસ્તો કરતાં સુધી ડેક ઉપર આ પોષાક પહેરી ફરવા ફરવાની હરકત જણાવી નથી આવા પોષાકમાં પુરો ફરતા હોવાથી જનતાસુધી કોઈ સ્ત્રી ઉતારિ ડેકપર આ વખતે આવતી નથી કેટલાક ઉતારિઓએ આ સુવાના પોષાક ઉપર ટૂસીંગ ગાઉન (કેબીનમાંથી નહાવાની ઓરડીમાં જતા સુધી પહેરવાનો કપડો) ધાલી ફરતા હતા. આવા પોષાકમાં

યુરોપીયન લોકોને પ્રથમજ ન્નેચેલા તેથી અમને જરા નવાઈ લાગી. આને અમારી કેબીનની બધી બારીઓ (પોર્ટ હદમ) સમુદ્રચાન્ત હોવાથી ઉઘડવામાં આવી હતી. તેથી બોટપર આજે ખુલ્લુ લાગતું હતું, આજ રોજ પ્રમાણે દુધ મંગાવ્યું ત્યારે અમને આજથી ડાહનીંગ હોલમાં ખાવા જવા માટે બસામણ કરવામાં આવી હતી કાંટા ચમચાથી ખાવાનો પરીચય નહિ હોવાથી અને કેબીનમાં જઈ ખાવાનો વિચાર કર્યો.

નીચે ગયા તો પિતાશ્રી અને બેરીસ્ટર બોસ કપડાં પહેરી ઉપર આવવાની

રા. શામરાવ અને કૃષ્ણ- તૈયારીમાં હતા. એટલે અમે ફરજકરી ડેક ઉપર
રાવ. આજ્યા. અંદીની ખુલ્લી હવાથી પિતાશ્રીને બહુ
આરામ લાગ્યો. ત્યાં તેમની કેબીનમાં બેલગામના રા.

શામરાવ અને રા. કૃષ્ણરાવ બે વિદ્યાર્થીઓ જર્મનમાં હેડલમર્ગ ગામે મેકનિકલ એન્જીનીયરીંગનો અભ્યાસ કરવા જતા હતા તેમની મુલાકાત થઈ. આ બંને વિદ્યાર્થીઓએ જમવા વગરની ટીકીટ લેહાડી હતી. અને તેઓ પોતાની કેબીનમાં દોવેલના ચુલા પર રસોઈ કરી નિર્વાહ કરતાં હતા. ખાસલેટના ચુલાનો ઉપયોગ બોટ પર કરવા દેવામાં આવશે નહિ એવું ધારી આ લોકોએ એક દિવેલનો ચુલો સાથે આણ્યો હતો અને તે બોટના કમાનને બતાવી તે વાપરવાની પરવાનગી લીધી હતી. પ્રવાસમાં લાગે એટલા ચોખ્ખા, દાળ, ધી, મસાલો વિગેરે અને વાળ સ્નીઝ ફેરીલાઈઝ મીઠકના પચાસ સાઠ ડબ્બા તેમજ સાથે રાખ્યા હતા. રોજ ન્નેષ્ટએ તેટલા ડબ્બા તોડી તેવું તેઓ દહીં બનાવતા હતા. આ વિદ્યાર્થીઓની દીર્ઘ દહીં અને જર્મનીમાં પણ આવીજ રીતે હાથે સંધી ખાવાનો નિશ્ચય ન્નેષ્ટ અમને બહુ આશ્ચર્ય લાગ્યું. બોટ પર કોઈને હાથે સંધી ખાવું હોય તો ત્રીજા વર્ગના ડેક ઉપર સંધી ખાવા દે છે. કેમકે ત્રીજા વર્ગના ઉતારાઓને હાથેજ સંધી ખાવું પડે છે. રા. પવાર સાથે થોડો વખત વાતચીત કરી હું પિતાશ્રી પાસે ગયો. અને રા. શામરાવની દફતર જાણવી આ સાંજના તેમજ કહ્યું કે ન્ને આપણને આગળથી આવી ખમર દોત તો સાથે એક રમેયો લાવત

પણ હવે કંઈ ઉપાય નથી. હવે એરીસ્ટર બોસ જેવાની સોખત હોવાથી ડાઈનિંગ હોલમાં જઈ જમી આવવાની શરૂવાત કરી તોપણ જમવાનું ત્યાં આવતું નહિ હોવાથી અમે બે દિવસ રાત્રે રા. પવારની કેબીનમાં રા. શામરાવ જોડે જમવાનું રાખ્યું હતું.

રાતના મુખ્ય જમણુ પછી જમવાનાજ પોવાકમાં ગોરા ઉતાર્યો

સ્મોકિંગ રૂમમાં બીડી પીવા માટે આવે છે. અમે

સ્ત્રીઓમાં પણ બીડી પીવાનો પણ કેક ઉપર બેસી કંટાળી ગયેલા હોવાથી રીવાજ.

સ્મોકિંગ રૂમમાં જઈ એકા. અહીં ગોરા સોફામાં

દૂધ સાફર વગરની કૌણી પીવાનો રીવાજ હોય છે.

આપણામાં જેમ કોરી તમાકુ ખાવાનો રીવાજ છે. તેવોજ આ કંઈ રીવાજ લાગે છે. કેટલાક સોફા દારૂ મંગાવી પોનાના મિત્રો સાથે તેની આપ લે કરતા હતા. અહીં બધા સોફા બીડી ખુબ પીતા હોવાથી આખા હોલમાં ધુમાડો થઈ રહ્યો હતો. કેટલીક સ્ત્રીઓ પણ બીડી પીવામાં સામેલ થતી હતી. અને કેટલાક પુરુષ સ્ત્રીઓને બીડી સળગાવી આપવામાં મદદ કરતા હતા. સ્ત્રીઓના દેખતાં પુરુષો બીડી પીતા નથી એવો રીવાજ હોવાનું અમે સાંભળ્યું હતું. પણ અહીંયાનો આ વિચિત્ર દેખાવ જોઈ અમને બહુ નવાઈ લાગી. આ વિચિત્ર રીવાજ અને સ્ત્રીઓને આપેલી સ્વતંત્રતા જોઈ અમને બહુજ આશ્ચર્ય થયું. રાતના સાડા દસ પછી અમે કેબીનમાં સુઈ ગયા.

ભાગ ૩ નો.

एडनथी सुएज.

એડન.

તા. ૮-૮-૧૧ શુક્રવાર.

આજે સવારે નવ વાગે અમારી બોટ એડન પહોંચવાની હોવાથી અમને બહુજ આનંદ થયો. ઉપર આકાંક્ષ અને એડન બંદર દેખાવા લાગ્યું. નીચે પાણી એની આજ રાત દીવસથી સ્થિતિ હોઈ આજ રહેવારે સ્થિતિજમાં નાનંદા નાનંદા ડુંગરો દેખાવા લાગ્યાથી અલૌકિક આનંદ થયો. અને જમીન પર આરે ઉતરીયું એમ થવા લાગ્યું. અમારા મનની આ સ્થિતિની કલ્પના જાતે અનુભવ્યા વગર થઈ શકે એવી નથી. બરાબર નવ વાગે અમારી બોટ એડન બંદરમાં સંગર નાખ્યું. અહીંથી એડન બંદર પાંચેક મૈલ દૂર હતું. અમારી બોટ ઉભી રહેતાં અનેક ન્હાની ન્હાની હોડીઓ બોટ ઉપરના ઉતારાએને બંદર પર લઈ જવા માટે આવી પહોંચી આ હોડીઓમાં કેટલાક આરજ વેપારીઓ, સહામૃગના પીછાં ગંજીયાનાં પત્તાં, બીડીઓ વિગેરે પરચુરણ સામાન વેચવા માટે બોટ ઉપર આવ્યા હતા. હોડી હાંકનારા કાળા કાળા ચીઢી હતા. તેમના વાળ જુગા રંગના બગડેલા હતા. આ વેચવા આવનાર લોકોને અંગ્રેજ લોકોનો કાયમ સહવાસ હોવાથી તેમને ખર્ચ પુરતાં અંગ્રેજી શબ્દો બોલતાં આવડતું હતું. ડોક્ટરની વપાસ થયા પછી બોટ પરથી ઉતરવાની પરચાનગી મળશે એમ કહેવામાં આવ્યું પણ હજી સુધી ડોક્ટર આવેલા નહિ હોવાથી અમે કપ્તાનને પુત્ર્યું તો જખ્યાવ્યું કે ડોક્ટરની વપાસ થવાની નથી. અને બંદર પર જવું હોય તો ખુશીથી જાન પણ બપોરે બાર વાગે આગબોટ ઉપડવાની છે માટે થડેલા આવતા રહેને એમ કહ્યું. આ પ્રમાણે એક કલાક નક્કો ગુમાવી નાંખ્યો તે બદલ જીવને ખેદ થયો અને બંદર પર જવાની તૈયારી કરી.

ખોટ ઉપર આવેલા એક પારસી વેપારી સાથે અમારે આગળાણ થતાં તેણે અમને તેની સ્ટીમ હોંચમાં આવવા કહ્યું. અમે

એડન બંદર પર ઉતર્યા.

તેના ધણે ઉપકાર માની. રા. પવાર. રા. શામરાવ વગેરે મંડળી સાથે બંદર પર ગયા. પારકા દેશમાં

પારસી હિંદુ મુસલમાન વગેરે બેઠા કેવો નજર ચઢે છે. અને બધાં હિંદી છીએ. એ બાવના કેવી દૃઢ થાય છે તેનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ થયો. બંદર ઉપરની વાર આફ્રિકામાંથી મુખ્યત્વે તાર કપો અને પછી બાકાની ગાડીઓ કરી પોષ્ટ આફ્રિકામાં ગયા. અને ત્યાં હિંદુસ્તાનની પોષ્ટ ટીકીટો ચાલે છે એમ જણ્યું. અમારામાંના કેટલાએકાએ ત્યાં કાગળો લખી ટપાલમાં નાંખ્યા અને પછી ગાડીમાં બેસી એડન શહેર જોવા ગયા.

આ ગાડીઓએ ચાર પૈડાં હોઈ તેને ખાનદેશના જેવા બંને ટુકું જોડ્યાં હતાં. આવી ગાડીમાં ચાર માણસ ખુશીથી બેસી શકે છે. આવી ગાડીઓ આપણા દેશમાં દેખાતી નથી. રસ્તાની બંને બાજુએ બે ત્રણ માળની ધમારતો હતી અને ટેક ટેકાણે હોટેલના પાટીઆં લગાડેલાં હતાં આગળ જતાં અમને હાલની કેટલીક ગાડીઓ મળી. આ ગાડીના હાલ ડીંગણા અને પાતળા હતા અને ગાડીઓમાં ધાન્ય-આમણ વગેરે માલ બંદર પર લઈ જતા હતા. થોડેક દૂર ગયા પછી અમારી ગાડીઓ ટેકરા પર ચડવા લાગી. અમે રસ્તામાં જોયું તે એડન શહેર હશે એટલે હવે વળી ટેકરા પર ચાં લાઇ જાય છે એમ થયું. ડુંગર પર જવાનો રસ્તો સારો હોઈ ટુકડો હમેશના મહાવરાને લઇ અમને જલદી વીસ મીનીટમાં ઉપર લઇ ગયા.

ડુંગરને મધ્યે ગયા પછી થોડીવારે એક ખીણમાં થઇ અમારી ગાડીઓ

નીચે ઉતરવા લાગી અને બાજુમાં તલેટીમાં મારખીટ જોઈ પાછા ખોટ પર. એક મુદ્દર શહેરનો દેખાવ જોઇ અમે બહુ આશ્ચર્ય પામ્યા. આવા ઉજ્જડનાં વેરાનમાં અને રેતીના

રણમાં શહેર વસાવી કાઢવાની અજબ કલ્પના ચલાવનારને ખરેખર ધન્ય છે. આ જગ્યામાં પુરોષ જાતી આવતી આગળોટા કાલસા લેવા લગા કરે છે અને હિંદુસ્તાનના રક્ષણ માટે આ બંદર મોટું નાકું હોઈ આ શહેરની કિંમત ધણીજ વધી પડી છે. અહીં એકંદરે ગોઠવે તેમજ દેશી મળી એકંદરે બે ત્રણ હજાર માણસનું લશ્કર રહે છે. અને કિલ્લેબંધી પણ ઉત્તમ પ્રકારની છે. આ શહેર એકદમ નવુંજ વસેલું

હોવાથી તેમાં સડકો ઘણાં વિગેરે નવિન પદ્ધતી પર બાંધેલાં હતાં. હોટલ-તાર ઓફિસ બરફ બનાવવાનાં કારખાનાં વગેરેની સોઈ પેશુ આ શહેરમાં સંપૂર્ણ રીતે હતી. માત્ર એકનનું ખાઈ પાણી વરાળથી મીઠું કરી વાપવવાના નળ છે. ગામમાં સ્વચ્છતા સારી હતી. મુખ્ય વસ્તી આરબ અને શીદી લોકોની છે. હિંદુસ્તાનના ધણાં લોકો અહીં આવી રહ્યા છે. બેરીઓને મોટે ધોળા ખુરઆને બદલ કાળા રંગનાં કપડાના શીવેલા ખુરઆ હતા. અહીંની દુકાનો બધી પરદેશી માલથી ભરેલી હતી. અમારે ૨૫ લેવાના હોવાથી, મારફીટ જોઈ પાછા બોટ ઉપર ગયા. મારફીટ ધર્મશાળા જેવી બાંધેલી હતી. અહીં દાડમ, કેળાં, ચકરેટીઓ, ખાટા લીંબુ, રીંગણા. બીંડા, કાકડી, ડોણું વિગેરે શાકભાજી મળતી હતી. અહીં લીંબુ ખજુર બહુ સારું મળતું હતું તે ચોક્કસ લઈ અમે બોટપર પાછા ગયા. જુના વખતના ટાંકાં જેવા જવાનો વખત ન હોવાથી અમે પાછા ફર્યા અને બંદર પર આવી હોટીમાં બેસી બોટ પર વખતસર આવી પહોંચ્યા.

બપોરે બાર વાગે બોટ ઉપડી. ઘણાંખરો વખત આંગળી અમે ડેક ઉપરજ કાઢવા માંડ્યો હતો. મુસોમાન સોદાગરને હાથે તાર સાલ સમુદ્રમાં અમારો વખત માત્ર નેડે અમારે ઠીક ઓળખાણ થઈ હતી. આનંદમાં ગયા. બોટ ઉપરના બધા અધિકારીઓમાં આજ કંઈ મળતાવડો દોષ બધા જોડે હળીમળી પડતો હતો. હવે અમારી તખ્તિયત મુધરતી ગઈ એટલે બોટ ઉપરના બીજા ઉનારો જોડે પણ ઓળખાણ થઈ અમને વગેરે આનંદ મળતો હતો.

છેલ્લા બે ચાર દિવસમાં આગમેટની વ્યવસ્થાની સારી માસિતિ થઈ હતી અને તેનું સચિત્તર વર્ણન આપવાનો પહેલા વર્ગનો પહેલો માગ. વિચાર છે. આગળ જણાવ્યું તેમ ત્રણ વર્ગમાં ઉનારોની સેય કરેલી હોય છે. ત્રીજા વર્ગની આગળના ભાગમાં, પહેલા વર્ગની વચ્ચેના ભાગમાં અને બીજા વર્ગની પાછલા ભાગમાં ગોડવણ કરેલી હોય છે. જે દિશામાં બોટ જાય છે તે તરફના ભાગને આગલો ભાગ કહે છે. જે બાજુના ભાગ ઉંચામાં દોષ વચ્ચેના ભાગ ઉંચામાં દોષ છે. પહેલા વર્ગના પહેલા માગ નીચે બોટનો પચામ કીટ નેટલો ભાગ સમુદ્રમાં ફેરવેલો હોય છે. આ સમુદ્રની મપાટીની નીચેના ભાગમાં એન્ડન વિગેરે વગેરે ગોડવેલાં હોય છે અને ધુમાડો જવાને બે મોટાં જુનામાં મુકેલાં હોય છે. વચ્ચેના ભાગ છેવાડાના ભાગ કરતાં બહુ પહોળો રોવાથી તેમાં પહેલા

અયની ગહોલ-મલીઓ પારૂભો.

રહે તે માટે બને તેટલી ગોઠવણ અડી કરવામાં આવેલી દેખાતી હતી. ખીબ માળ ઉપરથી ત્રીજે માળ જવા માટે પણ એક મોટા પહોળો દાદર હોય છે. અને તેના પરથી પણ લપસી ન જાય માટે જાડું રબર નરેલું હતું.

નીચે માળ પહેલા વર્ગના ઉતારાઓ માટે સ્મોલિંગ રૂમ અને મ્યુઝીક રૂમ

નીચે માળ.

હોઈ ચારે બાજુએ ફરતું વિસ્તર્યું હતું (૩૬) હોય છે દાદરના મથાળે દાર સોડા વગેરે પેય પદાર્થ વેચવાનું બારરૂમ હોય છે. જળ માંથી કોઈ પડી ન જાય માટે એક જાડા સોખંડના સળીયાનો કોડો કરેલો હોય છે. અહીં ઉતારાઓ સાંજને પહોરે અનેક રમન મમલ કરી કસરત કરે છે. અડી જેવા બાગમાં બાંકડા હોય છે તેવા બાંકડા મુકેલા હોય છે. અમારી બોટ પર બાડાથી કેક વેઅર્સ આપવાની વ્યવસ્થા હતી અને આવી ખુરશી પર પોતાના ખર્ચના પીતળના નખરો જોડેલા હોવાથી જેને તેને પોતાની ખુરશી બોળી પડતા દીક પડે છે. સ્મોલિંગ રૂમમાં ધણેજ સચુગાર સજ્જો હતો અને ખુરશીઓ તથા કાચો અમકાથી મટેલા હતા. લાકડાંની બીંતો પર ભાત ભાતાના મિત્ર ચિત્રો હતા અને મોટ મોટા આપનાઓ ટાંગી ધણી શોભા કરી હતી. મ્યુઝીક રૂમ વગી એથી નધારે ભ્રમકાદાર હતો. તેમાં ઉતારાઓ માટે એક પિયાનો ગોઠવેલો હતો અને એક કબાટમાં પુસ્તકો ગોઠવી લાયબ્રેરી જેવી વ્યવસ્થા કરી હતી. આ રૂમમાં બીડી પીવાની સખત મનાઈ હતી. અને રવી વારે સવારે અહીં પ્રાર્થના કરવામાં આવતી હતી. આ ચોરડીઓની બારીઓ પોર્ટ હોલ કરતાં ધણી મોટી હોવાથી હવા પ્રકાશ પુષ્કળ આવતાં હતા. આવી રીતની એકંદર ઉત્તમ વ્યવસ્થા હોઈ જાણે એક મોટાં હોટેલમાં આપણે ઉતર્યા હોઈએ એવું લાગતું હતું.

ચોથા માળ પર એક વિન્ટીજી અગાસી હતી તે માળ પર જવા માટે કેક

ચોથો માળ.

ઉપરથી દાદર હતા. આની વચ્ચે ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે તાર વિનાના સદેશ મોકલવાની ઓફિસ હતી આસની બાજુએ વહાણના સડના સાંબલો ઉપર તાર વગરના સદેશ મોકલવાનું મંત્ર ગોઠવેલું હતું.

તાર ઓફિસની ઉપરની બાજુએ બોટના કપ્તાનને બેસવાની ચોરડી

પાંચમો માળ.

હતી એમાં બેસી કપ્તાન મુકાન ફરતી બોટને મોઝ દિશામાં ચલાવવાનું કામ કરતો હતો. આ ચોરડી ધણી કબાઈ પર હોવાથી ત્યાંથી દૂર મુખી

દેખી શકાતું હતું. બોટના દરેક માળનો “ ડેક ” કહેવાનો સ્થાન હોય છે. અને તેને “ એ ” ડેક “ બી ” ડેક “ સી ” ડેક એના નામ આપી તેનો નક્કો ટીકીટ ખરીદવાં પહેલાં આપણને મળે છે.

બોટના આગળના અને પાછળના ભાગ વચ્ચે ભાગ કરતાં ઉંચા હોવાથી તેના વચ્ચે ભાગ જેટલા માળ હોતા નથી. પાછળની વર્ગનો પહેલો ને માના ભાગમાં બીજા વર્ગના ઉતારોની ઓરડીઓ હોય છે. આ ઓરડી પહેલા વગ કરતાં ન્હાની હોય તેમાં બેને બદલે ચાર ઉતારો રાખવામાં આવે છે. હવે અજવાળાની સોંપ તો બે વર્ગમાં સરખીજ હોય છે. બીજા વર્ગના લોકોને જમવાનો હોલ પહેલાજ માળે હોઈ એકંદરે વ્યવસ્થા કંઈ ઉતરતા પ્રકારની હોય છે. બીજા માળ પર સ્મોકિંગ રૂમ અને તેને ફરતી અગાશી કે ડેક હોય છે. આ વર્ગ માટે મ્યુઝીક રૂમ હોતો નથી. આ વર્ગના ડેક ઉપર વડાધી અને વરસાદથી બચાવ થના માટે મજબૂત કંવાનનું હાજ બાંધેલું હોય છે.

ત્રીજા વર્ગના ઉતારોને માટે આગલા ભાગમાં ગોઠવણ હોય છે. ધર્મશાળામાં જેમ સોફા જમીન પરજ પડી રહે છે તેમ અહીં પણ બેસવાનું હોય છે, એમના માટે જમવાનો ઓરડો કે મુખપાનગૃહ વગેરે કંઈ પણ સોંપ હોતી નથી. આ લોકોને હાથે મળે માટે ઉપર કંવાન બાંધેલું હોય છે. ત્રણે વર્ગને જુદા રાખવા માટે વચ્ચે વચ્ચે અગાશીઓનો અંતર રાખવામાં આવ્યો છે. આ પ્રમાણે બોટ ઉપર ત્રણે વર્ગના ઉતારો માટે જુદી જુદી હવેલીઓ હવી એમ કહેવામાં આવે તો કંઈ ખોટું નથી. એક વર્ગના ઉતારો બીજા વર્ગના જગ્યામાં બહુ કામ વગર જતા નથી. આવી વ્યવસ્થા લગભગ ઘણી ખરી બોટમાં હોય છે, એટલે ઉપરના વર્ગ ઉપરથી સાધારણ કલ્પના આવી જશે. આજે રાત્રે જમી રહ્યા પછી ડેક ઉપર બોટ કમ્પનીનું આગોશ્ન કેટલાક ઉતારો વગાડતા હતા. અને અમે તે સાંભળી રાત્રે સાડા દસ વાગે કેબીનમાં ગયા.

તા. ૯-૮-૧૩ સનિવાર.

વાળ કપાવવા માટે આજે બોટ ઉપરના “ હેરકટીંગ સલુન ” માં ગયો. અહીં વ્યવસ્થા એકંદરે મુખ્યના કોટમાંના સલુનમાં હોય છે તેનીજ હલી. વાળ કપાવી ચોપડીમાં નામ લખાવ્યું અને તેની પી બોટમાંથી ઉતરતી વખતે હેન્ડકર્ટને આપવી પડી હતી. પછી પાનેની

વર્ગની કેબીન્સ (ઝોરડીઓ) કરવામાં આવે છે. દરેક ઝોરડીમાં દવા પ્રકાર આવે માટે આ ઝોરડીઓ બોટની બહારની બાજુ તરફ ગોઠવેલી હોય છે. અને આની વચલી ઝોરડીઓમાં બોટ પરના નોકર માણસો રહે છે. અને આવા વચલા ભાગમાં બાથરૂમ (નહાવાની ઝોરડી) હેરકર્ટીંગ સલુન (હળમત કરાવવાની ઝોરડી) વિગેરેની સગવડ કરેલી હોય છે. પાયખાનાં યુરોપીયન ઢબનાં ફલર્શીંગ (પાણી ભરેલી છોડી સાફ કરવાની ઢબનાં), હોય છે. અને બેસવા માટે સ્ટુલ હોય છે તેથી આપણને 'ફાવત' નથી.

પહેલા વર્ગની ઝોરડીઓ અને મધ્ય ભાગની ઝોરડીઓ વચ્ચે એક બીજીને માળા સાંકડી ગલ્લી જેવી જગ્યા રાખવામાં આવે છે અને તેમાંથી બીજા માળ ઉપર જવાનો એક પહોળો મોટો દાદર હોય છે. આ માળ ઉપર એક બાજુએ 'રસોડું' અને બીજી બાજુએ જમવાનો ઝોરડો હોય છે. અહીં પહેલા અને બીજા વર્ગના ઉતાડિઓ માટે જમવાનું તૈયાર કરવામાં આવે છે. રસોડામાં કામ કરતા રસોડાનો ચોપાક વિચિત્ર હોય છે. માથે સફેદ રંગની ઉચ્ચ ટોપી અને સફેદ જાડ પાટલુન પહેરેલાં હોય છે. પાટલુન ઉપર રસોડા કરતાં કાંઈ ન પડે માટે એક સફેદ રંગાલ વીંટાયેલો હોય છે. આ રસોડામાં કાંઈ દહાડો બહાર ફરતા અમે જોયા નથી. રસોડામાં જો કે સફાઈ સાધારણ રીતે કીક હતી પણ અનેક જાતના મારેલાં જનાવરો લટકાવેલા હોવાથી અમને બહુ વખત ત્યાં ઉભા રહેવાનું ગમતું નહિ. જમવાનો ઝોરડો ઘણો મોટો અને વિશાળ હોય પહેલા વર્ગના તમામ ઉતાડિઓ સાથે જમવા બેસી શકે એવી ગોઠવણ હતી. અમારી બોટ ઉપર ૮૬ ઉતાડિઓની ગોઠવણ હતી. આ હોલનું ફરતીયર, ટેબલ, ખુરશીઓ, ઘણું ઉત્તમ પ્રકારનાં હોય, ટેબલ પરની છતમાં વીજળી પંખા ગોઠવી દીધા હતા. વચમાં એક મોટું ટેબલ ગોઠવી આમપામ નહાનાં નહાનાં ટેબલો ગોઠવેલાં હતાં. ખુરશીઓ આગમોટ ચાલતી હોય તે વખતે ખુરશી ન જાય માટે નળ સાથે જડી દીધેલી હતી. દરેક વખત જમણ વેળા નવી ચાદરો ટેબલ પર પાથરવામાં આવતી. અને ઉત્તમ ચીનાઇ માટીની રકાબીઓ અને રૂપાના ચમચા કાંટા અને છરીઓ વ્યવસ્થાથી ગોઠવી રાખેલાં હોય છે. ટેબલ પર ભાતભાતનાં રંજ બે રંગી કૃત્રિમ ફુલોનાં કુંડા ગોઠવી રાખેલાં હોય છે. અને બીંતિ પર મુંદર છગીઓ ચીત્રેલી હોય છે. એકંદરે આખા દહાડામાં મુખ્ય કામ જે જમવાનું તે વખતે મન પ્રકુલ્લીત અને આનંદમાં

કેળીન નજીની બાથરૂમમાં નડાવા ગયો ત્યાં એક મોટા પીપમાં ઉતું પાણી ભરી સુકું હતું પીપ ઉપર જના તેમજ થડા પાણીના નળ હતા. નંડાતી વખતે આ બધું પાણી ખાઈ છે એમ માનુષ પડ્યું. ખારા પાણીથી લાંબતી શરીરને ચીકારા ધોધ નાંખવા માટે મીઠા પાણીની એક ડોલ ભરી મુકેલી હોય છે. પીપમાં બેસી નહાવાનું મને બીજકૂલ કાપ્યું નહીં પણ ના ઇલાજ નાહી હું કેળીનમાં આવ્યો.

પહેલા વર્ગની કેળીનમાં કેવી સગવડો હોય છે. તેનું કુદામાં વર્ણન કરવા

ફરફ કલાસ કેળીન. વિચાર છે. આ ચોરડી દસ ફીટ લાંબી અને છ ફીટ પહોળી હોય છે. અને તેમાં બે ઉતારાએને રહેવાની સગવડ કરેલી હોય છે. દરેક ઉતારાની જગ્યાને બર્થ કહે છે. અને “બર્થ” ને અનુક્રમ લગાડી નંબર આપેલા હોય તે નંબર પીતળની પટ્ટીપર કેળીનને બારણે ચોટાડેલા હોય છે. દરેક ચોરડીમાં બે પલંગ લોખંડી હોય તેના ઉપર નરમ ગાદીઓ પાથરી હોય છે. તેની ઉપર ઘોઘેળી સ્વચ્છ ચાદરા અને ઉશીકા પણ સ્વચ્છ ગવેદ ચડાવેલાં હોય છે, ચોદવા માટે એક સફેદ બ્લોકિટ અને ચાદર મુકેલાં હોય છે, વડોદરેથી નીકળતી વખતે પાથરવા ચોદવાનું કંઈપણ સાથે ન રાખવા અમારા મીત્રોએ કહેવું છતાં પણ આવી ઉત્તમ વ્યવસ્થા હશે એવી અમને કદપનાં સુધા નહોતી તેથી જોડે કેટલોક પથારીનો સામાન હતો. અને તેનો આખા પ્રવાસમાં જરાએ ખર્ચ પડ્યો નથી. બોટ હાલતી હોય ત્યારે પલંગમાંથી પડી જતાય નહિ માટે આસ પાસ એક કુટ ઉંચો કોડો કરેલો હોય છે દરીઆઈ માંદગી વખતે સુતા સુતા દીવો સળગાવાય તથા ચોલવાય માટે તેમજ નોકરને બોલાવવા માટે પલંગની પાએજ વીજળીના બટણો ગોઠવેલાં હતાં દરેક ચોરડીમાં વીજળીનો પંખો લગાડેલો હતો અને તે ચલવવા બદલ પીએન્ડથો કુમ્પનીમાં લેવાય છે તેમ કંઈપણ બાકું લેવામાં આવતું નહિ. પલંગમાં સુનારા ઉતારને આડ પડેલો કરવા માટે પલંગની બાજુએ કીમતી સરકતાં પડદા ગોઠવેલા હતા. ઉતારાએને કપડાં પહેરતી વખતે શેવે માટે એક ન્હાનો બાંકડો ગોઠવેલો હોય છે.

દરેક બર્થ નીચે ચીની માટીના બે વામણો ગોઠવેલાં હોય છે. તેમાંનું

ફરફ કલાસ કેળીનનો સામાન. એક ઉલ્લી ઝીલવાનું કુંડું હોય છે. અને બીજું પિસાબ કરવા માટે હોય છે આ વામણો મેજ સવારે નોકર સાફ કરી જાય છે. બીતને અડકાડીને એક લાકડાના કપાટ પર રહેવામાં હોય છે તેનું ન્હોં ધોવાનું કુંડું મુકેલું હોય છે. તેમાં વપરાયેલું પાણી નીચે એક કોદાના ડબ્બામાં એકઠું થતું તે રોજ નોકર સાફ

કરી જતો આ કબાટમાં એક સાથુ અને રમાલ વગેરે સામાન રાખવામાં આવેતો અને ઉપર એક આપનો જડેલો હોય છે. બે કમચની મુંદર ઝારીમાં પીવાનું પાણી મુકવામાં આવતું અને એ પાણી પીવાનો મ્લાસ તે ઉપર ગોઠવેલો હતો પીવાનું. પાણી રોજ તાણું બરવામાં આવતું અને મ્હો લુજવાનો રમાલ રોજ અને ચાદર ગમેજ બે ત્રણ દહાડે બદલી નાખવામાં આવતાં હતાં. એ ત્રણ ઓરડા વચ્ચે એક સ્વતંત્ર નોકર રહેતો હતો. આ નોકરને કેળીન ળામ કહેતા અને સ્ત્રીઓ માટે સ્વતંત્ર સ્ત્રી નોકર રાખેલી હતી. ઓરડીઓ સાફસુદ કરવાનું, પથારી પાથરવાનું અને બીજું બધું આણું કામ આ નોકર કરતા હતા. નાહાવાનું પાણી આપવા સ્વતંત્ર ગોવાનીજ નોકર રાખેલા હતા. આ બદલ કંઈપણ વધારે ફી આપવી પડતી નહોતી.

તા. ૧૦-૮-૧૩ રવીવાર.

રવિવારનો દિવસ ખિસ્તી લોકોને પ્રાર્થના કરવાનો હોવાથી બોટના ઉતારો આને મુઝીક હોલમાં બેગા થઇ પ્રાર્થના રવિવારની પ્રાર્થના. કરવા હતા. કેટલાક નાસ્તિકો માત્ર ડેક ઉપર ફરતા હતા. આ લોકો પ્રાર્થના કેવી રીતે કરે છે. તે જોવા અમે મુઝીક હોલની બાર આગળ જઈ ઉભા રહ્યા. ઉતારોમાં કોઈ પાદ્રી નહિ હોવાથી એક મહત્ત્વે બાયબલ વાંચવાનું સર કયું પ્રાર્થનાનો દેખાવ ધણો ગંભીર માણુમ પડ્યો. આઠ દિવસે એક દહાડે પણ એકત્ર થઈ સામરી પ્રાર્થના કરવાનો રીવાજ અમને બહુ પસંદ પડ્યો.

ગોરા લોકોનો પોપાક અને વિશેષે કરી સ્ત્રીઓના પોપાક ઉપરથી આ લોકોને જુદી જુદી પદ્ધતિના બપોદાર લુગડાં પહે-
ઝીણાં કપડાં ઓછાં સાથે રવાનો શોખ જોઈ અમને બહુ નવાઈ લાગી. સુતી રાખવાથી પડેલી અડચણ. વખતે પહેરવાનાં લુગડાં જુદાં-જમતી વખતનાં જુદાં-સાંજે ફરતી વખતનાં જુદાં એવાં અનેક વેળાનાં કપડાં લત્તાનીજ ત્રણ ચાર પેટીઓ એક માણસ પામે હોય છે, બોટ ઉપર બધી સગવડતા સચવાતી નહી હોવાથી અમુક વખતે અમુકજ નતનાં કપડાં પહે-
રવાનો નિયમ બરોબર સખ્ત રીતે પાળી શકાતો નથી. એણું અમે જાણ્યું. મુરોપમાં તાઠ વધારે હોવાથી ઝીણાં લુગડાંનો બહુ ખર્ચ પડેલો નહિ એવું ધારી અમે ઝીણાં લુગડાંનાં સુટના વધારે જોડ રાખ્યા નહોતા. પણ લાલ સમુદ્રમાં ગરમી બહુ પડવાથી

અમને ઝીણાં લુગડાંની બહુ જરૂર પડી અને તેને લીધે બહુ અડચણ પડી પ્રવાસમાં જન્યારે ઝીણાં કપડાંના બે ત્રણ સુટ સાથે રાખવા જોઈએ. આ મધુદત્ત નામ લાક્ષ સમુદ્ર હતું પશુ તેનું પાણી આરમાની રંગતું જણાતું હતું. મધુદત્તો આ રંગ બહુ બનોહર હતો.

તા. ૧૧-૮-૧૩ સોમવાર.

અમારી બોટ ઉપર પહેલા અને બીજા વર્ગના ઉતારાઓને દીવસમાં સવારથી સાંજ સુધીમાં ૭ વાર જમવાનું મળતું. બોટ ઉપરના ૭ જમણુ હતું. દીવસમાં ૭ વાર ખાધેનું ઘુરોપીઅન લોકો થી રીને પચાવી શકે છે તે બદલ અમને આશ્ચર્ય સાગતું.

સવારે ઉઠતાં બરોબરજ પચારીમાં બેસીને ચહા, એડ, માખણ, ઈંડા વગેરે પદાર્થો બાળભોજ તરીકે ખાવાનો રીવાજ હોય છે. આ વખતે અમારે કદપિણ ખાવાની જરૂર જણાતી નહિ. આ ચહા લીધા પછી લોકો રૂંક ઉપર જરા ફેરો મારી આવી કચરત કરી આવતા હતા.

સવારે આઠ વાગે પ્રાતર્વિધિ પરવારી કપડાં પહેરી સો તેવાર થાય એટલે સવારના નામ્તા માટે થંટ વગાડવામાં આવતો સાડા આઠ વાગે પાછો એક ત્રીજી વાર થંટ વાગે એટલે ઉતારાઓ ડાહ્યી ગ હોઈમાં " એક ફારટ " માટે બેઠાં થાય. દરેક માટે એક મેન્યુ (જમવાના પદાર્થની યાદી) ટેબલપર મુકેલી હોય છે. આ યાદી ફ્રેચ બાપામાં લખેલી હોય છે. દરેક ચાર ચાર જણુ વચ્ચે એક ટેબલ જાય એટલે પીરમનારો છોકરો હોય છે અને તેને જે યાદીમાંથી જે ચીજ મગાવવી હોય તેનો હુકમ કરવામાં આવે છે. અત્યાસ્તી રસોઈમાં મોંસવાળા પદાર્થ હોતા નથી પણ ઈંડાના અથવા ઈંડાં નાંખેલા ત્રણ ચાર પદાર્થ હોય છે. અમારે ઈંડા પણ ખપતાં ન હોવાથી બેરીસ્ટર બ્રાઝની મદદ વડે ખપે એવા પદાર્થ મગાવી લેતાં. અમે આ વખતે દૂધ માત્ર અગર જળની પીર (પોરીજ) ગ્લા, કૌસી, દૂધ, એડ, મુરબા (જામ) વાળ

૧જો વગેરે પદાર્થમાંથી કંઈપણ મંગાવી લેતા. આ પૈકી જન્મતો ડાળો, કેરીનું મીઠું અથાણું, મહાની ખાંડ (કરકળીવાળી ખાંડના એક ખંડા કકડા), દુધમાં નાંખવાની ઝીણી ખાંડ, જીર, એક, માખણ વગેરે પદાર્થો તો ટેબલ ઉપર પહેલેથીજ ગોઠવેલા હોય છે.

એક વખતે પીસસાયેશો પદાર્થ જે આપણે ફરીસાર મંગાવવાની રચી.

પીસવાની રીત.

હોય તો પીસનારને કહેવાયી તે તે પદાર્થની ખાલી થયેલી રકાખી પાછી લઈ જઈ નવી રકાખી ને નવા કાંટા ચમચા સહિત તે પદાર્થ પાછો

લાવે છે. જન્મવાનું પુરું થતાં સુધી છોકરાઓ કાળજી પૂર્વક શું જોઈએ છીએ શું નહિ અને તે લઈ આવવાની વળગીજ રાખવામાં પણ અખરહાર હોય છે. એક રકાખી ખાલી થઈ ન થઈ એટલામાં તો બીજી નવા પદાર્થની આવીજ છે. ધણુખરું પીસનારે એક મોટા વાટમાં એક પદાર્થ લઈ આવે છે. અને જન્મનારની ડાખી બાજુએ ધરે છે. અટલે તે વાટમાં મુઠેલા કાંટા ચમચા વડે જન્મનારે જોઈએ તેટલો પદાર્થ પેલવાની રકાખીમાં લઈ લે છે. પીસવાનો આ રીવાજ હાથથી પીસવા કરતાં ધણે સારો લાગે છે. આપણી પેઠે બધી વાનીઓ એક સામટી પીસાઈ જતી નથી. પણ ચાલીમાં લખેલા અનુક્રમ પ્રમાણે એક પછી એક “ ડીશ ” રકાખીનો પદાર્થ ખાવાનો રીવાજ છે. એક ડીશમાં એક સુખ્ય પદાર્થ અને જોડે એકાદ શાક અગર ચટણી હોય છે. કાંટા ચમચાથી ખાવાનું અમને પ્રથમ તો બહુ અલગ લાગ્યું પણ થોડા દિવસમાં સારો માહવરો પડી ગયો.

જન્મતી વખતે કાંટા ચમચો રકાખીપર આડા એક પર એક મુકવામાં

આવે છે તો તેનો અર્થ ખાવાનું પુરું થયું

જન્મતી વખતે ધ્યાનમાં એમ થાય છે. આ વાતની અમને અખર ન હોવાથી રાખવાની બાજતો.

પહેલ પહેલાં અને જુલથી આમ કાંટા ચમચો મુકી દેતાં અને પીસનારે તે એકદમ રકાખી લઈ

જવા આવતો ત્યારે અને હજી ખાવાનું છે એમ કહેતા તેથી તે બીયારો શરમાઈ

જતો. મહા કોરી પીવી વખતે મહોનો બીલકુલ અવાજ થવો જોઈએ નહિ. આ

પ્રમાણે રેવ પાડવામાં અમને બહુ અડચણ પડી. એક દારૂ માટે અમુકજ નગ્યાએ

એસવું એવું ધોરણ હોતું નથી. પણ એક વખત જ્યાં એકા ત્યાં સાધારણ રીતે

શાજ એસવાનો રીવાજ હોય છે. અને ખાઈ રહ્યા પછી અધાએ ઉઠી જવું ? એ

કંઈ કરેલું નથી.

એકશરત કર્યા પછી વસુખરા કિતાબોએ કેક ઉપર જઈ વાંચવામાં વખત દારે છે. અગીયાર વાગ્યા કે નહા મંડવિચેસ અગીયાર વાગ્યાની ચલા. (માંમપુત્ર કોટલીના કડા) આપવામાં આવે છે. આ પદાર્થ (પરથી તો કોટલીના કુડા જેવો દેખાય છે અને ધાન્યાદારી લોકો વખતે છેવરાઈ જાય છે માટે આ લકીટુ લખી છે. નવ વાગે એકશરત કર્યા પછી અમને આ વખતે કઈ ખાવાની રૂચી રહેતી નહોતી.

ખપોરે એક વાને લાંચ માટે (ખપોરના મુખ્ય જમણુ માટે) ધંત વગાડવામાં આવતો આ વખતે બધા કામનીગ હોલમાં બેઠા થતા. ખાંડ, માંખણ, તાજા ફળ વગેરે આ વખતે મળતા પણ આ જમણુમાં માંમપુત્ર પદાર્થ વિશેષ રાખવામાં આવતા. એ ત્રણ જાતનાં શાક ચટણીઓ આ વખતે આવતી પણ તેમાં માંમ મસાલો બીલકલ નહીં હોવાથી અમને તે આવડી નહિ. મરચાં નવાપરતાં મરીનો છુકો વાપરે છે. અને વાટેલી ગાંધિ પાંખીનો ઉપયોગ કરે છે ખાનસ માટે જીનમાર (જાવનો મગકો) નાંખેણુ અથાણુ, જાડી છાલણુ લીલું વિગેરે ટેબલપર મુકાવું. અમને આ અથાણું બીલકલ ભાવણું ન હોવાથી લીણુ વાપરતા હતા. તાજા ફળ જોડે બદામ, દાણુ દ્રાક્ષ વગેરે મુકો. મેવો પણ કોઈ કોઈ વખત આપવામાં આવતો આ જમણુ લેતાં લગભગ એક કલાક થતો.

એક દિવસે ઇન્ડિયન કરી એવું નામ વાંચી આપણોમાં કંઠી કરીએ છીએ તેવો કાઈ પદાર્થ હમે એવું જાણી અમે તે મગાવ્યો. પણ ત્યારે તે પ્રત્યક્ષ જોયો ત્યારે અમારી બુલ થતી જણાવે. ઇન્ડિયન કરી એટલે ખાત અને એ ત્રણ શાક મેગલી કરેલી ખાતળી રામડી. આ પદાર્થ કંઈ દેરી ટપપર હોવાથી અમને બહુ પમદ પડ્યો. આ કરીને મુજઈ કરી, કલકતા કરી, એવાં જુદા જુદાં નામ આપી જુદી જુદી વરેલ જનાને છે પણ ધાન્યાદારીએ ખાસ “ વેહટેમલ કરી ” એમ કહેવું જોઈએ, નહિ તો વખતે તેમાં માંખના તુકડા નાખવામાં આવે છે. આવી રીતના વેહટેબલ પદાર્થો અનાયામે તૈયાર થતા હતા પણ અમે હેડગ્રુઅર્ડને અગાઉથી મળી બ્યવરથા કરેલી હોવાથી હાથ અને રાતના જમણુ વખતે ખાત ત્રણ ચાર શાક વગેરે ચીજો જનાવી આપવામાં આવતી હતી.

લગ્ય લઈએ વાગે ઉતાર્યો જરા આરામ લે છે કે નહિ. એટલામાં તો પાછી સાડા ચાર વાગે જપોરની મ્હાનો ધંટ થાય છે. આ વખતે ડાહનીંગ રૂમમાં દુધ, મ્હા, કોરી ચોકલેટ, રોટી, બિસ્કીટ વગેરે પદાર્થો રૂમી પ્રમાણે આપવામાં આવે છે. આ પછી ઉતાર્યો કેક ઉપર કસરત માટે રમત ગમત કરે છે. આટલી બધી વાર ખાધા પછી કસરતની જરૂર પડે એ કહેવાની કંઈ ખાસ જરૂર રહેતી નથી.

સાંજે સાડા છ વાગે રાતના મુખ્ય જમણુ માટે જમણુના લુગડાં (ડાહનીંગ સુટ) પહેરી તૈયાર થવાનો ધંટ વાગે છે. આ વખતે ઠરેલો પોષાક દરેક જણે પહેરવો જોઈએ એવો ખાસ નિર્બંધ પીએન્ડ આં કંપનીની પેટે જો કે અડી' નથી. તોપણ દરેક જણુ સિદ્ધાચાર પ્રમાણે લુગડા પહેરી આ વખતે હાજર હોય છે. આ ઉતાર્યો આ વખતે સારા સારા બપકાદાર કપડાં પહેરી જમવા આવે છે. ખીરસનારા લોકો પણ આ જમણુ વખતે ઉતાર્યોના પોષાકને મળતો પણ હલકી વરેહનો પોષાક પહેરી પિસવાતું કામ કરે છે. ગરમીના દીવસે પણ હાથમાં મોનું ધાલી ખીરસવાતું કામ કરતાં જોઈ અમને આ લોકોની ફેસનને વળગી રહેવાની સુસ્તાઈ જોઈ આશ્ચર્ય લાગ્યું. જમતી' વખતે કોઈ પણ પદાર્થ શરીર પર પડી કપડાં બગડે નહિ માટે એક રમાલ શરીર પર નાંખવા માટે આવે છે. જમતી વખતે આ પુરૂષના બપકાદાર લુગડાં, વીજગીના દીવાનો ઝંકઝકાટ અને વપરવામાં આવતાં ચાંદીના વાસણો અને ચીનાઈ ચલાણાં વગેરેથી ડાહનીંગ હોલમાં દેખાવ ધણોજ બપકાબધ અને જલ્દો જલ્દાલીવાળો જણુતો હતો.

દરવાતમાં સુપ (માંસાર્ક) ખીરસવામાં આવે છે આ જમણુમાં માંસનાજ પદાર્થ ખુબ હોઈ જણુ ચાર જાતના સાક અને એક-મીઠાઈ હોય છે. -છેવટે આઈસક્રીમ અને તાજાં ફળ ગળાય છે. એ સિવાય દુધ ખાંડ, માખણ વગેરે પદાર્થો ટેબલ પર હોય છે. કેરીના મીઠા અથાણાને આ લોકો ચટણી કહે છે. આ જમણુ જમનાં ક્લાકે દોઢ ક્લાક નીકળી જતો, જોરા ઉતાર્યો આ જમણુ વખતે દારનો પ્રુકળ ઉપયોગ કરતા પણ તે માટે કંપનીને જુદા પૈસા આપવા પડતા હતા.

પીરસનારાઓ આ જમણુ વખતે ઘણાજ શિદ્ધાથી વર્તતા હતા. એક દિશ પુરી થઇ એટલે બીજી દિશ લઇ બધા પીર- પીરસનારા સોડાની કચાવત સનારા કોલની બહાર એક્ટ્ર થઇ હેડરુઆં હુકમ કરનાની વાર લસ્ટરી કવાવત માશક પોત- પોતાના હરેલા ઇસમોને પીરસવા નીકળી પડે છે. આ દેખાવ બહુજ બપકાદાર લાગે છે, ત્રણ ચાર પીરસનારાઓ વચ્ચે એક મદદગાર અધિકારી હોય છે તે આ સોડાની ગેરલાજરીયા જામનારાઓની મરજી સાચવવા તૈયાર થઇ રહેલા હોય છે. આ જમણુ વખતે બોટનો કમાન પોતાનો યુનિફોર્મ પોષાક પહેરી ટેબલની એક બાજુએ સુખ્ય જગ્યાએ બેસે છે અને આ જમણુ થઈ રહ્યા પછી બધા રમોકિંગ રમમાં દુધ સાકર વગરની કોપી પીવા બેગા થાય છે.

આજ બધારે બોટ કેટલે આવી તેના હેવાલ જોવા જવા માણુમ પડ્યું કે આત્મી કાલે બોટ સુવેજ બંદરે પહોંચશે. સુનેમાન સુવેજ બંદરે ઉતરવાનો સોદાગર કેરો જ્યાં સુવેજ ઉતરનાર હતા અને ફરાવ કર્યો. તેઓ આ દેશના માહિતગાર હોવાથી અને અમારે કેરો પિતામીઃ જોવા માટે એક વખત પણ જવાને હોવાથી અને તેમની જોડે જવાનો ફરાવ કર્યો આવી રીતે બોટમા જોડજનો (સુસાહરી તોડવાની) કરવાની હરકત હોતી નથી અને અમે અમારી ટીકોટા ઉપર " પરસર " નામના અધિકારીનો શાખલો લઈ સર્વ સામાન બાધી ઉતરવાની તૈયારી કરી. ઠેકચેઅર્સ બોટ પરજ રહેવા દીધી અને અમે તથા મી. પવાર બધા સામાન લઈ ઉતરવાનો નિશ્ચય કર્યો.

ભાગ ૪ થો.

હજિસ.

સુવેજ.

તા. ૧૨-૮-૧૩ મગળવાર.

અપેરે એક વાગે અમે સુવેજ બંદરે ઉતરવા માટે તૈયાર થયા. આ બોટ ઉપરથી ઉતરવાનું હોવાથી હેડરુઆને સુવેજ બંદરે પર જવા બોટપરના નોકરોને બક્ષીસ માટે ૧૫ રૂપીયા ઉતાર્યા.

અમ તેના ચહેરા ઉપરથી લાગ્યું. ઉતરતાં પહેલાં બોટ ઉપર અમારે જમની સાથે ઓળખાણ થઈ હતી તે સર્વની રજા લીધી એ વાગે સુલેમાન સોદાગરને લેવા આવેલા આરબ કલાલ જોડે હોડીમાં બેસી બંદર ઉપર જવા નીકળ્યા. ઉતરતાં પહેલાં બોટપરના તમામ ઉતાડ્યોની વૈધથીય તપાસ કરવામાં આવી હતી અને “કલીઓપેડા” બોટપર આકેજ દિવસ રચાઈ હતા. પણ તે છોડતાં અમને જીનપર આવ્યું.

હોડીમાં બેસી બંદર તરફ આવતા હતા તે વખતે બાલકનમુદ્રમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી તુર્કિયાનની “હમેદીયા” કુતર બોટ અમને બતાવવામાં આવી. જે ઉપર તુર્કી સુલતાનનો લાલ રંગનો અને સફેદ ચંદ્રવાળો

વાવટો ફરતો હતો. અને લડાઈમાં નામાકિલ થયેલા તે પરના ખલાસી જેમ અમને સાગિમાન આશ્ચર્ય થયું. સુવેજ બંદરપર તુર્કી સરકારની તે વખતે મોલકી હોવાથી ત્યાં બીજા પણ તુર્કિયાનમાં લડાઈ વહાણો હતાં હોડીમાંથી બંદરપર ઉતર્યા એટલે સેનીટેશન કેમ્પમાં અમારો સામાન શુદ્ધ કરવાનો માન નામનો વિધિ કરવો પડ્યો ત્યાંથી પછી બંદરની ઓફિસમાં અમારું નામ, ઠામ, આવવાનો હેતુ વિગેરે લખીકલ લખી લીધા પછી અમારો સામાન જકાત ઓફિસ

માંદી થઈ જવાથી તેમને તાર આવ્યો એટલે તેમને જવાનું થયું. પણ તેમણે અમને એક સાથે ગાદક (બોમ્બી) આપવાનું ક્યુલ ક્યુલ. भारी पाससे जोधजे ते करवां વધારે સામાન હોવાથી પ્રવાસમાં ઘણો ખર્ચ અને ત્રાસ થવાનો સંભવ હાલવાથી વધારાનો સામાન કેરોથી બારોબર હાંડન મોકલી આપવાનો અમે વિચાર કર્યો. આ બાબતનો તપાસ કરવા અમે કુક કંપનીની ઓફિસમાં ગયા. આ કંપનીની ઓફિસ બપોળાં હલી અને ધરાકને જરાપણ ખોટી ન થામ એવી સરસ વ્યવસ્થા કરેલી હતી. અમારી પેટીઓનો વીમો ઉતારી તેની કુચીઓ કંપનીને હવાલે કરી સંધ્યે સામાન હાંડન મોકલવાની તજવીજ કરી. અહીંયાંથી અમે થોડું ઇંછપશીયન નાણું ખરીદ્યું. અહીંનું નાણું અહીં આનાનું (પીપાસ્તર) ના નામથી બાળખાય છે, અને દરેકની કિંમત પીપાસ્તરમાં કહેતા હોવાથી બહારના માણસને દરેક ચીજ બહુ મોંઘી જણાય છે. ગામમાં ફરી આરી સાંજે અમે પાછા હોટલમાં આવ્યા.

રાત્રે જમી રહ્યા પછી અમે ઓ ઇંછપશીયન પદ્ધતિનો નાચ જોવા સોદાગર

સાથે ગયા. આ નાચ “ કાંફી હાઉસ ” માં થતો હોવાથી તેની કંઈ ફી અમારે આપવી પડી નહિ.

અંદર એક સ્ટેજ જેની ઉંચી જગ્યા કરી હતી તે

પર એ ઇંછપશીયન ઊઠેરીયો નાચવી હતી અને બીજી બે ત્રણ ઊઠેરીઓ બેઠી હતી. નાચનારી સાથે બે ત્રણ જણ એક નવી તરેત્રાજ વાદ્યો લઈ વગાડતા હતા. અમને આ નાચ બીજકેલ ગયો નહિ. અને તેમાં અંગનો મરેડ બહુ થતો હોવાથી નાચનારીઓને પરિશ્રમ બહુ પડ્યો હોય એમ લાગ્યું. એમના નાચમાં અગ્રીમય સારો છે, માત્ર તેમાં નરમાસ નથી. નાચ થઈ રહ્યા પછી ઊઠેરીઓ સ્ટેજ પરથી ઊતરી એક રહાબી બધા જોનારાઓમાં ફેરવવા લાગી અને દરેક જગે ચોડા ચોડા પેસા તેમાં માંખ્યા. અને દુકાનમાંથી કંઈ પણ પેચવસ્તુ લેતી જોધજે એવો રીવાજ જણાયો. અને આની કિંમત પણ બહુ લેવાતી હોવાથી વગર ટીકાટો આવ્યા તેની કસર બધી નીકળી ગઈ. ચોડીનાર બેસી પાસે એક થીયેટરમાં આરબી ગાણું થતું હતું. તે સાંભળવા ગયા. સ્ટેજ પર એક નાચકા કાચપર બેઠી બેઠી ગાતી હતી. અને સાત આઠ જણ જુદા જુદા વાદ્યો વગાડતા હતા. આ ગાયન પણ અમને પસંદ ન પડવાથી અમે હોટલમાં પાછા ગયા. ઇંછપશીયન રાગ કેટલાક આપણા રાગના સુરને મળતા છે.

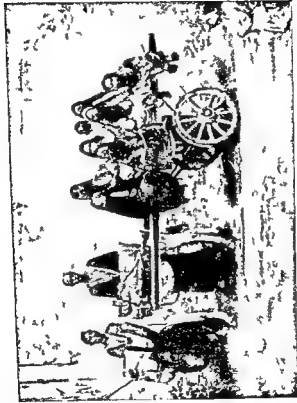
તા ૧૪-૮-૧૩ ગુરુવાર

“ કેરો. ”

સુમેમાન સોદાગરે વચન આપ્યા પ્રમાણે અમને એક હિંદી ગાઇડ જોડે
 જાળખાણ કરી આપી. આ ગાઇડ સુરતનો
 ઇજિપ્શીઅન પહેરવેશ.
 રહીશ હોઇ પાંચ છ વરસથી કેરોમાં રહી.
 ગાઇડનો ધધો કરતો હતો. ઇસ્માઇલ સુરતીને
 યુવરાતી, અંગ્રેજ, ફ્રેન્ચ, આરબીઆદિઓ આવડતી હતી. તે અમને બહુ ઉપયોગી થઇ
 પડ્યો. સુમેમાન સોદાગર આજે મહે જવાના હોવાથી અમે તેમને વિદાય કરવા
 રેશનપર ગયા. રેશનપર એક પોતાની મેજે વજન જણાવનારો કોટા હતો તેમાં
 પીયાસ્તર નાંખી અમે સૌએ વજન કયું રહેરના અતેક પ્રકારનાં લોકોને જોવાનું
 હમેશાં રેશન એક સાથે ઠેકાણું હોય છે, કેમકે તમામ જાતનાં લોકો અહીં આવ-
 વાના. અહીંના ગરીબ લોકો પગ મુધી લટકેનાં અમ્મો પહેરી ઉપર અંગ્રેજી લખનું
 ભકીટ પહેરી પગમાં અરબી તરેહના લાલ જોડા અને માથે કુમતાવાળા લાલ તુર્કી
 ટોપી પહેરે છે. અને તવંગર લોકો તો તુર્કી ટોપી શિપાય બધો નેકટાય કાલર-
 વોરે સહિત અંગ્રેજી પોષાકજી પહેરે છે. ઇજિપ્શીઅન ટર્ક લોકો શરીરે મજબુત
 ઉથા પુરા અને ઘણા દેખાવડા હોય છે. એમનો ગૌસ્વર્ણ અંગ્રેજ લોકો જેવો સફેદ
 નથી પણ જરા પીળાશપર હોય છે. સ્ત્રીઓના પહેરવેશ જુદી તરેહનો હોઇ પગ
 મુધીનો લાંબો અમ્મો પહેરે છે. અને ગરદન પાછળ લટકતો અમ્મોનો કટકો માથા-
 પર ઘોઢી લે છે, નાક ઉપરથી છાતી મુધી એક કાળા રંગનું કપડું બુરખા તરીકે
 લટકાવે છે. નાક ઉપર નાક જેવડી લાકડાની નળી ઉભી બાંધવાનો રીવાજ હોય
 છે. આ નળીપર સ્ત્રીતિ પ્રમાણે સોના અગર ચાંદીનું પથું જડેલું હોય છે. આ
 પ્રમાણે મહોં લાંકવાનો રીવાજ હોવા છતાં પણ આંખ અને કપાળનો ભાગ નગરે
 દેખાતો હોવાથી અમે સાંભળ્યું હતું તે પ્રમાણે ઇજિપ્શીઅન સ્ત્રીઓ ખુબસુરત હોય
 એનું માલુમ પડ્યું. ગુરખો નાંખીને પણ ઘણાં સ્ત્રીઓ સુરૂપાયન સ્ત્રીઓ માથે
 બજાર કરતી નગરે પડે છે. રેશનપર જવા માટે અર્ધા પીયાસ્તરની ટીકીટ કઢાડી
 પડી અને ટીકીટ આંશીસપર જેમ આપણા તરફ જાગી બેસાડેલી હોય છે. તેને બદલે
 અહીં જડા કાચ બેસાડેલા હતા. સુમેમાન મીયાને પકોંચાદી અપે રીજાની દૂધમાં
 પાછા હોટેલમાં આવ્યા.

આ ૭ ગાઇડન ઢી ખાના પદાર્થ મગાવ્યા ગાઇડ સુતનો મહેવાથી
 હોઠ અમને શુ બાવશે તે બાણુતો હોવાથી અમરે
 ઇંગ્લેન્ડના મગતા ખાવાના પદાર્થ મારે ભાવે તણુ ચાગ જવના ચાખ બચ્ચા વડ
 દહી વગેરે ચીજો લઈ આવ્યો અગીની વળી
 ઘણી ખરી મુમલમાન છે પણ ખાવાની કુમતો
 ટ્રિમ, છટાવીઅન તુર્ક ગેરેલોકાની છે આગળી વાનીઓ બધી દેશી હોવાથી અમને
 ખાવાનુ બહુ બાવુ અને પેઠ ભગીને ખાધુ આજનુ દહી નો નહીન ભાવતુ હતુ
 અમે ચાર ખાવા દહી મગાવ્યુ હતુ છતાં એ ૮ ખાલા કેમ લાવ્યા હો એમ પુછ
 તો તેલો કહ્યુ કે ચાર-૪ ખાવા લાવ્યો છુ આનો અર્થ અમે સમજ્યા નહિ અને
 થાળીમા બેજ ખાલા હતા તે બતાવ્યા તો બે ખાલાપર લાખ્યા બે બીજા દધા
 વાળેલા હતા તે સુવગ મરી તેમા પણ દહી હતુ તે અમને બતાવ્યુ અ ઉંધ
 લાખ્યા ખાલામા પણ દહી હશે એવુ અમે ધાધુજ નહોતુ દહી એવુ તો ભમી
 ગયેતુ હતુ કે આ ઉંધા વાળેલા ખાવામાથી બીનકુવ બહાર પડ્યુ નહોતુ અને
 તેને લીધે અમે કુમાયા એ જોઈઅમને બહુ ગમ્મત લાગી અહી ખરૂ પણ બહુજ
 નોધો મગતો હતો નાઇન નદીના પાણીથી દાક્ષ પણ બહુજ થાય છે અને સોપા
 હેય છે બહામખિન્દા વગેરે સુ મેવો પણ બહુજ મારો ને સમતો મલે છે વળી
 અગીયા જેમ આપણા તરફ મરીના રસની રોટલી બનાવે છે તેમ અગીજરદાણુ (આતુ
 બજામની દાક્ષ) ની સુકી રોટલી ઘણી સારી મગે છે આપણા દેશની પેટે અહી
 શ્રીખડ ખાતુલી ખરફી પેડા જેની દષ્ટિયુ મીઠાઈમગવી નથી તેમજ આખની કોકમ
 વીગેરે ખાટા પદાર્થોપણુ મગવા નથી અને ખગાઇ મારે વ્હીનગારનો (જવનો સરકો)
 ઉપયોગ થાય છે

જમી રક્ષા પછી બજારમા જઈ યોડા સુતરાઈ જોડ મગ લીધા (મર
 મીના લીધે) અ શહેરની યુરોપીઅન કુકાનો મુખ
 કેરોનુ બજાર ઇની મેટની કુમતો મરતા પણ વધારે બખમદાર
 હવી બપોરે ખાર વાખ્યા પડી અહી કુમતો ઉધાડે
 છે, તે રાતના એક વાખ્યા સુધી ઉધાગી હે છે અને અહી રાત્રે દીવા થયા પછીજ
 લોકોની ગરદી થાય છે કેટલીક કુમતોપર બહાર કુટ પાથપર માલ જોડાવેતો હેય છે
 અહીના રમ્મા પહાળા અને ગમર રેડેલા હોય છે ધોગની પેટે અધેરાપર સામા
 નનાખી ફરવા નીકળસાને અહી રીવાજ જાણાયો આટી મારીનીઅને દારની કુકાનો
 અમખ્ય છે અંતે આ કુકાનપર બહાર લોકે કુ પાયપર ટેબલ ખુરદીઓ પર

ગધેડાની ગાડીમાં બેઠેલી આરબી સ્ત્રીઓ-કેરે.

એડેલા હોય છે. અને લોકોનો ધણો ખરો ભાગ અહીંજ દીવસ ગાળતો લાગે છે. અહીં નાઇલ નદીના પાણીથી કપાસ ઉત્તમ પાકતો હોઇ જમીનદાર લોકો માતબર હોઇ એક આરામમાં પડેલા દેખાય છે. આ પ્રમાણે શહેરનો દેખાવ બેઈરાએ દોરેલમાં પાછા આવ્યા.

તા. ૧૫-૮-૧૩ શુક્રવાર.

કેરો.

ફનીઆની સાત નવાઇઓમાંની એક જે ઇજિપ્તના પીરામીડ ગણાય છે, તે જોવાને અમે આજે સવારે ૭-૧૦ વાગે વીજળી દ્વારા ગયા. અહીં પહોંચતા અમને દોઢ કલાક લાગ્યો. રસ્તામાં નાઇલ નદીના બે પુલ આવ્યા.

નાઇલ નદીનો પટ નર્મદા જેવો પહોળો છે. પણ તે ઉંડાઈમાં બહુ નથી. મોટા બહાણો અને ખોટા આ નદીમાં નીચા પુલ નીચેથી જઈ શકે માટે વચ્ચેથી તે પુલ ઉધાડી શકાય અને પાછા બંધ થઈ શકે એવી ગોઠવણ રાખેલી છે. બીજો પુલ જણાવ્યો તે નાઇલ નદીમાંથી કહાડેલી નહેર ઉપર છે. આ પુલ યોગગંધા પછી કેરો શહેરની વસ્તી બંધ થાય છે. પણ પીરામીડ જવાના રસ્તાપર બંને બાજુએ શ્રીમંત લોકોના મોટા બાગ બગીચાને બંગલા આવી રહેલા છે. આ રસ્તા ઉપરથી કેરો શહેરનો દેખાવ બહુજ રમણીય લાગે છે આ બંગલાઓ પુરા થયા પછી રસ્તાની બંને બાજુએ સપાટ જમીનમાં નાઇલ નદીના કાંસોના પાણીથી સાક ભાજી શેરડી જીવર મકાઈ વગેરે અનેક જાતના પાક કરવામાં આવે છે. આથી પ્રદેશ ધણોજ રમણીય લાગે છે. કેટલેક ઠેકાણે જ્યાં કાંસનું પાણી ઉંડુ હતું ત્યાંથી રેંટ વડે પાણી લેવાનું હતું. એક બે ગામડાં રસ્તામાં જણાયા પણ તેમની સ્ત્રીવિ કંગાલ લાગતી હતી. ઇજિપ્તમાં એકંદર વરસાદ બહુજ જીવન પડતો હોવાથી આ ગામડાના કુપડાના ડાપરાં મારીના અજાણી જેવાં યાજ્ઞાના કૌરવા હતા. અહીંની ગાયો યક્ષી પત્તણી અને ગાત્રી દેખાતી હતી. આંખાના ઝાડ કંઈ દેખાતા નહોતાં પણ કેટલાક સાર્વજનિક બાગમાં નમુના તરીકે અંબા વાવેલા હોય છે. એમ ભોમીઆએ જણાવ્યું. બંગલાઓ પાસેના બગીચામાં મુલાખ ક્ષેત્ર વગર બસવંદી વગેરે આપણી વરફના જેવાંજ ફલઝાડ જોવામાં આવતા હતા.

અર્થો રસ્તો ગયા પછી પિરામીડ દેખાવા લાગ્યા. દસ વાગે ટ્રામના ટરમી-
નસ એટલે હેવાર્ડ પહોંચ્યા ત્યારે “ ઉંટ નેછએ
“ પિરામીડ. ” એક પુછતા અનેક
આરણ લોકો અમારી ખાસે આવ્યા. આ લોકો
સુસાદરોને રંગડી ખુબ પૈસા લેતા હોવાથી સરકારે એક પોલીસ થાણું બેસાડેલું
છે. અને પીરામીડની હદમાં કામ વગર આ લોકોને જવા દેવા નથી. એક જણ તો
બોમીયો નેછરે બહુજ સસ્તો છે. એમ પુછતો પુછતો અમારી નેડેટે પીરામીડ.
સુધી આવ્યો. અહીંયાં તીર્થ સ્થળમાં ગોર લોકો જવાળુઓને પગથે છે, તેનો
ખ્યાલ આવે છે. પીરામીડ એક ટેકરા ઉપર કરેલા હોવાથી ત્યાં જવાનો રસ્તો
સારો કરેલો છે. આ વરદ ઝાડ બીજકુલ નદિ હોવાથી ફક્ત દસ વાગી ગયેલા
હવા તોપણ તાપ ખુબ લાગતો હતો. અમારી નેડે ઈસ્માઈલ સુરતી હોવાથી અમે
બીજે કોઈ બોમીયો લીધો નહિ. અહીં જણ મોટા પીરામીડ છે. આમાંના એકની
ઉંચાઈ ૪૫૧ ફીટ છે. અને તેની બોય વળીએ લંબાઈ પહોળાઈ સરખી હોઈ
૭૫૦ ફીટ છે. આ સૌથી મોટા પીરામીડ છે. અને આ એકલા એમ ૧૩. એકર
એટલે ૨૨ વીધા જમીન રોકી છે. આમાંના બીજની ઉંચાઈ ૪૪૭ ફીટ અને
નીમની ઉંચાઈ ૨૦૩ ફીટ છે. પીરામીડ ને કે આવડા મોટા પ્રયંડ છે. તોપણ
આસપાસના વિશાળ રણમાં ફરતી જેવાં સાવ નાના જણાય છે. આ મોટા મોટા
અણુધડ પથ્થરના અણી કારેલા હોઈ તે પર સુનાની હો કરી અસલ વખતમાં
અનેક ચિત્રો અને લેખ કઢાડેલા હોય એમ દેખાય છે. પણ હાલ તો આ લેખ
બહુજ જુજ જેવામાં આવે છે. પીરામીડમાં બચ્ચકૃતિ સિવાય બીજું કંઈ ખાસ
જેવા જેવું નથી. આ પીરામીડની અંદર ભોયરાં હોય છે. અને તે જેવાને તથા
પીરામીડ પર જઈ આવજુ આવજુના દેખાવ જેવા ઘણા લોક જાય છે. પણ અમને
તો જરૂર જણાઈ નહિ.

ત્રણે પીરામીડ નેછ અમે રેતીમાં ચાલતા રીંકસ જેવા ગયા. પાખવાળો
સિંહના જેવી પ્રયંડ આકૃતિ હોઈ તેનું મ્હોં
રીંકસ અને જુના મદિરા. સીના આકારનું છે. આ સુર્તીનાં આખ, કાન,
નાક ચિત્રે અવયવો ખંડિત થવાથી મુર્તિ બેડોળ
દેખાય છે. પણ પ્રથમ તે ઘણીજ સુંદર હોવી નેછએ એમ લાગે છે. આપણા
પુરાણમાં જેમ નામકન્યા છે, એવોજ પ્રકારની આ કેઈ પુરાણી મુર્તિ હોવી
નેછએ. આ મુર્તિની આસપાસ કેટલીક જુના દેવાલયોની નમારતો દટાઈ ગયેલી

સા. પંચાગ, રા. ભાડિયાહેબ મુખ્યમદાર, અખંડ સૌ. લક્ષ્મીભાઈ, (રા. આ. માસાહેબના પત્ની) રા. આ. માસાહેબ મુખ્યમદાર, ડિ. ઇન્સપેક્ટ મેન્ટી. - રા. કાલે માનન.

તે ખોદી બહાર કાઢેલી છે. પણ તે પુરાણ વસ્તુઓમાં અમને કંઈ જોવા જેવું લાગ્યું નહીં. શીયાળાની મોસમમાં આ પુરાણી જગ્યા જેવા યુરોપીયન લોકો તો એટલા બધા આવે છે કે હોટલ ચીકાર ભરાઈ જાય છે.

ધણાખરા પ્રવાસીઓ ઉટ આગર ગધેડા પર બેસી પીરામીડ નેહ આવે છે.

ઉટપર ચવારી.

દર કલાકે ઉટનું બાકું બાર આના અને ગધેડાનું છ આના પડે છે. આ દર સરકાર તરફથી જ ઠેરલા છે. પીરામીડ પાસે એક ફોટોગ્રાફર અમને ફોટો પડાવવા બહુજ આગ્રહ કરવા લાગ્યો. અને બીજા લોકોના પાડેલા ફોટો બતાવવા માંડ્યા રશીયનથી ચાલતાં પાછું જવાનો અમને ગરમીને લીધે કંટાળો આવેલો હોવાથી અમે બાકાના ઉટ કરવાનો ત્રિચાર કર્યો અને ઉટપર બેસી પાછા જવા પહેલાં પીરામીડ અને રશીયનનું પછનાડું આવે એવો ફોટો પડાવ્યો અને પછી ટરમીનસ પર પાછા ગયા.

દૂમ છુટવાને હજી અડધા કલાકની વાર હતી એટલામાં પાસેના બે ગામના

લોકો વચ્ચે કંઈ તકરાર ચાલતી હતી તે જોવા આરમ્મ લોકોની લગાઇ.

એક ગામના લોકો લાકડીઓ લઈ આવ્યા. આરમ્મ લોકો બહુ મારામારી કરે એવા હોય છે. એવું જાણવા હોવાથી બુબ ઠેરશે અને લોહી નીકળ્યા શિયાળ બંધ પડવાની નથી એમ અમને લાગ્યું. બીજા ગામના લોકોએ પતથરા ફેંકવા માંડ્યા. પણ એટલામાં નજીકની પોલીસ ચોકીપરથી બે ત્રણ મિષાઈ લાકડીઓ લઈ આવ્યા અને લલ્લાડ બંધ કરવા કહ્યું એટલામાં તો આ લોકો પોતપોતાના ગામ તરફ નાસી ગયા. બપોરે બે વાગે અમે પાછા હોટલમાં પહોંચ્યા.

અમારી હોટેલની નજીક એકએક નામનો બગીચો હતો તે જોવા અમે

એકએક ગાર્ડન.

સાંજે ગયા. તેમાં જવાની શી માણસ દીઠ અડધો પીયારટર ફી આપી અમે અંદર ગયા. બગીચો સાવ સાધારણ હતો. મકરપુરા બાગમાં જેવો કૃત્રીમ કુંગર બનાવેલો છે, તેવો એક કુંગર બનાવેલો હતો. બગીચામાં ૩-૪ ઉપહારગૃહો હતા અને દરેક ટેકાણે સેંકડો યુરુપીઓ ગોઠવેલી હતી. અંદર એક નાટકસાળા અને રોકેટીંગ કરવાની જગ્યા હતી.

સાંગે અગીયારની બદાર યરવા નીકળ્યા. અહીંની પોલીસનો પોરાક મદદ

પ્રુટ પોલીસની દુકાનો. કોટ પાટનુન અને તુર્કી ટોપી એવો હતો. આ સહેરમાં પ્રુટ પાલીમ કરવાની ધમ્પી દુકાનો છે.

કેટલીક દુકાનોમાં ત્રણ ચાર જાણુ પ્રુટ પોલીમ કરવા ગયેલા હોય છે. અને દુકાનમાં મોટા મોટા આયનાઓ, ચીજાળી પંખાઓ અને બત્તીઓ હોય છે. આવી પ્રુટ પોલીસની દુકાનો આખા યુરોપમાં કંઈપણ દેખાઈ નહીં. આ બાજુ ત્યાં કેરો યુરોપ કરતાં પણ વધી મધુ એમ કહીએ તોપણ ચાલે. અહીં ગરમી વિશેષ હોવાથી રસ્તામાં ખરેખર થંડુ પાણી અને સરખવ વેચાય છે. આવી આવી નવાઈઓ જોનાં અને ગમે ગમે આક વાગે હાંટલમાં આવ્યા.

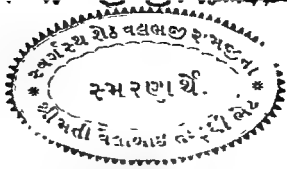
રાત્રે નવ વાગે વિજાળી દ્રામમાં એસી અને નવું કેરો સહેર જોવા ગયા ન્યૂ કેરો. આ ભાગ એક યુરોપીઅન કંપનીએ જાણે રાખી વમાવ્યો છે. અહીં બાલુની સડો સરસ હોઈ ઇમારતો પણ બાવ્ય બનાવી છે. આ કંઈક પેરી-

સના નમુના પર છે એવી અમને ખબર પડી. એક બે કોફી હાઉસ પર તો સીનેમાની હામીઓ બતાવવામાં આવતી હતી. હાલ ત્યાંની મોસમ ન હોવાથી બહુ વસ્તી નહોતી એટલે અમે જલદી પાછા ફર્યા.

અમારી દ્રામ પરનો કન્ડક્ટર અત્રેના બાપા જાણુતો હતો તેણે અમને ઇન્ટરવિયુ કરાવ્યો. અને તેને પુછતાં તેની જાત તેણે “ ઇન્ટરવિયુ કોષ્ટ ” ની જણાવી આ લોકો ખ્રીસ્તી ધર્મના હોય છે. સુસલમાની ધર્મનો પ્રસાર થતાં પહેલાં ઇસ્લામમાં ખ્રીસ્તી ધર્મ દાખલ થયો હતો. પણ પાછળથી સુસલમાની જુલમથી ધણાખરા સુસલમાન થયા આમાંથી જે બચી ગયેલા તે ઇસ્લામ કોષ્ટ લોક કહેવાય છે. આ લોકોનાં મંદિરો સહેરમાં એક પ્રુટ આવેલા છે. આ લોકો બહુ હુશીઆર હોઈ રાજ્ય વ્યવહારમાં તેમનું બહુ ચલણ છે એમ તેણે અમને જણાવ્યું, ખરા જુના ઇસ્લામ લોકો તો બીલકલ રહ્યા નથી.

रस्ते पाणी वेचनागे-केश।

વિદ્યા ઉપરની મહામદઅલ્લી મસ્જીદ અને કુશ શહીર.

તા. ૧૬-૮-૧૩ સનીવાર.

મારાં પત્નીએ હજી દેશી પોપાક કામ રાખ્યો હતો. અમારી નજીકની
 એક બધી બાઈ. એક ઘરડી બાઈ તેના ઘણી સાથે
 રહેતી હતી. તેણે મારા પત્નીને બોલાવી એક બે
 વખત વાળ હોળી આપ્યા અને ઉધાડે માથે
 ગામમાં ન ફરવા ખાસ બલામણુ કરી આપણા દેશનો અને અહીંનો પોપાક
 સાવ જુદો જ હોવાથી આપણી પદ્ધતિનો પોપાક જોઈ ત્યાંના લોકો ટગર ટગર
 જોવા કરતા તેથી આ બધી બાઈએ નજર ન લાગે તે માટે ઉપલી બલામણુ
 કરી. આ પછી મારા પત્નીએ સાથે આણેત્રો આવર કાઢ અને સ્કાર્ફ (આંધણી)
 પહેરવાની શરૂઆત કરી આ બાઈ અંગ્રેજી સમજતી નહોતી પણ એ અત્યંત
 માયાળુ દેખાતી હતી. પરમેશ્વરે દરેક દેશમાં અને દરેક કામમાં આવા બલા
 માણસો પેદા કરેલા છે એવું જોઈ અમને બહુ આશ્ચર્ય લાગ્યું.

સવારે મોકીટ જોઈ આવ્યા મારકીટ સાધારણ છે. અહીં માંસાહારનો
 પ્રચાર હોવાથી માંસ અને શાક બાજુ એકજ
 કીલ્લા ઉપરની મહમદી મસીદ. ઠેકાણે વેચાતાં હતાં. બપોરે કેરો શહેરનો કીસ્સો
 જોવા ગયા. કીસ્સો એક ટેકરી પર છે, પણ ઠેક
 ઉપર સુધી ઘોડા ગાડીઓ જઈ શકે છે. ટેકરી પાસે નીચે સુસલાન હસન
 નામની મસીદ જોવા જેની છે. ટેકરી પર મહમદઅલી મસીદ ધણીજ સરસ
 છે, જોડા પહેરી અંદર જવાની મનાઈ છે, પણ યુરોપીઅન લોકોને છુટ ઉપર
 ખીજ ત્યાંના સ્ત્રીપરો ચડાવી અંદર જવા દેવામાં કંઈ હરકત આવતી નથી.
 સુસલામાન શિવાયના ખીજ જોનારાઓને બે પીયારર ફી માણસ દીઠ આપવી
 પડે છે મસીદ પીળા રંગના જેવા એલામેસ્ટર જાતના ઉત્તમ આરસપાણી
 ખરખરી પત્થરની બનાવેલી છે. અને મોટા મોટા થાંભલાઓ પણ સળંગ
 આજ પત્થરના તૈયાર કરેલા હોઈ તે ખાસ જોવા લાયક છે. આવો સુંદર સ્ત્રીક
 જેવો આરસપડાણુ અમારા જોવામાં ખીજે કોઈપણ ઠેકાણે આવ્યો
 નહિ. આ મસીદની એક પાછળની અગાથીપરથી કેરો શહેરનો સુંદર દેખાવ
 જણાતો હતો. આ કિલ્લા ઉપર અંગ્રેજ સરકારની છાવણી અને નીચેના ભાગમાં
 વુર્ક લસકરની મોટી છાવણી રહે છે.

સંમત કોઈ ઠેકાણે નથી, અને અહીંથીજ આવી પુરાણ વસ્તુઓ ખરીદી બીજા ઠેકાણે લઈ જવામાં આવે છે. કેરોમાં આવનાર દરેકે આ મ્યુઝીયમ ખાસ જોવું જોઈએ બપોરે બાર વાગે પાછા આવ્યા પછી સાંજે નાઇલ નદી ઉપરનું બંદર જોવા ગાસમાં ગયા. આ બંદરખર ખાસ જોવા જોવું કંઈ હતું નહિ.

તા. ૧૮-૮-૧૩ સોમવાર.

આજે સાપ્તેરી જોવા સપ્તારે નવ વાગે ગયા. પણ તે ઠેકાણે દુસ્તીતું કામ ચાલતું હોવાથી અમને તે જોવા મળી નહિ. અરબી યુનીવર્સિટી. અહીંના જુના વખતની સચિત્ર પુરાણની અનેક પ્રતો સંગ્રહ કરી રાખેલી છે. એમ ગાઇડે જણાવ્યું.

અહીંથી પછી અમે અરબી યુનીવર્સિટી જોવા ગયા. અહીં કમારત એક મશીદ જેવી હોઈ જુના કેરોની વસ્તીમાં છે. અહીંના રસ્તા ઘણા સાંકડા હોઈ દેખાવ મુબહના મુસલમાની મહોલ્લા જોવા છે. આ તરફ ટ્રામ નથી પણ અરબી મોટી ગાડીઓ ફેરવવામાં આવે છે. યુનીવર્સિટીમાં જવા માટે મુસલમાન શિવામના ભોકોને બે પીવારુદર શી આપવી પડે છે. તેમાં ચારે બાજુએ એરડીઓમાં અટાઇઓ પાથરી વિદ્યાર્થીઓ અભ્યાસ કરતા હતા. અરબી ભાષાની આ મોટી યુનીવર્સિટી હોઇ અહીં ઘણા દૂર દૂરના વિદ્યાર્થીઓ આવે છે. અહીંના વિદ્યાર્થીઓને ખેદીવ તરફથી મફત ખાવાનું તથા રહેવાનું મળે છે. રસ્તામાં પાછાં આવતાં તરસ લાગવાથી ધરમાઇલ સુરતીએ “સરખત સૈર” કરીને જવનો શરખત મંગાવી આપ્યો આમાં બરફ નાંખ્યો. હોઇ સ્વાદ બહુ સારો હતો. કેરોમાં બાડાની આડીવાળા રસ્તે જનાર ભોકોને “એ! મુ ગધા” કરી ધુમ પાડે છે, તે સાંભળી અમને બહુ નવાઇ લાગી અને આવી રીતે ભોકોને ગાળો કેમ દે છે. એનું કારણ અમારા ગાઇડને પુછ્યું તો તેણે જણાવ્યું કે તેને આરબી ભાષામાં એવો અર્થ થાય છે કે “મહારાજ બાજુ થાય” આ સાંભળી અમને બહુજ હસવું આવ્યું.

ભાગ ૫ મો.

એલેક્ઝેન્ડ્રીઆથી ત્રિંડીસી.

એલેક્ઝેન્ડ્રીઆ.

તા. ૧૯-૮-૧૩ મંગળવાર.

સવારે ચાર વાગે અમે એલેક્ઝેન્ડ્રીઆ જવા માટે સ્ટેશન પર ગયા. અહીં ગાંધીની જરૂર હોવાથી ઇસ્માઇલ મુરતીને સાથે 'કેરોથી એલેક્ઝેન્ડ્રીઆ' લીધા. દર માણસ દીઠ ૪૪ પીયાસ્ટર સેકન્ડ ક્લાસનું ભાડું થયું. ૧૧ વાગે ગાડી ઉપડી અને ૧૨-૪૫ વાગે એલેક્ઝેન્ડ્રીઆ પહોંચ્યા. રેલ્વેની બન્ને બાજુએની જમીન નાઇલ નદીની નહેરોથી સુષીક હોવાથી બહુ સુંદર દેખાતી હતી. વચમાં લગભગ નહેરો-પરના ૫૦-૬૦ પુલ આવ્યા. ખેતીના કામમાં બગદને બદલે ઉંટ તથા પાડાને ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. ઇસ્માઇલ મુરતીએ પહેલેથી કાગળ લખી એક આરબ દલાલને ખજર કરી હતી એટલે અમે સૌ તેની જોડે એક હાંટલમાં ગયા. અમારો સામાન એક ખગ્ગરની ગાડીમાં બરવામાં આવ્યો. આ ગાડીનાં પૈડાં ખેંચવામાં હલકું પડે માટે સાત સાડાસાત શીટના બ્યાસનાં ઉચાં, કરેલાં હવાં, અદ્દીયા ખજર પુષ્કળ નેવામાં આવ્યાં.

અમારી હાંટલ પાસેના એક ધણે 'મોસે હોઈ' વચમાં ખેદીવનું એક કાંસાનું મોહું ઘોડેસ્વાર પુતળું ઉભું કરેલું હતું. એલેક્ઝેન્ડ્રીઆનો દેખાવ. દરીઆ દીનારે આ ચહેરે હોઇ વરતી પણ સારી હતી. રસ્તા કામર રેડેલા હોઇ કેરો કરતાં ઘણું સરસ હતા. દેરો જોયો અહીં દોશી હાકિમ પાસે કુટપાચ પર ખુરશી નાંખી દોશી પીવાનો રીવાજ જોવામાં આવ્યો નહિ. અહીં શીયાળામાં ધુરોપીઅન પ્રવાસીઓ જઘાખધ હવા ખાવા આવે છે. અહીં ખાવાનું પણ કેરો જેવું જ સારું મળ્યું. બપોરે કુક કમ્પનીમાં જઈ "મેમિરામીમ" નામની ખોટપર અમારી જગ્યા રીઝર્વ કરી આજ્ઞા પછી માંજે ઘોડા ગાડીમાં બેસી "રેમસે" નામની

સમુદ્ર કીનારા પરની વસ્તી જોવા ગયા. કેરોની માફક અહીંની બાડાની ગાડીઓ બે ઘોડાની ન હોતી માત્ર એકજ ઘોડાની હતી. પણ ઘોડાઓ સારા હતા.

ઇજીપ્તમાં તે દેશની નાટક કંપનીઓ છે. પણ મુંબઇ જેવી સીનસીનેરી હોતી નથી એવું ગાઇડ કહેવાથી અમે કેરોમાં નાટક જોવા ગયા નહોતા પણ અહીં એક કોર્ષી હાઉસમાં “વેરાઇટી” પદ્ધતિના એટલે “રસમય સુન્ટણી” જેવો એક સરસ ખેલ થાય છે. એમ ખબર મળતાં અમે રાત્રે તે જોવા ગયા. અંદર જવાની કંઠપિણી શી નહોતી. આ કોર્ષી હાઉસ હતું પણ અંદરથી એક, મોટી નાટકશાળા જેવું વિશાળ હતું પણ અંદરનો દેખાવ બહુજ સજ્જતો હોય આખને આનંદ આપતો હતો. પ્રેક્ષકોને એસવા માટે ન્હાના ન્હાના ટેબલ અને ખુરશીઓ ગોઠવી દીધી હતી. સ્ટેજ પરનો પડદો મલમલનો હતો. એવું સુંદર નાટકગૃહ જોઇ અમને બહુ આશ્ચર્ય લાગ્યું. અહીં ગયા પછી કંઠપિણી ખાવાનું મંગાવ્યું જોઇએ એવો રીવાજ હોવાથી તેની શી બમણી તમણી લઇ વગર શીએ અંદર આવ્યાનો સારી રીતે બદલો વાળી લેવામાં આવે છે. અહીં નિશાન બાજી, કસરત, ગાયન, સીનેમા વિગેરે અનેક ખેલો બતાવવામાં આવ્યા. આમાં એક માણસે એકદમ સત્તર અઢાર પહેરવેશ ઝપાઠામાં બદલવાનું કામ ધણુંજ ક્ષમ રીતે કરી બતાવ્યું. પડદા પાછળ જઇ અડધી મીનીટમાં તે પગથી માથા સુધી નવો રૂસ પહેરી સ્ટેજ પર હાજર થાય એક વખતે સીનેમા એક વખત પુરવો પોપાઠ પહેરીને આવે આવી રીતે અનેક તરેહના ખેલો જોઇ અમારું મનરંજન થયું.

તા. ૨૦-૮-૧૩ બુધવાર એલેક્ઝેન્ડ્રીઆ.

રામનગર પોમ્પીના નામનો એક નવ સ્તંભ જોવા જોવો હોવાથી અમે તે જોવા ગયા. વીજળીની ટ્રામમાં અમે પોમ્પીનો સ્તંભ. સો જોડા. એક ટેકરી ઉપર સીતેર શીટ ઉઘાડના એક ઝોટ્ટ સજ્જ થાંજલા ક્વિચાય અહીં કંઈ વિશેષ જોવાનું હતું નહિ. અંદર કમ્પાઉન્ડમાં જવા એક પીયારટર શી આપની પડી પણ અંદર જઇ બહારના દરતાં વિશેષ દર્ષી ખાસ જોવા જેવું જણાયું નહિ. એટલે અમે પાછા ફરી ટ્રામમાં બેસી અંદર ઉપર અમારે આગળ જવાની બોટ “ સેમિરેમિસ ” જોવા ગયા આ બોટ ક્વિચોપેટ જેવી હતી. અને ત્યાંથી

પાછા ફરતો રસ્તામાં બાથુ રાખવાની એક પેટી લેતા બજારમાં વપામ કરી. તો માણુમ પડ્યું કે અહીં આ તેમજ કેરોમાં લોહાના જેવી આપણે ત્યાં ટંક મળે છે. તેવી પેટીઓ મળતી નથી પણ કાગળની કે, લાકડાની કે ચામડાની પેટી મળતી હતી. સાંજે દેસીનો નામનું ઉપહારચૂડ જોવા ગયા તો ત્યાં જુટ, પોલીસ કરતાં મંત્ર જોયું. આ દુકાનપર જઈ તે મંત્રપર અડધો પીપાસ્ટર નાંખ્યો કે વરૂતજ પોતાની મેળે જુટ સાફ થઈ જાય છે. ત્યાંથી આવતી વખતે એક કસરવશાળા જોવા ગયા. આ વરૂના લોકોને કસરતનો ખાસ શોખ નથી. એમ ગાછડના કહેવાપરથી. જણ્યું.

તા. ૨૧-૮-૧૩ શુક્રવાર એલેક્ઝેન્ડ્રીઆ.

સવારે અચ્ચાર વાગે બોટપરં બેસ્યા. એલેક્ઝેન્ડ્રીઆના ખંદર પર આવ્યા. અમારી પાસે જુનાં મેલાં કપડાંલતાં છે કે નહિ સેમીરેમીસમાં બેસી નીકળ્યા. તેનો તપાસ કરવામાં આવ્યો. એક વાગે બોટ ઉપડવાની થઈ ત્યારે કેટલાક ગોરા ઉતારીએને વિદાય કરવા આવેલા સગારનેહીઓ એક બીજા જોડે મુબન કરવા લાગ્યા. આ જોઈ અમને બહુ નવાઈ લાગી. અમારા ગાછડને દરેકો પગાર આપી તેને વિદાય કર્યો. બરેશ્મર નક્કી થએલે વખતે બોટ ઉપડી. અહીંની બાવરશા બધી “કવીઓપેટ્રા” જેવી હતી. સમુદ્ર શાન્ત હતો. અને બોટની માહિતી મળી મએલી હોવાથી અમને આ પ્રવાસમાં બહુ મજા લાગી.

તા. ૨૨-૮-૧૩ શુક્રવાર સેમીરેમીઝ.

સવારે સાડા આઠ વાગે એક્ષરસ્ટનો ઘંટ થયો નહિ. વપામ કરતાં માણુમ પડ્યું કે અહીં માત્ર રાતના જમણુ વખતે જ ઘંટ વગાડે છે. બીજી બધી વખતે દરેક વખતે ઉતારીએ પોતે જમવા જાય છે. અહીં ડાયનિંગ હોલમાં દરેક ઉતારીએને નખર આપી જમ્યા ચોક્કસ કરી રાખી હતી. બપોરે ડેક ઉપર કેનેડાના એક મીશનરી જોડે અમારે યોગબાણુ થઈ ટ્રિએસ્ટ ખંદરે જઈ ત્યાંથી નેપલ્સ, રોમ મીલાન વિગેરે જોવા જવાનો અમારો વિચાર અને તેમને જણાવ્યો તો તે બહા પાછીએ અમને ખીડીખી ઉતરવાની મલાહ આપી. ટ્રિએસ્ટ બોટ ટ્રિડીઝી ઉભી રહેતી

નહોતી પણ આ બોટ તો ઉભી રહે છે. એમ જણાયાથી અમે કરાવેલા શહેરા જોવાનું અહીંથી સોંપીને અને સોંપી હોવાથી અહીં ઉતરવાનું ધાર્યું. અમે મુજબથીજ બેનીસથી નેપરસની ટીકીટ કઢાડી રાખી હતી તે પાછી આપી દેતાં અમારે પાંચ ટકા તુકસાની ભરવી પડી પણ ટ્રીએન્ટ રસ્તે જમણે ખર્ચને વખત થતો હોવાથી અમે આ તુકસાન જમવાનું પસંદ કર્યું. આ રીતે આ કહાડેલી ટીકીટો પાછી આપનાં પાંચ ટકા તુકસાની ભરવી પડે છે. આગળ જણાવ્યાં પ્રમાણે યુરોપના પ્રવાસમાં આગળથી ટીકીટ કહાડવી સોંપરિકર નથી એવો અમને અત્યારે પ્રત્યક્ષ અનુભવ થયો.

ભાગ ૬ ઠો.

ઈટાલી.

શિંડીઝી.

તા. ૨૩-૮-૧૩ રાનીવાર.

અમે ઉત્તરમાં જતા હોવાથી મરમી બોછી લાગવા માંડી. આજ સાંજે શિંડીઝી બંદરે પહોંચવાનું હોવાથી અમે તથા રા. પચારે સામાન બાંધી તૈયાર કર્યો. ડેકવેઅર્સ સાથે રાખવાનું સોઈસ્કર ન હોવાથી અમે તે રટીમરની અપનીના રટોરમાં રાખવા પરસરને જણાવ્યું તો તેણે તે બાર બોયને આપવા કહ્યું. રજુ તેણે તે બદલ કંઈ પાવતી આપી નહિ, પણ બીજને કંઈ ઉપાય ન હોવાથી અમે તેના કબજામાં સોંપી દીધી સાંજે સાત વાગે શિંડીઝી બંદરે જઈ રટીમર ઉભી રહી. બહાની દેખાવ અમને તદ્દનજ નવેજ લાગ્યો. અહીંના મજુર ગોરા, ગાડીવાળા, ગોરા, પોલિસ ગોરા, બિશુકો ગોરા અને બધા ગોરાજ લોકો જોઈ અમને લાગ્યું કે હવે યુરોપમાં આવ્યા. જોટ ઉપર પોલિસ અધિકારીએ આવી તપાસ કર્યા બાદ અમને ઉતરવાની પરવાનગી મળી. ઇટાલીઅન લોકો બહુ લુચ્ચા રહે છે. એવું સાંભળ્યું હોવાથી અમારો સામાન ઇટાલીઅન મજુરોને ન સોંપતાં કુક કંપનીના ઈરેપેટર મારફત નીચે ઉતારવાની ગોઠવણ કરી. અમારી પાસે તમાકુ વિગેરે કંઈ જકાતી માલ છે કે કેમ તેની તપાસ થઈ રહ્યા પછી એક બાડાની ગાડી કરી શિંડીઝી રેશને ગયા.

ઈરેપેટર સાથે હોવાથી અમને કંઈ અડચણ આવી નહિ. રેશનપર પિતાશીએ એક મજુરને બીડી આપી એટલે બીજા અનેક મજુરો બીડી માંગવા લાગ્યા. અહીં તમાકુ પર જકાત હોવાથી બીડીઓ ઘણી મોઢી મળે છે. એટલે આ લોકો બીડી લેવા બહુ આતુર હતા. આ મજુરો અંગ્રેજી બીલકુલ સમજતા નથી. તે જોઈ અમને બહુ નવાઈ લાગી. કેમકે તેઓને અંગ્રેજ લોકો સાથે રોજ સંબંધ થયા છતાં આ લોકો માત્ર આ બાપાના અગ્નિપ્રવા હતા. તરમ લાગવાથી

સ્ટેશન ઉપર એક દુકાને અમે ઇન્ટરપ્રેટ માથે ગયા પણ આ દુકાને પાણી નથી પણ સોડાવોટર મળતો એમ જણાવ્યું પણ અમે પાણીનો આગ્રહ કર્યો એટલે એણે મીતવલ વોટર એટલે જરાવું પાણી આપવા કહ્યું આ પાણી સાત હશે ધારી અમે ઊંડુ તો તે મોડાવોટર જેવું જણાયું પણ આ પીધાથી અમારી વરસ મગી નહિ એટલે પાણી આપવા ફરી આગ્રહથી કહ્યું ત્યારે તેણે છેતરે તો ઘણાજે સાફ પાણી (એકના પુરા) આપ્યું આ પ્રમાણે યુરોપની મુસાફરીની શરવાતમાજ પાણી મળવાની અડચણ જોઈ અમને બહુ ચિંતા થઈ રાત્રે ૧૧ વાગે અમે નેપલ્સ જવા ઉપડી ગયા

તા ૨૪-૮-૧૩ રવિવાર

‘ નેપલ્સ. ’

અમે સેકન્ડ ક્લાસની ટીકીટ કઢાડી હતી પણ જેવી મગત આપણે ત્યા સેકન્ડ ક્લાસમા સુખની હોય છે તેની આ ગાડીના નહોતી બહીઆ તો પહેલા વર્ગની ટીકીટ કઢાડીએ તોપણ તે ઉપર સ્લી પીંગકારમા સુવાની જુદીરી આપવાથી સુવાની સોધ થાય છે એટલે અમારે આખી રાત જગવાજ કઢાડની પડી સવારે પાંચ વાગે અમે મેહેજ નગર તથા આસપાસ જોના માડ્યુ તો બન્ને જાગ્યું એવરેમા કપામતું વાવેતર હોય એવું જણાયું પણ દહાડો થતા અમર પડી કે આ છોડ કપામના નહોતા પણ કાગી દરાખના લેવાતું જણાયું બગદને બદલે એવીમા બહોં ઘોડા વપરાતા હતા એવરમા ગોરી સ્ત્રીઓ કામ કરતી હતી તેમણે માથે ટોપી ન પહેરતા એક ચોખડો રમાલ બાધ્યો હતો સવારે ૮૧૧ વાગે ગાડી કુગરપર ચઢવા માડી અને અહીં દરાખના મોટા વેલા તથા નીચે મકાનના પાકે દેખાતો હતો અમે અગ્યાર વાગે નેપલ્સ પહોંચતા મુઘી બન્ને જાગ્યુંએ દરાખના માડનાઓનો દેખાત ઘણોજ સરસ લાગતો હતો

સ્ટેશનપર ઉતરી કુક કમ્પનીના ઇન્ટરપ્રેટની તપાસ કરી પણ તે કંઈ

પોલિસ ચોખીપર બાપા નહિ સમજવાથી પહેલી અડચણ

દેખાશે નહિ એટલે અમે મજુર પામે સામાન સ્ટેશન બહાર કાઢ્યો પિડીટીથી પેલા મીરા નરી અમારી સાથે હતો સ્ટેશનપર આવતા અમને પામેની પોલિસ ચોખીપર લઈ ગયા બની પોલિસ નાધિમગી અગ્રે નહોતો નહિ ટાંચાથી

અમારી પામેથી શુ માહિતિ માગે છે તે અમે સમજી શક્યા નહિ અહીં આ ભાગ
ગડમા અમારો દોઢ કલાક નીચી ગયો પણ કંઈ છુટ્ટો થયો નહિ સવારે કંઈ
ખાધેનું નહોતું, એટલે બુખ પણ બુખ લાગી હતી અને મારે છુટ્ટો થશે તેની
ચિંતા કરતા હતા એવામાં પેલા અમેરિકન મીસનરીએ ગજવામાંથી કંઈક
કાઢી કાઢ્યા માટે તે વખતે ઓચિત્તો તેના ગજવામાંથી એટ ઉપર થયેલી
પોલિમ તપાસતો દાખલો નીકળી આવ્યો આ દાખલો પામે ઉભેલા પોલિમ
સિપાઈએ દીઠો અને તે કાઢી લઈ પોલિમ અધિકારીને આપ્યો અત્યાર સુધી
આ દાખલા માટેજ તે અધિકારી અમને પુછતો હતો એવું તેના મોઢાના હાથ
ઉપરથી જણાયું અમે પણ તગતજ અમારી પાસેના દાખલા રજૂ કર્યા એટલે
છુટકારો થયો હાલના એક દવાલ માથે નજીકના હોટલમાં અમે ગયા અમે પારકા
દેશના અણુવાકેદાર છીએ એવું જોઈ મળ્યું અમારી પાસે બમણી મળ્યું
માગના લાભ પેલા મીસનરીએ તેમને ધમધમી કાઢ્યા અને બ્યાનબી
મળ્યું આખી વિદાય કર્યા આ હોટલમાં જમવાની કંઈ સોઈ ન હોવાથી પાસેના
ઉપહારગૃહમાં ગયા અહીં બાપા ન સમજતા હોવાથી ખાવાના પ્રદર્શ જોઈએ
તેવા મળ્યા નહિ અને બમણી કિંમત આપની પડી

આજે સવાર હોવાથી બધી દુકાનો બંધ હતી તોપણ સોજના વખતે
ગામમાં બાડાની ગાડીએ કરી શહેર નેવા
શહેરનો દેખાવ
નીચલા આ શહેર સમુદ્ર કાંઠે હોઈ ટેમ્પીએપર
આવેલું છે તેથી રસ્તા ધણજાં ઉંચા હતા
કેટલેક ઠેમણે તો એટલો બધો ટોળાવ આવે કે ગાડીને ઉતરતા ઘોડાનો પગ
લપસી પડશે કે શુ ? એની બીજી લાગે આ શહેરની બધી સડખે ફરસાધી
જડેલી હતી દુકાનો તથા ઘરો લોકોની સ્થિતિ સારી સપત્તિવાગી હોવાનું
ખવાવના હતા ઇટાલીના શહેરોમાં આ શહેરનો દેખાવ સૌથી સરસ હોવાનું
પ્રસિદ્ધ છે સાજો ફરી આવ્યા પછી જોયેલા અનુભવપરથી ઉપહારગૃહમાં
જવાનું માડી વાત્યું અને અમારી પાસે થોડું ધણું ખાવાનું હતું, તે વધા
બજારમાંથી આજેવા મકાઈદોડા શેકી ખાધા પ્રવાસમાં આવી રીતે ત્રાસ
પડ્યો જાણી અમે કુશ્કમ્પની માનવ પ્રવાસ કરવાનો વિચાર કર્યો

તા ૨૫-૮-૧૩ સોમવાર

‘ નેપલ્સ. ’

સવારે અમે કુક કંપની તરફ અમેજી જાણનારો ગાઇડ મેળવના તથા નેપલ્સથી રોમ સુધીની ગીટીંગ કઢાવના માટે અમેજી જાણનાર ગાઇડ જના નીમ્લ્યા અહીં નીજગીની ટ્રામપર ટ્રામ બી એડવર્ડ ક્યા જનાની છે તે બતાવનારા પાગીઆ ન લગાડતા માત્ર નબરજ લખેલા હોય છે કુક કંપની તરફ જનાર નબરની ટ્રામની રાહ જોતા અમે રસ્તા ઉપર ઉભા હતા એટલામા અમારી હોટેલના દલાલે એડવર્ડ નામના એક સરકારી પરનાનાવાળા ગાઇડ સાથે અમારી આગમ્યાણ કરી આગી આજે અમારે પોલી શહેર જોવા જનાનો નિચાર હોનાથી આ ગાઇડને આજનો દહાડો સાથે રાખનાનો નિચાર કરી અમે કુક કંપનીમા ગયા

કાલે સવારે પોલિસ ચોટીપરથી અમે નીકળના ત્યારે આજ અગીઆર વાગતા લગીમા પોલિસ ઓફીસમા જઈ હાજરી મુનીસીપાલ ઓફીસમા આપવા માગ અમને વાંછીદ આવી હતી અને ન હાજરી જઈએ તો દરેક માણસને ૮૦ ફાક દેડ કરવામા આનારો એવુ અમને કહેનામા આવ્યું હતુ ખાલિ તમારે ગાઇડ મળી જનાથી અમે તેને લઈ પોલિસ આફિસમા ગયા એક ધમારવાના ચોથા મજાને જઈ વખામ મરીને જણાવ્યું કે હાજરી માટે તો મુનીસી પાલ ઓફીસમા જવુ પડે છે તેથી અમે ત્યા ગયા અગીઆર નહિ વાગનાને લીધે આફિસ બંધ હતી એટલે અમે કુક કંપનીમા જઈ રે રે ગીટીંગ ખરીદી અને આ ના ગાડીનો એક મે દિનમ અનુભવ લઈ પછી કુક કંપની મરવા પ્રવાસ કરવાની વ્યવસ્થા કરવાનુ કરાવ અને પછી ત્યાની પાઞ મુનીસીપાલ ઓફીસમા આ પા મનારે કે ૧ ખાધેનુ નહિ હોવાથી અમને આ રખતે ચાર માગ મુકી ઉપર જવાનો કટાગો આ થો આફીસરે અમારા મામ હામ આનાનો હેતુ મોરે લખી નીધુ પછી તેણે માગી પત્નીએ મ્યાગમા મુકના ચાદતો મોરે તે બંધ બાંકુજ ચોખી કરી અને ત્યાર પછી અમારો છુટો થયો અમારી પામેના પોટ ઉપરના દાખવાની વારીખ મચવાની મજબુત થવાની અમારે પાંચ દિવમને બંધ થયા દલાલ જા હાજરી માટે જવુ પડ્યુ

બપોરના બે વાગે પાંખી શહેર જોના જવાનું હતું પણ તે દિવસના અમન

મુકીઓ નેશનલ

મગસથી અમે અહીં મુકીઓ જોના ગયા
દરેક માથું દીઠ એક લીરા (દશઆણા) શી
આપની પડી આ મુકીઓમાં દર્દી ગમેલ

પાંખી અને હરકુનીયમ ગંગે ઢેકાએથી જોના દેલા આરમપાપુના અને કામાના
અને પુતળાઓ મુલા છે બધા નગનારથામાં છે અને તેની દાગીગરી યુદ્ધિજ
જોના લાયક છે આ સિવાય રોમન સામ્રાજ્યના વખતના વાસરો દીનાઓ
વાળા નાણા, જુદા જુદા ગંગા પથ્થરના કંડાઓ મેઘાડી માટે લીધેલીઓના
મોઝાઇક નમુનાઓ વિગેરે અનેક પ્રાચીન ચીજો અહીં એક જ મી રાખી છે
આ મંદિરસ્થાન બહુજ વિભવ અને ખાસ જોવા લાયક છે

ત્યાંથી નીકળી એક દુકાનમાં અમે ખાદા ગયા આ વખતે ગાઈડ જોડે
હોવાથી ખાતર સાફ મળ્યું બે વાગે ગાડીમાં બેસી અમે અહીં ગંગે પાંખી શહેરમાં
આપની પહોંચ્યા રસ્તામાં વીસુનીયસના જવાળામુખીમાંથી નીકળતો ધુમાડો
અમને ઘવાવનામાં આ થો મુકીઓમાં નેશનલ પર વગેરે જાહેર ઢેકાએ ‘અહીં
શુધ્ધ નહિ’ એવી નોંધ લખાડેલી હતી તે ઉપરથી આ લોકાના યુકનાની
બહુ બાદલ હોય એમ લાગ્યું રેશનથી ગામ નજીક છે અને તેમાં પ્રવેશ
કરના માટે દર માથા અહીં લીરા શી આપની પડી આસ પામના પ્રદેશ મરતા આ
નકલ મારા આગામાં નીચાણમાં આ યુ હોય એમ જણાયું હું મારા માનીસુ
વીરમ જવાળામુખીમાંથી એક મોટો ઝોલ ઘણ દુનના નામનો રમ આગે પેર
દલા વિગેરે તેમાં આ શહેર દર્શાવ્યું હતું ત્યાર પછી પદરસો સોગવો વર્ષ
નુરી આ શહેરના અપતીત મજબી મેઠને મારા ખાતર નહોતી યોડા રાઈ પર
મોદતા મોદતા અહીંથી કેટલાક બાનલા વગેરે જાડી આ પાથી અહીં રિશો
નાકમી કરવાથી બાજુ શહેરનું જાહેર દર્શાવ્યું હતું મારા પડી આ યુ અરે આ
મોદા યુકામ મરગા કંઠોડો રૂપાઓનો અર્થ થયો છે આ શહેરની બાબતો
શીતે ત્યાં હોઈ નરતા સામ્રાજ્ય દરમ્યાંથી જોડેલા છે કેટલેક ટેમબે નવાપર
કુળોમાં મરી તેમાં નજીક પાણી છોડી લોકોની ખાણી પીણી સગવડ કરેલી છે
થ ના બાપત ગુની નજેલા હોવાથી કેટલેક ટેમબે નવા મ્યાં છે

તા ૨૬-૮-૧૩ મંગળવાર

‘ નેપથ ’

વીસુવીયમ જ્ઞાનામુખી પર્વત જોના જતા ખર્ચ વધારે થઈ બપોરે
અખત તાપ વેળે માન તેના વિતીર્ણ મુખમાથી
સ રડારા જ્ઞાનામુખી નીળળના ધુમાડો જઈ પાછા ફરુ પડે છે
અને હજારમ જોના માટે સંવતારા નામનો
જ્ઞાનામુખી જોનાથી તે સજી સારી મરપના આવે છે એવું ગાછડે જણા યુ
એટલે અમે તે જોના જનાનો નિચાર રાખ્યો અ જલ્લ ગાછડને દર માણુમ દીઠ
દસ હીરા ફી આપવાનું રૂબુ અને આ શીમા અમારો જન્મવાનો તથા ગાડીબાડાનો
તમામ ખર્ચ મરનાની મોની મરી હતી દર્યા પ્રમાણે જા પાએ અમારો ગાછડ
આની પડોઅડો તેની સાથે નેપ મનો જુનો કી મો, તેમા રાજકીય ટ્રેડિઆને શુભ
રીને નાશ મરનાની ભયમર અધારી મટડી રામલચેયવ નજેરે જોછ અમે મુની-
સીપાલ ઓફિસમા હાજરી આપના ગયા અને પડી એશનપર એક દુકાનપર
ગાછડે અમારે માટે ભાત અને બે નણ શામ કરાવ્યા હતા તે ખાઈ જ્ઞાનામુખી
જોના જના માટે ગાડીમા બેઠા અડધા મલાઈ પોત્રુઓની ગામના રોશને આની
પડોઅડો અડીધી એ મેલપર જ્ઞાનામુખી હોનાથી અમે સૌ ગાડીમા બેસી ત્યા
ગયા આ પર્વત નજીક દાય જ્ઞાનામુખીનો સ્કેપ થયોનો સભન હોય તો
આમપાસના ગામને ખમર મરના માટે એ અંબજરવેટરી એન્ડ વેધશાળા રાખી
છે થોડો હુગર ઉપર મચી નીચે એક મોટા મે માખલના રેરાવાના મેદાનમા
આ યા તો અહીં જળનો ન્હાના ન્હાના ખાડા હોઈ તેમાથી ગધકનો ધુમાડો
નીકળતો હતો નારીનપરની માગીમા ગધકનો મેગ હોનાથી પીંગી દેખાતી હતી
આ મેદાનની નવ્યોન્ય એ દસ શીટ લામો પલેમો ખાડો હતો ત્યા અમને અમારો
ગાછડે લઈ ગયો પાચ ૭ ફીટ નીચે આ ખાગમા જ્ઞાના રમ ઉકળતે હતો
અમારા ગાછડે આ મેદાનની પાચ છ જગ્યાએ પતથર ડોકી બા ૧ તો અર
જ મા પેલી હોમ એમ મોટો અવાજ થતો જણાયો ગાછડે એક માંડે સગાની
હજારા રસ કિંગતો હતો તે ખાડામા તે ધરો તો પામેના ખાગજોગાથી એન્દમ
ધુમાડા નીકળના માંડો આમા ભયમર અખતુ ન મરના માટે અમે ગાછડને મમ
બ રો પરી એ આ ગાથી ગધકની માગી નમુના તરીકે લઈ આગળ ગયા ત્યા
નીચે ઘડમા મેનુ જા રનાનજ નોમા ગયા અડી અગે બોલી અદો

ઓગ્રીઓ બનાવી છે. ત્યાં જેમવાથી બનાવામેજ મધેકના કુમડાથી પરમેવો છું છે. આની રીતે પ્રમાડો લેવાથી પાચનશક્તિ વધી કેટલાક ગેઝ નાશુદ થાય છે એવું માનવું છે. આની અદ્યુત સ્થિતિ અત્યંત જોવાની વસ્તુ સ્થાનગત મહાગતની કૃપાથી મને માટે મનમાં તેમનો ધન્યવાદ માની અમે-સૌ પાછા ફર્યા, અને રેલ્વેમાં જેમી નેપમ આપ્યા.

અહીં ગેસ્ટન પાસેથી કેબીલ ટ્રામમા જેમી એક કુગરપર અમને અમારો ગાર્ડ લઈ ગયો. આ કુગરમાં બુગદાં ચોકરી કેબીલ ટ્રામ. લોડના તાગના દોરડા જડે ટ્રામ ઉપર મનથી જે ચવામાં આવે છે રસ્તાનો સ્વરૂપ બહુ હોવાથી જેમવા માટે ત્રાંસી બેઠકો બનાવી હતી. અહીં સ્વરૂપ ઉત્તરવાના પ્યોર્ટમાં પગાડીઆ જેવા કહેલા છે. અહીં ટ્રામ અમે આજેના જોઈ રહેલી ઉપર જઈ અમે એક બહાર મુઠમાં ગયા અહીંથી નેપમ રહેતો દેખાવ બહુ મારો દેખાય છે અહીંથી બીખારી સી પ્રગમે આવી વાવ વગાંડી પેમા મારવાનો રીવાજ બહુ જ જણાય છે અહીંથી પાછા ફરી અમે હોટલમાં ગયા.

આજે રાત્રે મેમ જવાનો વિચાર હોવાથી આજના દિવસનું બાકુ આપવું નહિ પડે એવું નામડે કહ્યું હતું એમને અમે ગાર્ડ માથે હરેસો ફગવ સવારેજ અમારો મામાન ખાંધી હોટલના મેનેજરને કમને ફરી આપ્યો હતો. બપોરના બાર વાગ્યા પછીનો ઓગ્રી કમળમાં ગખડમાં આવે તો બીજા બપોરના બાર વાગ્યાં મુધીલું બાકુ સ્વરૂપમાં આવે છે સારો પાકા આપ્યા પછી ગરે નાડી ઉપરવાને મનો વખત હોવાથી અમારો ગાલો અમને એ જણ કવાક માટે જેમવાની ઓગ્રી બાંડે ફરી આપી સુરેશનો પ્રવાસમાં બિન બિન બાપાઓ આવડની નહિ હોવાથી તેમજ દોષ્ટ દેશને નવો ગાર્ડ મેંધી કહાડી ફરવું પડે તો કંઈનાં જો એક ગાર્ડ માથે હોય તો બહુ સાડ એવું ધારી અમે એકરનેજ અમારી માથે આવવા મગ્ન છે કે કેમ એમ પુછ્યું. અને આવવાનો હોય તો શું પગાડ લેમે વગેરે પડ્યું ફરી. એ જણ દીવમના અનુભવવધી તે માપુમ મહેનતુ અને પ્રમાણિત નજીયે અને ને ને માથે આવે તો ફીક પડે એવું હતું. તેણે મેનના પનાર કંઈનાં અમારી સુમાફનીનું ધ્યેક કનાટ મળવા મગ્ન બનાવી અમે માપુન દી. ૨૦ ઘંટ એટલે બાર ઉપિયા લેવાનું જણાવ્યું. અમારું બનાવે જમના બચતો, રોડગારીનો,

પ્રવેશ ફીના, ષ્ટેશનપરની મજૂરીના હોટેલના નોકરને આપવાની બક્ષીસનો તેમજ તેને પોતાને ખાવાનો પીવાનો અને રેલ્વે ભાડાનો સમાવેશ થઇ જતો હતો. કુક કમ્પની મારફત પ્રવાસ કરવામાં માણસ દીઠ યોજામાં યોજા શિલિંગ એટલે ૫૩, ૧૦ આના આવે એ સિવાય દરેક ઠેકાણે ગાઈડની ફી વગેરે ૨૧ ખર્ચ આપવો પડે. એટલે તે રીતે એ લગભગ ૧૨ રૂપિયા ખર્ચ થવા સંભવ હતો. અને વળી દરરોજ સાથે જાણીતો માણસ મળે નહિ એટલે આ ગાઈડની શરત કબુલ કરી અમે તેનેજ સાથે રાખવાનું નક્કી કર્યું. બાજુ રાત્રે અમારે આગળ જવાનું હોવાથી તેને સામાન લઈ આવવા કહ્યું. રાત્રે દસ વાગે સ્ટેશનપર ગયા. સ્ટેશનપર વેટીંગરૂમ મોટી અને બપોકાબધ હતી. આ દેશમાં મજૂર લોકો કંઈપણ સામાન માથે ચઢાવતા નથી. પણ પેટી વગેરેને આમડાના પટ્ટા ચઢાવી ખભે બરવી લે છે અને બહુ સામાન હોય તો હાથ ગાડીમાં મુકે છે. છતાંલીના પલ્લાખરા સ્ટેશને પ્લાટફોર્મ કરેલા નહિ હોવાથી ચઢવા ઉતરવાની બહુ અડચણ પડે છે. વળી રેલ્વેમાં માત્ર એક્સપ્રેસ બેગ જોવા નાનો સામાન સાથે રાખવા દે છે. ખીજું કંઈ વિશેષ રાખી શકાતું નથી. રાત્રે અગ્યાર વાગે બરાબર અમારી ગાડી રોમ જવા ઉપડી.

તા. ૨૭-૮-૧૩ બુધવાર

‘રોમ.’

સવારે અમારી ગાડી કુંગરપર ચડતી જણાઈ. આજુબાજુનો પ્રદેશ લીલી ઢરીઆળાથી ધણેજ સુંદર જણાતો હતો.

રોમ શહેર ખીજા ઇમાન્યુ- આ વાગે રોમ પહોંચ્યા. અમને સ્ટેશનપર અલ રાગનું સ્મારક,

એસાડી ગાઈડ એક સારું હોટલ તપાસી આવ્યો.

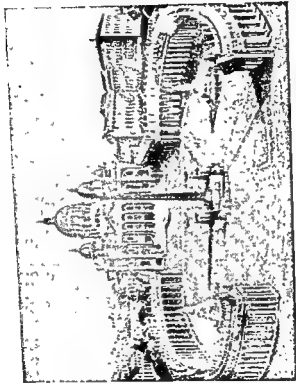
આ હોટલમાં માળ ઉપર જવા માટે ‘લીફ્ટ’

હતું અને રોમ શહેર જુના વખતથી સુપ્રસિદ્ધ છે અને ઈ. સ. ૧૮૭૦ માં ઇટાલી દેશ પાછો સ્વતંત્ર થયા પછી આ શહેર રાજધાની તરીકે મુકરર કરેલું છે. શહેરના રસ્તા ફરસળથી હોઈ શહેરમાં ઇમારત બન્ય અને સુંદર છે. હોટલમાં આવ્યા પછી તુરંતજ અમે સેન્ટપીટરનું મહાન મંદીર જોવા ગયા. રસ્તામાં એક વિશાળ ચોકમાં બીજા વ્હીક્ટર ઇમાન્યુઅલ રાગનું સુનેરી ઢાળ ચઢાવેલું ધોડેસ્વાર એક સુંદર પુતળું ઉભું કર્યું છે તે જોયું. આ પુતળાની પાછળની બાજુએ એક આરસપાણના ઉંચા ઝોટલાપર એક સુંદર આરસપાણનું મંદીર કરેલું છે તે

ખરેખર પ્રેક્ષણી છે. આ પુતળુ અને મહિરની ઉત્તમ કારીગરી ઇંટાવીને છે જે એવી છે. આ અમુકની પાછળ દોઢ કરોડ રૂપિયા ખર્ચ કરી ઇંટાવીએ મુખાવેલી રત્નજ્વતા પાંજી મેળવ્યા બદલ આ નર-નીસ્તુ નામ અમર કર્યું છે. આ મળે "સોફો" "ફાયર" "ઓફ ઇંટાવી" ઇંટાવીના પીતા તરીકે ઓળખે છે અને તેના મારક પુતળા ગામે ગામ ઉભા કર્યા છે

અહીંથી નીકળી અમે સેંટ પીટરના મંદીર આગમના બધા યોગ્ય ગામના અહીં બે મોટા કુવાગ હમેન કુના ગામના આવે છે. આ મહિરની શોભામાં હમેન કુવા બે અર્ધગોળ આગાદિત મુના કરેલા છે. આ મુનાની

બન્ને બાજુએ અનેક પ્રચંડ થાંભલાઓ ગોઠવી તે પગની અગાડીપર દરેક થાંભલા દીઠ માધુપુરપના પ્રચંડ પુતળા બેસાડેલા છે. મહિરમાં જ્યાં માટે વીર પગીમ પગધીઆ ચક્રા પાંજી એક બધા પોર્ચ (આગાદીત આંગણ) આવે છે આ મંદીર તમામ ખિન્ની દેવાલયોમા એક છે. આ જોવા પછી જીમ બંધ મંદીરનાનાં લાગે છે અને મેઈ પમદ પડતું નથી આ મંદીરમાં ૧૮૦૦૦ ચોરસ વર્ગ (લગભગ પોણાચાર એકર) જમીન આવરાઈ છે અને તેના મુખ ૧૩૮ ફીટના વ્યાસનો છે અને એકદર મંદીરની જ્યાઈ ૪૩૫ ફીટ છે બીજામાં અને ભોંયતળીએ અનેક જનના અમુક અરમપાદળ જોવા છે. અંદર મોટ મોટી આર્કલેન્ડીંગની છતીઓ છે એનું કુચી જળાય છે જન પામે જાતે જોવાં તે મોઝાઇક (એટલે નાના પથ્થરના કામ ગોઠવેલી છતીઓ) નું કામ માન્ય પડે છે. આ મહિરમાં દેવકુતાં બે પુતળાં તો કુચી છે બાજુ જોવાં લાગતાં દનાં તે પામે જાતે જોવાં તો મોટા મળુમના આકાશનાં જળુયાં. અનેક પોષો (ધર્મગુરુઓ) જે આ મહિર પાછળ દોઢે રૂપિયા ખર્ચાં છે આ મહિરની બન્ને બાજુ અને મુરતવાની કાપના મને તેમજ વર્તન કરીએ તેમજ અંદર બહાર નજરે દોષા કિલ્લો ખાલ આવે તેમ જોવાં આગાદીત મુના તમે પાંજી પગી ભોંય પિદમ રોડમાં મેળીમ "પીતુ" પુતળુ અને મહિરની જનીનો જોવાં આગાદીત મુના

સેંટ પીટરના મંદીર સામેના ચોક-રોમ.

તા. ૨૮-૮-૧૩ ગુરુવાર

‘ રોમ. ’

હૃદય, માખણ, મલાઈ વિગેરે વેચવાની દુકાનને ઇટાલીમાં “ લોટેરીઆ ”

ગાછડે કરેલી અમારી જમ-
વાની વ્યવસ્થા.

કહે છે. અમારો ગાછડો અમને મવારના એકફાસ્ટ
માટે આવા લોટેરીઆમાં લઈ જતો. તેથી ત્યાં
માલ સોંધો મળી અમને પસંદ પડે એવો ખોરાક
મળતો. બપોરે ત્યાં સાંજે દૂધ બાવ મલઈ બે વણ

શાકો અને વટાણાના રાણુગા એ પ્રમાણે રોજ ખાસ ગાછડ તૈયાર કરાવતો.
શાક હમેશાં માખણમાં તળી તેમાં મીઠું મરચું દંધ પણ નાંખવામાં આવતું નહિ
એટલે અમને તે સાવ મોશું લાગી આવે નહિ તોપણ અહિંયા જમવા ખાવાની
સારી સગવડ મળી હતી.

આજે પોપનો “ બ્લેટીકન પેલેસ ” જોવા ગયા આ મહેલમાં અગીઆર

“ બ્લેટીકન પેલેસ. ”

હજાર ઝોનડાઓ છે એમ કહે છે. અહીંઆ
ઑઈલપેન્ટીંગની છબીઓનો સારો સંગ્રહ છે.
આ છબીઓ બસો વર્ષ પહેલાં ચિત્રેલી છતાં

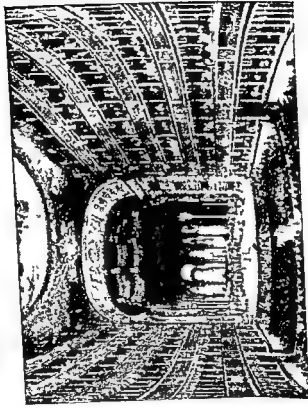
ધણીજ કળા કૌશલ્યથી કાટેલી જણાઈ. આમાંના ધણાખરા દેખાવ વાચનલની
કથાને લગતા છે. અહીંઆ વળી રોમન સામ્રાજ્ય વખતના હજારો આરસપાદ-
ણના પુતળાઓનું એક મોટું પ્રેક્ષનીય સંગ્રહસ્થાન છે. તે અમે જોયું. ખરા
અસલ રોમન પુતળાઓનો આજ સંગ્રહ છે અને બીજા બધા સંગ્રહસ્થાનમાં
જે રોમન પુતળા હોય છે. તે આના નમુના ખેરતર ઑફ પેરીસના કચેલા હોય
છે. વળી અહીંઆ સગંગ આરસપદાણના પત્થરના હોજ બનાવેલા છે તે ખાસ
જોવા લાયક છે પોપના મહેલના પાંચ સાવ ઓરડાઓ જે ઉધાડ હતી તે અમે
જોયા તો તેમાં ટેપેસ્ટ્રીનું કામ (કપડામાં વણી કાટેલી રંગે બે રંગી છબીઓનું
કામ) ધણુંજ સુંદર માણમ પડ્યું. અહીંઆ પોપની તેનાતમાં એક ખાસ
પલટણ રાખેલી છે. આ પલટણના સીપાઈઓ માત્ર વિચીત્ર રંગનો પોષાક પહેરી
ઠેક ઠેકાણે પહેરા કરતા જોવામાં આવે છે. ઇટાલીના રાજ્ય જોડે પોપને બનવું ન
હોવાથી આ પલટનમાં ઇટાલીઝન મિષાઈ ન રાખતાં સ્વીસ વગેરે બહારના
સીપાઈઓ છે. આ પ્રેક્ષણીય મહેલ જોતાં જોતાં બપોર પડી ગઈ

જમ્મા પછી અને ટાયગમ નામના બાંગ્લાદેશ મ ૮૦ની સાલમાં નાથેત્રી
 યોગીયમ નામની બંગાળ દુર્ગારત નેના ગયા
 લોગીયમ અને જીગ્ઞા આ હમાગત ગેરીએગ (મધ નેના પહેલવાનો)
 પ્રાચીન ગમન હમારતો ની અને મિહ નેના કુર પશુઓની છાંદએ
 કરવા માટે બાધેલી હોઈ તેમાં પચામ હજાર
 નેનાગ જેમી શક એવી ગોદવણ મેલી છે આ હમાગત ગોલ બાકારમાં બાધેલી
 છે અને તેના ૨ ભાગ પડી ગયો છે તોપણ બાધી રહેલા બાગપરથી અડખી
 હમારતની બન્ધતની ખાની થાય છે આ મદાન અમદ નેધ કોન્સ્ટન્ટાઇન
 બાદશાહના વિજયનુ આરક કરવા બાધેલા મોટા દગ્ગાને (આર્મ) નેધ
 બાદશાહન ટેમ્પી ઉપર મીઝર બાદશાહનો પગી ગયેતો મહેલ જોયો પે થીઓન
 નામની જુની પ્રમદ હમારત નેધ પાઠા દગ્ગા દેજન મારમ્સ અને ઓરેલિયસ
 બાદશાહના જય સ્તંભો અને ફોગમની જગ્યા નેધ ઘેર આવ્યા આ કવિહાસ
 પ્રસિદ્ધ સ્થળોની એમ વખતની જાહેજલાલી અને હાલતી ખડેર સ્થિતી નેધ
 બર્તુદરીના “ સા રમ્યા મગ્ગા મહાસ નૃપતિ ” એ શ્લોકની યાદ થઇ આવે છે
 અને આનંધર જગતમાં કોઇની પણ મોગાઇ ચીરકાલ ટકતી નથી એ માનતની
 ખાની થાય છે અને કવિયે કરેલા “ વાલ્મ્ય તસ્મૈ નમ ” એવાજ શબ્દમાજ
 મસને વદન કર્યું

કોતર મામ ત્યા મિત્રભામાજ હાગી દેસ પ્રખ્યાત છે એજુજ નહી પણ
 ગાયનવિદ્યામાં પણ તે બહુજ પ્રવીણ ગણાય છે
 એોરા હાકમ રાત્રે જમ્મા પછી અને એક એપેરા હાકમમાં
 નાટક જોવા ગયા આ હાકસ એટને નાટશાળા છ
 માગની હોઈ તેમાં હજાર પ્રેક્ષકો એગીસારે મેસી શકે એવી ગોદવણ છે આવજુ
 મોહુ નાટકગૃહ નેધ હિસ્તાનની નાટકશાળાને શુ નામ આપવુ તે ઠઈ સમજણ
 પડે નહિ. યુરોપખડમાં લોકો નાટક જોવાના બહુ જોખીન હોવાથી નાટક કમ્પનીની
 પેદાસ ઘણી થાય છે અને તેને લઈ નાટક કમ્પનીઓ આવ્યા બન્ધ નાટમ્યુદો બધાવી
 શકે અને એક બોક્ષ (બેસવાનુ ખાનુ) રીજર્જ કર્યું હતુ અહીયા ખુરશીઓને
 મખમલ જડેતો હતો અને ઘઘર પર કીમતી ગળીઓ પાથરી દીધે હતો. થોડીવાર
 પછી રોજપરતો મખમલનો હોપ પડેો ઉપર્યો કે તરતજ બધા દીવા લોલવાઇ
 ગયા અને રોજ ત્રિવાયના બાગમાં અધમાર થઈ રહો નાટમની સીનસીનેરી,
 નાટમનો અભિનય અને ગાનારીઓના મધુન્સર સાંભળી અમને બહુજ આનંદ

૧/૨મા પછી અમે ટાયરસ નામના બાઈગાટે ઇ. સ. ૮૦ ની સાલમાં અંધેલી
 સ્કોટીયમ નામની બન્ધ ઇમારત જોવા ગયા.
 સ્કોટીયમ અને બીજી આ ઇમારત ગ્લેડીએટર (મન જોવા પહેલવાનો)
 પ્રાચીન રોમન ઇમારતો. ની અને સિંહ જોવા દુર પશુઓની લડાઈઓ
 કરવા માટે અંધેલી હોઈ તેમાં પચામ દળર
 જોનારા એસી રોકે એવી ગોઠવણ કરેલી છે. આ ઇમારત ગોલ આકારમાં અંધેલી
 છે અને તેના ૬ ભાગ પડી ગયો છે તેવજુ બાકી રહેલા ભાગપરથી આખી
 ઇમારતની બન્ધતાની ખાત્રી થાય છે. આ મહાન અમક જેઠ કોન્સ્ટાન્ટાઈન
 બાદશાહના વિજયનું સ્મારક કરવા. અંધેલો મોટો દરવાજો (આર્ચ) જેઠ
 બાઈસ્ટાઈન ટેકરી ઉપર સીઝર બાદશાહનો પડી ગયેલો મહેલ જોયો. પેન્થીઆન
 નામની જુની પ્રચંડ ઇમારત જેઠ પાછા ફરતાં ટ્રેજન મારકસ અને ઓરેલિયસ
 બાદશાહના બધ રત્નો અને ફોરમની જગ્યા જેઠ ઘેર આવ્યા. આ ઇતિહાસ
 પ્રસિદ્ધ રથજોની એક વખતની જાહેરાતલાકી અને હાલની ખડેર સ્થિતી જેઠ
 બર્નહાર્ડના “ સા રમ્યા નગરી મહાન્ત નૃપતિ: ” જે સ્લોકની યાદ થઈ આવે છે
 અને આનંદજ નગરમાં કોઈની પણ મોટાઈ ચીરકાલ ટકતી નથી એ જાણતની
 ખાત્રી થાય છે. અને કવિએ કરેલા “ કાવ્ય તરયે નય: ” એવાજ શબ્દોમાંજ
 કાલને વંદન કર્યું.

કોતર કામ તથા ચિત્રકલામાંજ ઇરાની દેશ પ્રખ્યાત છે એટલુંજ નહીં પણ
 ગાયનવિદ્યામાં પણ તે બહુજ પ્રવીણ ગણાય છે.
 એપેરા હાઉસ. રાત્રે જન્મા પછી અમે એક એપેરા હાઉસમાં
 નાટક જોવા ગયા. આ હાઉસ એટલે નાટકશાળા છ
 માળની હોઈ તેમાં ૭ દળર પ્રેક્ષકો એકીવારે એસી રોકે એવી ગોઠવણ છે. આવડું
 મોટું નાટકજેઠ જેઠ હિંદુસ્તાનની નાટકશાળાને શુ નામ આપવું તે કંઈ સમજણ
 પડે નહિ. યુગોપખંડમાં લોકો નાટક જોવાના બહુ શોખીન હોવાથી નાટક કંપનીની
 પેદાસ ઘણી થાય છે અને તેને લઈ નાટક કંપનીઓ આવાં બન્ધ નાટકજેઠો બધાવી
 રોકે છે અને એક બોક્ષ (એસવાનું ખાનું) રીજર્ડ કર્યું હતું અહીંયા ખુરસીઓને
 મખમલ જોડેલો હતો અને દાદર પર કીમતી ગલીઓ પાથરી દીધો હતો. થોડીવાર
 પછી જેઠપરનો મખમલનો હોપ પડેલો ઉપડેલો કે વરવજ બધા દીવા હોલવાઈ
 ગયા અને રોજ સીવાયના ભાગમાં અધકાર થઈ રહ્યો. નાટકની સીનસીનેરી,
 નાટકોનો અભિનય અને ગાનારીઓના મંત્રુચર સાંભળી અમને બહુજ આનંદ

ઑધિરા હાહિસના અ દરનો દખાવ-રોમ.

થયો પણ ઇટાલીયન ભાષા સમજતી નહિ હોવાથી અને યુરોપીયન ગાયનપદની ખરોબર ગમતી નહીં હોવાથી અમને વચ્ચે વચ્ચે કંટાળો આવી ગયો. બહાર અંધાર કરવાથી સ્ટેન્ડપરની સીનસીનરી, અને અભિનયને વધારે રોબ આપે છે એવું માનવું જણાયું. સ્ટેન્ડપર કોઈ અભીનય અગર ગાયન ધણું ઉત્તમ અને પ્રેક્ષકોને ધણું પસંદ પડે છે તો આ નાયક પાછો અંદર જતી વખત ટાળીઓ પાડી તેને બહાર બોલાવવામાં આવે છે અને તે નાયક પ્રેક્ષકો તરફ માથું નમાવી નમન કરી પાછો સાથે જાય છે કોઈકોઈ વખત ધણા સારા નાયકને બે ત્રણ કે ચાર વાર બહાર બોલાવવામાં આવે છે પણ આપણા દેશ પ્રમાણે “વ-સમેર”ની યુમો પાડી હાકડીઓ ઠોકી સીટીઓ વગાડી શોરબકોર કરી નાયકને ફરી તેજ અભિનય અગર ગાયન ફરી કરવાની ફરજ પાડવાનો રીવાજ નથી. યુરોપમાં સ્ત્રી પાંત્રી સ્ત્રીઓ જ હોય છે નાટકની ખરી મોસમ સિયાળાની હોવાથી આજે નાટકગૃહમાં બહુ બીડ નહોતી. નાટક ચાલુ હોય ત્યારે પ્રશ્નકો એવા શાન્ત રહે છે કે નાટકનો દરેકે દરેક સજ્જ ખરોબર સંભળાય છે. આપણી જેમ સ્ત્રીઓ ન્હાનાં રડતાં બાળકો નાટકશાળામાં લાવતા નથી એટલે સાંતી બહુ સારી સચવાય છે.

તા. ૨૬-૮-૧૩ શુક્રવાર

‘રોમ.’

રોમ શહેરની બહાર એપીઅન રોડ ઉપર એક મંદીર છે તે અમે જોવા ગયા. અમલ ત્યારે સેન્ટપીટરને ધર્મ ફેલાવવા માટે કેદમાં નાંખ્યો હતો ત્યારે તે કેદખાનામાંથી નાસી છુટી આ ઠેકાણે આવ્યો. ત્યારે ઇસ્ટિષ્ટિએ તેને દર્શન આપ્યું અને પાછા કેદખાનામાં જવા અને ધર્મ માટે પ્રાણ આપવા ઉપદેશ કર્યો હતો આ મંદીરમાં ઇસ્ટિષ્ટિની પાહુકાઓ બેસાડી તે મુલાકાતનું સ્મારક કર્યું છે. આ સ્થળ રોમન કે ચોલીક લોકો બહુ પવિત્ર માનવા હોઈઅહીં બહુ જત્રાણ આવે છે.

અહીંથી નીકળી સેન્ટપોલનું મંદીર જોવા જતાં રસ્તામાં કપાટા કુમસ (બોયરમાંની લુલ્લુલામણી) જોવા ગયા અમલ ત્યારે ખ્રીસ્તી લોકોનો ધર્મ માટે અમાનુષિક છળ કરવામાં આવતો તો ત્યારે તેજ એ આમાંથી

નારી ધુટવા માટે આવી અનેક બુલબુલામણીઓ રોમ સહેગની આસપાસ કરેલી છે એક ન્હાના મંદીરમાં ગયા પછી ત્યાંના આવાએ એક ઓરડીનું બારણું ઉઘાડી અમને અંદર લઈ ગયો પછી અમારા દરેકના હાથમાં એકેકી મીણુખતી આપી તે સળગાવી અમે તે આવો અમને લઈ ગયો ત્યાં એક પછી એક અધારા ભોયરામાં ગયા. અહીંના રસ્તો સાવ માંકડો હતો અને વચ્ચે વચ્ચે ધર્મ માટે મરેલા અનેક સાધુઓના હાડકાં ગોઠવી રાખ્યાં હતાં તે અમને ખતાવ્યાં. આસરે પંદરેક મીનીટ આ બીનાશવાળા અધારી જગ્યામાં અમે ર્યા નહીં એટલામાં તો પાછા ક્યારે પહાર નીકળીશું એમ થવા લાગ્યું. આવા રસ્તા બુલબુલામણી જેવા કરેલા હોવાથી કેટલેક ઠેકાણે બે ત્રણ માઈલ લાંબા રહે છે. આ રસ્તાઓના હાલ બીલકુલ ઉપયોગ થતો નહિ હોવાથી સાવ નાકુરસ્ત થઈ ગયેલા છે હરેકે રસ્તે અમને આવો પાછા અમને પહાર લાવ્યો. આ રસ્તાઓ ખનાવનામાં એક એવી ખુખી છે કે અમે પાછા આવતા અમને એવો ભાસ થયે કે આપણે નીચેના નીચે જઈએ છીએ પણ છેવટે પહાર અવ્યા ત્યારેજ જાણ્યું કે ભોયર પુર થયું છે આવા રસ્તામાં ધણી વાર ભોલો જુલા પડી જાય છે એક વખત એક અંગ્રેજ મુસાફર જુલો પડી ગયો તેનો પતોજ નથી એવું અમારા ગાઈડે જ્યારે અમને કહ્યું ત્યારે અમે સુરક્ષિત પાછા આવ્યા તેથી અમને બહુ આનંદ થયો.

ત્યાંથી અમે “સેંટપોલ”નું મંદીર જોવા ગયા રસ્તામાં અનેક જંગલોનો પગે

જતા હતા. તેમની દરેકની ઝાતીપર એક બીલો

સેંટપોલનું મંદીર

લગાડેલો જોઈએ તપાસ કરી તો આ ભોલો એવ

દેસના બેકુતો હોઈપરે ચાલી જતા કરવા

આવ્યા છે એવું જાણ્યું અમાર વાગે અમે મંદીરમાં પહોંચ્યા. અહીંયા ૧૨૦ મોટા

એક સળંગ મોટા આરસપહાણના થાંભલાઓ અને કાચ ઉપર કાટેલાં સેંટપોલના

ચિત્રો ઘણાં જોવા લાયક છે. આજ સુધીના તમામ પોપોની છબીઓ મોઝાઈક

કામમાં કાટેલી છે. એક કબર ઉપર લીલા રંગનો આરસપહાણ જોઈ અમને બહુ

નવાઈ લાગી. મંદીર જોઈ રહ્યા પછી આવતી વખતે સેંટપોલ અને સેંટપીટરનું

જુના વખતનું જમીનમાં ઘટાઈ ગયેલું ઘર જોઈ કાંઈ છે તે જોયું.

ખપોરે કૉન્સ્ટન્ટાઇન રાજનું મંદિર જોઈ લૉટેરાન મંદિર જોયું. ધર્મ

દષ્ટિથી આ મંદિર સેંટપીટરના મંદિર કરતાં પણ

ધસુખીખતના યાદ સ્પર્શથી વધારે પવિત્ર છે. આની નજીક એક મંદિરમાં ૨૮

પુનીત થયેલો દાદરો.

આરસપહાણના પગથીઆ છે તે ધસુખીખતના

પાદપ્રસાદી પવિત્ર થયેલા મનાય છે. આ

તા ૩૧-૮-૧૩ સોમવાર.

ફ્લોરેન્સ.

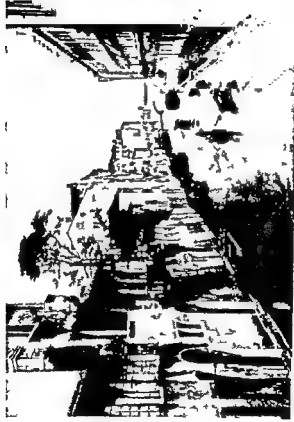
આજે અહીંનું જીના અને નવા ચિત્રેલું સંગ્રહાલય જોવા ગયા રસ્તામાં
કેટલાક હોકરાઓ અમારી ગાડી પર ચઢી અમે
એન્જીન અને મોટર્સ કંઈના છીએ એવું ધસારાથી પુછી અમે 'ઈંડીયા'
પીકચર એવેરી ના છીએ એમ કહેવા ત્યારે તેઓ સલામ કરી
નીચે તરી જતા આ જોષ અમને બહુ ગમત
થઈ અહીંથી પછી "મ્યુઝીઓ નેશનલ" નામનું જીના વખતના હત્યારનું
સંગ્રહસ્થાન જોઈ પાછા ઘેર આવ્યા અહીંની ભાડાની ગાડીઓને તથા મોટર
ગાડીઓને "ટેક્સીમીટર" લગાડેલું હોય છે આ ચત્રથી ગાડી કેટલા માઈલ
રોડી અને ભાડુ કેટલું થયું તેના આકાશ પોતાની મેળે નીકળી આવે છે એટલું
ગાડીવાળા જોડે ભાડુ કરાવવાની કટકટ રહેતી નથી.

સાજે જામોલી ગાર્ડન જોવા ગયા આ બગીચો એક ખાનગી માણસની
માલકાની હોય ધસોજ મુદર બનાવેલો છે આના
બાળેલી ગાર્ડન રસ્તાની બન્ને બાજુએ વેલ લગાડી રસ્તા ઉપર
માડવા જેવી છવા કરી દીધી છે અહીં આ
અસિદ્ધ ગણ્યાતી ગેલીયીઓના વખતની "આનસરવેરી" વેધશાળા છે અહીંથી
પાછા ફરતી વખત એક મંદિર જોયું અહીં આ અને ભાવિક લોકોએ બાધા
રાખી અનેક માદાની રકમો નજર કરી છે મંદિર આખો દીવમ ને રાત
અખડ દીવો બાળવામાં આવે છે આપણા ધર્મ જોવોજ આ મીરાજ જોષ અમને
બહુ નવાઈ લાગી

તા ૧-૯-૧૩ સોમવાર.

ફ્લોરેન્સથી બ્લેનીસ.

સાવારે માત્ર વાગે અમે બ્લેનીસ જતા નીખ્યા રસ્તામાં એપીનાઈન પર્વ-
તના ઘાટમાં ગામીને બે ઈન્જન લગાડવામાં
બ્લેનીસ આ આ ઘાટમાં ૪૨ મોમદા હાથ તે બધું
પામે પામે આવેલા છ એમ્લે એમ મોમદામાંથી
ગાડી નીકળી કે બીજી લાગુજાડે આથી કરીને ડાહડા મહુ ભગઈ જઈ

બહેનીસમાજના સ્વચ્છતા અને શાંતિ નામનો જલમાર્ગ.

બોગલમાં ખંડાળાના ઘાટ જેવી મજા પડતી નથી. બપોરે એ વાગે એક લાંબો પુલ બોગલની આમીરી ગાડી બ્લેનીસના રેશનપર આવી પહોંચી. રેશનની ખહાર આવ્યા ત્યારે રસ્તાના બદલે મોટ મોટી નહેરો માલુમ પડી. અતઃ બોગલની ગાડીએને બદલે હોડીએ ઉભી હતી. આ શહેર પાણીમાં વસેલું હોવાથી એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ જવા માટે હોડીનો જ ઉપયોગ કરવો પડે છે. સમુદ્રમાં ન્હાના ન્હાના ૧૧૭ ખેટો હોધ આ એટના સમુદ્રમાં શહેર વસેલું છે પગે જવા માટે આ શહેરમાંના જલ માર્ગો ઉપર ૩૭૮ પુલ બાંધેલા છે. તોપણ શહેરનો ધણોખરો બવલાર જલ માર્ગે જ ચાલે છે. અમે એક હોડી બાડે કરી એક હાટલમાં ગયા.

સાંજે નજીકમાં જ આવેલો સેંટમાર્કનો ચોક જોવા ગયા. આ ચોક ૫૭૬ ફીટ લાંબો અને ૨૭૦ ફીટ પહોળો છે. આની ચારે બાંજુએ જુના વખતના રાજધરાની ધમારતો છે. આં બધે ચોક ફરસબંદી હોધ એક બાજુએ સેંટમાર્કનું મંદિર છે. આનાં જોવો સુંદર ચોક અમે અમારા આખા પ્રવાસમાં ટાઇપલુ ઠેકાણે જોયો નહિ. આ ચોકમાં ધણા કચ્છનરો માલુસને હળી ગયેલા હોઈ હાથમાંથી મકાઈના દાણા ખાઈ છે. અહીંથી નીકળી સ્ટીમ લોન્ચમાં બેસી બ્રૉડ કેનાલમાં ફરી આવ્યા. આ ગામમાં કેટલાક સ્ત્રી પુરુષો ૬૧-૭ ફીટ ઉંચાઈના અમે જોયા.

વા. ૨-૯-૧૩ મંગળવાર

બ્લેનીસ.

સવારે સેંટમાર્કનું મંદિર જોવા ગયા. આ મંદિરમાં મોઝાઇક કામ ઘણું જ હતું. તે મંદિર નજીકના કંપેનાઈલ નામના ડાંગે સેંટમાર્કનું મંદિર અને ફીટ ઉંચા ટાવર પર ચડી અમે આખા બ્લેનીસ શહેરનો દેખાવ જોયો. પછી રુબ્રલ પેલેસ જોવા ગયા. આ વાડામાં આઈલ પેઇન્ટિંગો ધણા જોવા લાયક છે. અહીં એક ૭૨ ફીટ લાંબી અને ૨૩ ફીટ પહોળી એક મોટી સ્વર્ગની રૂઝવનીત છબી છે. આવી મોટી ચિત્ર છબી જોઈ અમને બહુ જ વિસ્મય થયું. ૧૧૬૧ની એક બાજુએ ટ્રાન્સજાનું જોઈ સેંટમાર્કના ચોકમાં પાછા આવ્યા.

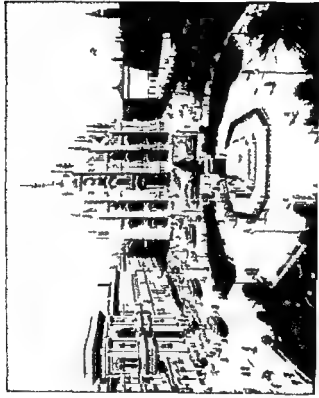
આ ચોખ્ખાં કાચનો મામાન વેચવાની અનેક દુકાનો છે આ દુકાનદારો
 પ્રવાસીઓને દુઃખનપર આવી મામાન જોવાનો
 વેનીમનું કાચમામ બહુજ આગ્રહ કરે છે આ શહે ની કાચ પગની
 નક્કી જગ પ્રસિદ્ધ છે અને લાખો રૂપયાનો માલ
 અહીંથી હિંદુસ્તાને મોકલે છે. અમે એક દુકાનમા જઈ ત્યાં નાના પ્રકારનો કાચ
 મામાન જોઈ છક થઈ ગયા. થોડી એક ખરીદી કરી ચાંજે લીડો નામનો એક જોવા
 ખોટમાં જોમી ગયા આ ખોટમાં મમુદ્ર આન કરના ધણા લોકો બેઠીસથી આવે
 છે. અહીં દ્રામની મારફત અમલોચ દરે કે સાંજે પાઝ દરતા એક દુકાનેથી
 મોઝાઈક કામની વસ્તુઓ ખરીદ કરી પણ આમાંની ટટવીક ચીજ અમે દુકાન-
 પર જુલો ગયા થેરે આન્યા પછી આ જુલની ખબર પડવાથી મોઝાઈકે કરી ત્યાં
 મોઝાઈકો પ્રથમ દુકાનદારે તો હાથ મુકવા દીધો નહિ પછી મોઝાઈકે જ્યાં પોલિમને
 ખબર આપવાની ધમકી આપી ત્યારે તે ચીજને મળી આ શહેર પાણીમાં વસેલું
 હોઈ ધણુજ નમુનારૂપ છે પણ હવા ધણી સરદ છે આજે રાતની ગાડીએ અમે
 મિલાન જવા નીકળ્યા

તા ૩-૬-૧૦ બુધવાર

મિલાન.

હિટાલીના લાન્બાર્ડી નામના સુપીક પ્રદેશમા મિલાન (મિલાનો) વસેલું છે.
 અમારી ગાડી મિલાન નજીક જ્યારે આવી ત્યારે
 મિલાન. મીલોના મેકડો જુગમા દેખાવા લાગ્યા આ શહેર
 હોલોમ ધધામા હટાલીમા પહેલે નખરે હોઈ અહીં
 મરમ, જેમ્મી, મુવક કાપડ તેમજ પન્થરનુ નક્કી કામ ધણુ ઉત્તમ થાય છે.
 આઠ વાગે રેશન ઉપર ઉતરી દોરેલામ ગયા

જમીને અમે કેચિફલ જોવા ગયા. આ મહિં અણુ આગમપદાજનું બના-
 વેલું હોઈ તેની બનાવની બાજુએ બે દળાર
 મિલાનનુ કેચિફલ. પુલગાં બેમાટેલું છે અદર ૩૨ ફીટ યેગવના
 પર થાબલા જોઈ અમે તો છક થઈ ગયા મેટ-
 પીરથી બનાવું આ મહિર બીજા નજનું જોવા લાયક છે. આ મહિનના દાવરના
 ૪૫૪ પમથીઆ વહી કુપથી અ.ખા રહેરનો દેખાવ જોયો સામે મોઝાઈકે તેને

মিহানপুর ইথ হাউস.

પિત્રાડેલ ડ્યુમો કહે છે આ ચોક આખા શહેરમા મુખ્ય હોલ બની આ પણ વિશ્વર
ધમાન્યબલ રાખતુ ઘોડાખરતુ પુવળુ ગોઠવેલુ છે ઘોડા અને સ્વારની અહીંની
આકૃતિ ધણીજ સુદર છે

શ્રીમત મહારાજ સાહેબ સાથે રા પેડમે હોવાથી તેમને શ્રીમતનો મુખમ

હાલ ક્યા છે તે સમજે કુઝ ઑફીસ મારફત ખુલાસો

વિસ્તારીકલ નેશનલ મ્યુઝી પુજાળ્યો હતો અહી કુકની ઑફીસમા
અમ રા પેડમેનો કાગળ મળ્યો, તેમા શ્રીમતની સ્વારી

સ્વીટ્ઝર્લેન્ડમા મેટ મૅરિજ નામના ગામમા હોઇ

શ્રીમતે અમને તમા આવવાનુ ફરમાન કર્યુ હતુ, જેને આપતી કાલે સવાળની

ગાડીએ સેટ મોરીજ જવાનુ ઠરાની કુક કમ્પનીની ઑફીસમાથી રેલ્વે ટીખેટ ખરીદ

કરી, અહીથી નીકળી અમે મિલ્લાનમા જુના કિલ્લામા હિસ્ટરીઅલ ન્યાશનલ મ્યુઝીઅમ

જોના ગયા અહીંઆ છટાલી દેશ સ્વતંત્ર કરવામા જે વીરપુરુષોએ દેહત્યાગ કર્યો

હતો તેમની છત્રીઓ, તેમનો લશ્કરી પોષાક, તેમના હસ્તાશ્તર રિમેર અનેક વસ્તુ

ઓના સચક કર્યો હતો આ લઘાઇના પણ અનેક ચિત્રો કાઢી મુકેલા છે આ

જોઈ બહારનો બગીચો અને તેમા ૪ સ. ૧૮૭૨ ની લઘાઈ પછી છટાલીને સ્વાતંત્ર

મળ્લુ તમા શાવતાનુ સામ્રાજ્ય શર થયુ તેના આરકમા જે બાધેલી શાવતાની કમાન

(આર્થ ઑફ પીમ) જોઈ અને પછી હોટેલમા પાબ્લ ર્યા

ભાગ ૭ મો.

સ્વિત્ઝર્લેન્ડ.

મિલનથી સેંટ મોરિસ.

તા. ૪-૯-૧૩ ગુરુવાર.

સવારે ગાડી નીકળી તે એક ક્લાકમાં ઘાટે ચઢી ગયા પછી નામાંકિત
હટાલીઅન સરોવરોનો દેખાવ શરૂ થયો. લોકો
હટાલીઅન સરોવરોનો દેખાવ. અને ક્રેમો આ. બે સરોવરના કિનારેથી રેલ્વેનો
રસ્તો હોવાથી ગાડીમાંથી આ દેખાવ જોવાની
બહુ સારી વક મળી. આ સરોવરોની પહોળાઈ

અલ્પ સાદાત્મ્ય માધ્યમ હોઈ લગાઈ ૫૦-૬૦ માઈલ છે. સરોવરની આરે ખાણુએ
કુગરો હોવાથી દેખાવ ઘણોજ રમણીય લાગે છે સરોવરના કિનારે હળરો બગલા
બ થેલા છે. બાર વાગે અમારી ગાડી ટીફોનો જકસને આવી પહોંચવાથી
અમે ત્યાં ઉતર્યા.

અહીંથી સેંટ મોરિસ જવા માટેનું વીજળીથી ચાલનારી એક ન્હાની
રેલ્વેમાં બેઠા. આ ગાડીને ટ્રામ જેવા આર
રીમ આલ્પાઈન રેલ્વે. હળ્લા હતા. એક વાગે આ ગાડી કુગર પર

ચઢવા લાગી, આલ્પસ પર્વત ઘણો ઉચો હોવાથી
આ રસ્તો ઘણા ફેરમાં આડો અવગો કરેલો છે. જેમ જેમ ઉપર
જતા ગયા તેમ તેમ હવા થડી માણુમ પડી. બરફથી છવાએલા શીખરોનો
દેખાવ અને અનેક ધોધના સુંદર દેખાવો જોઈ અમને ઘણોજ આનંદ થયો.
બરફ ઉપર ચૂંનો પ્રકાશ પડતો હોઈ અવર્ણનીય સોબા જણાતી હતી.
બરફની નદીઓ માટે અમે વચેયુ હતુ તે આજ પ્રત્યક્ષ જોવા
મળી. એક માઈલ પહોળી બરફની નદી, ગમનચુકિત બરફથી ઢંકાયેલા

કુંગરો, મોટ મોટી ઉંચી ખીણો, પાછળ ઝાડોનાં મોટાં જંગલો વિગેરે બધા દેખાવ જોઈ સચ્ચિની અદ્ભુતતા અને વિશાળતા માટે અને મનુષ્યની ક્ષુદ્રતા વિષે અનેક તર્ક વિતર્ક થવા લાગ્યા. આજનો રમણિય અને બધા દેખાવ અમારાથી કદી ભુલાશે નહિ ચાર વાગે સાંજે સેંટ મૅરિટ્ઝ રોશને પહોંચ્યા અને ગાઈડની જાણીતી એક હોટલમાં જઈ મુકામ કર્યો.

અહીં આવવાનો મુખ્ય હેતુ શ્રીમંત મહારાજ સાહેબની મુલાકાત લેવાનો હતો. એટલે લુગડાં કપડાં બદલી અમે તરત જ શ્રી. મહારાજ સાહેબની બાડની માફીમાં બેસી “ મેન્ડેરિતા હાઉસ ” બેઠ. નામની હોટલમાં ગયા. અહીંયા રા. પેંડસે તરફ વિઝીટ કાર્ડ મોકલાવી ખબર આપતાં જ અમને રા. પેંડસેની રૂમમાં બોલાવવામાં આવ્યા. શ્રીમંત મહારાજ સાહેબને વર્ધિ આપતાં જ તેઓશ્રીએ કૃપાવંદ થઈ અમારી તરત જ મુલાકાત લીધી. શ્રીમંતે ધણીજ ખતથી અમારા પ્રવાસની હકીકત પુછી, અને અમે બધા કુટુંબના માથુસો યુરોપના પ્રવાસે નીઁળી આવ્યા માટે ખુશી બતાવી. સાંજે શ્રી. સૌ. મહારાણી સાહેબ બહારથી ફરી આવ્યા ત્યારે તેમની પણ મુલાકાત થઈ. ‘કુટુંબના કોઈ પ્રમાણ વડીલને મળીએ ને જોડો આનંદ થાય તેટલો આનંદ આજે અમને થયો. શ્રીમંતે અમને અહીં જે ત્રણ દિવસ રહી બરફની શુદ્ધાઓ બરફની નદીઓ વિગેરે જોઈ આગળ પ્રવાસમાં જવા આજ્ઞા કરી. સાંજે શ્રીમંતની રજા લઈ પાછા હોટલમાં આવ્યા. અને ગાઈડે અમારી નોકરી ધણીજ સારી ઉઠાવેલી હોવાથી આગળના પ્રવાસમાં પણ તેને પ્રથમના કરારથી આગળ લેવાનું રાખ્યું.

તા. ૫-૫-૨૩ શુક્રવાર.

સેંટ મૅરિટ્ઝ.

અજો બપોરના બાર વાગે મારતરીફ રોશન પાસે બરફની શુદ્ધા છે. તે જોવા માફીમાં બેસી ગયા. અહીં દાઢ ઘણી હતી. તેમાં વળી આજે વરસાદ થયેલો હોવાથી ઘણી અડચણ પડી. આ રોશનથી દસ મિનીટના રરવાપરજ બરફની શુદ્ધા હતી તે જોવા અમે ગયા. દુરથી તો જાણે કુંગરની શુદ્ધા હોય એવું જણાતું હતું. પણ અંદર ગયા પછી જાણે ત્રણસે પીટ કુંગર બરફનોજ હોઈ તેમાં આ શુદ્ધા કોતરી કાઢેલી હતી. અંદરની જાણુથી

બરફનો લીસો રંગ બહુજ મનનો દેખાતો હતો. અહીં તાદ બહુજ વાતી હોવાથી અમે સ્ટેશન પર પાછા આવ્યા ત્યાંથી નજીકજ બરફની નદી હવી પણ વરસાદ પડેલો હોવાથી બરફમાં ચાલવાનું બહુ મુશ્કેલ લાગવાથી તેમજ બરફ પર ચાલવા માટે અણીવાળા ખીલા ખારેલા છુટ, તથા અણીવાળી ખેડી જોડેલી લાકડીઓ અમારી પાસે ન હોવાથી આ નદી પર જવાનું અમારાથી બન્યું નહિ. અહીંથી પાછા આવી સાંજે પાછા શ્રીમંતની મુલાકાત લેવા ગયા. આજે સાંજે થી. સૌ. મહારાણી સાહેબે આગળનો પ્રવાસ ક્યા રસ્તેથી કરવો તે માટે ઘણી સારી માહિતી આપી.

તા. ૬-૯-૧૩ સનિવાર.

સેંટ મૅરિટ્ઝ.

સેંટ મૅરિટ્ઝ હવે આવતું સ્થળ હોઈ અહીંઆ હજારો સારી ઠોંઠો અને બંગલાઓ મળેલા છે. આ મામ નજીક આ મામના નામનું એક સુંદર તળાવ છે. નજીકની ટેકરીઓપરથી સ્થિત શેઠા ધણીજ રમણીય જણાય છે. મોટ મોટા ચાર મોડાની ચોકડી એક છટા બરેલા ગાડાને જોડેલી જેઈ અહીંની માંપતિક સ્થિતી માટે અમને બહુ નવાઈ લાગી. બપોરે પાછા શ્રીમંત મહારાજ સાહેબને મળવા ગયા. ત્યાં કેટલીકવાર બેઠા. પછી આવતી કાલે આગળના પ્રવાસ માટે નિકળવાનું હોવાથી શ્રીમંતની સવિનય રજા લીધી.

સેંટ મૅરિટ્ઝ.

કની ટેકરીઓપરથી સ્થિત શેઠા ધણીજ

રમણીય જણાય છે. મોટ મોટા ચાર મોડાની ચોકડી એક છટા બરેલા ગાડાને જોડેલી જેઈ અહીંની માંપતિક સ્થિતી માટે અમને બહુ નવાઈ લાગી. બપોરે પાછા શ્રીમંત મહારાજ સાહેબને મળવા ગયા. ત્યાં કેટલીકવાર બેઠા. પછી આવતી કાલે આગળના પ્રવાસ માટે નિકળવાનું હોવાથી શ્રીમંતની સવિનય રજા લીધી.

તા. ૭-૯-૧૩ સવિવાર.

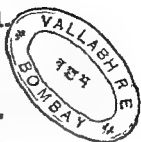
સેંટ મૅરિટ્ઝ.

સવારે કુક ઓશીમમાંથી રેલ્વે ટિકીટો ખરીદી, સરોવરના કિનારે ધરી આવ્યા પછી બપોરે માથા ચાર વાગે સ્ટેશન ઉપર ગયા સાથે છ વાગે ગાડી ઉપડી તે નવ વાગે ફર જઈએને પહોંચી અહીંથી બીજી ગાડીમાં બેસી

બાર વાગે બુક્સ સ્ટેશને પહોંચ્યા. અહીં ઓસ્ટ્રીઆની હદ લાગતી હોવાથી અમારો સામાન તપાસવામાં આવ્યો. પણ અહીં બહુ સખતાઈ નોવામાં આવી નહિ. વિચેના બહુ છેડું હોવાથી અમે ઇન્સબ્રુક ગામ ઉતરવાનો વિચાર કરી અમે બીજી ગાડીમાં બેઠા. ઉત્તરવાથી તરસ લાગવાથી થંડુ પાણી ગાડી પાસે મંગાવી પીતા હતા તે જોઈ અમારા ડબ્બામાંના પીણ ઉતારીએ તે અમે ફક્ત ત્રાફ પાણી પીએ છીએ એ જોઈ બહુ આશ્ચર્ય લાગ્યું એમ જણાયું.

ભાગ ૮ મો.

ૐસ્ટ્રિયા.

ધન્વન્તર્યુક.

તા ૮-૬-૧૩ સોમવાર

સવારે સાત વાગે ધન્વન્તર્યુક પહોંચ્યા નજીની એક હોલમાં મુકામ કરી
ભાગની ગાડીમાં મેસી ગામ જોના ગયા આ ગામ
ધન્વન્તર્યુક અસ્ટ્રીઅન આઈસન હોઈ વળુ મુદ્દ અને
નમુનેદાર છે અહીંના લોકોને કુલ જાડનો બહુ

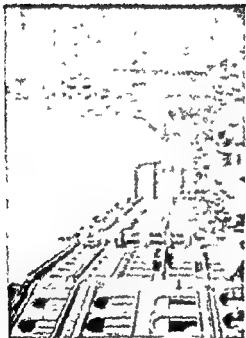
રોખ છે દરેકના ઘડની બારીમાં કુલ જાડના કુડાઓ મુકેલા જોવામાં આવતા
હતા નજીની એક ટેકરી ઉપરથી શહેરનો અને ડગરોનો દેખાવ બહુ મુદ્દ દેખાતો
હતો સામે સાત વાગ્યાની ગાડીએ વીએના જવા નીકળ્યા ગાડીમાં બીડ
હોવાથી અમને એક ટેમલે જગ્યા મળી નહિ એટલે જુદે જુદે બેસવું પડ્યું
અમે એક ડગ્યામાં ચારે જણ મુલા હતા તે જોઈ અમે અગ્યાર વાગ્યાના
મુમારે ગાંધીમાં બે ત્રણ ઉતારીએને અમાગ ડગ્યામાં બેમાડવા માટે અમને
કડકારે જગાડયા પણ અમે મુલા હતા એવું જો પિવા નવા લતાડ્યો અદર વાન્યા
નહિ અને ઉલ્લા કડકારને અમને જગાડયા માટે દપમે દેવા લાગ્યા અને તેઓ
બીજા ડગ્યામાં જઈએલા આ તેમની બલમનસાઈ જોઈ અમને બહુ આશ્ચર્ય
લાગ્યું

તા ૮-૬-૧૩ મંગળવાર

વિએના.

સવારે સાત વાગે અમે વિએના નગરને જતાર્યા અ શહેર 'વિએન નદી'
નજી હોવાથી તેવું નામ વિએના પડ્યું છે આ
વિએના શહેરનો દેખાવ શહેરનો વ્યાપાર લડન સિવાય મુરોપના બીજા
શહેર મળા નોટા છે નગરી દેખાતા હલગે

What made the noise today

1870

મીસોના જુગળાં, પ્રચંડ ઇમારતો બંધેદાર દુકાનો અને પહોળી ડામરની સડકો વગેરેથી આ શહેરનો દેખાવ ધંપોળ બન્યો લાગે છે.

આ શહેરની મોટર, બસ વગેરેની સહદાગી નોંધ મુખ્ય શહેર તો એક નાના બધ્યા જેવું લાગે છે. દોટલ તરફ જતાં રસ્તામાં અનેક ઉંચા પોલિસ સ્ટીપાઇઝો ગાડીઓ જવા આવવાનો બહોબલ રાખતા હતા હતા. દોટલમાં મામાન મુકી એક દુકાનપર જમવા ગયા. ત્યાં હિમાચ રાખવાનું યંત્ર જેવું. આમાં પ્રકોડ પૈસા નાખે કે તેની તરતજ તોપેડી પહોંચી જાયેલી યંત્રમાંથી બહાર નીકળે છે. અને યંત્રમાં મુકેલી ચોપડીમાં આ રકમ જમા થાય છે. આ જોઇ અમને બહુ નવાઈ લાગી.

અપોરે પ્રેટર નામના બગીચામાં બરાએલુ આર્કિઆટિક પ્રદર્શન જેવા ગયા. આ પ્રદર્શનમાં અનેક જાતની વસ્તુઓ આર્કિઆટિક પ્રદર્શન. અને, ગમતના સાધનો મુકેલાં હતાં. એક જાતના લાઇડામાંથી રેશમ બનાવવામાં આવે છે તેના નમુના અહીં મુકેલા હતા. આ પ્રદર્શનમાં એક બસો અહીંસો શીટના બપાસનો એક, મોટો ચગડોળ હતો અને આ ચગડોળમાં ઝૂલતા પામચુનો બદલે ટ્રામના હબ્બા લગાડેલા હતા. અને આ ચક્રે યંત્રથી ચલાવવામાં આવતું હતું.

તા. ૧૦-૯-૧૩ શુક્રવાર.

વિએના.

આજ ભાડાની આડીઓમાં બેસી શહેર જેવા ગયા. આ શહેરમાંનો રિગપ્ટ્રાસે નામનો રસ્તો ધંપોળ જેવા જેવો છે. આ રસ્તો ત્રણસે ચારસે શીટ મહોળો હોઇ રસ્તાની બન્ને બાજુએ મોટ મોટી, યુનીવરસિટીની, નાટક-ગૃહની પાલ્કમેન્ટની, ન્યાયમંદિરની, સંગ્રહાલયની, રાજવાડાઓની અનેક બધ્ય અને સુંદર ઇમારતો હતી અને રસ્તાની વચોવચ હતા કરેલા અનેક ઝાંઝના પુતળાઓ અને ઠેકઠેકાણે ઉડતા કુવારાઓ નોંધ અને તો આશ્ચર્યથી છક્કા થઈ ગયા. આવો બધ્ય રસ્તો અમે અમારા આખા પ્રવાસમાં કોઇ ઠેકાણે પણ જોયો નથી.

ભાગ ૯ મો.

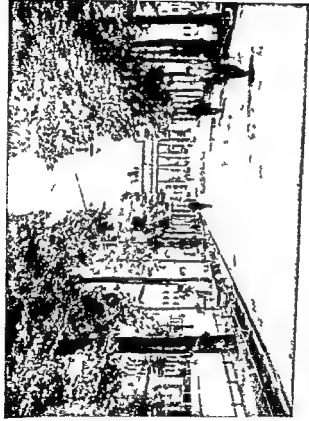
જર્મની.

વિજેતાધી બર્લીન.

તા. ૧૧-૯-૧૩ ગ્રામાર.

સવારે જા વાગે બર્લીન જવા સ્ટેશનપર ગયા. અહીંયા વેઈટિંગ રૂમની સગવડ ધણીજ મરમ છે. ટિકીટ કઢાડતાં પહેલાં વિજેતાધી બર્લીન. વેઈટિંગ રૂમમાં બેસવાની છુટ હોય છે. ગાડીના વખત પહેલાં દસ મીનીટ અગાઉ વેઈટિંગ રૂમમાં

ફરવાળ પર ટિકીટ તપાસી ઉતારીએને અંદર લે છે. ત્રીજ વર્ગને માટે પણ એક સારી વેઈટિંગ રૂમ હતી. આપણા દેશમાં ટિકીટ કઢાડવા પછી વેઈટિંગ રૂમમાં જવાય છે એટલે પહેલાં ધણો તાસ પડે છે. ૮૧૧ વાગે બર્લીન જનારી ગાડી ઉપડી. બે ચાર સ્ટેશન ગયા પછી બે જુવાન ઉતારીએ અમારા કુખમાં આવ્યા પણ અમારો સામાન ધણો બેસવાની જગ્યાએ મુકેલો હોવાથી આ બંને જથ્થુ કંઈ પણ તકરાર ન કરતાં ચાલવાની ચાલીમાં (કોરી ડોર) ઉભા રહ્યા. આ તેમની બહાઈ જોઈએ સરમાઈ ગયા. અને અમારો સામાન નીચે ઉતારી તેમને બેસવાની જગ્યા કરી આપી. આ બંને જુવાન કમ હતો. આપણા દેશમાં જગ્યા માટે યતી તકરાર વાદ આવી અને આ લોકોની સભ્યતા જોઈ ધણીજ નવાઈ લાગી. સાંજે ૭ વાગે દેશવત સ્ટેશનથી જર્મન હદ લાગવાથી અમારે ગાડી બદલવી પડી. આ પછી જર્મન હદમાં રેલ્વેની બંને બજુએ કારખાનાઓની દાર જથ્થાવા લાગી. રાત્રે સાડા દસ વાગે બર્લીન પહોંચ્યા. અહીંયા સામાનની ગાડીઓ નીચે ઉતરવા માટે કરેલી “ લીફ્ટ ”ની ચોળના જોઈએ અને બહુ ગમ્મત થઈ. આ સંદેશના રસ્તાઓ કામરના હોઈ એવા તો સાશ અને ચકચકિત હતા કે રસ્તા ઉપરના વીજળીના દીવાનું તેમાં પ્રતિબિંબ પડતું જણાતું હતું. અને એક દોટલમાં જઈ મુકામ કર્યો.

ଅମରସିନ ସିଂହ-ପାଲିକା

તા ૧૨-૮-૧૩ શુક્રવાર

બર્ણન.

વિએન્નાના રિંગ સ્ટ્રામ જેવો જો કે પહોળો નહિ પણ તેના જેવો સુંદર

રસ્તો અન્ટરડેનલિડન નામનો બર્ણનમાં છે તે જોના

અન્ટર ડેનલિડન

ગયા રસ્તાની બન્ને બાજુએ પહોળો કુમ્પાથ હોઇ

તેના પર શોભા માટે ઝાડ ઉગાડેલા હતા રસ્તાની

વચ્ચે ઝાડોની બે લાઇનો રેખી તે લાઇન વચ્ચેથી થોડા ઉપર બેસી ફરવા માટે

રસ્તો કંગ્રો છે આ શહેરનો મુખ્ય રસ્તો હોવાથી, મોટર બસ, મોટર અને થોડા

ગાડીઓની મોટી ધમાલ જણાઇ પરચુરસુ નાનો સામાન લઇ જના માટે નાની

મોટરકાર વીજળાથી ચાલતી હોઇ રસ્તાપર પાણીનો છટકાવ પણ મોટર ગાડીથી

થતો હતો મોટ મોટી ધમારતોપર પુતળા બેસાડેલા હોઈ શોભા ધણી સરસ

જણાતી હતી આ પ્રમાણે ગહેર જોઇ સાજો પાઠ આવ્યા

હાટેલ પરથી બ્લેરાઈટીનુ થીયેટર નજીક હોવાથી ત્યાં રત્ને બેઠા જોવા

ગયા, આ થિયેટરની છત ધણીજ વિચિત્ર તરંગની

નિન્ટર ગાર્ડન થિયેટરમાં
બ્લેરાઈટીનો બેઠા

કરી હતી જ્યારે થિયેટરમાં અધાડ કરવામાં

આવતું ત્યારે આ ઠંડમાં ગોઠવેલા ન્હાના ન્હાના

નીજળીના અનેક દીનાઓને લઇ જાયે આકાશ

મડગમાં વારાઓ શોભે છે તેવો દેખાન દેખાતો હતો આ બેલમાં એક અજળ

જેવો તો એ બેઠા જોયો કે એ મોટા કાચના હોળમાં સીલ નામની બે મોટી

માઠનીઓ માથે બે જણ પાણીમાં હુમકી મારી આશરે પાંચ મીનીટ સુધી રમતા

હતા તેમજ પાણીમાં હુમકી મારી પાણીમાંજ બેસી ફળ ચાડી કાપી પરસ્પરને

આપતા તે આવનાનો પ્રયોગ ધજો ચમત્કારીક લાગતો હતો આ વિનય એમ મોટા

મિલીયર્ડ ટેમ્પ પરથી રમરનો દડો ઉડાડી સામેની બાજુએ અચકાઈતે પાછો ફરે

ત્યારે ટેમ્પ પામે ઝેડીંગ કઠતી મેચાર છોપરીઓ પોતાને માથે રાખેલી ન્હાની ન્હાની

ટાપવીઓમાં તે દડો ઝીલી લેતી હતી એક દરે આનંદના બેલ ધણીજ આરા હતા

તા. ૧૩-૮-૧૩ સનીયાર

ખર્સાન.

સનારે અહીંનું એક વેરીઅમ એવલે જલસય પ્રાણીઓનું મગ્નદશ્વાન
 એક વેરીઅમ જોવા ગયા અદર જવા માટે માણસ દીઠ એક
 માર્ક એવલે બાર આના શી આપી આ ઇમાનદમા
 ન્હાની ન્હાની કુડીઓમા અનેક જલસય જલસયર
 પ્રાણીઓ જોવામા આવ્યા એક પ્રાણી રના ગોળા જેવું મફત હતું અને જાણે
 કદ મૂળ પત્રાઈ હોય એવું પ્રથમ લાગતું પણ તેને લાવતું ચાલતું જોયું ત્યાજે
 ખરી કલ્પના આની એક પત્રગપર ઝાડની મુજો હોય એવા દેખાતા અનેક વિચિત્ર
 પ્રાણીઓ જોવામા આવ્યા આ સમગ્ર ધણેજ જોવા જોવા છે

આ ઇમાનદની ઉપર જીવના જીવદાઓનો સમગ્ર કરેલો છે તેને ઇન્સેક્ટો-
 ઇન્સેક્ટોરીઅમ. ગીયમ કહે છે અહીં અનેક તરેહની માખીઓ
 હોઈ દાખના ધગમા મધપુગ કરેલા હતા આ
 વિચિત્ર સમગ્ર જોઈ જોવારે બાર વાગે હોટેલમા
 ગયા અને સાંજે શહેરમા ફરી આવી ગતની ગાડીએ કલોન જવા નીકળ્યા

તા. ૧૪-૧૩-સનીયાર

કલોન.

સનારે સાત વાગે કલોન નેશને પહોંચ્યા પાએની હોટેલમા મુકામ ફગી
 “કેથીડૂલ” જોવા ગયા આજે ગીવાગ હોવાથી
 હજારે માણસ આ મદિગમા આવ્યા હતા આ
 મદિર જર્મનીના મોગ મદિર માનુ છે

ન્હાઈન ન્હાના કિનાગનો દેખાવ જ. અણ્ણીય છે એવું “ગાર્ડયુક” મા
 વાચેલું હોવાથી અગે ગીમગમા એમી ગેનીઅમ
 કલોનથી કોનીઅમ વિટર વિટર મુકી ગયા પા. “મીનેરી” અમને બહુ
 અણ્ણીય લાગી નહિ નાના મનને કિનાઈ તરફ

ગામો હોઇ જલભાગે ગોગે વ્યાપાગ વ્યાવે છે કોનીગ્ય વિટર ગામે ઉતર્યા પછી અમાન ગામડે બે ઘોડાની ગાડી દરાની તેમા ફરી આવ્યા. અહીયા દ્રામની સગ વડ છતા ગામડે ઘોડાની ગાડી કેમ જાડે કરી તે વિષે ગામડને પુછ્યું ત્યારે તેણે કહ્યું કે બોટમા આપણે બેઠા હતા ત્યારે કેટલાક જર્મનો એની ટીકા કરતા હતા કે આ દોષ ભીકારી લોક જેવા લાગે છે. આથી કરીને તેને બહુ માહું લાગ્યું એટલે તેમને ફરેવ કરવા માટે ગા-ડે બે ઘોડાની ગાડી કરી હતી અને તે ટીકા કરનાઓને પ્રત્યક્ષ ખતારી આપ્યું કે અમે કંઈ ભીકારી વટે માર્યું નથી પણ મારા આબડદાર સદ્ગુણ્ય પ્રનામ કરીએ છીએ કેમ કે બોટમાંથી ઉતરી તે ટીકા કરનાઓ લાથમા પાછીટ લાઇ પગ ધસતા જતા હતા અમારા ગામડની આ ટેક જોઈ અમને ધોળા અમ બો થયો આ ગામડ ઇલાવીઅન હોઇ ધણેજ રાહે-શાબિમાની હતો અને જ્યાં ત્યારે ઑસ્ટ્રીયન હોમનો બેસ કરી તેમની પામેથી અમે કોઇપણ કામે પ્રિએન્ટ નહર અને આગપામનો ઇલાવીનો મૂળ પ્રદેશ લીધા મગર છોકનાના નથી એમ મોલી બનાવતો હતો માને પછી વીજળીની દ્રામમા ઢલોન પાગ આવ્યા.

ભાગ ૧૦ મો.

ફ્રાન્સ.

કેસોનથી પારિસ.

તા. ૧૫-૯-૧૩ મેમ્બર.

મરાઠે નવ વાઘ્યાની જાણીથી પારિસ જતા નિકળ્યા કેવેલી બન્ને બાંતુએ
એક મગખા કારખાનાઓ દેખાતાં હતા બાગ
કેસોનથી પારિસ. વાને એલ્ગ્જમની સગદર આવી અને ગાંધીના
ગાર્ડ ફાયવર વગેરે લે કે બદલી નાંખવામાં આવ્યા.

એલ્ગ્જમની હદમાંથી ચાર કલાક અનાગી માડી જતી હતી ત્યાં બન્ને બાંતુએ
અલ્પખ્ય ખાગો અને કાગ્ગાનાં દેખાતા હતા ચાર વગે જામાવ જકમને ફેચ
હદ લાગી. ફેચ અને જર્મન થોકેનો બેમનાવ દોવાથી બધા દનાડ્યોને નીચે
ઉતારી તેમની જકાવ માટે મખ્ત તપામ કમ્વામાં આવી. કાગ્ગામાં કેવેલી
બાંતુએ કાગ્ગાના જણાયા નહિ. મ્યંટે ૭ વને પાગીમના ઉતર બાંતુના મેચને
“ગાર્ડનાર” પર ઉતર્યા મેચન કંઈ એક બાંતુ બખ્તદાર નોકોતું ૫. મેચન
બહાર બીડ ખુબ હતી બહીથી પગી દોટલમાં ગયા.

તા. ૧૬-૯-૧૩ મેમ્બર.

પારિસ.

એક નાનના એક ગ્રેવીપર મી ધોડ નગદી સીરી લઈ આવ્યા હતા.
તેમને અગે મગવા નવા અગીયા મુજબ નમાથી
પારિસમાં હિદી ગ્રેવીઓ. આગરે ૫૦-૬૦ ગ્રેવીઓ વેપાર માટે આવી
રતા છે. અને પેદાશ ૫. નાગી કો દે આ દે કે

ઘણા સાદસી છે અને ખરે વેપાર પણ એજ છે કે પરદેશનું સાદસમંદી એ પૈસા પેલ કરી દેશમાં મોકલવા. બહારના દેશનો વેપાર સંબંધ પ્રત્યક્ષ તુડી ગયેલો હોવાથી હિંદુસ્તાનને ઘણુંજ નુકસાન પહોંચ્યું છે. પારસી દેશમાં પ્રથમ કેટલાક માણસોને બગડવાનો બહુ સંભવ હોય છે. પણ તેટલાથી ના ઉમેદ ન થતાં અસંખ્ય માણસો પરદેશ જઈ આવશે તો આખરે તેનું સાદું પરિણામ આવ્યા વગર રહેશે નહિ.

બખ્ષારે યુવા દી ખ્શોન નામનો બગીચો લેવા ગયા. આ બગીચો “નેચરલ ગાર્ડન” (કુદરતી બાગ) ની પદ્ધતિ યુવા દી ખ્શોન, પર છે. આમાં કે મૈલ લાંબાણુનું એક ફૂલીમ સરોવર છે અને તેમાં હોડી ફેરવવાની ઘણી સારી ગોઠવણ છે. અહીંયા એક ઠેકાણે દસ બાર ગાયો અને દસ પંદર બકરીઓ રાખી મુકી છે. અને તેનું દૂધ ગમે ત્યારે ધરાકને વાળુ દાદી આપવાની સગવડ કરી છે. અમે અહીંયા દૂધ પીધું પણ દરેક ગજાસનો એક ક્રાંક (દસ આના) આપવો પડ્યો. અહીંયા સાંજે અનેક શ્રીમંત લોકો ધરવા આવે છે. અહીંથી પાછા ફરતાં એક દુકાનેથી ગરમ કપડાં વેચાતાં લીધાં. પારીસ શહેરમાં લીજળા ડ્રામ કે ટેલીફોનના કોઈ ઠેકાણે વાર દેખતા નહેતા તે વાર બધા જમીન નીચે ગોઠવેલા હોવાથી શહેરની શોભા ઘણી લાગે છે. અહીં મોટા રસ્તાપર ગાડીઓની રહાદારી અતિશય હોય છે. તેથી એક બાજુ પરથી બીજી બાજુએ સલામત પહોંચતાં બહુ મુશ્કેલી નડે છે.

તા. ૧૭-૫-૧૩ બુધવાર.

પારિસ.

આજે જુનૂ રાજવાડામાં એમલ પેટિંગ ચિત્ર કામનો કતમ સંગ્રહ લેવા ગયા. આ સંગ્રહ એવડો મોટો છે કે ત્રણ કલાક જુનૂ પીચર ચેલેરી. સુધી અમે ઉતાવળે લેવા ફર્યા પણ પુરો થયો નહિ. આ રાજવાડાની ઈમારત ઘણી સારી હોવાથી સંગ્રહની શોભા ઘણીજ લાગતી હતી. આની સામે મોટો ચોક હોઈ તેમાં વચ્ચે વચ્ચે બગીચાઓ કરેલા હોવાથી આ બાગ બહુજ સુંદર દેખાય છે. વગની વખતે “નાફ્ટામ” નું મંદીર એવું.

નેપોલીઅનના મૃત્યુ પછી પશ્ચિમ અને તેના અસ્થી મેમ્ફીસના મેટ્રાપોલી
 માં હી આવી છે મદી માં મુખી ગણ્યા છે
 નેપોલીઅનની મૃત્યુ. આ નદીના કાંઠો પરથી ખુર્શી ધારી ક્ષત્રિય
 બનાવેલ છે મદીના એક ભાગમાં નેપોલીઅને
 હતી આશેલા અમુક વાવગણો મુકવા છે મંત્રીની બહાન નેપોલીઅનની
 હતીઓ અને અને જાતના નાના નાના પુત્રો વચાતા મળે છે મંત્રી
 આમ જોવા કાંઈ છે

તા ૧૮-૧૩ ૩ વાર

પાનિસ.

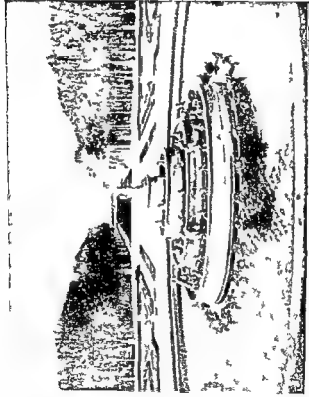
આપુની ક્રેચ મરી રોએ નાવેલા આમુષપદાણના પુત્રોઓ અને
 જોઈલ પે ની નોનુ મમદલલ લક્ષ્મી-મર્ગ
 લક્ષ્મી-મર્ગ મુકી-મર્ગ. મુકી-મર્ગ ને આ સમય નાનો ૫ વય
 બહુ માગ છે આવો મનદલલ મર્ગ ૫ ૧ મર્ગ
 જોયો નહિ અને આ ક્રેચ કાઠીમરીનો ક્ષત્રિય નમુનો છે

જોયો આર વાગે મેટ્રાપોલી નામની રમત નમનની જોયો જોવા
 ગયા અની અનેક પ્રકાર ના જોય મરીમર્ગ ૫ વ
 મેટ્રા સીટી. વોર ગમનના માધનો દોષ અલગ જવાની રી
 એક ક્રાંતિ (દડા આના) હતી અલગ જાતે જાત
 મગાઈ હોય એવી બીડ હતી રાત્રે વગી આથી વિશેષ બીડ થાય છે પાનિસ
 શહેર ૩ નીતુ છે એવું જો ન મર્ગેતુ તેની અલગ અની માલુમ પડી આવી

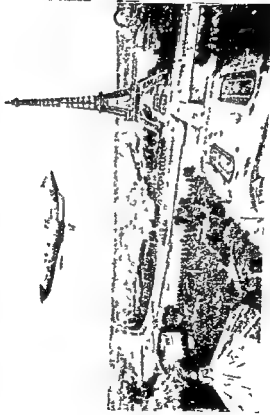
તા ૧૮-૮-૧૦ ૩ ક્રાંતિ

પાનિસ.

પાનિસી પદ અ વિષય વર્ષેન નાનનો મેટ્રા ૧ નાગે છે તે
 જોવા આ અ વિશાળ મદલ અને અ મપા
 મનોનિમિત્ત અ નિમે જોઈ જુન ક્રેચ બ ગા
 દનો રનવ મોદો તેની અલગ અલગ છે

भागमंगिपुत्रासे-वृहसेटस.

ଭାବନା ଶାସ୍ତ୍ର-ସାହିତ୍ୟ,

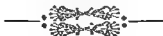
અંદર અનેક જાતના આરસપહાણ છે વળી આ મહેલમાં નેપોલીયનનું આવું જીવન ચરિત્ર હજારો ઓછલિપેન્ડ્રીંગ કાઢી બતાવ્યું છે તે ખાસ જોવા લાયક છે. આ મહાન મહેલ જોઈ બીજા બધા મહેલો દોષને પસંદ પડતા નથી. આંતરે પાછા આવતાં સેલ્લરે ગામમાં એક મોટું ચીની માટી કામનું કારખાનું જોયું.

તા. ૨૦-૯-૧૩ રાનીવાર.

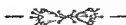
પારિસ.

આજે કુકે કંપનીમાં જઈ લંડનની ટીકીટો કાઢી વિજળીનું ઘર જોવા ગયા. ગાણુસ દીઠ બે ફ્રેન્ક ફી આપવી પડી. વિજળીના સાધનથી પીરસવાનું ઝાડનાનું, વિગેરે અનેક ઘરના પરચુરણ કામો વિજળીથી કેવી રીતે કરવામાં આવે છે તે અહીં પ્રત્યક્ષ બતાવેલું હતું. ઈંગ્લાંડમાં અગ્રેજી બાપા પરિચિત હોવાથી ગાઈડની વિશેષ જરૂર હતી નહિ. એટલે પારિસથી લંડન જવા ઉપડ્યા પછી તેને રજા આપવાનું ઠરાવ્યું. લંડનમાં અમારા રનેલી ડૉ. ગજનનરાવ તલવ-લકર અને રા. માવલણકર હોવાથી અમે અમુક ગાડીએ આવીશું એવો વાર કર્યો.

અહીંથી પછી “ એરીલ ટાવર ” જોવા ગયા આ ટાવર ૯૮૪ ફીટ ઉંચો હોઈ જગતમાં સૌથી ઉચામાં ઉંચો મીનારો છે. ઉપર જવા માટે ૧૯૨૭ પગથીયા છે. વળી ઉપર જવા માટે લીફ્ટની પણ ગોઠવણ છે. અમે ઉપર ગયા ત્યારે એ ત્રણ ઠેકાણે લીફ્ટ બદલવું પડ્યું. ઉપરથી પારિસ શહેરનો દેખાવ ધણેજ સરસ દેખાય છે. પારિસના સીધા રસ્તા મોટા ચોક, શુદ્ધર બગીચો અને મોટામોટી ઇમારતો જાણે એકાદ નકસાપર ચિત્રેલી હોય એવું અહીંથી દેખાતું હતું.

ભાગ ૧૧ મો.

પારીસથી લંડન.

તા ૨૬- - ૧૩ મી ૧૩

અવારે રોશનપર મયા ને દસ વાગે ગાડી ઉપડી ગાઈડની જોડે એક મદિ-
નાનો મહવામ થયેરો હોનારી તેનાથી છુગ પડતા
ઈંગ્લીશ ચેનલ અમને લાગી આ યુ બપોરે એક વાગે અમે મ્મે

પહાંચ્યા અને ઈંગ્લાંડ જનારી મીમર તપાર
હતી તેમ જોય છબીર ચેનલ ધણુ ખડ તોફાની રહે છે પણ આજે મમુન
શાવ દોવાથી આગમો અમને બીલકુલ લાગી નહિ અને એક મ્વાક અને દસ
મીનીટમા અમે ડોવર બદરે જઈ પડોઆ અમે યુગેપના અને રાંગે નેવા પછુ
ઈંગ્લાંડના મીનારે ત્યારે અમને અમેામિ આનદ થયો આજ નુડી યુરોપના
પ્રવાસમા જાતા અમ તી નહી દોવાને વીરે મુગા જોવો પ્રવાસ ગભાર મ્મે
પ રો હતો આજે ઈંગ્લેન્ડ જોવતા મ્મુગે મેઈઘજો આનદ થયો અમે ડોવરની
લાલ જનારી ગાડીમા જગ્યા અમાકથી રીઝ ને રસી નમેતી અને બીડ અતિશય
દોનાથી પહેરી ગારીમા અમને બીન ન જગ્યા મળી નહિ અડી આપજો
ત્યા એક ડગ્યામા બરવામા અવે છ તેમ અની એક ડગ્યામા માશુમે ગમે તેવા
બરતા નથી પણ વવારે કિતાબો દોય તો વગતજ બીજ ગાડી છાવરા લી વગતી
દરવામા આવે છે બીજ ગાડી આવરે અધા મના પછી ડુગી અને છ વાગે
ચેરિંગ ક્રામના રોધને આની ફોગ્યા ગુનામ દોપડી જેની યુમ્મજ જગ્યાઈ આ
છોડતો ઉપરોડી બીજ નામના દાડ જનાવરામા આવે છ અને આ પ મ્મી મેડોનેબ
પેલાશ આવે છે રોશનપર અમને ન માનવજમ્મ વધા ન માનવજમ્મ તેવા
આઆ હતા ગ માનવજમ્મ પેતાડુ ધર મ્મી મેડોલા દોનાથી અમે તેમની જોડે
મયા ૧ માનવજમ્મની પત્નીએ અજે અમાર આ દેલી પડતીની મોઈ તપાર
દેલી દોવાથી આજે જમનાગો ધો ન મતેલ વયો આજે મે નાના થયા
આપની મોઈ અથ ન મતેની દોનાથી આજે તે ખાઈ મ્મેો અનદ થા
હમે તની અનુબસમર મ પના અની મુર ત

તા ૨૨-૮-૧૩ સોમવાર

લંડન.

રા માનલણુકર ત્રણ ચાર રોજ પછી હિંદુસ્તાન તરફ જનાના હોવાથી અમારી સોઈ કરના માટે તે અમને લિંડનગાર્ડન ખેજનાટરના રસ્તાપર લિ ના ૭૮ નંબરના મકાનમા લઈ ગયા આ મકાન ડન ગાર્ડનમા ૭૮ નંબરનું ઘર સુરતના એક જૈન ગુજરાતી વ્યાપારી શેઠ જીવ જીવદ લલ્લુજીભાઈનું છે અહીંયા ધાન્યાહારી ખોરાક શિવાય બીજો કોઈ પદાર્થથી જેઓને ચાલતો નહિ તેઓને અહીંયા આ એકજ હોટેલ છે તેની વ્યવસ્થા મી ડીસોઝા કરીને એ ગોવાના ગ્રહસ્થ ચલાવે છે રા માવલણુકરની મી ડીસોઝા સાથે સારી ઝાળખાણ હોવાથી અમને આ ગામનમા જમ્યો મગનાની મધ અકચણ પડી નહિ એકશમ્ત અને રાત જમણ સહિત રહેવાની જગ્યો માટે માણુમ દીઠ રોજના પાચ શીલ્ડીંગ (૩ ૩-૧૨-૦) આપવાનું ફરાવ્યું અને બપોરે લચ વખતે ખાવાનું જોઈએ તો તેના જીદા પસા આપવા પડશે એવું જણાવ્યું અહીં હિંદી પદ્ધતનું ખાનાનું મત્રે છે એવું જ્યારે અમે જાણ્યું ત્યારે અમને ઘણો સતોષ થયો આ ઘર પાચ માળનું હોઈ એર ડીઓ સારી મોટી હવી વગી આ ઘરથી અન્ડરગ્રાઉન્ડ અને ટચુળ રેલ્વેના રેલ્વેનો બે મીનીટના રસ્તાપર હતા અને એક મીનીટના રસ્તાપર બમનો રત્તો હોવાથી જના આત્મની સોઈ પણ ઘણી સારી હવી આ રીતની ઉત્તમ વ્યવસ્થા કરવા માટે માલિકને ઘણો ધન્યવાદ થયે છે આ માટે અમે રા માવલણુકરનો ઘણો ઉપકાર માન્યો અહીંથી પછી અમે કુમ કમ્પનીની ઓફીસમા અમે કોરથી મોકલાવેલી પેગીઓની તપાસ કરવા ગયા

ટચુમ રેલ્વેથી લડગેટ સરકસ ઉપરની કુક કમ્પનીની મુખ્ય ઓફિસ પાચ માગની હોઈ ઉપર જવા માટે લીફ્ટની સગવડ યોમમ કુક કમ્પનીની મુખ્ય ફરેલી છે અમારી પેગીનો તપાસ મ્યેં તો વરતજ આફિસ પાચ મીનીટમા અમારી પેટીઓની કચીઓ અમને સોપનામા આની અને આવતી ઠાને લીંડન ગાર્ડનપર અમારા મુકામે પહોચ્યાડી આપવાનું જણાવ્યું આ ઓફીસની કામ કરવાની પદ્ધત ઘણી ઉત્તમ છે ને વાર-વાર મહેસની જરૂ નથી

હાલ શહેરની રાહદારી જોઈ અને તો દીગજ થઈ ગયા પેરીસના પ્રવાસ
પણ અહીંની ગદદારી વધી જાય આપણે ત્યાં
હાલના સ્વતાંત્ર્યની રાહ મેળામાં જોઈ લો. મેળા થાય છે તેમ અહીંયા
દારી મુખ્ય સ્વતાંત્ર્ય રાજ માણમની હર જગ્યાય છે
આની કથના જોયા વગર આવે તેમ નથી
સ્વતાંત્ર્ય એક પગી એમ મોગર, ગાડીઓ, મોટરવેગ્સ તો એવી નથી આવે
છે કે એક માણસી ખીજી બાણુએ જવાનું હોય તો દસ મીનીઝ તો હજી મહેતુ
પડે અને પછી પોલિસ ગાડીઓ બધે કંઈ ત્યાં જવાનું મને

૨૧ માવલણુપર અહીંયા કમીટીન એજન્ટનો ધધો મગા માટે
દેવા દસ વર્ષથી મહે છે એમણે પોતાને માટે
૩ માવલણુપર એજન્ટન ઘર રિમ્પાલડન પાર્ટમાં વેચાતું રાખ્યું
હવે અને અમારી બ દાખલ સાગી મગી આ
પતિપત્નીએ ત્યાં અમારા આસિયવ્યને માટે તેમના અને ઘણા બાબતી છીરે
આની ગીતે મી ન લો. પણ પગેલામાં જઈ ધરો ત્યાં તેમ તો આ દેશને
કેટલો લાભ થાય આ જમાનો હવે પારમ એથી જુદા પતિને રહેવાનો નથી
૨૧ માવલણુપર તે વડોદરાના એતેમ્પીઝ મ્પનીના માણ મેનેજર ક્લામનામી રા
કોમીનામ્પરના નેત્રી થાય અને ૨૧ મગીનામ્પરની હોમી કમારી દર્ગામાં નાનપ
૨૧ વી ન્યાજ મહે છે આ હામરી બહુ મુડીશાળી છે અને અગ્રજી તો સ્વનાયા
જેવી મોવે છે તેનું નામ તેની નિશાળ વિરે ઠેમણે સાગી ગીતે મોવાય માટે
‘ ડોરિમ રાખેતુ છે

વતન હેનની સતી ધણી નવતી જગ્યાથી આ નહેનની બાણુએ નવા
નના ઘર બાધવામાં આવેલા છે આ નવી વર્તીની
[નમ્પલવન પામની મગી જગ્યા વહીગર મુલ અને મોદ્ધવાગી બનાવવામાં
આવી ન અહીંયા મધ્યમ વર્ગના લોકો એમણે
મગમગી જેતુ માર્કિટ તપન અગે ૩-૪ હજાર રૂપયા તેમ છે એવા લોકો અહીં
રહે છે આણુ બાણુના બધા ઘરો એમ મગ મા દોઈ હારમદ બાધવામાં અ ત્યા
છે દો ઘરની મિમત આતરે ૪૦૦૦ રૂપયા તેમ છે ઘરની પાછળ આગણા
માટે મુની જગ્યા હાય છે આગળ પણ ચોડી મુ ની જગ્યા હોય છે આ રેકાર્ડ
હાના નાના જગ્યાઓ મેલા તેમ છે, ઘરના આગળ મગે દયરને બા ના

કુટુમ્બ હોય મદદ હામરની મરેની હોય છે પાઠગીના પણ આગણુ એમ સગ્ગા અને એમ ખીજના ઘરને અડીને હોય છે એમને પાઠગી પણ એક મગખી ખુ ની જગ્યા હોવાથી હના પ્રમત પણ સાગ મળે છે આની એમ સરખી માત આડ લાકનો હોનાની અગાધો માણુમ રજાનુ નામ અને ઘરનો ન મર ન જાણુનો હોય તો જુનો પડી જાય અને ઘર લગેજ જડે રજાપર મનના ધણીના સારી રાખનામા આવે છે અડીઅ મર મધ્યમ લે જા રહેતા હોવાથી ગાડી થોડાનો ખીલ થ પગરવ નહોતો આ જગ્યા લડનના મુખ્ય રજારથી દર હોવાથી આ માણુએ આનવા માટે અડર આડિન્ડ રેવેનુ માધન હતુ આ સુદર અને શાન્ત વસ્તી જોડે આપણે જાણે લડન રહેરમાજ નથી પણ કહ હવા ખાનની જગ્યાએ આ ના ગીએ એનુ લાગતુ હતુ આ રજાની ક પના જોયા નગર આવે તેમ નથી આ જોઇ આપણે દેશ ગયો પઠાત છે તે ॥ ત્રિયાગ આની મન દીલગીર થઇ જાય છે માત્ર થોડે દુઃ કરી આ ના આજે ઘરમાઠ વરસતો હતો

તા ૨૦-૧-૧૩ મગગવાર

લડન.

સુનારે અમે મામન લઈ લિડન માર્ડિનના અમારા મુખમે રહેવા આવ્યા અગાડથી હયા પ્રમાણે કુક કમ્પની પરથી અમારી પિતાથી માટે પાઠગીનાની પેગીઓ આની પહેથી હતી પેગીઓ ઠાકી રીમપર જગ્યા ગીડ ઈ મરી તપામી જોઇ તો અમારો જાણે સામાન મળી આ થો સામાન આપ્યો ત્યાર કહપણુ નોધ કરી આપી નહોતી અને હવે પેગીની આનીઓ કમ્પનીને મોપી આપી હતી આ થોમણુ આની રીનણુ પ્રમાણુ પપુ જોઈ અમને ઘણી નસાઇ લાગી અને આ / હસમ મુણુને ધીધે તેમનો આખા જગતમા વ્યાપાર આની જો છે પુરોપના ઘણા ખા ત્રેવા લાયક થયેલો અમે ત્રેઈ લીયા હતા અને હવે તેના પ્રમાણુ મુગીઓ પીમગ જેતેગીઓ જાગીયાઓ મોગે જોવાનો મટાગો ગાની ગયો હતો અને અડી રાંધાગાની કમ ગડ સહન થત મગજે નહિ એનુ જાગી પિતાથીએ જાલદી પાઠ દિહુવાન જવાનો નિચાર કર્યો સામાન સમાન મોડી પગી મોગે

અમે પીતાઝી માટે જાઓ રીઝર્વ કરવા કુક કમ્પનીમાં ગયા. આસ્ત્રીયન લાઇડ કમ્પનીની ટ્રીએસ્ટ બદરથી નીકળતી ઝીમરોમાં બે મહિના સુધી જાઓ ખાલી નથી અને ૬૦ રૂપિયા વધારે આપવાથી માર્મિએસથી નીકળતી મેસેન્ટરીમેરી ટાઇમ કમ્પનીની ફ્રેસ્ટીમરમાં જાઓ. રીઝર્વ કરી આ કમ્પનીની અને ઓસ્ટ્રીયન લાઇડ કમ્પનીની ટીકીરો અન્ધા બદલી કરી ચકામ છે. પણ પીએન્ડો કમ્પનીની ટીકીર કોઇપણ સ્ટીમર કમ્પની માથે બદલી શકાતી નથી.

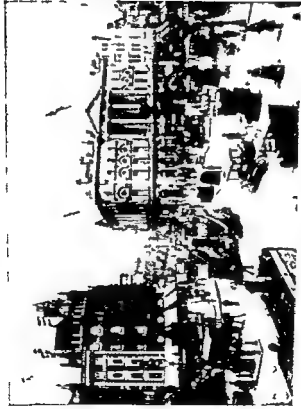
અમે રહેતા હતા તે ઘરમાં, ધનને માલિક સુંબાથી ધી, માગાલા, પાપડ વગેરે દરેક પ્રકારનો જરૂરનો સામાન મોકલી લીડન ગાર્ડનમાં જમવાની આપતો હતો એટલે આ ઘરમાં રસોઇ દેથી રીવાજ સોઇ. પ્રમાણે ખનવી હતી. બે ત્રણ વર્ષ પહેલાં એક ગુજરાતી રસોઇઓ અહીં માલિકે મોકલ્યો હતો પણ તે હાલ દેતામાં જતો ગયો હતો. તોપણ તેની પામેથી એક અંગ્રેજી બાઇ ઓઇકરતાં શીખી હતી. તે અહીં દેથી તરેહની ઓઇ ખનાવતી હતી. સવારે એકદારમાં એક-બટર-ઝા-દૂધ અને એક સાક, સુરખો, પેરીજ વગેરે વાનીઓ મળતી હતી, અને બપોરે દાળ, બાવ, સાક, પુરીઓ વગેરે પદાર્થ મળતા હોવાથી અમારી ખાવાની ઉત્તમ મોઈ થતી હતી. અહીંના ઓફસર્ડ કેમ્બીજ વગેરે ડેકાગેથી કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ ગળમાં આવે છે કાયમ માટે તો માત્ર એક બેજ વિદ્યાર્થી રહે છે આ ખાનગી વીથી હોઈઆમાં ગમે તેને કાયમ કરતા નથી. ઓગખાણુવાગાનેજ રાખવામાં આવે છે. એટલે રહેવાનું ધણું સોઇકાર થયું.

તા ૨૪-૬-૧૩ શુક્રવાર.

આજે મવારે અમે હોયોયોજકવ મુઝીઅમ જોવા નીકળ્યા. અમારા ઘરથી એમરોટર ગ્નો એક મીનીટનો હતો. અહીં આવી જમની ગઢ જોતા ઉબા રહ્યા આજે અમારી જોડે કોર્પ્સપ્રીન્ટુ માણુમ ન દેવાથી મોવીસને પુછ્યું. લાઇનના પોલિમ ધણુ સાન દોઈતેમની પામેથી જોઈતી માલિતી મળે છે એવું અમે સાબજેવું હતું તેનો આજે પ્રત્યક્ષ અનુભવ થયો અહીંના પોલિમ

લ ડન ચોલીસ

પિઠરલી સરકસ-લ'હન.

કદમાં ઉંચા અને જાડા હોઇ ઘણા લબ્ધ દેખાય છે તેમની લોક જોડેની વર્તણૂક ઘણી મળતાવડી હોઈ લોકોને બહુજ મદદગાર થઇ પડે છે. આપણે ત્યાં પોલિસ એટલે લોકોપર અમલ ચલાવનારો હોય છે. અને અહીંના પોલિસ લોકોના મોકલ થઇ તેમને જોઇવી મદદ કરે છે. હિંદુસ્તાનથી નવા આવેલા માણસને તેમની વર્તણૂક જોઇ બહુજ નવાઇ લાગે છે. વગર પુછે પણ અજાણ્યા માણસને આ લોકો મદદ કરે છે. એવો અમને ઘણીવાર અનુભવ થયો. એમનો પોળાક કાળા રંગના ક્રાઇ પાટલુન કમ્મરપટો અને કાળા રંગની ટોપી હોય છે. અને દેખાવમાં સારા ને સબ્ય હોય છે. એમના હાથમાં સોટી કે ઢંડુકો કંઇ હોતો નથી. અને રસ્તામાં કોઇને પણ ધમકાવના હોય એવું અમે કદી જોયું નથી. રસ્તાની રાહદારીની મોકલણ કરવાનું કામ એમનું છે. પગે ચાલનારાઓની સગવડ પર બહુ ધ્યાન આપે છે. ઘરડો માણસ કે નહાતું બાળક જતું હોય તો તેમનો હાથ ધરી આ બાળુથી પેલી બાળુએ પહોંચાડી આવે છે પોલીસના કહેવા પ્રમાણે અમે બારમા નંબરની બસમાં બેઠા.

લંડનની “ બસ ” ગાડીઓ ટ્રામ ગાડી જેવી મોટી હોઇ તેની ઉપરની

બાળુએ પણ બેસવા માટે મોકલણ હોય છે.

લંડનની બેસેઝ.

બસની દરેક બાળુએ બસ કઇ તરફ જાય છે તે

જાણવા માટે મોટા નંબર લગાડેલા હોય છે.

આપણે જ્યાં જવાનું હોય તે બાળુએ કઇ બસ જાય છે તે પુછવાથી ખબર પડે છે. તે તરફથી આવનારી પણ બસને તેજ નંબર હોવાથી પોલીસને પુછી લેવું પડે છે. રસ્તાના કુટપાથ પર ઉભા રહીને બસ હાંકનારને નિશાની કરવાથી કુટ પાથ નજીક બસ લાવી ઉભી કરવામાં આવે છે. બે ચાર કમ્પનીની બસો ચાલે છે પણ “ લંડન જનરલ એમની બસ કમ્પની ” ની બસ ગાડીઓ ઉત્તમ છે. બસનાં ૧૬ માણસ અંદર અને ૧૪ માણસ ઉપર બેસી શકે છે. ઉપર જવા માટે બહારની બાળુએ ગોળ દાદરો હોઇ ચક્કાં ઉતરતાં કડોડો મળ્યુવ પકડી રાખવો પડે છે. ઉતરતું હોય ત્યારે બસ ઢીલી રહ્યા પછી ઉતરણું સહી સક્ષાત્તવ ખરેહું છે. આ બસ રંગ રોગન કરી મુંદર કરેલી હોય છે બસનું લાકું એક મધાસે એક પેની એટલે એક આનો હોય છે. બસના કંડક્ટરો સબ્ય હોઇ અજાણ્યા ઉતાડ્યોને દરેક રીતે મદદ કરે છે. જીઓવોજીક્લ મ્યુઝીઅમ આવવાથી અમને પીટ્ટીલી સરકમ પાસે ઉતારવામાં આવ્યા.

આ મ્યુઝીઅમમાં પ્રથમ આવવાનો મુખ્ય દેવુ ભારા પિતા પાસે ચંદ્રશે-

ખર બાણુ દવું તે અડીના અધિકારીને બતાવવાનો

દનો. આ બાણુ દરખાતા આકારનો હોઈ દેખાવામાં

તો સાધારણ દેખાય છે. આ બાણુ ભારા પિતા

પાસે કેવી રીતે આવ્યો તેની હકીકત વિચિત્ર છે.

હ્યોસોહકલ મ્યુઝીઅમ
અને અમારું ચંદ્રશેખર બાણુ.

પણ તે કહેવાની અને કંઈ ખાસ જરૂર લાગતી નથી. આ બાણુની એક બાણુએ

તુનેરના દાણા જેવો સફેદ રાધ છે. આ રાધ કોઈ વખત સાંવ અદસ્ત થઈ જાય

છે અને કોઈ વખત છેક ન્હાનો થાય છે. આ ચિવાય બાણુનો રંગ પણ બદલાય છે.

આ મ્યુઝીઅમ લુગર્મ શાસ્ત્રીઓનું હોવાથી અડીના પ્રેક્ટિસરને બાણુ બતાવ-

વાથી તેમને આનંદ થઈ તથા ફેરફારનું કંઈ સાઓકત કારણ જાણવામાં આવશે

એવા હેતુથી અને અહીં આવ્યા હતા. મ્યુઝીઅમના મુખ્ય અમલદારને મળવાનું છે.

એવું કહેવાથી પોલિસ સીપાઈ અમને ઓફીસમાં લઈ ગયો. ત્યાંના કારકુનને

બાણુ બતાવતાં તેણે અમારી હકીકત સાંભળી અસ્થય બતાવ્યું. અને એવો

અદ્ભૂત બાણુ તેણે દી જોયો નથી એવું કયું આ મ્યુઝીઅમમાં એક પીળા

રંગનો પથર એણે અમને બતાવ્યો તે પાણીમાં નાંખ્યા પછી એક બે મીનીટમાં

પારદર્શક થતો અને પાણી બહાર કાઢીને સુકાયા પછી ફરી પહેલા જેવો પાછો

આપારદર્શક થતો. પછી આ કારકુન સાથે અમે મુખ્ય અધીકારી તરફ ગયા તેણે

કયું કે જુના પુરુષમાં રંગ બદલવાના પથરનો કિસ્સો છે ખરો પણ એકવાર

રંગ બદલાયા પછી તે રંગ પાછો થાય એવું કંઈ જાણવામાં નથી. અમે અમારું બાણુ

બતાવ્યું. અને તે બદલ તેણે અમારો ઓપચારીક અભાર માન્યો અને તેનો રંગ

બદલાય ત્યારે પાછો સાતી બતાવવા કયું. આ માણસને અમારા કહેવાનો વિશ્વાસ

મેહો નહિ એવું લાગ્યું. પોતાની જાણ બહાર કોઈ ચીજ નથી એવું તેણે

મીઠ્યામીમાન જોઈ અમને નવાઈ લાગી. પછી મ્યુઝીઅમ બેઠું અને પાછા

આવ્યા. આ મ્યુઝીઅમ એવા લાયક છે.

ખપોરે નેશનલ પિક્ચર ગેલેરી જોવા ગયા. આ ગેલેરી ટ્રાફલગર સ્ટેવર

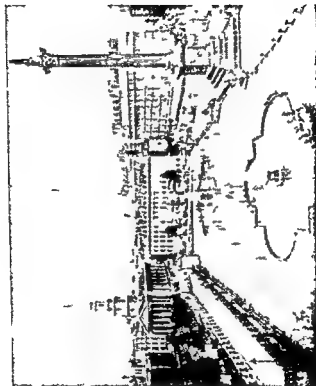
પાસે છે લંડનનો આ સ્ટેવર ધગો બન્ધ અને

ટ્રાફલગર સ્ટેવર અને પિક્ચર ગેલેરી સુદર છે. સને ૧૮૦૫ ટ્રાફલગરની લડાઈમાં

ગેલેરી.

નેલસનને મોટો જળ મેગ-એ તેના સમારક માટે આ

ગોઠ કરી તેમાં એક ઉચા ધાંમલા કિપર નેલસનનું

સાંસ્કૃતિક સંસ્થાન-લ. ૩૫.

છે. બોચરે યુદ્ધમાં જય મળ્યા પછી, વીરોચીરીઆ રાણીની કાયમંડ જમુખીથી વખતે અને એવા રાજકીય ઉત્સવો આ મંદીરમાં મોટા સમારંભથી પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે.

અપેરે હેંડન ગાંમે વિમાનોની સરત જોવા ગયા. હાંડનથી પાંચ સાત માઇલને છેટે આ વિમાન ઉડાવવાનું મેદાન છે. વિમાનની સરતો.

અને ત્યાં બસ અનેવિજળીની ટ્રામથી જવાય છે. આ મેદાનને કમ્પાઉન્ડ કીને અંદરની બાજુએ લોકોને બેસવા માટે જમ્યા કરેલી છે. માણસ દીક એક શીર્સીંગની ટીકીટ કઢાડી અમે અંદર જોવા ગયા. સરત શરૂ થતાં પહેલાં જુદા જુદા વિમાનો પ્રવેશ માટે ઉડાવી જોતા હતા. આ વિમાનો માનેષ્વેન બાયોષ્વેન જાતનાં હતાં. આ વિમાનોને સાયક્લ જેવાં પૈડાં હોઈ વિમાનનો આગળનો પંખો ગરૂ કર્યા પછી જમીનપર ૫-૨૦ ફૂટ મુઠી જમીનપર આસ્થા પછી વિમાન જમીન છોડે છે. અમે આતે પ્રથમજ વિમાન ઉડતું જોવાથી અમને બહુ આનંદ થયો. આમાનાં એ ત્રણ વિમાનો તો પક્ષીના જેવાંજ લાગનાં હતાં. તે બહુ ઉચે વડી ગયા તે પાછા આવ્યાજ નહિ. ક્યું વિમાન મેદાનને ચક્ર આપી વહેલું આવે છે. ક્યું વિમાન જમીનપરથી વહેલું ઉડે છે. વગેરે અનેક તરેહની સરતો થઈ. સરતમાં ક્યું વિમાન જીત્યું એ એક મોટા જીંગામાંથી (મેગાફોનથી) પ્રેક્ષકોને જણાવવામાં આવતું હતું. આ સરતો જોતાં ત્રણ ચાર કલાક આનંદમાં નીકળી ગયા.

સાંજે સરતો પુરી થયા પછી લોકો પાછા જવા માટે ટ્રામના તબેલા પામે

એકઠા થયા બહુ ભીડ થઈ હતી. ટ્રામ દસદસ અહીંના લોકોની સંખ્યતા.

મીનીટે છુટી હતી. અને અમારે જમ્યા મળતાં મુઠી એક કલાક હિમા થઈ રહેલું પડ્યું હતું.

બધાને ઘેર જવાની ઉતાવળ હતી. પણ લોકો એવા સખ્ય હતા કે જેમ જેમ લોકો ટ્રામના રેલને આવતા ગયા તેમ તેમ દાર બધાઈ બધા હિમા રહ્યા હતા અને વાગ પછી બેસવા માટે ચાર ચાર માણસની જાગે એક મોટી પલ્લટણ હોય તેમ ગોઠવાઈ ગયા હતા. પાછળનો માણસ આગળ જવા માટે જરાપણ ઉતાવળ કરતો નહોતો. એટલે ધક્કા ધક્કી ખીલકેલ ન થતાં બધા એક પછી એક ટ્રામમાં એમતા હતા. આ સંખ્યતા જોઈ અમેતો બહુજ નવાઈ પામ્યા. આપણે ત્યાં આવે પ્રથમે કટલી ધક્કા ધક્કી અને મારામારી થઈ ગઈ હોત.

આજે રા. માવલણુકરને મળવા માટે અન્ડરઆઉન્ડ રેલ્વે રસ્તે વિમ્પલડન પાર્ક સ્ટેશને ગયા. આ રેલ્વે ફેટસેક ઠેકાણે બોય-રામાં અને ફેટસેક ઠેકાણે જમીનપર કરેલી છે. અને ટ્યુબ રેલ્વે સળંગ બોયરામાં જ હોય છે. આ

રેલ્વેના પ્લેટફોર્મ જમીન ઉપર કરેલા હોય છે. અને ત્યાં દીવસનું અનવાણું આવી શકે છે પણ પ્લેટફોર્મ ઉપર જવા માટે દાદર ઉતરી નીચે જવું પડે છે. આ રેલ્વે પણ વીજળીથી ચાલે છે અને સોઝ પણ સારી હોય છે. સ્ટેશને ઉતરી માવલણુકરને ત્યાં જવા નીકળ્યા પણ ઘર જડ્યું નહિ અને કંઈક શોધમાં છીએ એવું જાણી એક રસ્તે જનારે પોતે થઈને અમને માહિતી આપી અને તે માણસે અમારી પાસેના રસ્તાના નામ અને ઘરના નંબર ઉપરથી તે ભણા માણસે અમારી જોડે આવી તે ઘર ખતાવી આપ્યું. આ તેની ભલામી જોઈ અને તેના ઉપકાર માન્યો. રીતમાન અને જોણવા ચાલવામાં અહીંના શોકો ધણાજ સરસ માણસ પડ્યા. રા. માવલણુકર થેર નહિ હોવાથી તેમની પત્નીને મળી અને પાછા આવ્યા.

લંડનમાં અનેક જાતનાં પ્રદર્શનો હમેશ ભરાતાં હોવાથી પ્રદર્શન માટે

ઈમ્પીરીયલ સર્વિસ એક-ફોર્મ છે. અર્લેસુ કોર્ટ નામની જગ્યામાં “ઈમ્પીરીયલ-અલ સર્વિસ એક્સીપીશન” આજુ હતું તે જોવા ગયા. લસ્કરી ખાતાનું કામ કેટલું અગત્યનું છે

અને દેશના ખચાવ માટે કેટલી તૈયારી કરવી પડે છે એ જાણવતી કલ્પના સાધારણ લોકોને આપવા માટે આ પ્રદર્શન લસ્કરી ખાતા તરફથી ભરવામાં આવ્યું હતું. આ જોવા માટે થી દર માણસ દીઠ એક શીલ્ડિંગ હતી. આ પ્રદર્શનમાં રોજ જે વખત આરમ્બી લડાઈનું નાટક કરી બતાવવામાં આવતું હતું. પણ આજે પ્રદર્શન જોવાં સાંજ પડી ગઈ તેથી આ લડાઈ જોવા કાલે પાછા આવવાનું અમે નક્કી કર્યું.

તા. ૨૭-૯-૧૩ રવીવાર.

બપોરે એ વાગે આરમરી લડાઈનો જેલ જોવા ગયા. પ્રદર્શનમાં જવાની શ્રી તેમજ નાટક જોવાની શ્રી જુદી જુદી એક એક સીડીંગ આપી પડી. આ નાટક મોટે અર્ધ ગોળાકાર થીએટર બનાવ્યું હતું. સ્ટેજ ઉપર એક મોહક બંદર હોય એવો દેખાવ ગોઠવેલો હતો. અને પામે દરીઓ બતાવવા માટે એક ન્હાતું તળાવ કર્યું હતું. નાટક શરૂ કરતાં પહેલાં બધે અધાર કરવામાં આવ્યું અને બંદર પરના દોવા બજતા હોય એમ દેખાયું. પછી આરમરની કવાયત કેવી રીતે કરવામાં આવે છે તે બતાવ્યું. મોટી લડાઈ આરમરના આકારની ન્હાતી ન્હાતી પાંચ ■ શીટ લાંબી બોટો કરેલી હતી આ દેખાવ થઈ રહ્યા પછી બંદર પરના શહેરમાં બજવો થયો હોય અને આરમરની બોટો આવી તોપોનો મારો ચલાવતી હોય એવો દેખાવ બતાવ્યો. આ નમુનાની બોટ પર તોપો છોડવાની ગોઠવણ આખેદુખ બતાવી હતી. અને બંદર પરના કિલ્લામાંથી તોપો છુટતી હતી તે પણ દેખાતું હતું. દરીયામાં સુરંગની મુકેલી માછલયી એક આરમર જહાજ ડુબી જતું હોય એવો ચરમ દેખાવ થયો. અને આવી દરીઆઈ લડાઈમાં પણ વિમાનો શું ભાગ લે છે તે બતાવ્યું. આવી રચના એવીતો ઉત્તમ હતી કે અડધા કલાક સુધી અમને એવોજ ભામ થયા કર્યો કે જાણે ખરેખરજ લડાઈ ચાલી રહી છે. ડાર્ટ્સમેનની માસુદ્ધનીમાં અગ્રેજો અત્યારે જે મદાયુદ્ધ ચલાવી રહ્યા છે. તેનું વર્ણન વાંચતી વખતે આ નાટકનો દેખાવ હમેશાં આંખ આગળ દૂર્યો કરે છે. આ નાટક ઉપર કશું તે પ્રમાણે આગમરી ખાતા વરસી થતું. તે જોઈ પ્રદર્શનનો ખાફી રહેલો ભાગ જોઈ અમે પાછા આવ્યા.

તા. ૨૮-૯-૧૩ રવીવાર.

સંટન.

કોન્ડીનેન્ટ (ગિરખિટન શિવાયના મુરોપખંડ) કરતાં પણ અહીં શિવાયનમાં રવીવારનો તહેવાર વધારે સુગંધાળથી પગાય છે અને પ્રેા બીસેની યોગખાણ થઈ ગામની અંધી દુકાનો બંધ હતી. શહેરનો વ્યાપાર જાણે બંધ થઈ ગયો હોય એમ શહેર ઉત્તમ લાગતું

હતુ ખાનગી નોકરીને સુદ્ધ આજે અરધી રજા મળે છે આજે શેઠ નરોત્તમ મોરારજી હિંદુસ્થાન પાઠ જમાના હતા એટલે તેમને વિદાય કરનારે વિકોરીયા સ્ટેશન ઉપર ગયા તેમણે સ્ટેશન ઉપર અમારી ઓળખાણ પ્રો. બીસે જોડે કરાવી પ્રો. બીસે અહીં કેટલાક વર્ષથી નિવાસત રહેતા હોઈ પોતાનો નિર્નાદ અનેક તરેહની માનિક શોધો કરીને ચવાવે છે આપણા દેશનો માણસ આવી રીતે અહીં ઉત્તમ પ્રકારથી જીવન ચલાવતો જોઈ અમને ધણેજ આનંદ થયો આજે સ્વીવાર હોવાથી બહાર કંઈ ગયા નહિ

તા ૨૬-૮-૧૩ સોમવાર

લડન.

વડોદરાના અકાઉન્ટ જનરલ મે રા રા કાતારના સાળ રા ખામ લડનમાં

ગાંધીનંદ્ર ઇન્જીનીયરીંગનો અભ્યાસ કરતા હતા
 મેડમ ટુસાંડનું મીણુના પુત-
 ણાનું સમહરથાન-
 તેમની ઓળખાણુરા માલવણુપરે કરી આપી હતી
 અને હાલમા તેમને રજા હોવાથી લડનનો કેટલોક
 ભાગ બતાવના આજે તેઓ અમારી સાથે આના

હતા અમે તેમની સાથે મેડમ ટુસાંડના મીણુના પુતળાનું સમહારણ જોના ગયા
 આ પ્રદર્શનમા અનેક અતિહાસિક પુસ્થોના પુતળા હતા. પુતળા બહુજ સરસ
 અને આમેહુજ હતા દરવાજામા એ પોલીસના સીપાઇનું પુતળુ અને એક કેટ
 દોગ વેચનાર બાઇનું પુતળુ એવા તો આમેહુજ હતા કે પહેલા પ્રથમ અમે તો
 તેમને સાગાજ માણસ સમજી તેમની પાસે ગયા આ સમ્રહ ધણેજ ઉત્તમ છે
 અને લડનમા આવનાર દરે સખમે ખ સ જોવેજ જોઈએ જવા નના પ્રસિદ્ધ
 પુરોના પુતળા હજી તેમા નવા મુત્તાજ જાય છે અને સમ્રદમા વધારો થયે
 જાય છે આ મકાનના ભોયરામા અનેક ખુની તથા જુગાર રમનારાના ચિત્રેના
 પુતળા એના ગોઠવા છે કે તે જોઈ આપણને કપારી છુ છે આ પ્રદર્શનની ફી
 એક શીલીંગ છે આ ઉપરાત અહીં નેપોલીયનની અનેક યાદગાર નમુઓના
 સમ્રહ છે જે જોના માટે છ પે સ આપના પડે છે લડાઈ પડેવા નેપોલીયને જાતે
 કાઢલા અનેક નકસાઓ અહીં રાખેના છે તે ખામ જોના લાયક છે

તા. ૨૦-૯-૧૩ મંગળવાર

આજે રા. બામ સંગાથે શીટીય મ્યુઝીઅમ જોવા ગયા. આ મ્યુઝીઅમના એક વિભાગનાં એક મોટા પ્રચંડ મન્ય સંગ્રહ શીટીય મ્યુઝીઅમ છે. અને તેમાં આશરે ૪૦ લાખ પુસ્તકો છે. આ શિવાય અહીંયાં બીજી અનેક વસ્તુઓનો સંગ્રહ છે. આ સંગ્રહ ખરોખર જોવા માટે આઠ દીવમ પણ પુરા પડે નહિ પણ અમારે તો એટલો જ વખત ન હોવાથી આખો દિવસ ફરી અમે ઉતાવળે ઉતાવળે આ સંગ્રહ જોઈ લીધો જેમ પેરિસ ફ્લેક્સરેન્સ વગેરે સ્થળે ચિત્રોના સંગ્રહ મોટા છે. તેમ અહીં આ વસ્તુઓના સંગ્રહ બહુ પ્રચંડ છે. અહીં મ્યુઝીઅમ જોવા માટે યુરોપના દેશોની માફક કંઈ ફી આપવી પડતી નથી. આ સંગ્રહ જોવા પછી બીજાં બધાં મ્યુઝીઅમો નાનાં લાગે છે આ સંગ્રહાલયનું સંપૂર્ણ વર્ણન કરવાં એક મોટા મન્ય લખાવ તેમ છે.

તા. ૧-૧૦-૧૩ શુક્રવાર

આજે બપોરે રજાલા થિએટરમાં “ કિનેમા ક્લર ” નો ખેલ જોવા ગયા. આ ટેકાએ અનેક તરેહના રંગીત ચિત્રો બતાવ્યા “ કિનેમા ક્લર ” નો ખેલ. પછી એક નવી જાનનોજ સીનેમાનો પ્રયોગ જોયો. સીનેમામાં જેમ ચિત્રો પડતા પર દેખાવ છે તેમ ન થતાં સ્ટેજ પર માણુમનું ચિત્ર દેખાતું (એકમાઉન્ડ) પડતા થિગેરેના આધાર શિવાય આ ચિત્ર કેવી રીતે ફરતું હતું તેની અમને કંઈ ખબર પડી નહિ. આ ચિત્ર કેટલાક નાટકમાં બોયરામાંથી કાઢેલી ગોઠવણી વડે ચાલતા માણુમની છાયા જીવંતરીકે દેખાડવામાં આવે છે તેવા પ્રકારનું કંઈક હોય એવો બાસ થયો. સાંજે ખાંચ વાગે ખેલ પુરો થયા પછી બહાર આવ્યા તે અંધાર થઈ ગયું હતું.

અહીંથી પાછા આવતી વખતે સાઉથ કેન્સીગટન સ્ટેશન ઉપર એક નાટ-
જોની ટીકીટો વેચવાની દુકાન છે. અહીંથી “ સીલ્ડ
ઓરડસ ” નામના નાટકની ટીકીટો ખરીદી કર-
વાની હતી. આવી નાટકની ટીકીટો વેચવાની
દુકાનો પુષ્કળ છે અને અહીં ટેલફોન વડે અમુક

જગ્યા ખાલી છે કે કેમ તેનો તપાસ કરીજગ્યા રીઝર્વડ પશુ દરી આપવામા આવે છે. જે નાટક શાગાની ટીકીટો રીઝર્વડ કરવાની હોય તેનો નકશો ઘરાકને ખતાવવામા આવે છે. અમે જે નાટકની ટીકીટો નાટકગૃહ લેવાના હતા તે “હુરીને” નામનું હોલ ધણાજ શ્રીમંતી કાઠનું હતું અને તેના દર પશુ ધણા મોંઘા હતા એકના એક નાટકનો પ્રયોગ ત્રણ ચાર મહિનાથી રોજ એ વખત કરવામા આવે છે તો પશુ આ નાટક એટલું તો લોકપ્રિય થઈ પડ્યું હતું કે આજે જગરો ખાલી નથી એમ અમને જણાવ્યું ત્યાંજ અમે શુક્રવારને માટે ટીકીટો રીઝર્વડ કરાવી છે. આ દેશમાં નાટક જોવાનો શોખ બહુજ વધી પડ્યો છે. ગમે તેવો સાધારણ માણસ હોય તો પશુ આડે દહાડે એક વારતો નાટક જોવા જાયજ. પરાણાગતમા નાટક દેખાડવાનો રીવાજ અહીં બહુ પ્રચલીત છે

તા. ૨-૧૦-૧૩ શુક્રવાર.

લડનનો “ઑક્સફર્ડ સ્ટ્રીટ” નામનો રસ્તો ધણોજ ભપકદાર છે. અહીં દુકાનોને આગળની બીતોને બદલે મોટા મોટા કાચ જડેલા હોય દુકાનની અદરનો તમામ દેખાવ બહારથી દેખાય છે રસ્તાપર પગે ચાલનારાઓની

તેમજ ગાડી ઘોડાઓની ધણીજ બીડ રહે છે આ રસ્તો જોઈ આ દેશના જૈશ્વર્તિ ખ્યાલ આવે છે આટલી મોની બીડ છતાં રસ્તા ઉપર બીલકુલ અવાજ થતો નથી. કેમકે રસ્તાપર વાણીને ધાટા કહાડી બોલવું ધણુજ અસંભવ ગણાય છે આજ રસ્તે આગળ જતા પેકેડીવી સરકમ નામની જગ્યા આવે છે. અહીયા ચારે બાજુથી હસ બાર રસ્તાઓ આવનાથી ધણીજ રાહદારી રહે છે. આની વ્યવસ્થા લડનનો પોલિસ બહુજ ચાલાકીથી રાખે છે અહીયા તે વારા ફરતી કોઈપણ રસ્તાની ગાડીઓ બંધ કરી બીજા રસ્તાઓની ગાડીઓ ચલાવવા માત્ર આગળથી હુકમ આપે છે આ પ્રમાણે એક ઠેકાણે મોટર ગાડીઓ—અસ વગેરેની એક પછી એક મોટી હારનીહાર ગાડીનો છુટવાના હુકમની રાહ જોવી દબી રહે છે તે જોનાની ધણી ગમ્મત આવે છે. સહેજના રસ્તાઓ લાકડાની ઇંટો બેસાડી તે ઉપર કાચર રેડી તથા કરેલા હોય છે એટલે સ્વચ્છતા ધણીજ સારી હોય છે આ સહેર ધણુ પ્રાચીન હોવાથી પરીસ—અર્થાતની મારફત રસ્તાઓ બધા લાઈનમન અને સરખા નથી તોપણ ગમ્મત અને બલરની શોખા અપુર્વ છે તે મવગુ અમે આજે મચાદે પગે ચાલીને નીરાતે જોઈ આવ્યા

બપોરે અમે વીજળીની રેલ્વેમાં બેસી ક્રીસ્ટન પેલેસ જોવા ગયા. અને પેલેસ એટલે રાજવાડો એવું નામ આપ્યું છે. પણ તે એક મહેલ નથી ઈ. સ. ૧૮૫૧ માં હાઈડપાર્કમાં એક મોટું ઠંગવિખ્યાત ઔદ્યોગિક પ્રદર્શન ભરવામાં આવ્યું. હતું તે માટે તૈયાર કરેલી આ ખાસ ઇમારત છે. પ્રદર્શન થઈ રહ્યા પછી તે ઇમારત વહીયો તોડી પાછી ઉભી કરવામાં આવી છે. આખી ઇમારત કાચના ન્હાના ન્હાના વસ્તુ બેસાડીને કરેલી હોવાથી તેને “ ક્રિસ્ટલ પેલેસ ” અગર આમના મહેલ એવું નામ આપ્યું છે. આનો મુખ્ય હોલ ૧૬૦૦ ફીટ લાંબો અને બાજુએ ૨૮૨ ફીટ ઊંચા મોટા મીનારા છે. અહીંઆ એક ૪૦૦૦ પ્રચંડ નળી-આવું એક મોટું “ ઓર્ગન ” વાજતું ઉજું કરેલું છે અને તેની પાસે એક સાથે પાંચ હજાર જુદા જુદા વાદ્યો વગાડનારાઓને બેસવાને માટે એક મોટો ઓર્ગએસ્ટ્રા કરેલો છે. આની આસપાસ ૨૦૦ એકરનો સુંદર બગીચો હોઈ તેની શોભા ઘણી અપુર્વ લાગે છે. અહીંઆ ક્રીકેટ-કુટબોલ વગેરે માટે જગ્યાઓ હોઈ મોટમોટી મેચો અહીં રમાય છે. તે વખતે લાખો માણસોની મહીઓ જોવાને એકઠી થાય છે એવું રા. બામે અમને કહ્યું.

આ ઠેકાણે આજે ક્રીસેન્ટીમમ જાતના લોકપ્રિય કુલોનું એક પ્રદર્શન ભરાયું હતું. આ કુલ મોટા કમળના જેવડું હોય ક્રીસેન્ટીમમ નામના કુલોનું છે. પણ તેને કોઈ પ્રદર્શનો વાસ હોતો નથી. પ્રદર્શન. આપણા દેશના જેવાં સુગંધી કુલો અહીં થતાં જ નથી. પણ જે જાતના કુલો થાય છે તેને કેવા પ્રકારનું ખાતર જોઈએ છીએ વિગેરે હકીકતનો ખુબ શાસ્ત્રીય અભ્યાસ કરી તે કુલો કેમ મોટાં તે ખુબસૂરત થાય તેનો હરહમેશ પ્રયત્ન ચાલુ જ હોય છે. અને આવા પ્રયત્નને ઉત્તેજન આપવા માટે દર વર્ષે આવા પ્રદર્શન જુદી જુદી જાતના પ્રાણી વનસ્પતિ માટે થયા કરે છે. તે ઉપરથી દરેક બાબતપર આ લોકોની કેવી ખંત છે તે સહેજ જણાઈ આવે છે. આવી રીતે સઘિ નિયમના શુદ્ધ રહસ્ય સમજી તેનો વ્યવહારિક ઉપયોગ કરવામાં આ લોકો કેવી જુદી ચલાવે છે તે ખાસ મનન કરવા લાયક છે.

આખો દહાડો ઝરમર ઝરમર વરસાદ પડતો હોઈ ઘોર અધકાર હતું. આપણા દેશની માફક અહીં જોરથી વૃદ્ધિ થતી નથી પણ હરહમેશ આવો જીલો જીલો વરસાદ ચાલુ જ હોય છે. આવા વરસાદમાં છત્રીની બદ

રત્ને સીટુઓરડરનું નાટક જોવા ગયા. નાટકગૃહ પ્રેક્ષકોથી ચીકાર ભરાઈ ગયું હતું. નાટકની ભાષા અંગ્રેજી હોય અમને મીટુઓરડરનું નાટક.

જોવાની બહુ ગમ્મત આવી. નાટકના પડદા પણ ધણી કારાગરીવાળા હતા. સીનસીનેરી પણ ધણીજ

હિમ અને સ્વાભાવિક કુદરતી હતી. આપણે ત્યાં સીનસીનેરીમાં અતિશય ભપકો કરી તેનું સાહજકપણું આશ્ચર્ય જઈ મન ઉપર ઉઠી છાપ પડતી નથી વળી એક પ્રવેશમાં એકની એક સીનેરી કાયમ રાખવામાં આવે છે અને આપણી પેઠે અહીં એક પ્રવેશમાં અનેક જુદા જુદા સીન અને પડદા બદલવામાં આવતા નથી. ગાયન સાથે તેનું વાદ્ય વગાડવા ૫૦-૬૦ માણસોનું એક બેન્ડ વાજે છે, તેમનું કામ પણ ધણું સરસ હોય છે. ગાયનની ઢગ આપણને બહુ પસંદ આવતી નથી ખરી પણ તેમની પદ્ધતિ ધણીજ શાસ્ત્રીય ધોરણપર એકત્ર કરેલી છે. નાટક શરૂ થવા પાત્રોપર જુદા જુદા રંગ નાખી શોભામાં વધારો કરે છે. અહીંના નાટકો ત્રણ કલાકમાં ખસાસ થઈ જાય એવી રીતેજ લખેલાં હોય છે.

તા. ૪-૧૦-૧૩ સનિવાર.

દર સનિવારે થોમસ કુક કંપનીમાંથી અમારી હિંદુસ્તાનની ટપાલ લેવા જતા. તે પ્રમાણે આજે પણ ગયા. લંડન પોલિસ ગાડી હાકનારા.

બદલ આપણે આગળ વાત કરી ગયા છીએ પણ આ પોલીસના કામમાં ગાડીવાળાઓ પણ

કેવી મદદ કરે છે. તે ખામ જોવાલાયક છે. ગાડીવાળા ધણા સખ્ય અને મારા સ્વભાવના હોય છે. અને પગે ચાલનારાઓ માટે ધણીજ કાળજી રાખીને ગાડી હંકારે છે. આપણા દેશમાંતો ગાડીવાળા જાણે પગે ચાલનારા કરતાં મોટા દરજ્જાના હોય તેમ પગે ચાલનારાને યુગો પાડી અને ગાળો આપી બાથુપર ખમેડે છે પણ અહીંઆતો રસ્તાની બાથુપર લોકો જોળાંગવા માટે મદ જોઈ જમા રહ્યા છે એવું તે, ગાડીવાળો જોઈ એકદમ યોગાવે છે અને પગે જનારાને રસ્તો કરી આપે છે. એવો ત્રણ વખત અમને અનુભવ થયો કે અમે મદલતમાં રસ્તાપર ચાલતા હતા ત્યારે પાછળથી ગાડી આવે છે એવી અમને ખબર રહી નહિ. ત્યારે ગાડીવાળો યુમ પાડી અમને બાથુએ ચલાવું ન કહેતાં ગાડીજ ધીમી પાડી દમ ઉગો રહે છે એટલે આપણને ત્રાસ ન થતાં સરમાણને આપા ખમી જવું પડે છે.

વળી વડનના ઝડપર ગમે તે સ્તે મલના ગાડને ખગ પાળાય તે
અને નાસુ અને નીચો જાત અને અનુષ્ઠાને બાન્ટી ગાળ કલમ એવો
કમ પ્રતિમધ ન મોડ હડે મા મિલકત નથી એમ દિવે સુનામ એવો
મનાર મન્યે કે એ મુખર્દી ઝડપર મગમા મેમી અને જતા હતા ત્યારે પોલીમે
રહે મે નો હ સાથી ગાડીઆ દાન્ય ન થઈ બી નહી હતી અ વખતે એમ
ગરેમનો નાનો ખટાગ બામાળી જમ આને એમ મોડર રચ્યેની મામડી જગ્યામાથી
નીમડી જવા મથતો હતો પડ ખટા તુ પ. મોડરના પ. મા બનઈ મધુ અ પમે
ત્યા જો આપુ અને તો ખ તાનગા જેડે મોગરગાની ડંગી વલય પગ અદીતો
પતા મોડર સાગે ન નાચે કવળી ખગાન ન ગાને પડુ કાદસમા મદે લાગી ગયો
અને ખગાનાગાએ ગીવ ન પ્રમાણે તમ્મી આખ્યા મલ્ય કુ ખ પ્રદાતિવ કર્યુ ત્યારે
ખન્ટેલા ખુમ હમવા માડી પયા

તા ૪-૧૦-૧૩ નિવાર

નીર કે અમ ગ મુમમખ બધોરે કન મિગનન બન વવામ આવતુ હતુ
અને માટે નો ન લોમને રમ અ પવી પાતી
ગવીર ન મધ જવ તુ ન હતી એને ત્રે કુ વ ખીચી ખાઇ નેવા હતા
હોવામાં ઉપજતો હતા
નિવા દોનાથી ભ દેખે જવાનુ ન હોવાથી
અ દાડો મટાગામા જતો

તા ૬-૧૦-૧૩ મોમનર

આને શ્રીમત મદાર જ સારેમ લાનમા પનાયાં કે એવી ખમ થતા હાહડપાઈ
હોવના તેમને મગવા ગયા શ્રીમતની મુલાકાત
શ્રીમત નડા જાની મુલા થતા તેમણે ઘણા માલાગુપણથી અમાન પ્રસ
કાવ મની હતી અમગી શ્રીમતની સ્વરીમાના બીજા
અમલ દોને મગી અમે પાછા ઘેર આન્મા

તા ૮-૧૦-૧૩ મમગવાર

લડન.

લીયાગાના દહાગમા ધારીમ લાનમા ધુમને લાને અધાડ ધોર
હે છે અને જાડે પાસુ દોવા મગ પડે છે આને
વડનમા ધુમમ આજો દટા ૧ અમાગી ઓગડીમા દોના મગ-
ગાવર પયા હતા બી ને ખમ ધમન પડે ..

તે તો હજી અમે જોયુંજ નથી એમ અમે જાણ્યું કેટલીક વખત તો પાંચ છ કીટ પર માણસ પણ દેખાતું નથી. અહીં હવાનો આ ચમત્કાર જોઇ અમને બહુ આશ્ચર્ય લાગ્યું.

અમારા ઘર નજીક બેન્ગોટર રસ્તાપર યુટસ એન્ડ કમ્પનીની કેમીસ્ટની દુકાન હતી આ દુકાનની એકલા ઇંગ્લેન્ડમાં ૫૫૫ શાખાઓ છે. આ દુકાનમાંથી કેટલુંક ફોટો આદી સાહિત્ય વેચાતું લીધું અને તે દુકાનની બહાર આવ્યા એટલે અમારી પાસેનો ખરીદેલો સામાન પાછો લઇ લેવાને દુકાનનો એક માણસ દોડતો આવ્યો અને કહ્યું કે સામાન તમારા મુકામે અમારા માણસ જોડે પહોંચતો કરી આપીશું દુકાનથી અમારું ઘર રૂકત બે મીનીટનાજ રસ્તાપર હોવાથી અમે હાથ-માજ લઈ જઈશું એમ કહ્યું ત્યારે તેણે માન્યું નહીં અને અમને આશ્ચર્ય કરી સામાન લઈ જવા લાગ્યો આથી અમને બહુ નવાઈ લાગી. આમ શા માટે કરે છે તેનો તપાસ કરતાં માલૂમ પડ્યું કે અહીં એવો રીવાજ છે કે દરેક દુકાનદારે ખરીદેલો માલ પછી ગમે તેટલો ઘોડો હોય તોપણ ઘરાકને ઘેર પહોંચાડી આપવો જોઈએ નહિ તો તે દુકાનની આખર જાય. આ રીવાજ ધણો સારો છે. અને માલ પહોંચડવાની મજૂરી માલપર ચઢે તે કહેવાને જરૂર નથી. લંડનમાં હજારો માણસ ખરીદ કરે છે પણ તેમના હાથમાં કંઈ જથ્થાતું નથી તેવું કારણ હવે અમને બરોબર સમજાયું.

તા. ૮-૧૦-૧૩ શુક્રવાર.

લંડન.

લંડન શહેરની બહારની બાજુએ જે વસ્તી થઈ છે તેનું એક ઘર જોઈ અમને બહુ આશ્ચર્ય લાગ્યું અહીંયાં માળ ઉપર બીલીંગ મોસમટી. માળ કરી રહેવાની વ્યવસ્થા કરવા કરતાં ગામ બહાર વધારે જગ્યા લઈ ત્યાં નાનાં નાનાં નવાં ઘર કરવા તરફ વધારે વલણ જણાય છે આથી સ્વચ્છતા હવા અને પ્રકાશ પુરુષ જગવાથી લોકોની તન્દુરસ્તી ધણી સુધરે. આવો પ્રકાર નવાં ઘરો સંબંધી તપાસ કરતાં માલૂમ પડ્યું કે આવા ઘરો બાંધવા માટે એક સોમાલટી છે. અને તે બીલીંગ મોસમટી તરીકે ઓળખાય છે. આ કંપની ગામ બહાર મોટી જગ્યા ખંદ જગ્યા એકદમ ખરીદ કરે છે અને તેના નાના સરખા કડકા કરી તે ખરીદ

નારાઓને વેચે છે. આવી રીતે પ્રથમ સસ્તા કુટ પાથ ગ્યાસના નળ, વીજળીના તારો વિગેરે ગોઠવી પ્રથમ સર્વ વ્યવસ્થા થયા પછી પ્લોટ વેચાય છે અને વળી આ પ્લોટપર અમુક ઠરેલા આકારનું અને અમુક કિંમતનું ઘર પણ સોંપદારને સાર તેમજ સસ્તું બાંધી આપે છે. એક ભાગમાં અમુક જાતના ઘર બાંધવામાં આવતા હોવાથી તે ભાગમાં તે દરજ્જાના લોકો સામટા રહી શકે છે. આપણી પેઢે ત્યાંપણ પ્રત્યેક માણસ પોતાની માલકીનું ઘર કરવા ઇચ્છે છે. અને જો તે ઘર કરવાને એકદમ નાણાં કાઢી શકે એમ ન હોય તો કંપની તેને નાણાં ધરિ હપ્તે હપ્તે ને ધીમે ધીમે તે રકમ વસુલ લે છે. આ પ્રમાણે ધણુ ખર્ચ વીસ વર્ષના કાલે હોય છે ત્યાં મુઠ્ઠા ઘરઘણીની પુરી માલકી ઘરપર થતી નથી પણ હપ્તો ભરાઈ રહ્યા પછી તે ઘરનો માલિક થાય છે. આવી રીતે સામાન્ય માણસ યોગી આવકમાં સાફ ઘર રહેવા મેળવી શકે છે અને તે ઘરપર પોતાની માલકી કહેવાને ધીમે ધીમે કરકસર કરી હપ્તો બરી ઘર મેળવે છે. એટલે લોકોમાં કરકસર અને બચાવ કરવાની સેટેજ ટેવ પડે છે જ્યારે આપણે ત્યાં સોમો મોટી રકમનું ઘર ખરીદવાની શક્તિ નથી એમ કહી પોતાની સઘળી કમાણી બિડાકિપણમાં વાપરી નાંખે છે અને છેવટે દરીદ્રનો દરજ્જો રહે છે.

આ શિવાય વગો સોસાયટી માશ્વર ઘર બંધાવવાના અનેક કાયદા છે.

ઘર બંધાવવાનો કંઈપણ ત્રાસ માલિકને કરવો પડતો

સોસાયટી માશ્વર ઘર નથી અને પોતે ઘર બાંધવામાં બીન અનુભવી બંધાવવાના કાયદા.

હોઠ ઘણી વખત માણસ પૈસા છતાં પણ પાછો પડે

છે વળી કંપની ઘર બાંધવાના મોટા પાયાપર

ધંધો ચલાવતી હોવાથી તેને માલમામાન મજૂરી સસ્તી મળી શકે છે. અને

ઘરમાં જતાં બાકી રહેલો સરસામાન તે બીજા કાગમાં સહેલાઈથી બંધ બેસાડી

શકે છે. આવી રીતે સોસાયટી સાધારણ માણસ જાતે ઘર બંધાવે તેના કરતાં

સહેલી રીતે સોલુ અને મજબુત ઘર બાંધી આપે છે. વળી સોસાયટી નમુનાદાર ઘર

માટે ઇનામો કાઢી પ્લાન નક્કશા તૈયાર કરાવે છે. એટલે સારી સગવડવાળાને

શોખાપમાન ઘર બંધાશે આપણે ત્યાં ઘર બંધાવનાર જાતે બીન અનુભવી હોવાથી

ઘર બાંધતી વખતે કેટલીક સગવડો જુલી જાય છે. અને પાછળથી જેમ જેમ

અડચણો આવે છે. તેમ તેમ દુસ્તી દરે છે. આથી ત્રાસને ખરચમાં વધારો

થાય છે અને આવી રીતે સોસાયટીએ બાંધેલું ઘર નમુનાનું હોય ત્યાં બધી

સગવડોવાળું અને ખામી વગરનું દોષ છે એ રીતે મ્મનીઓ અવાવરામાં અવસત પ્રામાણીકતાની અમજ કરાવે છે અને એ રીતે પ્રામાણી પત્રો મમ નારી ધર બાહ્યની મોમાયરી આપણે ત્યં હમી યાચ તો નુ મા

તા ૧-૧૦-૧૦ સુ રાત્ર

આજે વડોદરાની નયનગાગાના સુરમિદ્ધ મ્મતા મૌલાગમના પૌત્ર મે નિાયવખાન જેની સાથે અમાર આજ ખાલ હતી
મેદિસર નિાયવખાન તે અમને મગા આપ્યા તેમણે અમેરિમમા દ્વિદીપગીત મ્મતો પ્રમાણે મરી મરી મરી મેળવી છે સગીત અને સુરી ધમના પાખ્યાન તેઓ લાવના એ પતા હતા તેમણે એ અમેરિમ છોકરીને મુસવમાન ધમમા લઈ તેની જેડે લગન મુજું છે આપણા દેવના એ મુવાને આવી રીતે પરદેશ પોતાની ન્દરની મ્મતા નાજ આટલું માન મેળવેતું મેદિઅમને વડુ અધિમાન આ મુ

તા ૧૦-૧૦-૧૩ ગરવા

ઓવિમ્મીયન નામની પ્રદર્શનની જગ્યામાં અંગીતલ હોમ પ્રદર્શન હતું તેજેવા ગયા આ પ્રદર્શનમાં જવા માટે આહડીયન હોમ-એવીયન એ સિદ્ધાંતની શી હતી અને પ્રેક્ષાની બીડ ધળી હતી નેનુનાલર ધર મ્મી નતિ બાધવુ અને તે ધરમા સામે મામાન મ્મી નતિ વમારો તેની માહિતી આપનાર આ પ્રદર્શન હતું અગીઆ હવમા હવરી મીમતના ધર અટલે મુપમ મરી રીતે બાધવા તેના નમુના હતી આ મુપમમાં આપણે ત્યાના નાના બગનાઓ જેવા હતી તેથી અમને બહુ નરાઈ લાગી અને તેની મિમત ૩૦૦૦ રૂપા રૂ ૬ આ લોમીની સાપતિ સ્થિતી મટલી સારી છે તેનો ખ્યાલ આ પો વળીમન જન માટે એક નરાયન ગામડાને હમાન મ્મો હતો તેમા લોકાને મુજું નશિયન પોતા પદાઓ હતો આ રીતે મનગળન સાથે જ્ઞાન મેળવવાના સાધન તરીકે આજુ નર્ગન હોલ લાવના અમાર નવાર આવા પ્રદર્શનો બાધાજ કરે છે

તા ૧૧-૧૦-૧૩ સુનીયત્ર

વન શરૂ મા બાળની નારી મિમત મ્મ તમામ પ્રમાણ મધને જેમાં આવે છે બાળની નેમજ ખાનગી લાવના નાવ મામાન મોટર ગારીએની નાખ્યા ધળી વધી જવાથી ધાળી નારીઆ ધળીજ યા રી જવાના

આરે એ અહીના થેડાઓ લડની મે નાને જાજે એના હાતા નથી
 ધોયની ગાડીઓ છુમ અને હેન્મમ જાતની હોય છે હેન્મમ ગાડીના
 હાન્નારો પાછળની બાજુએ મેમે જ એટલે તેનો ટમ્પ ન બહુ નિચિત દે માય છ
 પણ આ જાતની ગાડીઓ અહીંના બહુ લોખંડિય છે લડન શહેરની મુખ્ય
 વસ્તીમાં ટ્રામ પીસકલ નથી પણ અનેક મોટર બસો ધરે છે પણ લડનના
 બહારના ભાગમાં નીચળીજ ટ્રામ અને કેટલેક ઠેમણે ધોડાની પણ ટ્રામ છે બસને
 ટ્રામ શિવાય રે રે-અન્ડગ્રાઉન્ડ રેલ્વે-પુલ, રેલ્વે વગેરે સાધનો છે તો પણ
 આટલા બધા સાધનો પણ લડનની સ્ત્રીને પુરા પડતા નથી એની વર્તમાનપ્રોત્તમ
 વાગવા છુમ આઠ્યા ધરે છે માલ સામાન લઈ જવા માટે ધોડાના ખટારા મોટર
 ગાડીઓ માયપ્લ-ટ્રાયસીપ્લ વગેરે સાધનો અને તરોના હોય છે આ શિવાય
 હાથ ગાડીઓ અને ગવેગના નાના નાના રેલ્સ જોવામાં આવે છે પણ કોઈ મજબૂર
 માથે મામાન સુકીને જતો રસ્તામાં જોવામાં આવતો નથી

તા ૧૦-૧૦-૧૩ ગરિવાર

લડન.

ગામ હોય ત્યાં ધેડનાડો હોય એની કહેરત રમણીવ છ તે લડન શહેરને

પણ લાગુ પડે એ મહેવન પ્રમાણે લડન શહેરના

મી મૂંઝમન

એમ ભાગમાં મહુ મગલ અને દરીદ્ર લોકો રહે છે

તે લડન મલમસના નામે જોવામાં છે આ ભાગ

જોવા આજે અમે ગયા અર્લ્સ કાર્ટ એમાં ડીશનગા શ્રમ મમારનાના અનેક

પ્રમાના યત્રો વેચનાની એમ દુકાન હતી આ દમનેથી થોડો માલ ખરીદ્યા હતા અને

દુબાનદાને બીજો સામાન લઈ રેર મોલાયે હતો ત્યારથી અમારી તે દુબાનદા

મી મૂંઝમન સાથે જોળખણ વર્ષ હતી તેના ફક નતો ધધો બરોમર આવતો નહીં

હોય થી તેણે અમારી માથે અહીં લડન શહેરના જુદા જુદા ભાગો ખવાવવાનું

કમુન મ્યુ હવુ લડન જ્યાં મોટા શહેરમાં ધરતી વખતે મેં માહીતગાર માણસ

હોય તો ગાડ એમ મમજી મી રુસમેનને અમે સાથે આપના કથુ હતુ નિશાળમાં

રજા હતી ત્યાં સુધી મી જામ અમારી સાથે આવના પણ હવે નિશાળ ઉધડ

વાથી તેઓ અમારી સાથે આવી શક તેમ નહોતુ સ્વમ્સ જ્યાં ભાગમાં એમલા

જતુ જોખમવાળુ છે એવુ અમે માથજુ એટલે આજે મિ સ્ટ્રેમમનને સાથે

લઈ ગયા હજુ તેમની માથે કંઈ કરાગ મ્યો નહોતો તો પણ તેઓ મેજ અમારી સાથે

આવતા તેમનો મનાવ આવની અને પ્રમાણિ હોઈ ગઈના માહિતગાર પણ

હતા એને અમે તેમનો જુડપયોગ કર્યો હતો

આ દુર્બલ વસ્તી લંડનના પૂર્વ ભાગમાં છે. લંડનના પૂર્વ અને પશ્ચિમ એવા બે ભાગ છે. પશ્ચિમ ભાગમાં શ્રીમાન અને સુખ સંપન્ન લોકો રહે છે અને પૂર્વ ભાગમાં ગરીબ અને મગ્ગર વગેરે લોકો રહે છે. પૂર્વ બાજુના એક ભાગમાં સાવ નિરોધી અને વ્યસની દગલ લોકો રહે છે. આ ભાગમાં અમે ગયા ત્યારે ત્યાંના ચીથરે દાલ કપડાં પહેરેલાં લોકો જોઈ અમને બહુ આશ્ચર્ય લાગ્યું. સેકડો છોકરાંએ ઉધાડે પગે ફરતા હતા, આ લોકો દાડપીને પડી રહેતા હોવાથી આ ભાગમાં ફરવું બહુ જોખમ બરેલું છે આ લોકોની સ્થિતિ યોગ્ય વર્ત પહેલાં તે સાવ ખરાબ હતી પણ હમણાં સરકાર અને લોકોની મદદથી સ્થિતિ સુધારવા અનેક પ્રયત્નો ચાલી રહ્યા છે. આમને માટે ઘરો બાંધી આપવામાં આવે છે તોપણ હજી તેમની સ્થિતિ ધણી દયાજનક છે રોજ લંડન શહેરના બપોરનાં લોકોને જોવા પછી આ સુખ સંપન્ન દેશમાં આ લોકોની અધમ સ્થિતિ જોઈ બહુજ નવાઈ લાગે છે.

પ્રોફેસર ઈનામતખાન મારફત અમારે એક મીસેસ ટકર નામની જદ બાઈ સાથે યોગબાણ થઈ હતી. તે બાઈ આજે અંદરોબરબાણ જોવા આવેલાં લોકો. બે ત્રણ વરણુ સ્ત્રી પુરોને અમારું અંદરોબરબાણ જોવા લઈ આવી હતી આવેલા માણસો પોપાકે ઉપરથી સમૃદ્ધિવાન મૃદસ્થ જણાતા હતા. તેમાંથી એક જણે હાથમાં બાણ લઈ આંખ મીચી ધ્યાન ધરવા માંડ્યું અને પછી બાણમાં ધણુંજ “ પેગ્ને ટીસમ ” એટલે (લોહચુમ્બકત્વ હોવાનું જણાવ્યું. આનું જોઈ બીજી સ્ત્રીએ પણ તે પ્રમાણે ક્યું આ લોકો “ સ્પીરીટ્યુએલીસ્ટ ” એટલે ઇશ્વરની અસોડીક શક્તિમાં અધ શ્રદ્ધાથી જોનારા હતા તેનો વળી તેમના બીજા અનેક યોગબાણવાળાઓને બાણ જોવા લઈ આવવાનું કહેતા હતા. પણ પિતાશ્રી આવવી દાસે હિંદુસ્થાન પાછા ફરવાના હોવાથી અને તેઓ જોડે બાણ લઈ જવાના હતા તેથી તેમનો આ ઉભંગ પડી ગયો પણ જો પિતાશ્રી બે મહીના રહ્યા હોત તો આ બાણ જોવા માટે એક મોટી જગ્યા એમી ચાલુ એકું અમને લાગ્યું. આ દેશમાં પણ આવા અધ શ્રદ્ધાળુ લોકો છે તે જોઈ અમને બહુ નવાઈ લાગી.

તા. ૧૮-૦-૧૩ મંગળવાર.

લંડન.

આજે મવારે દસ વાગ્યાની ગાડીએ પિતાશ્રી હિંદુસ્તાન તરફ પાછા ફરતા હોવાથી અને તેમને વિદાય કરતા “ચેરીંગ પિતાશ્રી આજે હિંદુસ્તાન કોમ” રેશને ગયા. આજે પિતાશ્રી અમને પાછા ગયા. છોડીને જવાના હોવાથી મનને બહુ બેદ લાગતો હતો. આજ સુધી તેમની સાથે અને હોવાથી કોઈ પ્રકારની ચિંતા નહોતી તે આજે તેમનાથી છુટાં પડતાં અમારી શી રીતી થઈ હશે તે માત્ર કહી શકાય તેમ નથી. હમેશાં ટ્રામ વગેરેની ટીકીટો કઢાડવાની ટેવ પડી ગયેલી હોવાથી પહેલાં બુલ્કથી છ ટીકીટો કહી પછી પિતાશ્રીની ગેર હાજરી માફ આવતી ત્યારે મનને બહુજ ઉલ્લેગ થતો હતો.

તા. ૧૪-૧૦-૧૩ મંગળવાર.

વિલાયતના લોકો માંસાહારી હોવાથી અને વિલાયતમાં ખાસ કંઈ પાક થતો ન હોવાથી એવી સાધારણ સમજ હોય છે. યુરોપમાં મળતાં શાકભાજી કે વિલાયતમાં આપણા દેશ જેવી શાકભાજી અને ફળફળાદિ મળતાં નહિ હોય. પણ જો કે ખુદ ઈંગ્લાડમાં ખામ ફળ થતાં નથી. તોપણ ફક્ત ફ્રાન્સ, ઇટાલી, સ્પેન અને અમેરિકા વગેરે દેશમાંથી બધી જતોતો માલ અહીં આવે છે અને તેને લીધે આપણા દેશમાં મળે છે. એવી ઘણીખરી શાકભાજી અહીંના બજારમાં દેખાય છે. બટાટા, ફૂગળી, ગાજર, રીંગણાં, બીંડા, વટાણાની સોંગિા, ટામેટાં, મરચાં, કૉલીફ્લાવર, નવલકોલ, નારીએળ વગેરે અનેક જાતનાં શાક અહીંના બજારમાં મળી શકે છે. નારંગી, દુગળ, અનનસ, કેળા, સફરચંદ, કેરી, સીંવાણ અને આ દેશમાં ખાસ થતાં પેપર, એપલપીચ, વગેરે અનેક જાતનાં ફળો ઘણાં સાગં અહીં મળે છે. આ બધી બીજો અહીં મોંઘી મળે છે ખરી પણ તે અહીંની એકંદર મોંઘવારીનાં પ્રમાણમાંજ હોય છે વળી આ વખતે શાકભાજીની સમારિની સાજ કરી હવેખામાં જરીને વેચાય છે. અનનસને વિલાયત પાછનઅપલ કહે છે. અને બીજા બધા યુરોપમાંતો અનનસજ કહે છે. કેળાંને અહીં બનાના કહે છે. અને પ્લેન્ટેન નાંમ કોઈ એળખતું નથી. અને તેમ સમજતા પણ નથી.

આને બપોરે અમે ક્યુમ્મર્સન જોવા ગયા. આ બપોરે પાસ બેઠતી
(વનસ્પતિગ્રામ) રીખવા માટે કિપ્પોગી થાય
ક્યુમ્મર્સન.

એડી રીતે બનાવવામાં આવ્યો છે. દરેક જાડ
ઉપર તેનું નામ તથા તેના વર્ગનું નામ લખેલું
હોય છે. અહીંયા અનેક પ્રકારના સુકા લાકડાનું પ્રદર્શન કરી મુકેલું છે. વળી એક
ઠેકાએ ૧૦૦-૧૫૦ જાતના ધોરનાં જાડોનો સંમિલન દેખાઈ છે. અને ગરમ હવામાં
થતાં જાડપાન ઉઘાડવા માટે એક મોટું કાચનું ઘર બનાવી તેમાં તે હવાના
અનેક જાડો ઉઘાડેલાં હતાં. એકંદરે બગીચાની વ્યવસ્થા જોઈ અમને બહુ
આનંદ થયો.

તા. ૧૫-૧૦-૧૩ બુધવાર.

આને રાજકુટુંબમાં ક્યેસ આર્ચબીશ્પ અને પ્રિન્સ આર્થર ઓફ ફેનેટનો
લગ્ન સમારંભ સેટ જોઈએ ગળવાડાના મંદીરમાં થવાનો હોવાથી પરમપુજ્ય
સમ્રાટ પંચમ જ્યોર્જ બાદશાહ સ્વામીમાં બંધીમહેમ પેલેસમાંથી નીકળી ત્યાં
જવાના એવી ખબર મળતાં અમે સ્વામી જોવા બંધીમહેમ પેલેસ આગળના
વિક્ટોરીઆ મેમોરીયલ નજીકના કુટપાથપર જઈ ઉભા રહ્યા. આ જગ્યાએ એક
મોટા ઝોરડો કરી તે ઉપર મદારાણી વિક્ટોરીઆનું મોટું આરસપહાણનું પુનઃ
કરી બેસાડેલું છે. આને રસ્તાની બન્ને બાજુએ લોકોની દૃઢ જમી હતી. અને
ઠેક ઠેકાણે બહોળસ્ત માટે પોલિસ ઉભા હતા. આવી ગઈમાં એકે ધક્કો ખાવાનો
પ્રસંગ આવતો નથી. અમે જ જગ્યાએ જઈને ઉભા રહ્યા તે જગ્યાએ અમે રીઝર્વ્ડ
કરી હોય તેમ કોઈપણ અમારી પાસે આવતું નહિ. પાછળથી આવનારા અમારી
પાછળ ઉભા રહેતા. પોલિસે પણ સ્વામી આવતા સુધી રસ્તા ખુલ્લા રાખ્યા હતા.
વખત થયો એટલે બાદશાહ સોનાની બગીમાં બેસી સો સવાર સાથે પસાર થઈ
ગયા. તે વખતે લોકોએ રૂમાલ ઉઘાડી અને આનંદ દર્શક શબ્દોથી બાદશાહને
વધાવી લીધા. લગ્ન થઈ રહ્યા પછી વરવડ એક બગીમાં બેસી પાછા ફર્યા ત્યારે
પણ લોકોએ તેમને પણ તેવું જ માન આપ્યું, અને પછી ગઈ વીખરાઈ ગઈ.

ત્યાંથી અમે ધરાળ માટે સુરેસ માર્કેસ નામની ધાન્યાદારી ઉપહારની
દુકાનમાં ગયા. અહીંયા ધાન્યાદારમાં સાધારણ

સુરેસ માર્કેસની ધાન્યાદારી
ઉપહારની દુકાન.

રીતે ઉપહાર ઉપયોગ કરવા હોવાથી ચુલ્લ ધાન્યા-
દારીએ સાવચેત રહેવું જોઈએ આ
સુરેસ માર્કેસ ટેનીસના મોટા ખેલાડી છે. તેમની

અને મી ઝંમનની ઓળખાણ હોવાથી તેણે અમને દાનને લગતી એક કસરત સાગા અને રમોડ સિખવાનો ર્શ હતો તે બતાવ્યા આ અદસ્થ ધાન્યાદાર ઉપર એમ મામિ કાઢે છે અને આ બોરાક ઉપર ઘગા પુત્રકો પણ લાખ્યા છે અહીંના લોકો હિંદોનો ઉપયોગ કર્યા શિરાય કોઈ સીજ મનાવનાની મહુ મુશ્કેલ ગણે છે અને અમે હિંદા ખાતા નથી એવું હીએ છીએ ત્યારે તેમને બહુ નવાઈ લાગે છે આપણાગા જેમ ધીનો ઉપયોગ થાય છે તેમ તેઓ હિંદોનો ઉપયોગ કરે છે

તા ૧૬-૧૦-૧૩ ગુરવાર

લંડન.

પિતાથી એકલા બચવાના હોવાથી ૨, પેરિસ અને માર્સેઈલમાં તેમની

બચાવના મરના માટે ક્રમ કમ્પનીમાં હિંદરપેરની

ક્રમ કમ્પનીનો હિંદરપેર ગોડાવળ કરી હતી અને દરેક દિનમ માટે પાંચ

શિલિંગ આપવાનું કરાવ્યું હતું પણ આ હિંદરે

દરનો બહુ ઉપયોગ થયો નહીં એવું જ્યાં પિતાથી વરકથી લખાઈ આવ્યું

ત્યાં અમે યુરોપખંડ પરના પ્રવાસ માટે અત્ર ગાઈડ કરો હતા તેજ ઠીક કર્યું

એમ મારી ખાતી થઈ

અહીં આ સમાજનો રીતરીનાજ નિશેષ મારી રીતે માહિત થયા માટે

ગાંધીજી સંસ્કૃત્યના કુટુંબમાં રહી જાણનાની

એમદ મારા કુટુંબમાં રહી ગામને બહુ ઈજા હતી પણ અમારી પાસે કોઈ

અહીંનો રીતરીનાજ જોનાતું એના આબરુદાર ગૃહસ્થપર ઓળખાણની બલામણ

બની શકતું નહિ નહોતી એટલે કદ તેમ થનાનો પત્તો લાગ્યો નહિ

અજાણ્યા માણસને ખામ બલામણ શિવાય મોઈ

ગોતાના ઘરમાં રાખતા નથી અને અમાગ જોના મુસાફરને કોઈ માન ગૃહસ્થ મારે

એમદમ પત્રિય થઈ જાય તે સબરીનય નહોતું અહીં મટલાક ગરી ૧ તોના એક

મોટું ઘર ગખી તેમાં આગ્યામ જણાની રહેના ખાસ નિગેરની ગોડાવળ મે છે

પણ આ એક નાની વીરીજ નેત્ર હોય જ અને તેરી રીતે ગહેરાવું અમને ૫૨

અને હાયદામર જણાયું નહિ

તા ૧૭-૧૦-૧૩ શુક્રવાર

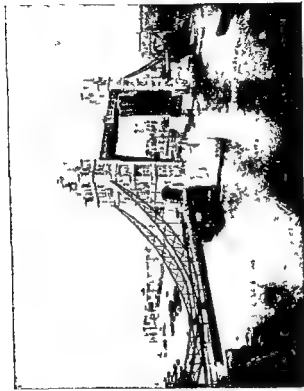
આજે બપોરે જૂ એટલે જનારનો બાગ જોવા ગયા અહીંઆ વડોદરાના
 કમાટિયાગની પેઠે અને જનના પ્રાણીઓ
 રાખેલાં છે અહીંવા બે ત્રણ હાથી અને ઉંટ
 લોખને બાડે બેસાડી ફેરવવા માટે ગોઠવણ કરેલી
 છે આ બધાંત્રિયો પણ જોવા લાયક છે આ બાગ જોવા માટે સોમવારે છ પેન્સ
 અને બાળોને દિવસે એક રીનીંગ શી હોય છે

તા ૧૮-૧૦-૧૩ રવિવાર

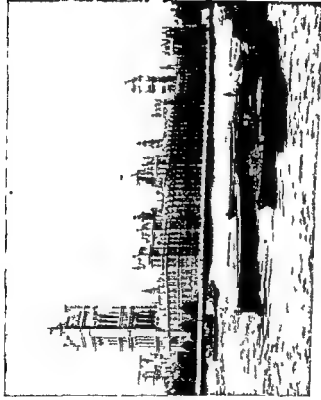
આજે લડન સહેરનો જીનો દીલ્લો ટાવવું આજે લડન જોવા ગયા આ
 દીલ્લો મળ્યું ૧૦૭૮ મા બાધવામા આવ્યો હતો
 ટાવર આજે લડન
 આનો ઉપયોગ કોઈ વખત રાજમહેલ તરીકે તો
 માર્ગ વખતે રાજ મહેલાના માટે કરવામા આવ્યો
 છે હાલમા અહીં જીનો વખતના લખતો અને હથીઆરો ગોઠવવામા આવ્યા છે
 આ દીલ્લાની આજે મેર મોગી બાધ બોરેલી છે અને તેમા જરૂર પડે ટેમ્સ નદીનું
 પાણી લેવામા આવે છે આ રથગ દતિહાસ દર્શિ એ પણ મહત્વનું છે અહીં
 આજેને મહીનુર હીરો તેમજ અશ્વિકામા જડેતો મોટો હીરો બાદશાહ પચમ
 જ્યારે દીલ્લી દરબારમા પહેરેલો રત્ન જડિત મુખટ વગેરે અનેક મુલ્યવાન
 હાગીના જોવા મળ્યા

અહીંથી પછી ટેમ્સ નદી પરનો ટાવર જીન જોયો આ પુલ પાછળ પદર
 સાબ પૌડ ખર્ચ થયા છે પુલનો વચતો બમે દીરનો બાગ ઉચ્ચી લાઇ આગ-
 બોટ માટે રસ્તો ખુલ્લો મરવામા આવે છે આવી રીતે રસ્તો ઉધાડો થઈ ગયો
 હોય ત્યારે પગ ચાલનારને બોગી થવું ન પડે માટે ઉપરથી જવાનો એક રસ્તો
 કરેલો છે દરરોજ આ પુલ ઉપરથી ૫૦૦૦ ગાડીઓ અને ૨૦૦૦૦ પગે ચાલ
 નારા પ્રમાર ચાપ છે તે ઉપરથી આની કેટલો વ્યાપાર છે તેની કલ્પના આવી શકે છે

અહીંથી પછી પાર્લમેન્ટ હાઉસ જોવા ગયા આ ઇમારત ટેમ્સ નદીને
 કિનારે હોઇ નદી પ થી તેની ચોભા ધણીજ લાગે
 પાર્લમેન્ટ હાઉસ અને વેસ્ટ ઇ લગ બગ અહીં દુનિયાનો કાનમાર જે ટેમ્પલો
 મોન્ટર હોય કરનામા આવે તે જગ્યા જવામા એક પ્રકારની
 ઠસુમતા આવે છે હાઉસ આફ કોમન્સ અને હાઉસ

રાતર બિય-બ્રિજ.

પાલભંડર ગૃહો-સ મન.

આંધ્ર લાર્ડસની સભા ન્યાં બરાબ છે. તે જગ્યાએ જોઈ આ જગ્યા અમે ધારતા હતા તેટલી બપેક બંધ ન હતી પણ ધણીજ સાદી અને સશસ્ત્ર જણ, આ મકાનને લાગી ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ વેસ્ટમીનસ્ટર હોલ છે. અને આ હોલમાં પહેલાં ચાર્લ્સ રાજાનો કેસ ચાલી તેને દેહાંત દંડની શિક્ષા ફરમાવવામાં આવી હતી.

અહીંથી પછી વેસ્ટમીનસ્ટર એબી જોવા ગયા. આ ઇમારત પ્રાચીન છે અને તેમાં કંઈ ખાસ જોવા જેવું નથી. પણ વેસ્ટમીનસ્ટર એબી આ મંદિરમાં બધા રાજાઓને રાજ્યાભિષેક કરવામાં આવે છે. અને અતિ સુપ્રસિદ્ધ માથુસોને અહીં ફાટવામાં આવ્યા છે. આને લીધે આ મકાનને મહત્વ આવેલું છે.

તા. ૧૮-૧૯-૧૩ રવીવાર.

લંડન.

આજે શ્રીમત મહારાજ સાહેબ હિંદુસ્તાન પંધારવા માટે બ્હીરોટરીઆ રોશનપરથી વિદાય થવાના હોવાથી અમે સૌ શ્રી. મહારાજ સાહેબને રોશનપર ગયા. ત્યાંથી પછી ડૉ. ગળનનરાવ વિદાય કરવા ગયા. તલ્લતલકર સાથે રોશનપરથી તેમને મુકામે ગયા.

બપોરે હેમ્પડન ફોર્ટ નામનો રાજમહેલ જોવા ગયા. આ રાજવાડો ઇંગ્લેન્ડમાં સૌથી મોટો હોઈ તેમાં ૧૦૦૦ ઓરડીઓ છે. કેટલીક ઓરડીઓમાં 'ટેપેસ્ટ્રીઝ' એટલે પડદાનું કામ થયું ઉત્તમ છે. આ મહેલની આસપાસ આશરે ૬૦૦૦ એકરનો ખમીરો છે. અહીં ખીલુ ખાસ જોવા લાયક અમને જણાયું નહિ. આવતી વખતે યુશીપાર્કમાં થઈને પાછા આવ્યા.

રસ્તામાં અમે " પુઅરહોસ " જોયાં. આ ધરેમાં આંધળાં, પાંગળાં, લુલાં, લંગાં વગેરે અનાથ લોકોને રાખવામાં આવે છે. અને તેમના બરણ પોપણુ માટે લોકો પાસેથી " પુઅરટેક્સ " એટલે ગરીબ માટેનો કર એસાડેસો હોય છે. આ શહેરમાં કોઈને બીજા માંગવા દેવામાં આવતી નથી. કાલદાયીજી બીજને મનાઈ હોય છે. તોપણ કેટલાક બીખારી દવાસળીની પેટીઓ છુટી

દેરીઓ વગેરે હલકી ચીજો લઈ વેચવાને નામે બીખ માગે છે. આવી રીતે બીખારીઓ સીધી રીતે બીખ માંગતા નથી અને કંઈક પણ નામનો પણ ઉધમ કરવાની તેમને જરૂર પડે છે. કેટલાક દાવારો આસગરીબ સોકોને મજત અગર જુગ કિમત લઈ આવી પરચુરણ ચીજો પુરી પાડે છે અને આ ગરીબો તે વેચી બીખ માગી તેની બમણી કિમત મેળવી પોતાનો નિર્વાહ ચલાવે છે. આવો કાયદો આપણે ત્યાં થવાની આસ જરૂર છે કેમ કે અહીં ધર્મને નામે ઘણા અગાડખંબ સોકો નિશ્ચયી થઈ બીખ માગી પેટ ભરે છે. તે બધું થઈ જઈ તેમની શક્તિનો સદુપયોગ થઈ શકે વળી અહીંના ધર્માત્માઓએ આવો હલકો ઉધમ કરી પેટ ભરનારા ગરીબો માટે ધરો બાંધી નામના બાકાથી તેમને રહેવા આપે છે. આતું નામ તે ખરી પુણ્યાઈ.

તા. ૨૦-૧૦-૧૩ સોમવાર.

લંડનથી ૨૧ માઈલ દુર વીન્ડસર કૅસલ નામનો રાજમહેલ છે તે જોવા અમે ગયા. આ વાઘનો ઘાટ કિલ્લા આકારનો હોઈ વિન્ડસર કૅસલ. તે ઘણો સુંદર અને બધો છે. આ મહેલને સુધારવા પાછળ દરેક રાજાએ પુણ્ય કૃત્ય ખરચ્યું છે. અહીંના દિબ્બીના બાદશાહનું વખત રણજીતસિંહની પુરશી વગેરે અનેક અતિહાસિક વસ્તુઓ જોઈવેલી છે. આ મહેલ આમ જોવા લાયક છે. તોપણ વર્સેક્સના ક્રૅચ મહેલ કરતાં તે ઉતરતો છે. આની આસપાસ એક રંગે સુંદર બગીચો છે. મહેલની પાસે સેન્ટ જ્યોર્જ ચેપલ તથા આલબર્ટ મેમોરિઅલ ચેપલ નામનાં બે ન્હાના ન્હાના પણ સુંદર મંદિરો છે. અહીંથી બે મૈલ પર વીન્ટરીઆ રાણી તથા તેમના પતિ પ્રીન્સ આલબર્ટની સમાધિઓ છે. મહેલ પાસે બાદશાહનું મોડું બગીચાનું છે તે જોઈ અમે વિન્ડનમ ગામમાં જવાને ગયા.

અહીંથી એક માઈલ ઉપર ઇટન ગામ છે તે જોવા ગયા. અહીંની કૅસેજ તથા નિશાજો ઘણી જુની હોઈ બહુ પ્રસિદ્ધ છે. ઇટનની નિશાજો ઘણી પ્રાચીન હોઈ તેના લાંકડા વગેરે સૌ સામાન જુના વખતનોજ છે. અહીંના ઘણાં પ્રસિદ્ધ માણસો બચેલા હોઈ તેમણે બચપણમાં બાંક વગેરે રેકાજો પોતાના નામ રખતમાં અપુણી કારેલાં તે બતાવવામાં આવે છે. હાલના પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ

પણ અહીંઆનીજ નિશાળમાં બણે છે. અહીંની નિશાળોનો ખર્ચ ઘણો આવવાથી માત્ર શ્રીમતીનાજ છોકરું અહીં બણવા આવે છે. છોકરાઓ અમુકજ વગેરેના પોષાક પહેરે છે. અને નાના નાના છોકરાઓ હાંચી મોટી ટોપીઓ પહેરીને ફરતા જોઈ અમને બહુ ગમત લાગી. આપણે ત્યાં પણ જુના વખતમાં છોકરાઓ પાંચડી પહેરી નિશાળે બણવા જતા એવું સાબળેલું તે આનેજ મળતું હોવું જોઈએ છોકરાઓને રમવા માટે સારી જગ્યાઓ હતી અને અંગે ફસરત માટે અહીં બહુ ધ્યાન આપવામાં આવતું હતું.

અહીંથી પાછા ફરતાં અમારી બસમાં એક વરણુ સ્ત્રીને પુરૂષ બેઠેલા હતા. એક ઠેકાણેથી એક જૂઠું સ્ત્રી આવવાથી એક વિચિત્ર બનાવ. રીવાજ પ્રમાણે પેલી બાઈએ ઉઠી તેને જગ્યા આપી. પણ પોતે ઉભી ન રહેતાં જોડેના પુરૂષના બોળામાંજ બેસી ગઈ. આવી રીતનું જોઈ અમને બહુજ હસવું આવ્યું. બીજાના સામું જોઈ હસવું એ ઘણું ખરાબ છે. તે જાણતા હતાં અમે અમારું હસવું રોકી શક્યા નહિ. આ પછી અમે આવો પ્રકાર ઘણે ઠેકાણે જોયો એટલે પછી નવાઈ મરી ગઈ. આ પછી અમે બસ બદલી બીજી ટ્રામમાં જઈ બેઠાં ત્યાં બે ચાર જુવાન સ્ત્રીઓ અમારા સામું જોઈ ખુબજ હસવા લાગી. થોડા વખતપર અમે બીજાને હસ્તા હતા તેનો અમને બદલો મળે છે કે શું. એમ અમને થયું. આગળ જતાં અમને માલુમ પડ્યું કે મજુર વર્ગની હલકી સ્ત્રીઓજ આ પ્રમાણે હસે છે પણ સખ્ય લોકોમાં આવી રીતે હસવું અહીં પણ હલકું ગણાય છે.

તા. ૨૧-૧૦-૧૩ મંગળવાર.

લંડન.

વેલ્સ દેશની એક કોયલાની ખાણમાં મોટા અકસ્માત થયેલો હોવાથી અનેક માણસો મરી ગયા અને અનેક કુટુંબો નિરાશીત થયા. આ લોકોને મદદ આપવા માટે પૈસા ભેગા કરવાનો યત્ન લંડનમાં શરૂ થયો હતો. આ ફંડમાં મદદ કરવાના હેતુથી હમણાંજ પરણેલા રાજકુટુંબના પ્રિન્સ આરથર આર્થરનોટ અને તેની પત્નીએ પોતાના લગ્ન વખતે મળેલી અનેક સુંદર બેટા લોકોને જોવા ખુલ્લી મુકી અને તે જોવા જવાની એક સિલિંગ શી રાખી શીડું લિપ્ત આ મદદમાં આપવાનું જાહેર કર્યું. આજે આ પ્રદર્શન ખુબ મુશ્કયાને ચોરો

દહાડો હતો. હજારો માણસોની બીડ આ જોવાને થાય છે. એવું અમે વર્તમાનપત્રમાં વાંચ્યું હતું આજનો દહાડો અધારો અને વરસાદ આવતો હોવાથી બહુ બીડ નહિ હોય એવું ધારી અમે આજે તે જોવા ગયા તો ત્યાં ફુટપાથ પર ૪૦૦ ૫૦૦ માણસ એક પછી એક લાઇનબંધ થઇ અંદર જવાને લેખા હતા. આ જોઈ અહીંના સોકોને અનાથને મદદ કરવાની કેટલી નિસ્વકતા છે તે જણાઇ આવ્યું. હિંદુસ્તાનમાં આવું એકાદ ફંડ ઉભું કરવું પડે છે તો કેટલી અડચણો આવે છે તે આવું ફંડ કરનારનેજ માહિત હોય છે. આજે વરસાદ વરસતો હોય કેટલાક કલાક સુધી પસળીને અંદર જવાનું અમને ઠીક ન લાગવાથી અમે પાછા ફર્યા.

તા. ૨૨-૧૦-૧૩ પુષ્કાર.

આજે રાયલ એમ્પીલયર હોલમાં ભરાયેલો “ ડેઅરીશો ” જોવા ગયા.

આ પ્રદર્શનના માટે રૂ. ૩૫૮૦ નાં ઇનામો હતાં

“ ડેઅરીશો. ”

અંદર જવાની એક શીશીંગની ટી હતી. અહીંઆ

ખુદ બાદશાહની અને કેટલાક અમીર ઉમરાવની

ગાયો આવી હતી. આપણા દેશ કરતાં અહીંની ગાયો જુદાજ ધાટની હોય છે.

તેમને આપણી ગાયો જેવી ખાંદ ખીલકલ હોતી નથી. અહીંઆ આવેલી ગાયો

ખુબ તૈયાર થયેલી હતી. એક ઢેકાણે ગાય દોવાની સરવ ચાલતી હતી. કેટલીક

ગાયમાંથી તો એક મોટી ડોલ બરીને દૂધ નીકળતું જોયું. આ દેશમાં બેસ

જોવામાંજ આવતી નથી. અનેક પ્રકારનું માંખણ તથા અનેક તરેહના મધ-

પુડા પ્રદર્શનમાં ગોઠવ્યા હતા મધમાંખીઓને ખરોખર પાણીને ‘તેમની કનેથી

મધ તૈયાર કરવાનો અહીં એક મોટો વ્યાપારજ ચાલે છે. તેથી અહીં મધ પાછું

ચોખ્ખું અને સાદુ મળે છે, વળી અહીં અનેક તરેહના કુકડાં, ઘેટાં વિગેરે અનેક

જનાવરો હતાં. અને દોરોના જવ જવના ખોરાકના નમુના અને તેને લગતાં

અનેક પત્રો મુકેલાં હોય આ પ્રદર્શન જોવા ખેડુત સોકોની મોટી બીડ

થયેલી હતી.

તા. ૨૩-૧૦-૧૩ ગુરવાર.

હીટીસ મુઝીઅમનો નેચરલ હીસ્ટરીનો વિભાગ જોવા આજે અમે ગયા.

અહીંઆ અનેક પ્રાણીઓનો રંગ કદરતે તેમના

નેચરલ હીસ્ટરીનું સંગ્રહ રહેવાના સ્થળોને અનુકૂળ કેવી રીતે કર્યા છે તે

જોવાને ખાસ મન્યું. વળી અનેક પ્રાણીઓ કેવી રીતે રહે છે. અને ક્યા કેમ મેરે છે. તે જવાવનારા

અનેક દેખાવો જોયા. એક જગ્યાએ પ્રાચીન જુસ્તરમાંથી મળી આવતાં અનેક પ્રાણીઓના નમુના મુક્યા હતા. તેમાંના કેટલાક તો ૧૦૦-૧૨૫ ફીટ લાંબા જણાતા હતા. આકાશમાંથી ખરતા તારાઓના પથર જોવામાં આવ્યા. આ મ્યુઝીઅમ એટલુતો મોટું છે કે તે બરોબર વિગતસર જોવાને ચાર દહાડા લાગે. પણ અમને તેટલો વખત નહિ હોવાથી ઉતાવળથી જોઈ સાંજે પાછા આવ્યા.

તા. ૨૪-૧૦-૧૩ શુક્રવાર.

આપણે આગળ કહી ગયા છીએ કે મી. રૅસમેને અલ્સકોટના પ્રદર્શનમાં શાકભાજી સમારવાના હથીઆરોની અહીંઆ વિદ્યાર્થીઓનાં દુકાન કાઢી હતી. તે પ્રદર્શન તા. ૨૫-૧૦-૧૩ ના રોજ બપોર થવાનું હતું એટલે તે આજે તે દુકાન ઉઠાવી દેવા ત્યાં ગયા. પણ પ્રદર્શનમાં છેલ્લા દિવસોમાં વરસાદને લીધે લોકો જોઈએ તેટલા આવતા નહિ હોવાથી તે પ્રદર્શન દસ દહાડા પહોંચ્યા બપોર કરવામાં આવ્યું હતું. પણ મી. રૅસમેન અમારી જોડે ફરતા હોવાથી તેમને તે વાતની ખબર નહોતી એટલે આજે તે ત્યાં જઈ જુવે તો કેટલાક તોફાની છોકરાઓ પ્રદર્શનને છેલ્લે દહાડે લુટીઓ ચલાવેલો તેમાં આ દુકાન પણ તોડી નાખી હતી. દુકાનનું પારીકું તથા અંદરનું કપાટ સાવ તોડી ફડકા કર્યા હતા. આશરે સોએક રૂપિયાનું તુકસાન થયું હશે. આ વાત જ્યારે મી. રૅસમેને અમને જણાવી ત્યારે અમને બહુ અચ્ચો થયો. આવી રીતે છોકરાઓ તોફાન કરે છે તેનો અનુભવ તેમને ખીજા એ ત્રણ પ્રદર્શનમાં થયો હતો. હાલમાં વળી મી. લર્કીન કરીને મજૂર વર્ગના આગેવાન આલ્ફ્રેડ હોલમાં બાપણ કરતો લંડન યુનીવર્સિટીના વિદ્યાર્થીઓએ તોફાન કરી અટકાવ્યો હતો એવું અમે પેપરમાં વાંચ્યું હતું તેમાના કેટલાકને પોલીસે પકડી શરમાદ કરી હતી પણ તેમને ઘોડો ઘોડો દંડ કરી છોડી મુકવામાં આવ્યા હતા પણ તેમના પર કંઈ વિશેષ સજ્જાઈ કરેલી જણાઇ નહિ. છોકરાંઓ આવી રીતે તોફાન કરી સાહસીક થાય એવી કલ્પનાથી શું આ વાતમાં આંખ આડા દાન કરવામાં આવે છે કે શું એવો અમને વિચાર આવવા લાગ્યો. આપણે ત્યાં હોળીમાં પણ છોકરાઓને તોફાન કરવા દેવામાં આવે છે તે પણ કંઈક આના જેવું જ હશે એમ અમને લાગ્યું.

દરેક શુક્રવારે વિલાપતથી હિંદુસ્તાન દપાલ જવાની હોવાથી અમારે આ દિવસ કામગીરિ વિગેરે લખવામાં જતો. આજે સાંજે શુક્રવાર દપાલ લખવામાં વળી અમને હિંદુસ્તાનની દપાલ મળતી. લાંબી મુસાફરીમાં દુન્યા અનેહીના કામગીરો વાંચવામાં અને જવાળ લખવામાં કેટલો આનંદ થતો તેની પ્રત્યક્ષ અનુભવ શિવાય કલ્પના આવવી મુશ્કેલ છે.

તા. ૨૫-૧૦-૧૩ સનીવાર.

આજે અમે વિક્ટોરીઆ અને આલ્ફર્ટ મ્યુઝીઅમ જોવા ગયા આ મ્યુઝીઅમ પ્રચંડ હોઈ એમાં અનેક જાતની કારીગરીના નમુના મુકેલા છે. તે શિવાય બીજું ખાસ જોવાનું હતું એક પાંચ કલાક અમે રૂપાં તોપણ જોવાનું પુરું થયું નહિ એટલે કંટાળો આવ્યો અને પાછા રૂપાં.

તા. ૨૬-૧૦-૧૩ રવિવાર.

આજે સવારમાં વરસાદ હોવાથી અને રવિવાર હોવાથી કંઈ ખદાર ગયા નહિ. આવતી કાલે ઇંગ્લંડ રેકૉર્ડલંડ અને આયરલેન્ડના જોવા લાયક સ્થળો જોવા પ્રવાસે નિકળવાનું ઇંગ્લેન્ડ હોવાથી મામાન બાંધી તૈયાર થયા. આજ મુધી એક મહિનો થયો મી. રૅમ્સબન અમારા જોડે મફત ફરવા આવતા હતા. પણ આ પ્રવાસમાં જોડે બાપાની અડચણ નહોતી તોપણ સાથે મહિતગાર માણસ હોય તો સાડાં એમ ધારી મી. રૅમ્સબનને ગાછડ તરીકે અડગાડીઆના બે પાઉંડ એટલે ૩૦ રૂપેયા આપવાના તથા તેમના જમવાનો તથા ગાડી બાકાનો ખર્ચ અમે આપવાનું ઠરાવી તેમને જોડે લેવાનું ઠરાવ્યું.

ભાગ ૧૨ મો.

ફૂલડમાંના બીજા ફહેરો.

લંડનથી ખર્ચીંગહેમ.

તા. ૨૭-૧૦-૧૩ સોમવાર.

આપણે ત્યાં જેમ એક ડેકાણેથી સામાન લઈ જવાનો હોય તો જેમ મજૂર મળે છે. તેમ અહીંઆ મળતા નથી. હોટેલમાં મજૂર મળવાની અડચણ. ગહેનારાઓનો સામાન હોટેલની ગાડીમાં પહોંચાડવાનાં આવે છે અને બીજા બંધા અગાઉથી કાર્ટીંગ એજન્સી વાળાને ખબર આપી સામાન લઈ જવાની ગોઠવણ કરે છે પણ અમે તેની કંઈ બચકલા કરેલી ન હોવાથી અમારો સામાન સ્ટેશનપર લઈ જવાની મુશ્કેલી આવી પછી સ્ટેશનપરના પોરટર પામેથી સામાન મંગાવી લીધો. આવી રીતે અહીંઆ આવી પરચુરણ મજૂરી માટે મજૂરોની બહુ તંગાસ છે.

લંડન આવતા સુગી યુરોપ ખંડમાં અમે સેકન્ડ ક્લાસમાં મુસાફરી કરી હતી પણ આથી કંઈ અમને આરામ મળ્યો નહોતો ત્રીજા વર્ગમાં ફરડોજ પ્રવાસ કેમ કે આપણે ત્યાં સેકન્ડ ક્લાસમાં ઉપર બે કરવાનું નક્કી હતું. અર્થ હોય જુવાની જેવી સગવડ હોય છે તેની કંઈ અહીંઆ હોતી નથી અને યુવા માટે જુદી ફી ભરવી પડે છે એટલે રાત્રીની મુસાફરીમાં ઘણું ખર્ચ ઉગમરોજ કરવો પડતો હોય. ઇંગ્લંડમાં પહેલા બીજા અને ત્રીજા એવા ત્રણ વર્ગ હોય છે. જર્મનીમાં માત્ર ચાર વર્ગ હોય છે ત્રીજા વર્ગમાં બેસવાને માટે માદી બેઠેલી હોય છે. અને બેસવાની હિતમ સોય હોય છે. પહેલા વર્ગવાળાને પણ રાત્રે યુવા માટેની જગ્યા માટે ખાસ ફી ભરવી પડે છે. અમે રાત્રે મુસાફરી કરી કંટાળા મળ્યા હતા એટલે હવે ત્રીજા વર્ગમાં ફરડોજ મુસાફરી કરવાનું નક્કી હતું.

યુરટેન સ્ટેશનથી ૯-૩૦ વાગે નીકળી બર્મિંગહેમ ૧૧-૩૦ વાગે પહોંચ્યા.

અહીંમાં રોજ વરસાદ વરમતો હોય બધે લીધું
યુરટેનથી બર્મિંગહેમ. હમ જણાવું હતું અને તેને લઈ દેખાવ ધણો
સુંદર દેખાતો હતો. લંડન કરતા ટાલ ધણી

ઓછી જણાય.

અહીંયાંથી અમે બપોરે જમવાનું ઉપહારગૃહમાં રાખ્યું અને સવાર

સાંજ હોટેલમાં જમવાનું રાખ્યું અને લીલા

આ પ્રવાસમાં જમવાની વાટાણાની ઝળ. બે ત્રણ શાક અને ભાત મળવાની
સોય.

કોઈ ટેકાણે અડચણ આવી નહિ. બપોરે રોટી

માખણ, અનનસ, કીમ વગેરે પદાર્થો મળતા.

એટલે ખાવાની સોઈ બધે સારી થતી હતી. આ તરફ ભાત ખાવાનો રીવાજ બહુ
નહિ હોવાથી આ લોકોને ભાત બનાવતા આવડતો નથી. કેટલીક વખત કાચો
તો કેટલીક વખત સાવ રાખડી જેવો થઈ જતો એટલે અમે હમેશા ભાત પાણીમાં
ન બાફતાં દુધમાં જ બાફવાનું કહેતા હતા. એટલે જાડો પાતળો થાય તો ખુબ
હરકત નહિ અને માત્ર કાચો ન રહે તે માટે ખામ વાકીદ આપતા.

આજ સુધી મ્યુઝીઅમો, બગીચા, પીકનર, ગેલેરીઓ વગેરે સ્થળો ખુબ

જોયેલાં હોવાથી દરેક સહેરમાં તેજ જોવાને વખત

બર્મિંગહેમ. ન ગાળતાં ગામમાં ફરી આવી એકંદર સાધારણ

સ્થિતીનું અવલોકન કરી આગળ જવાનો વિચાર

કર્યો હતો. તેવી રીતે અહીં વીજળીની ટ્રામમાં બેસી શરી આગ્યા. ગામમાં અનેક
કારખાનાઓ હતાં આ ગામની સ્થિતિ દરિદ્ર જણાઈ મારે રસ્તે કેટલાએક છોકરા
હાથડે પગે ફરતા હતા અને ચીથરે લાલ દશામાં યજુ ધણા માણુમ પડતા. આ
શહેરનો દેખાવ અમને કંપના હતી તે કરતાં વિચિત્ર જણાયો.

૨૮-૧૦-૧૩ મંગળવાર.

સ્ટ્રેડફર્ડ ઓન ઍલ્ડન.

રોડમપીઅરનુ ગામ સ્ટ્રેડફર્ડ ઓન ઍલ્ડન અહીંથી નજીક હોવાથી અમે

તે જોવા ગયા. સવારે ૯-૫૦ નીકળ્યા તે અહીં

રોડમપીઅરનુ ધર. ૧૦-૪૦ વાગે આવી પહોંચ્યા રેલ્વેની બન્ને બાજુએ

દેખાવ સુંદર હતો જમીન ઊંચી હોઈ તેમાં અનેક

નિશાળ જુઓ જણાતા હતા આ દેશમાં નહેરો ખેતમાં મુદર ધરો લીલી
જમીન અને ૨૫૭ આમર ઘણોજ રમણીન દેખાન આપતા હતા આ ગામ ઘણું
વહાતુ છે પણ મનજતા ઘણીજ છે આ ગામકુ જોઈઆપણા ગામડાની દરીદ્રને
ગલીય દશા માટે ખેદ ઉત્પન્ન થતા વગર ગહેતો નથી ગામમાં બધા ધર નવે
અધાયા છે પણ શેક્સપીયરનું ધર હતુ તેજ સ્થિતીમાં કાયમ રાખ્યુ છે આ ધર
જોવા માટે એક શિર્સીગલી હો રાખેલી છે અહીં દર વર્ષે દુનિયા પ્રવાસી આવે છે.
ઘરમાં ખાસ જોવા જેવું કંઈ નથી પણ શેક્સપીયરની વપરાસમાં જે ચીજો આવી
હતી તેનો સચ્છ ઉત્તમ રીતે કરવામાં આ ચો છે આની પાછળ એક બગીચો છે
તેમાં શેક્સપીયરે પોતાના નાટકે મા જે ઝાડ કુવનો ઉત્તેજ કર્યો છે તે સઘળા આ
બગીચામાં ઉગાડેલા છે ત્યાંથી નીકળી શેક્સપીયરની નિશાળ અને તેના માનમાં
આધેલ નાટકગૃહ જોયુ આ નાના ગામડાની સ્થિતિ ઉપરથી ઇંગ્લેન્ડની ઉત્તમ
આર્થિક સ્થિતી વિષે સારો ખ્યાલ આવે છે

અહીંથી સેમિગટન નામનું ગામ નજીક હોવાથી બપોરે બસમાં બેગી ત્યા
ગયા આ ગામે એક ઔષ્ણી પાણીનો ઝરો છે
સેમિગટન રૂં
આને લીધે આ ગામ પ્રસિદ્ધ છે આ ઝરાનું પાણી
એક નળમાં લઈ તેની બે તોડી એક ઢેકાશે

રાખી છે તેમાંથી ગમે તેને મક્કત ઉપયોગ કરના દે છે આ પાણી અમે પીધુ પણ
અમને તે ખાર અને મોણુ જણાયુ કેટલાક રોગો પર આ પાણીનો બહુ ઉપયોગ
થતો હોવાથી તેની બાટલીઓ બરી બહારગામ -હડાનવામાં આવે છે આની
રીતે આના ઝરાઓનું વધતીય પૃથક્કરણ થનાથી તેનો ઘણો ઉપયોગ થાય છે
આના ઝરા યુરોપમાં પુરુષ છે એને સ્પા (ઝરા) કહે છે અહીંના સાર્વજનિક
બનીયામાં દરી જેવેથી પાછા બર્નિંગ હેમ પાછા આવ્યા

તા ૨-૧૦-૧૩ મુધનાર

સિન્હગુપ્ત.

સપ્ટેમ્બર ૮-૧૦ વાગે નીમગી ૧૧-૧૫ વાગે સિન્હરપુલ આની પહોઆ
આ ગામ દરી વળ્યા પણ અમે ધારતા હતા તેટલું
ટ્યુગેનિઝ આગમોટ અને સપ્ત જણાયુ નહિ બ્રાઈટ સ્ટાર કંપનીની
જોન ૩૩૩ નામની પ્રયત્ન ૧૮૦૦૦ ટનની આગ
બોટ અમે અહીં બદર પર નાવેલી તે જોઈ

અમેન્દ્રિમા ન્યુઆર્ નહેરમા જના ત્યા પુના મરી આં દરેડ રેલ્વે મલી છે તેના પ્રમારની રે રે અમે અગી મદર પર નેલ આ ર રે માટે મોળા પુલ મરી ને ઉપ રની રે રે લઈ જનામા અ રી છે અને ને લન દિગ પશુ ઉપર હોય છે અને નીચે થામે ગ રી ધાડા વગેરે જના માટે પુ વી જના પુ ગ રે છે અડીઆ અમે હવા ત્યાં એ રમાલુ ગપદુ રાછ નેરમા આન્યુ ત્યાં દિકુથાનના વરમાદની યાદ થઈ લડન જોયા પત્રી આ નહેર જા નનરમા આ ના નથી.

તા ૩૦-૧૦-૧૩ શુ ૧૨

સત્રાં મોડીમા નીમ્યા નો આવીમ મીનીટમા એ રે ર અ યા આજ સુધી મેશન નજીક સારી હોલ મગવાની અડઅધુ મે મેટર પડતી નહિ પણ અગીઆની હોલ બહુ ખરાબ મગી એમ્ દિવમ નહસનુ ટોરાથી બુ તપાસ ન મતા નેજ હોલમા ગભા અહિયા મળ્યાના ઘણા છે અને ધધો શિખવ ની ધપી નિવાગો છે દિવનને મપ પુર પાડસમા આ ચહેર પ્રખ્યાત છે તે અમે આજે જોઈ તેની આંધાગિ રિથિની મપના અરી

તા ૩૧-૧૦-૧૨ શુ ૧૨

અંડકુંડ.

મવા નીમ્યા તે દોઢ મ્વામા અંડકુંડ આવી પગેઆ આ ગહેર ગમમ અડ અનારવામા પ્રવિદ છે રોગે નીજીની અંડકુંડ કારખાનાની સારી ટ્રામમા મેમી ગમ નહા ફરી આયા ત્યા અનીક મોળ મેટા મરખાનાઓ દેખાવા હવા અડી મળુગ માટે દરખાનારાઓએ નમુનેદાર મ લ બધાદેવા છે અગીના મગખાના મુખના જોવા એ ખીમને લાગીને ન હોવા છુટા છુટા છે તેથી લોકોને રહેવાને માટે હવા પ્રમારની સારી જુટ છે અડીઆ મળુરોના ઘર જોઈએ છીએ એને એમ્ દર દેશ ટેલો મમ્દ છે તેનો ખ્યાલ આવે છે કારખાનાવાઓએ મળુરના હોકરાઓને માટે નિગાગો અને રમવાની જગ્યાએ મેની છે વગી મળુરો માટે ખામ દેવતો પમુ મ્વા છે એમ્ દર દરેક મરખાનુ એમ્ ન્હાનુ મુદર ગમમ હોય એમ કીએ નો ચાને

તા. ૧-૧૧-૧૩ રાનીવાર.

ઐઠકૃદ્.

આજે અહીં જમીયાનું મ્યુઝીઅમ જોવા ગયા, આ મ્યુઝીઅમ નાનું હતું તો પણ સારું જણાયું, જમીયો પણ ઠીક હતો. વાળ કાપવાની નવી રીત. સાંજે પાછા જળતાં એક વાળ કાપવાની દુકાનમાં ગયા ત્યાં આજે રાનીવાર હોવાથી બીડ ધણી જણાઈ. અહીં વાળ કાપવાનો એક નવોજ રીવાજ જોયો. કાતરથી કે વાળ કાપવાના સંચાથી વાળ ન કાપતાં કાકડા સળગાવી વાળ બાળી નાખવામાં આવે છે. અમે આવી રીતે અમારા વાળ કુંદા કરાવ્યા. આવી રીત પહેલીજ જોયેલી હોવાથી અમને લાગ્યું કે વાળ સળગશે તો માથું દાઝશે પણ તેવું કંઈ થયું નહિ. આવી રીતે વાળ કાપવાનું કારણ પુછ્યું તો જણાવ્યું કે આથી વાળના ઝીણા છિદ્ર બળીને બધા થઈ જાય છે અને કોઈપણ રોગ પેદા થઈ શકતો નથી. આનું કંઈક શાસ્ત્રીય કારણ બતાવ્યું રાતના વખતે ૩-૪ જણ પુરસ્કાપર બેઠા છે અને હળમો કાકડા લઈ વાળ બાળવાનું કામ ચલાવે છે. એ દેખાવ જોઈ અમને બહુ હસવું આવ્યું. આવી રીત અમે બીજા કોઈ પણ ઠેકાણે જોઈ નથી.

તા. ૨-૧૧-૧૩ રવીવાર.

લિઠમ્.

અહીંથી આજે લીડ્સ ગામે વીજળી ટ્રામમાં ગયા. આ બધાં ટાણાકાને પ્રદેશ કોલસાની ખાણો અને કારખાનાથી વ્યાપી રહેલો છે. ઐઠકૃદ્થી બધા આસપાસના ગામે વીજળીના ટ્રામથી જોડાએલા છે અહીં મજુરોના ધરો બધાં એક નમુનાના હોઈ શોભા ધણી લાગતી હતી. આજે રવીવાર હતો અને અમારી ટ્રામમાં દસ બાર મજુરો દારૂ પીને બેઠેલા હતા તેઓની અદર અંદર બોલાચાલી થઈ મારા મારી પર આવી ગયા. બર્મિંગહમ, મેચેસ્ટર, લિવરપુલ વીગેરે ઠેકાણે મજુરોની દરિદ્ર દશા જે દેખાતી હતી તે કંઈ તેમને મજુરી યોડી મળે છે તેને લઈને નહિ પણ તેમની આ કાઝાપીવાની ટેવને લીધે છે એવું અમને દુનિ સ્પષ્ટ સમજાયું. આપણા દેશમાં પણ આ નવા વ્યવસાયે દેશાવ થતો જાય છે. એટલે તે વિશે આપણે ચેતવું જોઈએ.

ભાગ ૧૩ મે.

સ્કૉટલેન્ડ.

તા. ૩-૧૦-૧૩ મેમ્બર.

આજનો આખો દિવસ સવારના ૯ વાગ્યાથી ચાર વાગ્યા સુધીના ઘંટડીથી
એડિનબરો જ્યાં માટે મેલેમાં ગયો. સાંજે હોટ-
૧૦૮૬૬થી એડિનબરો. લમાં ગયા પછી અધાર્શ યાજ જ્યાંથી ખદાર
કેલે ગયા નહિ.

તા. ૪-૧૧-૧૩ મંગળવાર.

આજે સવારે હાથ મોઝા લેવા એક દુકાને ગયા. ત્યાં એક નરી વરેલું
પત્ર જોયું અહીં ખાલના પૈસા આપવાના હોય
એડિનબરો. તે એક વારથી લટકાવેલી ડબીમાં મુકવાના હોય
છે અને ડબી વિગળાક જળ વડે કાઉન્ટર પરના
ખાણુય કેને જાય છે. અને બીજું પરચુરુ કંઈ પાણું આપવાનું હોય તે ફરી
તે ડબીમાં પાણું આવે છે. આવી રીતે પૈસા લેનાર કેશીયર એક ઠેકાણે બેસા બેસા
મંત્રની મદદવડે દુકાનની ચારે બેરથી પૈસા લેવાયી લે છે.

પછી અમે ટ્રામમાં બેસી હોલીરૂક પેમેન્ટ લેવા ગયા પણ ચોક્કસ ૧૬૬૬
પહેલા મતાબિલાથી ખાખોએ અહીં તોફાન કરી
હોલીરૂક પેમેન્ટ અને આર- આ મહેલનો કેટલોક સામાન લોડી નાંખેલો હોવાથી
મર સીટ. તે દિવસથી પરવાનગી ચિન્હ આ મહેલમાં કોઈને
જવા દેતા નથી અને પરવાનગી મેળવી નહિ
હોવાથી પાણું આવવું પડ્યું અહીંથી નજીક ટેકરી છે તે ઉપર ચડી ગયા. અહીં
તાડ બહુ હતી પવનનો સપાટો પણ એવો હતો કે અમાગ કાન કરી ગયા. ટેકરી
ઉપર આરથર મીટ નામની જગ્યા છે ત્યાંથી એડિનબરો ચહેરનો રણીઆમલો
રેખાવ જોયો નીચે ઉતરતાં ત્રણ ન્હાનાં બાળકને ડુધાડે ખો જતાં જોયાં તે

અમારા પગમાં મોઝાં જુટ હોવા છતાં પણ પગ ટાડથી અકર્ષાત્ર ગયા હતા અને આ છોડરા ઉધાડે પગે જતા જોઈ અમને નવાઈ લાગી કેવળ પાડનાથી કેવી શરીરને મજાજુતાઈ આવે છે તે અમને પ્રત્યક્ષ જોવા મળ્યું.

રસ્તામાં પાછા વળતાં ટ્રામ જોઈ તો તે વીઝળાની શક્તિ વગર ઝપાટાથી દોડતી જણાઈ ટ્રામના જે પાટા વચ્ચે એક કેબલ ટ્રામ. એક લોખંડી તારના દોરણથી આ ટ્રામ યંત્ર વડે જે સ્થળમાં આવતી હતી. તાર અને ટ્રામ વચ્ચે ભારે તે સંબંધ તોડવામાં આવતો ત્યારે ટ્રામ ઉભી રહેતી આવી ટ્રામ હુગર પર ચઢતી ટ્રામ તે પ્લેસમાં જોઈ હતી પણ આવી કેબલ ટ્રામ સપાટ રસ્તા પર ચાલતી અમે અહીં જ જોઈ અહીંના લોકો અચ્ચેજી જોશે છે પણ તેમના ઉચ્ચાર ધણા વિચિત્ર છે એટલે ટ્રામના કંડકાર શું કહે છે તે અમે સમજી શક્યા નહિ અહીં દારૂથી ચક્રચુર થઈ રસ્તામાં પડેલા ધણા જોવામાં આવ્યા.

ખપોરે યુનીવર્સિટી જોવા ગયા. અહીં એક હિંદી વિદ્યાર્થીની મુલાકાત થઈ તેણે અમને બધી જાણી બતાવી અહીંની લાયબ્રેરી ધણી સરસ છે. તેમાં નૌકા, સ્કોટ વગેરે વિદ્યાનોના હસ્તક્ષરોનો સંગ્રહ ખુબ સારો છે. અને નામાકિંવ પ્રોફેસરોનાં પુતળા કરી બેસાડેલાં છે. દેવનગરી ભાષામાં લખેલી કીણા અક્ષરની એક રામાયણની પ્રત અમે અહીં જોઈ. આ યુનીવર્સિટીમાં હિંદુસ્તાનના પુષ્કળ વિદ્યાર્થીઓ છે.

તા. ૫-૧૨-૧૩ બુધવાર.

એબરડીન.

સવારે ૭-૪૦ વાગે નીકળી ૧૧-૩૦ વાગે પહોંચ્યા આ ગામમાં પથરની ઇમારતો પુષ્કળ છે. ગામ નહાણું પણ બહુ સુંદર છે. ગામ બહાર ટ્રામમાં બેસી ફરવા ગયા. ત્યારે ત્યાં અનેક સુંદર બાગ બગીચા ને બંગલા જોયા. આવો સુંદર દેખાવ હિંદુસ્તાન ગયા પછી સ્વપ્નવત થવાનો છે. એવો વિચાર

આવતો ત્યારે મનમાં એક થનો અમારા પ્રવાસમાં આ જામ અમને બહુ ગમ્યું.
આ દેશમાં સ્મશાન જુમીમાં બગીચો કરી બહુ ઉત્તમ કરવામાં આવે છે અને
અહીંની સ્મશાન જુમી બહુજ સરસ હતી. સ્મશાન જુમી વિષે બંધકર કંટપના
આપણને ઠસી ગઈ છે તેનો કંઈપણ પ્રકાર અહીં જોવામાં આવ્યો નહિ.

બપોરે બજારમાં ફરતા જતા હતા ત્યારે એક તડણ સ્ત્રીએ કાળે માસ્તન-

રનો હાથ પકડ્યો આ જોઈ અમે ફિયાર કરવા

હિંદુસ્તાનમાં રહી આવેલાને લાગ્યા એટલામાં તે છોકરીએ હિંદુસ્તાનીમાં
હિંદુસ્તાનજ પ્રિય હોય છે. બોલવા માંડ્યું તેણે કહ્યું કે તમને હિંદુસ્તાનીને

જોઈ તમારી જોડે હિંદીમાં બોલવાનું બહુ મન થઈ

આવવાથી મેં તમને શંકા છે. આ છોકરીનો બાપ પેશાવર તરફ લસકરી અમલ-
દાર હતો અને આ છોકરી હિંદુસ્તાનમાં જન્મી હતી. તેના બાપને પેન્શન મળ-
વાથી જે વર્ષ થયાં તેણી અહીં રહેવા આવી છે. આ બાઈ હિંદુસ્તાની બહુ સારું
બોલતી હતી અને ઘણા દીવમથી દોષ્ટ હિંદુસ્તાની જણનારું ન મળવાથી તેણે
અમારી જોડે વાત કરવાનું બહુ મન થઈ આવ્યું તેણે કહ્યું કે હિંદુસ્તાન બહુ સારો
દેશ છે. આ પ્રમાણે લંડનમાં પણ અમારી આગળ ઘણા માણસોએ હિંદુસ્તાનની
પ્રશંસા કરેલી.

બાદશાહનો હિન્દાબાની મોસમમાં હવા ખાવાનો બાકીપાર રાજવાડો

અહીંથી ઘણો નજીક છે પણ વખત ન હોવાથી

મજુરનું વખતશીરપણું. અમે તે જોવા ન જતાં અહીંથી ઇન્ડિયનસ

જવાનું ઠરાવ્યું. અમારે મનારે સાત વાગ્યાની

ગાડીએ જવાનું હોવાથી ૬૫ વાગવા અહીં તોપણ મજુર કંઈ આવ્યો નહિ એટલે
અમે એક બીજો મજુર કરી આવ્યા એટલામાં તે મજુર બારી લઈને આવ્યો
તેને અમે કહ્યું કે મોડો કેમ આવ્યો ત્યારે તેણે ઘડીઆળ કાઢીને બતાવ્યું કે
હજી તો ૬૫ માં એક મીનીટ કમ છે. અને નોટ જુઝમાં અમારે આપેલો ટાઈમ
નોંધી રાખેલો તે બતાવ્યો. આ જોઈ અમે તો એજ અંખવાળા પડી ગયા. અમે
તેનું વખતશીરપણું જોઈ બહુ નવાઈ પામ્યા. અને અમે તેને પણ કંઈક ફેરા
માટે આવ્યું. આ પ્રમાણે મજુરો પણ આટલા ટાઈમ સાચવનારા છે એ
ધોરણ આપણે જામ શીખવાનું છે. કેમકે વખતસરપણામાં આપણે બહુ
પગલ છીએ.

તા. ૬-૧૨-૧૩ ગુરુવાર.

એવરડીથી ધનંતરનેસ.

અમે ઉત્તર તરફ જેમ જેમ વધારે જતા હતા તેમ તાડ બહુ પડવી હતી. આજે રેલ્વેમાંથી જોયું તો બંને બાજુ-
 ફ્રોસ્ટ-સ્નો અને આઇસ. એના ઝાડના પાન પર ફ્રોસ્ટ પડેલું જણાતું હતું. માડીના કાચપર પણ ફ્રોસ્ટ ઠરી ગયો હતો. ફ્રોસ્ટ-સ્નો અને આઇસ બધાને આપણે તો બરફજ કહીએ છીએ પણ તેના ત્રણે જુદા જુદા પ્રકાર છે. આપણા ત્યાં જેમ ઝાકળ પડે છે તે ઝાકળ ટાકને લીધે ઠરી જાય છે તેને ફ્રોસ્ટ કહે છે. આને આપણે હીમ પણ અમે વખતે કહીએ છીએ અને આકાશમાંથી વરસાદ જેવો સફેદ રંગનો શુસો પડે છે તેને સ્નો કહે છે. આ સ્નો રૂના જેવો પેપરો હોય છે અને તે જમીનપર ૩-૪ ફીટ જેટલી જાડાઇના થરમાં પડી ઠરી જાય છે. પણ ફ્રોસ્ટનો થરતો છેક પાલળો હોય છે. શિયાળાની ટાકને લીધે નદી નાળાં ઠરી જાય છે. બરફ આપણે કૃત્રીમ બરફ બનાવીએ છીએ તેના જેવોજ હોય છે. અને તેને આઇસ કહે છે. આજે તાડ બહુ હતી અને છુટમાંની આંગળાંઓ ટાકથી બહુ કુપ્ત હતી.

આ ગામ નેસ નામની નદીને કીનારે છે અને તે ઉપરથી આ ગામનું નામ

ધનંતરનેસ.

પડેલું છે. નદી સાંકડી અને ઉંડી છે. અને પાણી સ્વચ્છ હોઇ બેરથી બેઠું હતું આ ગામ જોવા જેવું છે. અહીં એક જુનો દીલ્લો છે તે જેમ

આવ્યા. સાંજે સીનેગાનો ખેલ જોવા ગયા. તાડ એટલી બધી હતી કે પથારીમાં ગરમ પાણીની ખાટલીઓ મુકી પથારી ગરમ કરી સુઇ જવું પડ્યું. આવી રીતે પથારી ગરમ કર્યાં શિવાય ટાકને લીધે ઉંઘ આવવી મુશ્કેલ છે.

તા. ૯-૧૧-૧૩ શુક્રવાર.

ધનન્દરનેસથી પર્થ.

સવારે પર્થ આવતા માટે નીકળ્યા. આ સ્તામાં હાથલેન્ડનો દેખાવ જોવા

મળે છે. ઉંચા ટેકરાનો પ્રદેશ અને ન્હાના ન્હાના

હાથલેન્ડનો દેખાવ જોવાથી વહેનારા ઝરાઓ અને દુર દેખાતી ખર-

ધી ઢંકાયેલી ટેકરીઓને લીધે દેખાવ ઘણો મનો-

હર દેખાતો હતો પણ સ્વીટ્ઝર્લેન્ડનો બચ્ચ દેખાવ જોયા પછી આ દેખાવ ઉતરતો

જણાય છે. અહીંના કેટલાક સરોવરોનો અને ડુંગરોનો દેખાવ સારો છે. પણ શિયા-

ળાની ટાંને લીધે અમે જાણ સમજી નહિ. આજે ડાહ્યાં સ્ટીમહીટર એટલે વરાળથી

ગરમ કરેલી નળીઓ હોવાથી ત્યાં ખુબ વાતી નહોતી, અને આગુ બાગુના મુંદર

દેખાવો જોવામાં વખત જણાઈ આવ્યો ગયો. પર્થમાં ૧૨-૩૦ વાગે આવી પહોંચ્યા.

ગામ સારું જણાયું. પણ વિશેષ જોવાં જેવું કંઈ જોવામાં આવ્યું નહિ.

તા. ૮-૧૧-૧૩ સનીવાર.

પર્થથી ગ્લાસગો.

એડીનબરોથી એબરડીન, ધનન્દરનેસ, પર્થ, અને એડીનબરોની સરખામણ

વિકિટો અમે કાઢી હતી. તોપણ ફરી એડીનબરો

ગ્લાસગો જતાનું કંઈ કારણ ન હોવાથી અમે સ્ટાફેંગથી

ગ્લાસગો સુધીની જુદી ટીકીટો કાઢી ૧૧ વાગે ગ્લાસગો પહોંચ્યા પછી પ્રથમ કુક

કંપનીમાં ગયા અને અમે અમારી ટપાલ લીધી. અને બપોરે શહેર જોયું. આ

શહેર મોટું હોઈ અહીં લાંડનની અમને યાદ થઈ. અહીંયા પણ લાંડન જેવું જ ધુમધ

જણાયું એક ટેકાણે અમે ગરીબ વસ્તીમાં ગયા તો ૪૦-૫૦ નાના છોકરાં અમને

વીટળાઈ ગયા. આ છોકરાંનાં પગમાં જુદાં નોકોવા અને લુગડાં પણ ફાટેલાં હતાં

અમારા પ્રવાસમાં જ્યાં જ્યાં આવી રીતે છોકરાઓ મળ્યા તે માન સમજાવના હતા.

અને કો' તેમની કંટા ન હતા આવા સુખી દેશમાં આવા ગરીબો જોઈ અમને

ખુબ આશ્ચર્ય લાગ્યું.

તા ૯-૧૧-૧૩ ગીરા

ગ્રામગો.

રફોટનેડ દેશમા પ્રેમમેટેરીઅન પદનો ધર્મો પ્રમાર છે આને રવિવાર

હોનાથી સનારે ફરવા નીમ્યા તો એક દેવલમા

પ્રેસમેટેરીઅન ચર્ચમા
પ્રાર્થના

ધણી ગર્દી જોલ અમે પણ ત્યા ગયા અને એક

બાપ ઉપર જોલ એક ધર્મોપાધ્યાય વ્યાખ્યાન ઉપ

રથી ધર્મનુ વ્યાખ્યાન આપતો હતો અને ૫૩એ

વચ્ચે બાપબલના ગીતો ગાતો હતો ગાયન વખતે બધા લોકો ઉભા રહી ગાવા

લાગતા દેવલમા આવનારા માટે બાપબલની અનેક ચોપડીઓ બાપડા ઉપર મુકી

હતી જે ભાગ ઉપાધ્યાય વાચતો હતો તે અમને માહિત ન હોવાથી અમને ચોપ

ડીમાથી તે જડી આવતો નહોતો એટલે આ અમારી અડચણ જોઇ અમારી પામે

જોડેલી બે બાપડો તે ભાગ ચોપડીમાથી દારી આપતી હતી એમ બધા સુધી

પ્રાર્થના ચાલુ હતી ત્યા સુધી તેમણે મદદ કર્યા કરી હતી એકદર પ્રાર્થનાનો

દેખાન ધણો ગભીર હતો મદિર પણ બન્ધ અને વ્યવસ્થિત જણાયું પછી યુનીનર-

સીટીની ધમારત જોઈ પેરલી નામનુ ગામ જોઇ આવ્યા આ ગામમા ઘુગડા ધીવ-

વાનો તથા સુતર બનાવવાના ધણા પ્રચલ હારખાના છે.

તા ૧૦-૧૧-૧૩ મેમનાર

ગ્રામગોથી રેનરર.

આને રેનરર બદરેથી આર્થસેન્ડ જવાનું હોનાથી ત્યાથી નિકળનારી

રૂમરમા બર્થ રીજલ્ડ કંગવવા કુક કમ્પનીમા

આર્થસેન્ડ જવા માટે ગયા આને વરસાદ પડતો હોવાથી ટાઢ ધણી હતી

રેનરર બદરે આ યા રેથી કુકબદર મુકા નહિ બપોરે ૪ ૧૦ વાગ્યાની

ગાડીથી નીમ્ણી સાજે સાવ વાગે રેનરર બદરે

આવી પહોચ્યા અને જોટ પર જઇ જોલ જોટ ૭૦૦ ટનની હતી તોપણ અદર

વ્યવસ્થા અને સ્વચ્છતા ધણી સારી હતી કોલ્લુમા જનારી જોટ આવીજ હોય

પણ તેમા સ્વચ્છતા અહીના જેવી હોતી નથી

ભાગ ૧૪ મો.

આયર્લેન્ડ.

તા. ૧૧-૧૧-૧૩ મંગલવાર

બેલફાસ્ટ.

અમારી બોટ “ પ્રીન્સેમ મૉડ ” સવારે ૭ વાગે ઉપડી ૮ વાગે લાન્ડ
બંદરે પહોંચી સમુદ્ર શાવ હતો તેથી અમને કંઈ
બેલફાસ્ટ. ત્રાસ થયો નહિ લાન્ડ બંદર પર આગગાડી
તૈયાર હતી તેનાં બેસી ૧૦ વાગે બેલફાસ્ટ

પહોંચ્યા. આ શહેર આશ્ચર્ય પ્રાંતની રાજધાની છે. અહીં સુવર્ણ કાપડ બના-
વવાના તથા આમબોટ બનાવવાનાં મોટાં કારખાનાં હોઈ શહેર ધણું સમૃદ્ધ
છે. ઓલીમ્પિક, ટીટેનીક વગેરે પ્રમુખ સ્ટીમરો અહિંની જ ગોદીમાં
પાંધાયેલી છે. અહીંનો ટાઉન હોલ ધણું જોવા લાયક છે. આનો
મુખ્ય હોલ અને વિશાળ દાદરો જોવા લાયક છે આ ગામમાં અનેક મોટી
ત્રિશાળ શાળાઓ છે. ગામ જોઈ અને બપોરે ત્રણ વાગ્યાંની ગાડીએ ડબ્લીન ગયા.
તે સાંજે ૭ વાગે પહોંચ્યા.

તા ૧૨-૧૧-૧૩ બુધવાર.

ડબ્લીન.

સવારે કિંગ્મટાઉન જોવા ગયા. અહીંથી બંદર ઉપર શરવા ગયા ત્યારે એક
ટેકાણે બંદર દુરસ્તીનું કામ ચાલતું હતું ત્યાં એક
કિંગ્મટાઉન. માણસ પાણીમાં ડુબી મારવાને ખાસ લુમકા
ચલકથી અંદર જવાની તૈયારીમાં હતો. આ
માણસને નળીઓ વડે અંદર હવા પહોંચાડવામાં આવતી હતી, આ માણસ

પાણીની અંદર એક બે કલાક સુધી રહી કામ કરી શકે છે. મોતી કાઢવા માટે પણ આવાંજ કપડાં પહેરી ડુબકી મારે છે. અહીંથી ફરી ડાહલીન શહેરમાં પાછા આવ્યા. તો ખારદારી ગાડાઓમાં પોલિસ સિપાઈ બેઠેલા જોયા. અને આતુ' કાનણ એમ માલુમ પડ્યું કે, આ શહેરમાં મજુર લોકોએ સંપ કરી હડતાલ પાડી હતી. તે અટકાવવાને જાહેાસ્ત માટે આ પ્રમાણે તેમને રાખવામાં આવેલા છે. અહીંના લોકોની સ્થિતિ ઘણી કંગાલ માલુમ પડી. રસ્તાપર હજારો છોકરાં છુટ વગર અને શહેરે લુગડે ધરતા હતા. આયર્લેન્ડની ફીફતા જાદલ જે કાંઈ વાંચેલું તેનું પ્રત્યક્ષ નીરીક્ષણ થયું.

તા. ૧૩-૧૧-૧૩ શુક્રવાર.

કીલોર્ન.

અહીંથી સવારે છા વાગે નીકળ્યા તે સાંજે ત્રણ વાગે કીલોર્ન આવી પહોંચ્યા.

રસ્તામાં દેશ ઉલ્જડ દેખાયેા. આગુળાગુ ધણી

'કીલોર્ન.

જમીન પડતર પડી હતી. કીલોર્ન ગામ નહાતું' છે.

તોપણ ત્યાંના સરોવરો જોવા ઉનાળામાં ધણા

પ્રવાસીઓ ઉતરી આવતા હોવાથી હોટલ વિગેરેની સગવડ બહુ સારી છે. સાંજે

ગામમાં ફરવા ગયા તો લોકો ગરીબ દશામાં જણાયા. દરેક ઘરમાં છોકરાંઓની

સંખ્યા અતિશય જણાઈ. આયર્લેન્ડ દેશ કંગાલ છે. ખરો પણ તે છેક દિ દુરવાન જોવો

અધમ સ્થિતિમાં નથી.

તા. ૧૪-૧૧-૧૩ શુક્રવાર.

કીલોર્ન.

સવારે નવ વાગે અહીંના સરોવરો જોવા ગયા. આજે સવારથી વરસાદ

પડતો હતો અહીં વરસાદ એક મીનીટમાં આવે

કીલોર્નના સરોવર.

અને વળી બંદ થઈ જતો. અને ફરી આવતો. આ

સરોવરો જોવા મોટે માણસ દીઠ એક શીલીંગ

શી આપવી પડી છે. અહીં એક મોકેસ એવે નામનો મઠ જોવા લાયક છે એવું

વર્ણન અમે ગાઇડ બુકમાં વાંચેલું પણ તે જોવા ગયા ત્યારે તેમાં કંઈ એવું ખામ નહોતું. સરોવરની આસપાસ થોડા આઈઓ ફરે એવો મોટો રત્નો દરેકો છે તેથી અમે ગાડીમાં બેસી ફરી આવ્યા આ સરોવરની આસપાસ ફરે આવાથી દેખાવ ઘણો રંગભૂષિત લાગે છે. ઝેપ ઓફ ડનકો અને ટોર્ક નામના ધોધવાની જગ્યા જોવા લેવી છે. ઉનાળામાં અહીં ફરવાની મજાના રહે છે પણ આજે વરમાદ હોવાથી ટાઢ બહુ વાલી હતી.

તા. ૧૫-૧૧-૧૩ રાત્રીનાર.

કીલોર્નથી લંડન.

સવારે ૭ વાગ્યાની ગાડીમાં નીકળી ૧૨-૩૦ વાગે હોસ લેઅર બંદરે

આવ્યા અને સેટ ઍન્ડ્ર્યુ નામની બોટમાં બેસી

કીલોર્નથી પાછા લંડન.

શીશગાર્ડ બંદરે ઉતર્યા. અમારી બોટપર કેટલાક

પસંદગીનાં શીપાઇ હતા ત્યાં તેઓએ ખુબ દારૂ પીધા

હતા અને નાચતાં હતા- પણ ખીજ કોઈની ખાસ ધજા કરતા નહોતા. શીશગાર્ડથી

ગાડીમાં બેસી રાત્રે નવ વાગે લંડન પહોંચ્યા. આ બધો પ્રવાસ ત્રીજા વર્ગમાં કર્યો

પણ અમને કંઈ ત્રાસ થયો નહિ. રોજ પ્રવાસ ચાલુ હોવાથી આજ જાણે પાછા

થેર આવ્યા હોય એવું લાગ્યું.

ભાગ ૧૫ મો.

પાછા લંડનમાં.

તા. ૧૬-૧૧-૧૩. રવીવાર.

લંડન.

આજે પ્રવાસમાં મેલો થયેલાં લુગડાં ધોળીને આપ્યાં. જતાશ મુકામે
દર આઠ દિવસે કપડાં ધોવાઈ આવતાં હતાં. ધોળી
અહીં કપડાં ધોવાની લુગડાં બહુ સારાં ધુવે છે. કપડાં સાત્તીય રીતે
અવસ્થા. ધોવાનાં હોવાથી રેશમી કપડાં પણ ધણુંજ સારાં
ધોવાય છે. અને સાવ નવાં જેવાંજ કરે છે. મારી

.પત્નીનાં લુગડાં, સાડીઓ વિગેરે બહુ લાંબાં હોવાથી અહીં ધોળી ધોશ નહિ
સમજી સાડીઓ બહુ સાથે રાખી નહોતી. પણ આખા મુરોપના પ્રવાસમાં અમારે
આની કંઈપણ અડચણ આવી નહિ. એક બે દિવસ રહેવાનું હોય તોપણ તેટલી
નાશમાં કપડાં ધોઈ લાવવામાં કંઈ વાંધો આવતો નહિ. આવે વખતે રકત પૈસા
પ્રુખ આપવા પડતા. અને એક સાડી ધોવાડામણુ દસ આના આપવા પડતા. લંડ-
નમાં ઝોલી દક્ષણી સાડી ધોવા માટે બે આના કરતાં કંઈ વધારે આપવું પડ્યું નહિ.
અહીં દરેક વાતમાં મોંઘવારી છે તે પ્રમાણમાં ધોવાડામણુ પણ મોંઘી છે. ગરમ
લુગડાં ધોવાથી બગડે છે. માટે તેને રકત મોંઘા વગર સાફ કરવામાં આવે છે. અને
ગરમ સૂટ વાપરવાથી તેનો ઘાટ બગડી જાય છે. તે દુરસ્ત કરવા તેને દબાવી
આપવાનો રીવાજ છે. એક સૂટ આવી રીતે “પ્રેસ” કરાવવાની મજૂરી ૩૫
શીલિંગ એટલે ૧.૨-૧૨-૦ પડે છે. ગરીબ લોકો લુગડાં સાથે ધોઈ લે છે.

તા. ૧૭-૧૧-૧૩ સોમવાર.

લંડન.

લંડન જેવા મોટા અને ગાંધ સહેજે ખુલ્લી જગ્યાઓની ધણી જગર હોવાથી તે

પ્રમાણમાં આવી જળ્યાઓ ખુલ્લી રાખવામાં આવી
લંડનમાં ખુલી જળ્યાઓ. - છે. હાઇડપાર્ક કેન્સિંગ્ટન ગાર્ડન એન્ટીક્સ-
પાર્ક ગ્રીનીસપાર્ક મળીને ૨૦૦૦ એકર જમીન
ખુલ્લી છે. કોટી કાઉન્સિલના કબજામાં એકંદર ૧૦૦ જમીન હોય ૫૦૦૦ એકર
જમીન રોકાય છે. આ શિવાય શહેર બહાર રીયમન્ડપાર્ક (૨૩૦૦ એકર)
થુસીપાર્ક (૧૦૦૦ એકર) વિમ્બલડન ક્લબ (૧૦૦૦ એકર) એબિંગ ફોરેસ્ટ
(૫૦૦૦ એકર) વગેરે અનેક જળ્યાઓ લોકોને ફરવાને માટે રાખેલી છે અને
લોકો પણ તેનો ઉપયોગ ઘણો સારો કરે છે. ઉપરની ખુલ્લી જળ્યાઓમાં અનેક
વરેહની રમતો રમવાની પણ જળ્યો હોય છે. એકંદર લોકોની વંદુરસ્તી માટે
જોઈએ તેટલી સગવડ રાખવામાં આવે છે.

અમારી રહેવાની જળ્યો હાઇડપાર્કની પાસે હતી. આ પાર્ક બહુ નાર્માકિવ

છે. આમાં એક સરપન ટાઇન નામનું લાકુ કૃત્રિમ
હાઇડપાર્ક.

અહીં હમેશ વરસાદ પડતો હોવાથી લીકું ધાસ

ચારેમેર ઉછેર હોય છે. તેથી શોભા સારી આપે છે. બાગ તરીકે તેમાં કંઈ ખામ
નવાઈ જેવું નથી અને વડોદરાના કમાટીબાગ કરતાં કંઈ વધારે નથી. હાલ
શિયાળો હોવાથી મોટા ઝાડના પાંદડાં ખરી જઈ સાવ જુદાં થઈ ગયા હતાં.
આપણા દેશમાંના ઝાડોમાંનું એક ઝાડ પણ અહીં દેખાતું નથી. અહીં પણ મોટા વૃક્ષો
થાય છે ખરાં પણ તેવી જાત આપણે ત્યાં થતી નથી.

તા. ૧૯-૧૧-૧૩ શુક્રવાર.

લંડન.

વિક્ટોરીયા રાણીના પતિ પ્રીન્સ આલ્બર્ટનું એક મોહું પુતળું બેસાડેલું

છે આ પુતળું એક મંદિર જેવી જળ્યો કરી તેમાં

આલ્બર્ટ મેમોરીઅલ.

બેસાડેલું હોય પુતળાપર સોનેરી ગીલ્ટ કરેલો

છે. આ સ્મારક પાછળ ૧૨૦૦૦ પૌંડ ખર્ચવામાં

આવ્યા છે. લંડનમાં આ સૌથી સારામાં સારું સ્મારક છે.

તા. ૨૦-૧૧-૧૩ ગુરુવાર.

લડનમાં જલ્દમ, દ્રામ, અંજીર, ખજૂર જરદાળુ વગેરે પ્રકારનો સુકો મેવો ઘણો સારો મળે છે. આ માલ સાફ કરી વેચવામાં આવતો હોવાથી તેનો ઉપયોગ વરવ કરવા માટે તૈયાર હોય છે. ધાન્યાહારી લોકોની આવા મેવાથી ઘણી સારી સગવડ થાય છે. લડનમાં એક દરદાર કે જે નામનું ઉપહાર ગૃહ છે ત્યાં આપણી દેશી તુરેહની વાનગીઓ મળે છે. તે શિવાય લડનમાં ખીજે કોઈ ઠેકાણે દેશી પદાર્થ મળતા નથી. અહીં હિંદી વિદ્યાર્થીઓ ઘણે ભાગે જાય છે પણ ગોરા લોક ખીલકુલ જતા નથી.

પાછા લડન.

તા. ૨૩-૧૧-૧૩ રવીવાર.

અમારા મુકામમાં ન્હાવાની ઉત્તમ સોઈ હતી. અને ખીજ હોટલમાં જેમ ન્હાવાના પૈસા આપવા પડે છે તેમ અહીં કંઈ ન્હાવાની સોઈ. અહીંની શી આપવાની હતી નહિ. પણ ટાઢ હમણાં એટલી ટાઢ. સમ્પત પડતી હતી કે આઠ દીવમે એક વખત પણ રંનાન કરવાનો કંટાળો આવતો. ન્હાવાની ઓરડી બંધ હતી અને અંદર ગાસથી પાણી ઉતુ કરવાની યોજના હતી. ગાસની બત્તી સળગાવવાથી ૨-૩ મીનીટમાં નળમાનું પાણી ગરમ થવા માંડે છે. આ યંત્રવડે પાણી તપાવવાની રીત ઘણી સહેલી છે. પણ અજાણપણાને લીધે કોઈ વખત આમાં અકસ્માત થઈ જવાનો સંભવ રહે છે. એક દિવસ ગામની નળી ઉઘાડીને વરવજ તેને સળગાવ્યો નહિ અને પછી યોડીવારે સળગાવ્યો ત્યારે યંત્રમાં ફેલાઈ રહેલો ગાસ એકદમ સળગી ઉડી મોટો અવાજ થયો. પણ સારે નયીએ કંઈ ઇજા થઈ નહિ. નવા માણસને આવી રીતે અજાણપણામાં ભુલ થઈ જવાનો સંભવ રહે છે એટલે ખરી ચેતવણી માટે આ હકીકત લખી છે. આપણા કરતાં અહીંના યત્ર સાધન જલુ સાધારણ થઈ ગયેલ છે પણ તેનો ઉપયોગ કરવાની સપુર્ણ માહિતી હોવાથી આવશ્યકતા રહે છે. ટાઢ એટલી બધી હતી કે જાંઘ ઓરડીમાં પણ યુગ્મ કઢાવી ન્હાવાનું ડબ પર આવતું.

મને આપણા દેશના બાર મહિના ઘડે પાણીએ નહાવાની ટેવ છે. તોપણ અહીં આડે દહાડે એકવાર પણ ગરમ પાણીએ નહાવાનું વસમુ થઇ પડતું તે પરથી આ દેશમાં કેટલી સમૃદ્ધ હશે છે. તેની કંઈક કલ્પના આવશે.

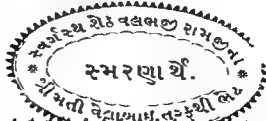
તા. ૨૪-૧૧-૧૩ સોમવાર.

લંડન.

લંડનમાં ભોકોને હરવા ફરવા માટે ખુબી જગ્યાઓ રાખી છે તે આપણે આગળ જોઈ ગયા. આટલાથી પણ ભોગમું સમાધાન થતું ન હોવાથી દરીઆ કીનારે કેટલીક હવા ખાવાની ખાસ જગ્યાઓ હોય છે. કે જ્યાં લંડનથી હંજારો માણસ ફરવું હવા ખાવા માટે જાય છે. આવા સ્થળોમાં ક્ષાયટન નામનું સ્થળ બહુ પ્રખ્યાત છે. તે આજ જોવા ગયા. અહિંયા નાત જતનો કંઈ પ્રતિબંધ નહિ હોવાથી ભોકો હોટેલોમાં છુટથી ઉપયોગ કરે છે. અને એક દિવસ માટે સાથે કંઈ પણ સામાન લઇ જવાની જરૂર પડતી નથી. અને ક્ષાયટન જવા માટે ઘણા ભોકો નીકળી પડે છે. વળી વાર તહેવારે યોગ્ય બાડામાં રેલ્વે કંપની લઇ જાય છે. વળી કેટલીક ખાનગી કંપનીઓ આખી ગાડી ભાડે રાખી ઉતા-રજીને વળી સાવ સસ્તા બાડામાં લઈ જાય છે. અને સવારે દસ વાગે નીકળી બપોરે બાર વાગે ક્ષાયટન આવી પહોંચ્યા. રેશન પરથી દરીઆ કીનારો સાવ પાસે હોવાથી ત્યાં અને આલતા ગયા અહીં સસ્તા પુષ્કળ પહેણા અને કામરથી કરેલા છે. અને ઠેકઠેકાણે બગીચાઓને દરીઆ કીનારે મોટમોટી બગીચા હોટેલો જોઈ દેખાવ ધણી જ બગીચાઓ છે. અહીં દરીઆ કીનારો હોઇ હવા ચોખ્ખી ને ખુબી હોય છે. અને લંડનના જેવો કુમકુમ માણસ પડતો નથી. એટલે લંડનથી આવતાં અહીં માણસોના જીવને એક પ્રકારનો અલોપીક આનંદ થાય છે. તે સ્વાભાવિક છે. એક ઠેકાણે આનંદાદિત રતો છે. તે અશક્ત માણસોને ફરવા માટે કરેલો છે. દુબલડાં આવ્યા પછી આ ક્ષાયટનનું રમણીય સ્થાન ખાસ જોવું જોઈએ.

समृद्ध विनासो ह्यार-आयहन.

તા. ૨૫-૧૧-૧૩ મંગળવાર

લંડન.

આજે કંઈ ખાસ જવાબ નહિ હોવાથી સાંજે ચાર વાગે અધાર થયા પછી અમે ઓક્સફર્ડ સ્ટ્રીટમાં ફરવા ગયા. રાત્રે ઓક્સફર્ડ સ્ટ્રીટમાં રાત્રે આ બજારમાં રોયનાઇ એટલી તો બપોરનાં થાય છે કે મુખમાં દીવાળીને દહાડે પણ આટલો બપોર થતો નથી. હજારો કુખનોપર નામના પાટીઆ પરના વીજળીક બતીના અક્ષરો જુદા જુદા રંગે બદલી બતાવવામાં આવે છે. કુખનોપર સામાન બપોરનાં રીતે આકર્ષણ થાય તેમ જોઈએ હોય છે. અને હજારો ત્રી પુરો અને ખાસ કરીને સ્ત્રીઓનો તો જાણે મેળો ભરાયો હોય એમ લાગે છે. ત્રીઓ ખાસ કરીને નવી નવી ફેશનમાં કપડાંના નમુનાઓ જોવા માટે આમનેમ આવી હરે છે. આ બજાર એક વખત જોયા પછી તમામ બજાર તદ્દન ઉતરતાં લાગે છે. રાત્રે નવ વાગે બજાર બંધ થઈ જાય છે.

તા. ૨૬-૧૧-૧૩ બુધવાર.

લંડન.

અહીંઆ નોકરની કામ કરવાની રીત ઘણી સારી હોય છે. અમારા યુરોપના ગાઇડ એક્વર્ડ અને અહીંના મિ. સ્ટ્રેસ-અહીંના નોકરોની કામ મન અને અમારા મુકામપર કામ કરનારી બે કરવાની રીત. એ નોકર એટલા જાણુની કામ કરવાની પદ્ધતિ પ્રત્યક્ષ જોવા અમને મળી, તે ઉપરથી સાધારણ અનુમાન કરવાને કંઈ હરકત જણાતી નથી. એક વખત પગાર વિગેરે ચોક્કસ ક્યાં પછી નોકર લોકો જેમ અને તેમ સારી નોકરી કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. અને કર્તવ્ય સંબંધી આ લોકો ધણાજ ચોક્કસ હોય છે. નોકરીમાં રવા પછી કોયરાઇ કરવાની પદ્ધતિ આ લોકમાં મુદ્દલ જણાતી નથી. જેમ અને તેમ સરસ અને પ્રમાણિક રીતે કામ કરવા તરફ આ લોકની તૃપ્તિ દોરાએલી હોય છે. અમને જાને ગાઇડો

અચાનકજ મળી આવ્યા હતા તોપણ તેમના કામ સંબંધી તેઓએ અમારે જરાએ ખોલવા રાખ્યું નથી. અમને તેઓએ અમને કોઇપણ પ્રકારનું દુઃખ પડવા દીધું નથી. તેમજ વળી અમારા મુકામ પર જે જે સ્ત્રીઓ નોકર હતી તે પણ કામ દરવામાં ઘણીજ ખમરદાર અને કાળજીવાળી હતી. અમારા મુકામમાં દસ બાર માણસ હતા અને ધમારત પાંચ માળની હતી. છતાં બધા રહેનારાઓનું કામ તેમનેજ કરવાનું હતું રોજ વખામ મકાન વાળી કાઢવાનું, રસોઈ કરવાનું, પીરસવાનું, વાસણ સાફસુક કરવાનું, રાત્રે પથારીઓ કરવાનું, પાણી ભરવાનું, બધાના લુગડાં ગણીને ધોળીને આપવાના અને પાછા આવે ત્યારે ગણી શેવાના અને જેની તેની ઓરડીમાં મુખી દેવાના વગેરે અનેક તંત્રેહના કામો આ જે સ્ત્રીઓજ કરતી હતી. આ ઉપરાંત બખરમાંથી જથ્થમ બાવ લાવવાનું તેના હિસાબ મેનેજરને આપવાનું વગેરે કામ તેજ કરતી હતી વળી શિયાળામાં દરેક ઓરડીમાં કોલસા લાઈ જઈ સગડીઓ સળગાવવાનું કામ તેઓ એકદમ હાજર થઈ બતાવેલું કામ વાળડતોળ કરતાં હતાં. અને કામ બહુ છે એવી કુરકુર અને કદી તેમને મોટીથી માંબગી નથી. અને ઉલટાં બ્યારે ત્યારે તેમને આનંદમાંજ જોતા હતા. જમવા માટે દરેક જથ્થુને કેટલીક રકાખીને કેટલાં કાંટાં ચમચા આપવામાં આપે છે, છતાં પણ એક દીવસે પણ વાસણને એક કાપો પણ દેખાતો નથી. મત્તાર સાંજ જમવાનું હમેશ નીચમીત રીતે મળતુ. સવારના તથા રાતના આઠ મુધી તેમનો કામ કરવાનો ટાઇમ હતો પણ તે વખતમાં અમે તેમને કોઇ દીવસ નવરી એડેલી જોઇ નથી. તેમજ કોઇપણ આડોશી. પાડોશી જોડે નકામાં ટાપલાં કરતાં પણ જોઇ નથી. આટલી બધી કાળજી અને કરામતથી તેઓ કામ કરે છે એટલે તેમના પર રેખ રેખ રાખવાની ખીલકુલ જરૂર રહેતી નથી, કારીગર, મજૂર, વગેરે બીજા માણસો પણ આટલીજ ઉચ્ચ પુદીથી કામ કરે છે આ લોકોની આ કામ કરવાની ગીત ખામ ચલુકરણ કરવા જેવી છે. રેશની ઉત્તીનો હમેશાં હલકાંમાં પણ હલકા નોકર મજૂર વગેરેને કર્તવ્ય નિશ્ઠાપર આધાર રાખે છે.

તા. ૨૭-૧૧-૧૩ ગુરુવાર.

લંડન.

આજે અમે ઇંગ્લેન્ડના નોકરનું સુખ્ય બંદર પોર્ટમથાઉથ જોવા ગયા.

ત્રણ કલાકમાં ત્યાં જઈ પહોંચ્યા. અને બંદર જોવા
પોર્ટમથાઉથ. ગયા દરવાજા પર પોલીસના સીપાઈએ અમે કેલે

ને ક્યાંથી અને કેમ આવ્યા છીએ તે પુછવા લાગ્યો. અને બંદર પરના અધિ-
કારીની પરવાનગી લઈ અમને બંદર જવું દીધા. અમને બંદર બતાવવા માટે 'એક
પોલીસ સીપાઈ આવ્યો તેણે લંડન જહાજને બાંધવાની ગોદી બર્વાઈ
અહીં રોજ ૧૫૦૦૦ મનુર કામ કરે છે. " આપને કયુક " નામનું મોટામાં મોટું
સુપર ટૂંડનોટ જાતનું ખારકસ અમે જોયું. તે સિવાય કુઝર-સમ્પનરીન-ટારપેડો
બોટ વગેરે જોયાં પણ આ બાબતનું અમારું જ્ઞાન બહુ નહિ હોવાથી અમે તેના
બેદ બગેબર સમજી શક્યા નહિ. સાંજે અહીંથી નજદીક સાઉથસી નામનું ગામ
છે. તે જોઈ પાછા આવ્યા.

તા. ૨૮-૧૧-૧૩ શુક્રવાર.

લંડન.

પિતાશીને પાછા જવા માટે બોટ મળવી મુશ્કેલ થઈ હતી. એટલે અમારે

હજી પાછા વળવાને ૨૫ મહિના બાકી હતા

પાછા જવાની તારીખ નક્કી કરતાં અત્યારથીજ આગબોટમાં જઈએ રીઝર્વે
કરી બોટમાં જઈએ રીઝર્વે કરવાનું ઠરાવ્યું. અને કુક કમ્પનીની ઓફિસમાં
કરી.

ગયા. તા. ૧૫-૨-૧૪ ના રોજ મેરીઅનબાદ
નામની ૧૨૦૦૦ ટનની આસ્ટ્રીઅન લાઇડ કમ્પ-

નીની આગબોટમાં મુખર્ષિ પાછા જવાનું નક્કી કરી તેમાં જઈએ રીઝર્વે કરાવી
હજી ઘેર જવા માટે ધણે આવકાશ હતો છતાં જવાની વારીખ નાની થવાથી અમને
ધણે આનંદ થયો.

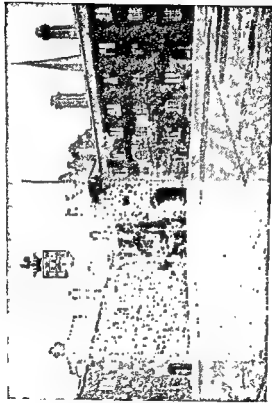
-તા. ૨૯-૧૧-૧૩ સપ્તાહ.

લેખન.

અહીંનું નામાંકિત વિદ્યાલય કેમણીજ કહેવાય છે તે જોવા આવે ગયા. બે
કલાકમાં અમે કેમણીજ આવી પહોંચ્યા. ત્યાં અગાઉથી
કેમણીજ.

ખબર કહેલી હોવાથી રા. રા. મોહનલાલ ઠાંઠાવાળા
અમને રોયને ભેટા આવ્યા હતા તેઓ આ વખતે

સીવીલ સરવીસના અભ્યાસ માટે અહીં રહેતા હતા. અમારા અહીં
આવ્યા પછી તેઓ પરીક્ષા પાસ કરી અહીં પાછા આવી સીમેનમાં નીમાયેલા
છે. તેઓએ આખો દહોડો અમારી સાથે કરી અમને બધું બતાવ્યું. અહીં અનેક
કોલેજો છે. કોલેજ એટલે અહીં વિદ્યાર્થીને રહેવાનું બોર્ડિંગ એવો અર્થ થાય
છે. કેમકે થોડીજ કોલેજમાં રીવસર ભાવેલા અપાય છે. અને તે બીજી કોલેજના
વિદ્યાર્થીઓને સાંભળવાની પણ છુટ હોય છે. આંતરકે કરતાં અહીં ખર્ચ ઓછો
આવેલા હોવાથી ધણીખરા હિંદી વિદ્યાર્થીઓ અહીંજ આવે છે. અહીંની કોલેજમાં
સારા ભોકો જોડે સખમ ઘણું ઉત્તમ પ્રકારનું-શિક્ષણ મળે છે. અનેક વિષયો-
પર યુનિવર્સિટીમાં વ્યાખ્યાનો થાય છે. અને ગમે તે કોલેજમાં વિદ્યાર્થી તે
સાંભળવા આવે છે. અહીંની યુનિવર્સિટી બહુવિધતાનું તેમજ પરીક્ષા ભેટાનું બન્ને
કામ કરે છે. દરેક કોલેજમાં જમવા માટે એક મોટો હોલ હોય છે. અને વિદ્યાર્થીની
હાજરી જમણું વખતે ભેટામાં આવે છે. દરેક કોલેજને લગતું એક દેવદ્ર
હોય છે. અને દરેક ખ્રીસ્તી વિદ્યાર્થીને અહીં દર રવિવારે જવાની ખાસ ધરજ
હોય છે. અહીં શારીરિક કેળવણીપર ઘણું લક્ષ અપાય છે. અને રમવાની
ધણી જગ્યાઓ હોય છે. દરેક કોલેજની પાછળ ખુલ્લી જમ્યા હોય (બેંક) ત્યાં
વિદ્યાર્થીઓ આનંદથી રમે છે. આવી સમગ્ર યોજનામાં નથી-આ શિવાય આ બે
વિદ્યાલયોના શિક્ષણ દોષ માટે એક પ્રવાસી અભિપ્રાય આપી શકે નહિ તે સ્વાભા-
વિક છે. સૌને ગાડીમાં પાછા આવ્યા.

ગીજસ કોલેજ-કે.આઇ.

તા. ૩૦-૧૧-૧૩. રવીવાર.

લંડન.

અહીંના લોકોને કુતરાં પાળવાનો ધણો શોખ હોય છે. અને કુતરાંની જાળવણી પણ બહુ રાખે છે. યુરોપમાં આપણે ત્યાં કુતરાં પાળવાનો શોખ હોય તેમ રખડતા કુતરાઓ જેવામાં આવતા નથી. યુરોપમાં કુતરાઓને મોટાથી મોટી (મગ્ગ) નાંખ્યા શિવાય ફરવા દેતા નથી. પણ ઈંગ્લેંડમાં તેવું નથી. લંડનના લોકોને જાપાની કુતરા બહુ પસંદ હોય છે. આ કુતરાં દેખાવમાં ચીખા ને કદરૂપાં દેખાય છે. છતાં તેમને આ જાત કેમ ગમે છે. તે સમજાવું નથી હાથડપાઈમાં એક બાજુએ કુતરાંનું રમણાન છે. અને અહીં શ્રીમંત લોકો પોતાનાં કુતરાને દારી તે ઉપર બપકાદાર કબર ચલાવે છે. આખા યુરોપના પ્રવાસમાં આપણે ત્યાં જેમ કુતરાં લાંબે છે. એવા દેખાવ જોયા નહિ. બેલજીયમ અને જર્મનીમાં તો મોટાં કુતરાં પાસે માડી બેસાવે છે.

તા. ૧-૧૨-૧૩ સોમવાર.

લંડન.

લંડન શહેરનો રાજ્ય કારભાર લૉર્ડ એવર અધ્યક્ષ પણા નીચે ઠેરપેરિશન "ગ્રીશહોલ" નામની હમારતમાં ચલાવે છે. ગ્રીશહોલ અને ક્રાઉન્ડ આ હમારત આજે જોવા ગયા. તે એક ખુશામ ગાર્ડન મારકેટ. આવેલી છે. અને તેમાં જોવા જેવું ખાસ કંઈ નથી. નામાંકિત લોકોને અહીં "ક્રીડમ ઓફ સીટી" નું માન અહીં આપવામાં આવે છે અને પરદેશના રાજ્યોને અહીં મીજબાની આપવામાં આવે છે. અહીંની લાયબ્રેરી અને પીકચર ગેલેરી જોઈ અમે ક્રાઉન્ડ ગાર્ડન મારકેટ જોવા ગયા. આ લૉર્ડમાનું ક્રાઉન્ડમાનું મુખ્ય મારકેટ છે. અહીંયા સ્વચ્છતા ધણી જણાઈ.

તા. ૨-૧૨-૧૩ મંગળવાર.

લંડન.

આજે નેશનલ પીકચર ગેલેરી જોવા ગયા. અહીં નામોંકિત પ્રુકેની ૧૬૦૦ છબીઓ છે. આ સંગ્રહ ઇતિહાસ દૃષ્ટિએ મોટે નેશનલ પીકચર ગેલેરી. છે દોઢાં પાપરનનું મુમલમાન પોયાકમાં ચિત્ર જોઈ અમને બહુ ગમ્મત થઈ. આજે કલોગ્રીમ નામના નાટકગૃહમાં ટેંગો પદ્ધતિનો નાચ જોવા ગયા હતા.

તા. ૩-૧૨-૧૩ શુક્રવાર.

લંડન.

આજે વોલેસ કલેક્શન જોવા ગયા. આ સંગ્રહ એક શ્રીંગત ગૃહમાં કરેલો છે અને તેની પાછળ તેની બાંધકામ આ સંગ્રહ વોલેસ કલેક્શન. દેશને અર્પણ કર્યો છે. આ સંગ્રહ બીજા કોઈ સંગ્રહ સાથે જોડી ન હોવાં તેને સ્વતંત્ર રાખેલો છે. અહીંયાં ધણી કોમટી સીને એકઠી કરેલી છે. એ જોઈ અમને પચેમના રાજ-વાડાની સ્મૃતિ થઈ. અહીંની વસ્તુઓ ધણી ખરી ઇલાલીઅન કારીગરોએ બનાવી છે અહીં જુદી જુદી તરેહની ૫૦ નક્સીદાર છીકણીની કાબડીઓ જોઈ એકઠી કરનારના શોખની અમને બહુ નવાઈ લાગી.

ટેમ્સ નદીની નીચેથી કરેલું આ બોગદું જોઈ આની લંબાઈ ૬૨૦૦ ફીટ અને પોળાઈ ૨૩ ફીટના વ્યામની છે. આ બનાવવા માટે ૨૩ લાખ પૌંડ ખર્ચ થયા છે. આ બોગદાનો પાંચમો ભાગ નદીને તળીએ છે. દરસાય અંદાજી દશલાખ ગાડીઓ જાય છે. અહીં ગાડીઓ ચાલતી હોય છે અને ઉપરથી મોટ મોટી બોટો ચાલી જાય છે. એક બસમાં બેસી અમે બોગદાની મામેની બાજુએ ગયા આની તરેહનું બોગદું જોઈ અમને બહુ નવાઈ લાગી.

તા. ૪-૧૨-૧૩ ગુરુવાર.

લંડન.

ટ્રેડ્સ પીઅર ગેલરીમાં હાલના ઈંગ્લેન્ડ ચિત્રકારોના સંગ્રહ છે. સર હેનરી

ટ્રેડ્સ પીઅર ગેલરી.

ટ્રેડ એમ્સે આ સંગ્રહાલય માટે જગો અને ચિત્રો બહુસ આપેલા હોવાથી આ સંગ્રહને તેમનું નામ જોડેલું છે. આ પછી

આર્મી.એન્ડ નેવલી કોઓપરેટીવ્ઝ કંપનીના મોટા રોકાઅર જોષ સાયકાએ પાછા મુકકમપર આવ્યા.

તા. ૫-૧૨-૧૩ શુક્રવાર.

લંડન.

મુરોપીઅન લોકોના બીજ બીજ રીવાજો જોષ આપણને આશ્ચર્ય લાગે

છે પણ તેમના રીવાજ અને પોષાક ધણે ભાગે તે

અહીંના રીવાજો અહીંની દેશની હવામાન ને અનુકૂળ છે એમ અનુભવ હવાને અનુકૂળ.

પરથી સમજાય છે. છરી કાંટે જમવાનું પીપમાં

મેસી ન્હાવાનું હમેશાં બુટ મોંઘા વગેરે લુગડા

પહેરી રાખવાનું કે ધરમાં જમતી વખતે પણ જોડા ન કાઢવાનું કે મંદિરમાં પણ

જોડા પહેરી જવાનું વિગેરે અનેક રીવાજો ખૂબ જોતી અતિશય ટાઢથી ચારિર

સંસ્કાર કરવાના હેતુથી પડેલા છે. એટલે તેમના આ રીવાજોનું અર્થ અનુકરણ

આપણા ગરમ દેશમાં પણ કરવાનું ડહાપણ બરેલું જણાવ નથી અને ઘણી વખત

તો તે અકચણ કરી માણ્ય પડે છે.

તા. ૬-૧૨-૧૩ શનિવાર.

લંડન.

અમારે ત્રિસેન ટકર સાથે જાળખાણુ થઈ હતી એટલે આજે તેના આમ-

ત્રણથી અમે તેને ત્યાં ચઢા પીવા ગયા. આ બાઇ ડેમસેલ નૅરીસ સાથે રહેતી હતી.

આ બંને બાઇઓ બહુ આધેડ હતી. અને બહુજ બોલાડીઓ હતી. મારી પત્ની

જોડે વાતચીત કરવા તેમણે ધણી છુછ બતાવી પણ બાપાજાનના અભાવે તે થઇ

સકી નહિ. તેમને ઘેર ગયા પછી મારી પત્નીએ આવર કાટ કાઢી નાંખ્યો અને

અંદરનો દેશી પોષાક જોઈ તે જાણ્યો બહુ ખુશ થઈ. અને આ પોષાક તેમને બહુ ગમે છે એમ વારંવાર કહી બતાવ્યું. આ પીપા પછી મીસીય નૌરીસે અમારા હાથ જોઈ અમારું બલિષ્ઠ જોયું તેમને હાથ જોતાં એટલું જવું આવડતું નહોતું. પણ પંરોણાના મન ગમે તે પ્રકારે રાંછ કરવા તેઓ મથતા હતા. અહીંથી પછી સાંજે ઘેર પાછા આવ્યા.

તા. ૯-૧૨-૧૩ રવિવાર.

હાંડન.

હાંડનના રસ્તા સારા અને સુવડ હોય છે પણ રસ્તામાં હજારો ખાટકીની દુકાનો જોઈ અમને કંટાળો આવતો. અહીંના ખાટકીની દુકાનો મોકોમાં માંસાહારનો પ્રચાર થયો હોવાથી આપણે ત્યાં જેમ ઠેર ઠેર આ બીડીની દુકાનો છે તેમ અહીં ખાટકીની દુકાનો નજરે પડે છે. દુકાનપર બજાર, બકરાં, ઘેડાના ચામડાં કાઢી લટકાવેલાં હોય છે. તે જોઈ આપણને સીવરી ચડે છે. પણ એટલું સારું હતું કે અહિં ફળ ફળાદિ માત્ર જુદુંજ મળતું હતું. અને બગાળા વિગેરે દેશની પેટ માંસ અને શાક બાજીની દુકાન એક હોવી નથી.

આખા પુરોપ ખંડમાં માંસાહાર સર્વ આધારણ છે પણ દક્ષિણ પુરોપમાં ગરમ હવાને ક્ષીપે અનાજ ખાવાનો પ્રચાર થયો. પુરોપમાં માંસાહાર છે. ધરાણીમાં મકાઈ બહુ થાય છે. એટલે ત્યાં મકાઈની જાડી રોળી અને ટામટાની કડી ખાવાને રીવાજ છે. ઉત્તરમાં માંસાહાર વિરોધ છે. રોજ માંસ ખાધા શિવાય તેમનું પેટ બરાતું નથી તોપણ અહીં ખાન્યાહાર પર રહેનારા મગી આવે છે. આ સ્વતંત્ર વિચારના દેશમાં કોઈ પ્રકારનો બાધ આવતો નથી.

તા. ૯-૧૨-૧૩ સોમવાર.

હાંડન.

નાતાલ પાસે આવવાથી દુકાનો મજબૂરના શાગા હતા અહીં નાનાસર્ગ

સારી સારી ચીજો ખરીદી પોતાના સગાવડાલા
નાવાણની તૈયારી.

ખજાર પણ ખુબ ભરાતો હતો.

અહીં ગાદીવાળા-મુઠ પોલીસ કરનારા-મજુરો વીગેરે વર્તમાન પત્રો વાંચે
છે અહિં પ્રાથમિક કેળવણી બહુજ પ્રસરેલી છે. રેલ્વેમાં જોડેલા હોધવે તો દરેક
જણ વર્તમાનપત્ર કે માસિક વાંચવામાં શુઆયેશે હોય છે. ચોડો વખત પણ તેઓ
નકામો શુભાવતા નથી. આ ઉપરથી અહિના લોકોને વાંચવાનો શોખ કેટલો છે.
તે સેહેજ સમજશે. આને લીધે વર્તમાન પત્રો પણ પુષ્કળ નીકળે છે અને તેની વધુ
લાખ પ્રતો ખપી જાય છે. નવી ખજાર આપવાની હરીફાઈ આજે છે અને કાલે એક
ખનાવ બન્યો તેના ચિત્રો બીજો દીવસે સવારે પેપરમાં દેખાય છે વળી સચિત્ર દૈનિક
પત્રોની કિંમત પણ કંઈ વધારે હોતી નથી.

તા. ૬-૧૨-૧૩ મંગળવાર.

સંડન.

આજે સવારે સાયન્સ મ્યુઝીઅમ જોવા ગયા. આ મ્યુઝીઅમ બહુ મોટું
હોઈતેમાં અનેક યંત્રો સંગ્રહી રાખ્યાં છે. અને
સાયન્સ મ્યુઝીઅમ. તે જોતાં અમને બે દિવસ લાગ્યા. અહિં દરેક
જનવનાં યંત્રો જુના વખતથી તે આજુ કાળ સુધીના
બધા નમુના સહિત ગોઠવેલા હતા. અને વળી યંત્રોનો ઉપયોગ સમજાય માટે તેને
આજુ રાખવામાં આવે છે. આ મ્યુઝીઅમ ખાસ જોવા લાયક છે. આજે એક
ભાગ જોઈ પુરો કર્યો આવતી કાલે બીજો ભાગ જોવાનું ઠરાવ્યું.

તા. ૧૦-૧૨-૧૩ શુક્રવાર.

સંડન.

૬ર્પા પ્રમાણે આજે પુનઃ સાયન્સ મ્યુઝીઅમ જોવા ગયા તેમાં જોયેલી

સાત્ર સંબંધમાં અનેક યત્નો મુકેલાં હતાં. પણ સાયન્સ અગ્રીયમ જોવાનો તેની અમેને માહિતી ન હોવાથી ઉતાવળે ખીંજે દિવસ. ઉતાવળે જોઈ બહાર પડ્યા. પછી ત્યાંથી પાસેજ રાયલ સ્કુલ ઓફ નિડલ વર્કસ જોવા ગયા ત્યાંનાં કામોના નમુના પણ સારા હતા પણ તે પ્રમાણમાં કીમત ધણી બારે હતી.

તા. ૧૧-૧ - ૧૩ શુક્રવાર.

કે.ડન.

આજે અમે કેટલેશો જોવા ગયાં. એક 'શીલીંગ શી' હતી. સારા જનવરો નીપજતી માંસનો ખોરાક વધારે કેમ મળે માટે કેટલેશો. આવા પ્રદર્શન કરે છે. અહીંયા પણ બાદશાહ વરદથી જનવરો મોકલવામાં આવે છે. એક લાઈ વરદથી એકબળદ આવ્યો હતો તે એટલો પુટ હતો કે તેની પીઠ રોડ શીટ પહોળી હતી. તેને ૫૦ પોંડુ ધનામ મળ્યું હતું. આ જોવા ધણા ગામડાના લોક આવ્યા હતા તે બળદનું સરીર દબાવી વપાસી જોવા હતા. તેમાં માંસ તથા કે અરબી ? અને કેટલાક બળદના કોનમાં બુમ પાડી તેનું પાંચી જોવા હતા. અહિયાના પ્રાંણીઓ જોઈ અમને બંદુ આનંદ થયો પણ જ્યારે અમને એવી ખબર પડી કે આ બધા પ્રાણીઓ પ્રદર્શન પુર થતાં વારજ ખાવા માટે ફલાલ કરવામાં આવશે ત્યારે અમને જલ્દ બેઠ થયો.

સાંજે પોલી ટેકનીકની સરેયા જોવા ગયા. અહીં અનેક વરદના હુમર થોર્બવવામાં આવે છે. લોઈ લીધ ઓફ 'હાઈર' પોલીટીક. નામના ઉદાર મુદરેયે આ સરેયાને પચાસ હજાર પોંડ મફતીસ આપ્યા છે. આજ સુધીમાં બે લાખ વિદ્યાર્થીઓએ આ સરેયાનો લાભ લીધો છે અનેક ધધામાં ઉપયોગી પડે એવું સાત્રીય જ્ઞાન અહીં મોટા ઉમરના લોકોને પ્રજ્ઞ સચી ચળાના વર્ગોથી અપાય છે. અહિયા ન્હાની ઉમરના ધણા વિદ્યાર્થીઓ હતા. અહીં આવાં નાના બાળકોને પ્રાથમીક જ્ઞાન સાંચે ધધા શિક્ષણ અપાય છે આવી એક નદિ પજ્ઞ સેદડો શાળાઓ આપણા દેશમાં ઉપડાની ખાસ જરૂર છે. અને આવી શાળાઓમાં જ ને આપણા દરીગર વર્ગ કેળવણી તોજ આપે એ મુદીન થાય. પુરોપીયન સંપત્તિ વધારવાનો આધાર આવીજ સરેયાએને છે.

તા. ૧૨-૧૨-૧૩ શુક્રવાર.

લંડન.

અમે લંડનમાં હતા ત્યાંસુધી દરરોજ જયોરે લાયન્સની ચઢાની દુકાનમાં ઉપહાર કરતા હતા. મી. લાયન્સ મુજે ધણો ગરીબ હતો પણ આ ધંધામાં તેને ઘસ મળ્યો અને આવજ તેની આસરે જસો દુકાનો ચાલે છે. અને પ્રાંચ દક્ષ મોટી હોટેલો છે. આ દુકાનો ધણી બપોળાઈ હોય છે. દરેક બીંતને તથા તળીએ વ્યારસ જડેલા હોય છે. વળી છરી કંટા આંદીના હોઇ સ્વચ્છ અને સફાઇદાર રહે છે. તેમજ ખાવાનું ચોખ્ખું અને તાજું હોય છે. અહીં આવ્યા પછી ખીજ કોઈ દુકાન પર જવાનું મન થતું નથી. આ માલીફની ઇંગ્લંડના ખીજ સહેરોમાં પણ અનેક દુકાનો છે. દરેક ધંધો આવી રીતે મોટા પ્રમાણમાં ચાલતો હોઇ આપણને તે વિષે ધણીજ નવાઈ લાગે છે. આપણે ત્યાં જેમ લીપ્ટનની ચઢા વખણાય છે. તેમ અહીં લાયન્સની ચઢા વખણાય છે. અહીં ચઢા ધણીજ સરસ બનાવે છે. મને ચઢા પીવાની ટેવ નથી તોપણ અહીં ચઢા પીવાનું મન થઈ આવતું. અહીં જે સામાન બનાવવામાં આવતો તે સાંજે વધે તેટલો બધો ગરીબ ગરબાને વહેંચી નાંખવામાં આવે છે. વળી દુકાન પર ગાયન ચાલુ હોય છે. આવ પણ તેના કંઈ ખીજ કરતાં બહુ બારે નથી અને અત્યંત ધરાકોની સંખ્યાથી તેના સારો નિભાવ થાય છે. લંડનમાં આ દુકાન ધ્યાન ખેંચ્યાં વગર રહેતી નથી.

તા. ૧૩-૧૨-૧૩ સતીવાર.

લંડન.

લંડનમાં જાહેર ખખરોનો ધણો સુકાળ દેખાય છે. દ્રામની બન્ને બાજુએ સ્ટેશનની બીંત ઉપર ટયુબરેલ્વેના જાહેરખખરોનો સુકાળ. ડબ્બામાંથી સ્ટેશન ઉપર દાદર ચઢતાં દરેક પગથીયા ઉપર ચોપડેલી હોય છે. આપણા વરદ જાહેરખખરોનો ઉપયોગ વધારે પ્રમાણમાં થતો જાય છે, ખરો પરંતુ લંડનમાં જોડાં ત્યાં અતિસમ પ્રમાણમાં હોવાથી આશ્ચર્ય લાગે છે. માણસોના સરીર ઉપર પણ જાહેરખખરોનાં પાટીયાં લગાડેલાં હોય છે. લોકોનું ધ્યાન વધારે ખેંચવા માટે ફટલાક તો નોકરોના મોંદે કાળા રંગ લગાડી તેની પાસેથી જાહેરોતો વહેંચાવે છે.

તા. ૧૪-૧૨-૧૩ રવિવાર.

લંડન.

લંડનમાં રહી કેટલાક આ દેશના શિક્ષાચાર જોવામાં આવ્યા તેનું વર્ણન
અને અરથાને નહિ ગણાય. બધી સ્ત્રીઓને અતિ-
આદિના શિક્ષાચારના કેટ-
લાક રમુજ પ્રકાર.

આપણા માટે આસપાસ ચાલતા પુરોષોમાં એક
જાતની હરીશય આસે છે. જે પુરુષ આ પ્રમાણે ચીજ લઈ આવે છે તો તે સ્ત્રીને
ટોપી ઉતારી નમન કરે છે. અને પેલી સ્ત્રી તેનો અભાર માને છે. એટલે પેણો
પુરુષ સંતુષ્ટ થઈ આવ્યો જાય છે. સ્ત્રી જાતીને મદદ કરવી એ સમ્મત ગણાય
છે. રસ્તે જતાં પશુ સ્ત્રીઓને વરવ માર્ગ આવે છે. કુટખાચની બહારની બાજુએ
પુરુષને ચાલી સ્ત્રીઓને અંદરના સુરક્ષિત ભાગમાં ચાલવા દે છે. આ રીવાજ
બહારના લોકો સમજતા નહિ હોવાથી ધણીવાર અડચણ આવી જાય છે જમવા
ખેંદા હોઈએ ત્યારે આપણી પાસે બેઠેલી સ્ત્રીને શું જોઈએ છે તેની આપણે
કાળજી રાખવી પડે છે.

કોઈને ઘેર મળવા જઈએ ત્યારે બારણે ઓવરકોટ ટોપી વગેરે મુકી પછી
અંદર જવું જોઈએ. કોઈને મળવા જવા માટે અમુકજ વરેલનો પોપાક પહેરવો
જોઈએ. અને ટાંક ન હોય તોએ હાથ મોજા રાખવાં જોઈએ. અહીંયાં પહેર-
વેશની ચીજ ધણી છે. જમવી વખતનો પોપાક જુદો, નાટક જોવા જવાનો જુદો,
કોઈને મળવા જવાનો જુદો, ટેનીસ રમવાનો જુદો, શરવા જવાનો જુદો, મુતી
વખતનો જુદો, એવા અનેક પહેરવેશ પહેરવા પડે છે. અને આ બાબતમાં
દેશન વરસ ધર્મ કરતાં પશુ વધારે સખ્તાઈ રાખવામાં આવે છે. ગમે તેટલી ટાંક
હોય તોપણ સ્ત્રી જોડે રોકેલેન્ડ કરતા પહેલાં હાથનું મોજુ કઢાડવું જોઈએ. ઘરમાં
સ્ત્રીઓનાં કપડાં મુકવવા નાખ્યાં હોય ત્યાં જવું અસમ્મત ગણાય છે. તેમજ
વળી સ્ત્રીઓનાં કપડાં વેચાતાં હોય ત્યાં પ્રવેશી જવાય નહિ. કોઈને ત્યાં જઈ
પાવખાતું ક્યાં છે, એમ પૂછાય નહિ પણ હાથ ધોવાની જગ્યા ક્યાં એમ પૂછવું
જોઈએ. તેજ પ્રમાણે “ ચેમુ ” “ સારી ” વગેરે શબ્દો તો વારંવાર વપરાય છે.

કેટલીક વખત તો આવા ચખ્છા સાવ અમરતા બોલે છે. અને બાપાની સમ્મતા ધણીજ વધારેલી ચાલુમ પડે છે. અને મુમલમાની બાપામાં જેમ આપણે હદ કરતાં વિશેષ સમ્મતા બોલવાને છીએ તેવો વખતો ભાગ ચાલુ છે.

તા. ૧૫-૧૨-૧૩ સોમવાર.

લંડન.

વિલાયતમાં ધાન્યાહારી પદાર્થો સારા મળી શકતા હોવાથી ધાન્યાહારી લોકોની સારી સવડ થાય છે. આપણે ત્યાં જેમ અગ્રેજ પદ્ધતના કેટલાક ડાંગરના પૌઆ થાય છે તેવી રીતે અહીં પ્રક્રિયા ધાન્યાહારી પદાર્થો. પૌઆ બનવામાં વેચાય છે. એને ફાર્સ કહે છે. આ પદાર્થ ખાવામાં બહુ મીઠો લાગે છે. અને તેમાં દૂધ ખાંડ નાખવામાં આવે તો બહુ સ્વાદ આપે છે અને પ્રક્રિયા પદાર્થ હોઈ ટાઢમાં બહુ ગુણકારી છે. આના કબ્બા દરેક નાના મોટા મામમાં પણ મળે છે. અહીં લોકો આનો મવારે તેમજ બપોરે ઉપયોગ કરે છે. તેમજ “રોડેકબીટ” નામનો ઘઉંની સેવી જેવો જોઈક પદાર્થ મળે છે તેપણુ સારો હોય છે. રોજ રોડી ખાતા કંટાળા આવે ત્યારે આ પદાર્થ સારા લાગે છે. અહીં ખાંડના ખુરાને “ફાઈનિ શુગર” અથવા “કસ્ટર્ડ શુગર” કહે છે. તે આ રોડી સાથે ખવાય છે. વળી બેડના કકડા કરી તે પર મીઠાણુ ચોપડી તેને ગરમ કરી લોકો ખાય છે તેને “ટોસ્ટ” કહે છે. આ શિવાય અનેક જાતના ફળ અને મલાઈ દેકોદેકણે વેચાય છે. એટલે અહીં ધાન્યાહારી લોકને બહુ અડચણ પડતી નથી.

તા. ૧૬-૧૨-૧૩ મંગળવાર.

લંડન.

અહીંના “લોકોર્ટસ” આજે જોવા ગયા. આ કોર્ટની ધમિરત પણી જુની છે. અમે ગયા ત્યારે કોર્ટમાં કામ ચાલતું હતું તે અમે ગંજેરીમાં બેસીને જોયું. કોર્ટના દેખાવ આપણે ત્યાં હોય છે તેવો જોઈતો. ન્યાયા-

લોકોર્ટ.

ધારી માર્યે મહેલ વાળની ટોપી પહેરી એસે છે તે ધણો સ્મુજ દેખાવ લાગે છે. ન્યાયાધીગને યોગ્ય વાળ થઈ ધરડો હોવો જોઈએ એ આ રીવાજનો મુળ હેતુ સમજાય છે. કોઈના સિંધાઈના ગંગામાં પદા હોવા નથી.

કેશીજમાં જન્મ વિધાર્થીઓ રહે છે તેને કાલેજ કહે છે. તેમ અહીં વિદ્યા-

ર્થીઓને રહેવાની જગ્યાને “ ઇન્ટેપલ ” એવું

નામ ‘આપેલું’ હોય છે અહીં બેરીસ્ટરની પરિક્ષાનો

અભ્યાસ થાય છે. આ જગ્યાએ કોઈની નજીકમાં

હોઈ “ લીક્નપન ” “ એલપન ” “ મિડલ્ટેપલ વગેરે વિખ્યાત જગ્યાઓ જોઈ. આ ઇમારતો પણ જુની છે. અને તેમાં ખાસ જોવા જેવું કંઈ નથી.

બરં શીયાળા હોવાથી દહાડો બહુ ડુંકો થઈ ગયેા હતા. સવારે આઠ વાગે

સૂર્યોદય થાય તે સાંજે ચાર વાગે અસ્ત પામી

જાય. આથી ઉલટું ઉનાળામાં ચાર વાગે સૂરજ

ઉગી રાત્રે આઠ વાગે આશમે છે.

ડુંકો દહાડો.

તા. ૧૭-૧૨-૧૩ યુધ્ધર.

સંક્રાંતિ.

આજે અમે મકરાણી વીક્ટોરીઆની ઈ. સ. ૧૮૬૭ માં અયેલી ડાયમંડ

જ્યુબીલીની પાદગીરીમાં ઉભુ કરેલું “ ઇન્ડીયન

ઇન્ડીયન ઇન્ડીયન ” ઇન્ડીયન જોવા ગયા. બ્રિટિશ સામ્રાજ્યમાં

જે જુદા જુદા પદાર્થો ઉત્પન્ન થાય છે તેનું અહીં

મોટું પ્રદર્શન કરેલું છે. આને લગતી એક “ બેચોરસરી ” એટલે પ્રયોગ સાળા

છે કે જ્યાં દરેક પ્રદર્શન કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે તે સપ્રયોગ જોઈ શકાય. જુદી

જુદી બ્રિટિશ વસાહતોમાં ગ્રા રીઝ માલ પેદા થાય છે. અને કેટલો માલ આવે

છે, અને જાય છે, તેની નોંધ મોટા અક્ષરે બીતોપર ચોહોડેલી દર્શી

આવીઆ’ કંનેડાની માહિતી ધણીજ ઉત્તમ રીતે બતાવેલી હતી. અને તે

દેશના જુદા જુદા ખાસ તરફથી વિગેરે ઉપરથી તે દેશ કેવો સમજાય દરે તે

સદન સમજી શકાયું હતું. એક ગરિમ માણુમ ત્યાં જઈને રહેલો યોગ્ય વખતમાં

કેમ બીમંદ બની શકે છે એના દેખાવ અહીં બતાવ્યા હતા. એટલે આ ઇન્ડીયન

એક ઉદ્દેશ એવો પણ છે કે વિલાયતના લોકો બહારની વસાહતોમાં જઈ ત્યાં પોતાનું વાગ્ધર્મ અનુભાવે અને આવી રીતે પરદેશમાં જવા માટે જે જે માલિતિ જોઈએ તે સઘળી ત્યાં પુરતક રૂપે ઓછીસમાંથી મફત મળે છે. આ પ્રદર્શન એક-દર બ્રિટિશ સામ્રાજ્યની સમૃદ્ધિ કેટલી છે તે જણાવવા માટે ખાસ જોવા આવવક છે

તા. ૧૮-૧૨-૧૩ શુક્રવાર.

લંડન.

આજે બપોરે “ વિક્ટોરીઆ પિઅર પેલેસ ” નામના સિનેમાના થીયેટરમાં ગયા અને ત્યાં વિક્ટોરીઆ રાણીના જીવન વિક્ટોરીઆ પિઅર પેલેસ અસ્તિના દેખાવો જોયા. દેખાવો બધા સારા હતા. વિક્ટોરીઆ રાણીનો પતિ પ્રિન્સ આલ્બર્ટ પોતે રાજ્ય ન હોવાથી તેને રાણીની પાછળ પાછળ ફરતું પડતું હતું તે જરા અમને આપણા રીવાજને લીધે બધું વિચિત્ર લાગ્યું.

તા. ૧૯-૧૨-૧૩ શુક્રવાર.

લંડન.

આજે રાત્રે નેશનલ ઇન્ડિયન એસોસિએશનના મેકેટરી તરફથી આ પાર્ટીનું આમંત્રણ આવેલું હોવાથી અમે જમીને નેશનલ ઇન્ડિયન એસોસિ- ત્યાં ગયા. આ સંસ્થા હિંદુસ્થાનમાં સુધારા એયન. કરવાને અને કેળવણીનો પ્રસાર કરવા માટે સ્થપા- એલી છે. આ સંસ્થામાં હિંદુસ્તાન તેમજ વિલા- યતના મોટામોટા લોકો સભાસદ તથા આગ્રય દાતા છે. અને વિલાયતમાં જણતા વિદ્યાર્થી આ સંસ્થામાં હિંદુસ્તાન ભાગ લે છે. એટલે હિંદુસ્તાનના લોકોને અહીંના લોકોમાં હળવા માટે આ મઝા ઉત્તમ સાધન છે. અહીં શુક્રવારે રાત્રે રાજ્ય આ પાર્ટી થાય છે. અને બધા લોક એકઠા થાય છે. આ સંસ્થાના મેકેટરી મિસ બેકે અમારી બધા જોડે ‘ઓળખાણ કરાવી અને આમાડે’ બહુ સ્વાગત કર્યું. અને ગયા ત્યારે કેટલાએક વિદ્યાર્થીઓ એક કારસ કરતા હતા

તે પુત્ર થયા પછી અમારી સાથેના કાળે માસ્તરે એક બનન ગાયું. કેટલીક અંગ્રેજ છોકરીઓ દેશી પોષાક પહેરીને આવી હતી. કેટલાક મંદિરો રોવંજ વિગેરે રમના હતા. રમતગમતમાં આ પ્રમાણે વખત પુરો થઈ રાત્રે દસ વાગે મહા પી બધા વીખરાઈ ગયા.

તા. ૨૦-૧૨-૧૩ રવિવાર.

સંડન.

આજે કંઈ ખાસ કામ ન હોવાથી લડગેટ પામેના પુલ નજદીક ગરીબોનું બજાર જોવા અમે ગયા. અહીં અનેક લડગેટ પાસેનું ગરીબોનું બજાર. બાથડીઓ છોકરાંઓને રમવાનાં નાનાં રમકડાં વિગેરે પરચુરણ મામાન વેચતી હતી અને દરેક ચીજની કિંમત એક આને હોવાથી બહુ સોક એકઠા થયા હતા.

અહીંથી પછી અમે સેટપોલના મંદિર પાસેના બજારમાં ગયા. એક દુકાનદાર અમને બહુ આમહ કરી પોતાની છેવર પંડીની દુકાનો દુકાનમાં લઈ ગયો. અહીં તે અમે ના પાડતા છતાં જાતજાતની સોનાની થડિયાળો બતાવવા લાગ્યો. પછી અમે કંઈ પણ લીધા શિવાય બહાર આવ્યા એટલે કચકચ કરવા મંડ્યો. અમે મારી દુકાનપર આવી મારો વખત બગાડ્યો. એમ કહી અમને દોષ દેવા લાગ્યો. અમે એમ જણાવતા હતા કે વિભાગતમાં દુકાનદારો પોતાના માલની એકજ કિંમત સખે છે પણ આ દુકાનમાંતો હિંદુસ્તાનની પેટ્રોલ માણસ જેઈ ભાવ બતાવવામાં આવતો હતો. મિ સ્ટ્રેસમનને બ્યારે અમે આ હકીકત કહી ત્યારે તેણે કહ્યું કે લડનમા આવી અનેક દુકાનો છે અને નવા માણસો છેવરાઈ જાય છે. માટે અબજ્યા માણસે બહુ સાચવવાનું છે એ વાતની હવે અમને ખાત્રી થઈ.

તા. ૨૧-૧૨-૧૩ રવિવાર.

સંડન.

આજે બહુ ટાઢ હોવાથી અમે બહાર ગયા નહોતા. અહીં દૂધ, માંખણ

પુષ્કળ મળે છે. પણ ધી વાપરવાનો બિલકુલ અહીંયા ધી મળતું નથી. રીવાજ નથી. માખણમાં પણ મીઠું મેળવવામાં આવે છે. એટલે માખણનું ધી સારું થતું નથી.

માખણ દૂધ વહોળાને કાઢે છે એટલે આપણા દહીના માખણ જોવો મીઠાશનો સ્વાદ તેમાં આવતો નથી. જે લોકોને ધી વગર મુદ્દલ ચાલતું નથી. તે હિંદુસ્તાનથી ધીના ઉખ્યા મંગાવે છે. અમે રહેતા હતા તે દેશી લોકોનું ઘર હોવાથી અહીં ધી આવતું હતું. અહીંના લોકોને ધી બિલકુલ આવતું નથી તે એટલે સુધી કે સંધનારી બાઈ ધી વાળા હાથ થાય ત્યારે સાચુથી ધાઈ આવતા હતા એટલી બધી ગંધ તેમને ધીની આવે છે.

વળી અહીંના લોકોને મથાલાવાળા પદાર્થ બિલકુલ આવતા નથી.

અહીંના લોકોને મથાલાના દરેક પદાર્થને બાદી તેમાં માત્ર મીઠુંજ નાંખે પદાર્થ આવતા નથી.

છે. એ લોકોને મથાલાની ટેવ ન હોવાથી આપણા પદાર્થ તેમને આવતા નથી. વળી અમે અહીં મળતું “ માર્શરીન ” નામનું ઓપરેશનમાંથી કાઢેલું માખણ જોયું. તેપણ દેખાવમાં દૂધના માખણ જેવુંજ હતું. અને કિંમતમાં બહુ સોણું તે જોઈ અમને આ લોકોની રસાયનીક કળા માટે બહુ આશ્ચર્ય લાગ્યું.

તા. ૨૨-૧૨-૧૩ સોમવાર.

લંડન.

અમે આજે લંડન યુનિવર્સિટી જોવા ગયા પણ વર્ગો ચાલતા હોવાથી તે બરોબર જોવાઈ નહિ. ત્યાંથી અમે આલબર્ટ^૧ આલબર્ટ મેમેરીઅલ હોલ- મેમેરીઅલ હોલ જોવા ગયા. પણ તે બંધ હતો. માં ચાલ્યું. આજે રાત્રે અહીં એક મોટું માર્લ થવાનું છે એવું અમે ત્યાં વાંચ્યું એટલે અમે તેની ટીકાટી કાઢી. અમે રાત્રે પાછા આવ્યા. આ હોલ ધજોળ બંધ અને મોટો છે. એક નાટકશાળાની જેડે તેમાં છ મજલા હોઈ એકંદર આઠ હજાર માણસ બેસી શકે એવી ગોઠવણ છે. ઝેનપર એક હજાર માણસ ગાનારા બેમે છે. પાંચમે

સ્ત્રીઓ અને પાંચસો યુરુઓ એકજ તરેહનો પોપાક પહેરી જુદા જુદા વાગ્ગ્રો સાથે એક ગાણું ગાવા લાગ્યા તે બરોબર ઘણુંજ બચ્યું હતું. આ ગાણું થકી રહ્યા પછી બે ત્રણ ગાનારીઓએ ગાણું રાત્રે બાર વાગે આગે પાઠા કર્યા.

તા. ૨૩-૧૨-૧૩ મંગળવાર.

લંડન.

હવે દિવસે દિવસે ટાડનું પ્રમાણ વધતું ગયું. હવે તો એટલી બધી ટાડ પડતી હતી કે ઘરનાં બધાં બારી બારણાં બધ ટાડ બહુજ પડવા લાગી. ફરી અંદરની શમડી પાસે એસી રહીએ તોપણ ટાડ વાય. અગારા તરફ જાતી રોકીએ તો વાંસે ટાડ વાય. અને વાંસો મેટીએ તો જાતીએ ટાડ વાય આ કરતાં તો આપણો ઉત્કાળો સારો એમ અમને લાગ્યું. વળી ટાડના દહાડામાં બહાર ઘોડો ઘોડો વરસાદ પછુ પડ્યા કરે એટલે બહાર જવાનું કંઈ મન થાય નહિ.

ઘણા લોકોએ મને અહીં જમીન કેવી છે એવો પ્રશ્ન કર્યો હતો તો અહીંની જમીન આપણા દેશ જેવીજ છે. પણ આપણા અહીંની જમીન. જેવી ખેતી અહીં થતી નથી. ફેટલાક વાલુકાઓમાં બટાટા ખીટ વગેરે થાય છે. અને ફેટલાક અનાજ પણ થાય છે. કુલ જાડ વિગેરે આપણા દેશથી જુદાજ પ્રકારના છે. આપણા દેશ જેવું વન અહીં ભાગ્યેજ દેખાય છે.

તા. ૨૪-૧૨-૧૩ શુક્રવાર.

લંડન.

આજ પણ ટાડ બહુ હોવાથી અમે બહાર ગયા નહિ. ફેટલાક લોકો એમ સમજે છે કે વિલાયતમાં ઘણાખરા લોકો હાટલમાંજ જન્મે છે પણ તે ખોટું છે. અહીંના હાટલમાં જન્મતા નથી પણ પછુ બધા લોકો પોતપોતાને ઘેર જન્મે છે. પગુ બપોરે બહાર કામ માટે જાય ત્યારે જયો-રનો નાસ્તો પાસેની હાટલમાં જઈ ફરી આવે

છે. એ ઉપગ્રથી આ બોટી સમજીત થઈ હોય એમ જાણે છે સવારની શીશ-
મણી તથા રાત્રે જમણુ હમેશ દરેક મહત્ત્વ પોતાને ઘેર કરે છે. અહીં રાંધવાનો
ત્રાસ અંતપણા નેટલો નથી. કમકે અહીં આસ કે ચમડીપર રસોઈ કરવાની
હોઈ કુખાડોનો ત્રાસ થતો નથી. તેમજ રોટલી, માખણ, મુરખ્ખો વિગેરે
ખદાયો બજારમાંથી તમાર આવતા હોઈ તેમને માત્ર શાક બાજુ કે માંસ મટનજ
રાંધવાનું હોય છે અને તે વળી સાવ સાફ હોવાથી તે રાંધવામાં બહુ કડાકડ
થતી નથી. એટલે દરેક જમણુ પોતાને ઘેર ઘોડા ખર્ચે જમે છે. માત્ર મુસાફર
મોકોને હોટલમાં રહ્યા વગર છુટકો હોતો નથી.

તા. ૨૫-૧૨-૧૩ ગુરવાર.

લડન.

આજે નાતાલનો તહેવાર હોવાથી આપણી પેઠે વાર તહેવારે સાફ
ખાવાનું કરીએ છીએ અને સમાવહાલાને જમવા
નાતાલનો તહેવાર.
બોલાવીએ છીએ તેમ આજે અમારે ત્યાં પણ
મીઠાન્ન કેકુ હવું. અને મહેમાન પણ બોલાવ્યા
હતા. અમારી બાઈએ મીઠો ભાત શીશ અને શાકબાજુ ઉત્તમ બનાવ્યા હતા
એટલે મંડળમાં જમવાની બહુજ લહેજત આવી હતી. વળી બપોરે મહાની વખતે
ક્રિસ્ટમસ કેક (એક મોટી ગળી રોટલી) આણેલી હતી તેનો અમે બધાએ
ઉપયોગ કર્યો. આજે બજારમાં ખુબ રોસનાઈ થશે એવી આસાએ અમે ગયા તો
સર્વત્ર મુનાફર આજે બધી દુકાનો બંધ હતી અને ધણા ખરા ભોકો તહેવારમાં
બહાર ગામ ગયા હતા.

તા. ૨૬-૧૨-૧૩ શુક્રવાર.

લડન.

આજના દિવસને બોક્સીંગડે કહે છે. આજ પણ બધી દુકાનો બંધ હતી.
આજે નાતાલના તહેવાર માટે મિ. પવાર રહેતા
આ તહેવારનો એક વિચિત્ર હતા ત્યાં તે ઘરની માલકીણીની છોકરીઓએ
રિવાજ. બાલ પાર્ટી કરી હતી બાલ થઈ રહ્યા પછી
કેટલાક યુરોપીઅન વિદ્યાર્થીઓ ને તેની માથે

રહેના હતા તેમણે એવું કહ્યું કે “ જો અમે આજ અમારે ઘેર હોત તો અમારી બેનો અમને કેટલીએ બચ્ચીઓ ભગત ” એ ઉપરથી પેલા વિદ્યાર્થીઓને ખુબ બચ્ચીઓ કરી આ વાત સાંભળી અમને બહુજ નવાઈ લાગી વળી જો આપણા હાથમાં આ દહાડે જો એક અચુક પ્રકારના જાડની ડાળી હોય તો ગમે તે બામડી પામેથી બચ્ચી માંગી શકીએ એવો અહીં રીવાજ છે.

જાડનની હવામાં એકદમ ફેરફાર થઈ જાય છે તેનો આજે અમને પ્રત્યક્ષ અનુભવ થયો. સાંજે બહાર ફરવા ગયા તો એકદમ

અહીંની હવામાં વારંવાર ઠાંડ કમી થઈ જઈ વાપ લાગવા માંડયેલ. અહીં થતો ફેરફાર. જો સારો તડકો નીકળ્યો છે કરી બહાર નીકળીએ તો વંચમાંજ વરસાદ આવે છે. અને વરસાદ છે કરી છત્રી હાથ નીકળીએ તો ઘોડીવાર પછી તડકો નીકળે છે. એટલે અહીંની હવામાં ધણેજ જલદી ફેરફાર થઈ જાય છે.

તા. ૨૭-૧૨-૧૩ સતીવાર.

હાડન.

આજે અમે વિમાનના ખેલ જોવા હેડનના મેદાનપર ગયા. આજ ઠાંડ પશુ ધણી હતી અને વરસાદને લીધે કાંઈપણ થયો નહિ.

શાંતિકુપ નામના વિમાનિકના હોતો પશુ ખેલ જોવામાં કંઈ અડચણ આવી નહિ. ગુલાંટ ખાવાના પ્રયોગ.

શાંતિકુપ નામના ફ્રેંચ વિમાનિકે ગુલાંટ ખાવાના ઉત્તમ પ્રયોગ કરી બતાવ્યા. હજારેક કુટ કુટુ વિમાન એકદમ બંધ કરી નીચે ઉતારી પાછું એકદમ અચાની તે ઉલગી સુલદી ગુલાંટ ખાતો હતો. આ ઉપરથી વિમાનની કળા આ લોકોએ કેટલી બધી સાધી છે તે જણાયું પાછા ફરતાં ધણીજ ગઈ હતી અને અમને તેરમી ટ્રામમાં જમ્યા મળી તે ઉપરથી કેવી ગઈ થઈ હશે તે સમજી શકશે.

તા. ૨૮-૧૨-૧૩ રવિવાર.

હાડન.

કુરોપીયન લોકોમાં આપણા જેવો જાતિભેદ નથી પણ જુદાજ પ્રકારનો.

મેદ છે એમ ધણા કહે છે. યુરોપમાં સંમતિ પ્રમાણે યુરોપિઅન લોકોમાં આપણા હિંચા નીચા મણાય છે એ ખરું પણ તેથી કરી જોવો જાતિમેદ નથી. કંઈ રોટી કે બેટી વ્યવહાર બંધ થતો નથી. એક ટેબલપર હિંચા નીચા જમતા નથી, એ ખરું પણ પીરસનારા રાંધનારા વિગેરે લોકો ગમે તે હોય તોખણ ચાલે છે. શ્રીમંત જો ગરીબ જોડે પરણે તો સ્ત્રીમતી તેની નિંદા કરે છે. ખરા પણ તેથી તે કંઈ સાવ નાત બહાર થઈ જતો નથી. આ ઉપરથી અહીંનો જાતિ મેદ અપણા નેટલો તિવ તથા કડક નથી તે સહજ સમજાશે. આને સાંજે બહાર માત્ર સહેજ ફરી આવ્યા હતા.

તા. ૨૯-૧૨-૧૩ સોમવાર.

લંડન.

હિંદુસ્તાનમાં અંગ્રેજીનો પ્રચાર ધણો થયેલો હોવાથી એમ ધણા લોકો જાણે છે કે યુરોપમાં અંગ્રેજી ધણાને અપડતું યુરોપમાં બાપા બિન્નાત્ હરો પણ તે વદન ખોડું છે યુરોપમાં બાપા બિન્નાત્ ધણું જ છે. અંગ્રેજી ફ્રેંચ જર્મની વિગેરે અંદર અંદર રોટી બેટીનો વ્યવહાર કરે છે પણ તેમને એક બીજાની બાપા આવડતી નથી. અંગ્રગાડીતું આટલું બધું સાધન છતાં એક બીજાની બાપા શીખવાની કોઈ પરવા કરતું નથી. બ્રિટીશી બંદરે હજારો અંગ્રેજ આવે છે તોપણ એક પણ મજૂર થોડું પણ અંગ્રેજ જાણતો નથી. એક બંદરના આરખ છાકરીઓ થોડું બધું અંગ્રેજ ખોલે છે પણ ફ્રેંચ બંદરપર કે જ્યાં હમેશ વિલાયત જોડેજ સંબધ છે ત્યાંના મજૂરોને ફ્રેંચ બાપા શિવાય કંઈપણ આવડતું નથી. આ જોઈ અમને તો બહુજ નવાઈ લાગી. અમેરિકાથી બહુ મુસાફરો આવતા હોવાથી થોટથોટી હોટલોમાં પીરસનારા એક બે બાપા જાણનારા રાખે છે. પણ સામાન્ય લોકો પોતાની ભાષા શિવાય બીજું કંઈ સમજતા નથી. માત્ર વિદ્વાન લોકો બે ત્રણ બાપા શીખે છે. પણ તેવા વિદ્વાનો મુસાફરીમાં મળ્યા આવવા મુશ્કેલ. આટલું બધું બાપા બિન્નાત્ કમ છે તેનો ખુલાસો કંઈ થઈ શકતો નથી. “અરપેરેન્ડો” બાપા માટે જે મોટી હિલ ચાલ ચાલે છે તે આજ અડચણ દૂર કરવા માટે લખી. થઈ હોય એમ લાગે છે.

તા. ૩૦-૧૨-૧૩ મંગળવાર.

લંડન.

બ્રાયટનની પેટે ઇન્ટેલેન્ડ પલ્ક હવા ખાવાની મમુદ કિનારે જગ્યા છે. બ્રાયટનમાં મધ્યમ વર્ગ વધારે જાય છે અને ઇર્લી સ્પ્રિંગમાં લોકો વધારે આવે છે. આજે બપોરે અમે ઇન્ટેલેન્ડ જઈ આવ્યા. લાઇબ્રેરી કમ્પનીમાં રૂઢા પી માંગે ફરી આવ્યા. દેખાવ ધણે સુંદર છે પણ બ્રાયટન જેવો બપોરે જણાયો નહિ. ત્યાંથી પછી મિનિમા જોઈ અને રાત્રે સાડા દસ વાગે ઘેર પાછા આવ્યા.

તા. ૩૧-૧૨-૧૩ બુધવાર

લંડન.

અમારે તા. ૧૨ મી એ અહીંથી ઉપડવાનું હોવાથી આજે આખો દિવસ સામાન બાંધવામાં કાઢયો. સામાન પણ મામાન બાંધ્યો. થોડું થોડું કરતાં બહુ વધી ગયો તેથી એ નવી પેટીઓ લઈ બરતી પડી. આ સામાન પ્રથમથીજ પરબાર્યો મોકલવાનો હોવાથી તે આજે બરી કાઢ્યો.

યુરોપમાં બક્ષિસ આપવાનો રિવાજ બહુજ છે. જ્યાં જઈએ ત્યાં બક્ષિસ આપવી પડે છે. હોટેલ, વિશ્વનિગૃહ કે જ્યાં જઈએ ત્યાં લોકો દીપ માગે છે. અને જો આપણે ન આપીએ તો આપણને બીખારીમાં ગણી કાઢે છે. વળી દીપ કેટલી આપવી તેનું પણ કંઈ ધોરણ નથી. અમેરિકન લોકો બહુજ મોટી દીપ આપતા હોઈ અને જો કંઈ આપતા તે જોશુ પડતું. ગાડીવાળા તે મોટરવાળા પણ તેમના ઠરેલા બાકા ઉપર દીપ માગે છે. એકંદરે જેટલું બાકું હોય તેના દસ ટકા “ દીપ ” આપવાનો ધણેબરે રીવાજ હોય છે.

આજે છેલ્લી તારીખ હોઈ રાત્રે બાર ચામડાં વર્ષ બદલાય છે એટલે આજનો મોટો તહેવાર ગણાય છે અનેક હોટેલમાં આજ મોટી મીનજમાનીઓ થાય છે અને આર વાગે અથા દીવા હોલવી નાંખી થોડીવાર નવા વર્ષનો વિધિ.

પત્ની નવું વર્ષ જોઈ એમ મુચવવાને કરી મળવાને છે. ઘેર ઘેર કંઈને કંઈ નવી રમતો થાય છે. દેવજામાં રાત્રે ઘંટનાદ થાય છે અને નવા વર્ષની પ્રાર્થના થાય છે. અમે આજે રાત્રે “ ટિકિટિંગટન ” નામનો પેન્ટો માઈમિ એટલે માત્ર હાવભાવનો ખેલ જોવા ગયા. અને રાત્રે બાર વાગે નાટક પુરું થયું ત્યારે નવા વર્ષ નીમીત્ત પ્રાર્થના થઈ ખેલ પુરો થયો.

તો ૧-૧-૧૪ શુક્રવાર.

લંડન.

આજે અમે યોપીખીઆ પ્રદર્શનની જગ્યાપર આવેલું ‘ ફોગેનએક્સ’ સરકસ અને જનાવરોનો સંમેલ જોવા ગયા પણ ફોગેનએક્સ મરકસની ટીકીટ ત્યાં એટલી તો મહોં હતી કે ટિકીટ મળી નહિ. કાઠી આઆ. અહીં હલકો દરમી ટિકીટ બારે દરમાં વેચતા હતા પણ અમને તે લેવી ઠીક ન લાગવાથી કાલ મારે ટિકીટ લઈ પાછા રયાં.

તો ૨-૧-૧૪ શુક્રવાર.

લંડન.

અપોઝે એક વાગે અમે મરકસ જોવા ગયા. આ મરકસ જર્મન લોકોનું હતું અને વિલાયતમાં ખામ એકે સરકસ નથી ફોગેનએક્સ સરકસનો મડપ. એમ જાણી અમને બહુ નવાઈ લાગી. સરકસનો મડપ બહુજ મોટો હોઈ એક દર ૬મ હજાર માણુમનો સમાવેશ થાય એવો હતો. બધા માણુમોથી ચિકાર થઈ ગયેલો. મડપ જોઈ બહુજ જાન્યતા લાગી. વચ્ચેવચ્ચ મોટા મેદાનમાં ખેલ થવાના હતા. ત્યાં ઠાથીની સાદરીઓ પાથગેલી હતી. અને ઉપર કમરવ કરવાના જુદા જુદા હિંચકા ટાપ્પા હતા.

પ્રથમ સીલ નામના છ જનાવરોનો ખેલ થઈ રહ્યા પછી ૩૦-૪૦ લોકોએ એક પછી એક ખેલ કરવા લાગ્યા. ચીખાનીજ નામના વાંદરા માણુમના પોપાકમાં આવી માવકવ કરવા લાગ્યા અને છેવટે આઠ

સરકસનો ખેલ.

મોટા બંગાલીવાંધો પાંજરામાં છુટા મુઠ્ઠી એક માણસ તેની જોડે ખેલ કરવા લાગ્યો. એકંદર ખેલ ધણે ઉત્તમ હોઈ અમારો વખત એકદમ નીકળી ગયો.

ખેલ થઈ રહ્યા પછી અમે જનાવરોનો સંગ્રહ જોવા ગયા. તેને માટે કંઈ ખાસ રીકીટ હતી નહિ. ફૂત્રીમ બગીચો

સર્કસની જોડેના જનાવ- કરી તેમાં નાના નાનાં તળાવો કરી અનેક પક્ષીઓ રોનો સંગ્રહ. અંદર પુરેલાં હતા. ઉંટ હાથી ગેડાં વગેરે મોટા

પ્રાણીઓ પણ હતા. એક બાળુ સિંહના કુતરાના તરસના અને રીંછના બગ્યાઓ સાથે રમતાં જોઈ અમને બહુ નવાઈ લાગી. વગી સિંહ અને માકડા માટે પાસે જગ્યા તૈયાર કરી હતી તે જોવા જોવી હતી. એક હુંગર જેવું કરી પાછળના હુંગર પર સિંહ છુટા મુક્યા હતા. માંકડાં પણ ૫૦-૬૦ હોવાથી પુષ્કળ લોકો તેને જોવા ભેગા થયા હતા. દરેક પાંજરાપર “ મહેરબાની કરી અમને ખાવાનું નાખશો માં ” એમ લખેલું હતું.

તા. ૩-૧-૧૪ શનિવાર.

લંડન.

આજે અમે કુક કમ્પનીમાંથી કાગળો લઈ લાકડા કાપવાનું કારખાનું

જોવા ગયા. અહીં દેવદાર વગેરેના લાકડાની લાંકડાં કાપવાનું યંત્ર. ચીપો મત્રથી કાગળની પેટે કપાવી જોઈ અમને બહુ આશ્ચર્ય થયું. આવી રીતે મહેનત બચાવનારાં કારખાનાં આપણા દેશમાં થાય તો કેવું સારું.

તા. ૪-૧-૧૪ રવિવાર.

લંડન.

અમારે હવે જવાનું નજદીક દોવાથી આજે અમે ડૉ. તલવલકર સા.

સિવેશ્વરકર, સા. જામ, રા. મોધે, સા. મિતલે આજે અમે, બામલે, રા. વગેરેને અંજો નહીં પીવા બોલાવ્યા હતા. સિંક પીવા બોલાવ્યા હતા. સ્વાનથી મંગાવેલા કેટલાક પદાર્થો ફરાજ માટે કાઢ્યા હતા તેથી તેઓ બધા ખુબ ખુશ થયા.

એ કલાક ખુબ ગપાટા માર્યા પછી અમે સૌ બાર તારીખે જવાના એમ કહી સરેની રત્ત લીધી.

તા. ૫-૧-૧૪ મંગલવાર.

લંડન.

આજે કુક કંપનીમાં અમારો, અગાઉથી મોકલવાનો સામાન પહોંચતો ક્યો અને લાંબો પ્રવાસ હોવાથી તેનો વિમો રસીપીંગ બ્યુટી નામનું ઉતરાવ્યો. ત્યાંથી પછી બપોરે રસીપીંગબ્યુટી નામનું ચેન્ડો માઇમિ નાટક જોવા ગયા. નાટકની વસ્તુ અદ્ભુત હતી. સીનસીનેરી ધણીજ સરસ હતી. સ્ટેજપર એકદમ મો દોડસો માણસો આવી બધા દેખાવ કરતા હતા. મુખ્ય નાયિકા ખુબ સુંદર હતી અને તેનો હાવભાવ પણ તેવોજ હતો. સાંજે સાડા પાંચ વાગે નાટક પુરું થયું ત્યારે અમે ઘેર આવી.

તા. ૬-૧-૧૪ મંગલવાર.

લંડન.

આજે સવારે છા વાગે પેડિંગટન સ્ટેશનપરથી અમે ઓક્સફર્ડ ગયા. તે અમાર વાગે પહોંચ્યા. ઓક્સફર્ડ કેન્દ્રીજ કરવાં મોટું હોષ કોલેજને પણ મોટી ને બધી છે. ઓક્સફર્ડ કોલેજ ટ્રીનીટી કોલેજ બેલિયમ કોલેજ મેડલેન કોલેજ વગેરે કોલેજો જોઈ. અહીંઆ ઘોડાની ટ્રામ તથા બસ મળે છે. પણ ગામના પ્રમાણમાં તેની સંખ્યા ઘણી છે. આજ કાલ રત્ત હોવાથી બધી કોલેજો જોવાઈ નહીં.

આજની થંડી બહુજ હતી. મારા કાનની બુટો સુજી જઈ તેમાં ચીરો પડ્યો હતા. બોડલીન લાયબ્રેરી જોઈ અમે સ્ટેશનપર આવી તો ત્યાં રેલોની વૃદ્ધિ થઈ. પાણીને બદલે બરફ સફેદ રંગના બુમાની પેડે જમીનપર પડતો હતો. આ દેખાવ પ્રથમજ નજરે પડવાથી બહુજ મજા લાગી. સાંજે સાડા છ વાગે લંડન પાછા આવી.

તા. ૯-૧-૧૪ સુરવાર.

લંડન.

તા. ૭ મી એ રોમસ કુદ કમ્પનીમાંથી ગાયુમો અમારો મામાન સેવાને

આવવાના હતા. એટલે આજે બધા સામાન બાંધ-

બધો સામાન બાંધી તૈયાર વાની તબરીંગ કરી. અને મી. રેસગને આ કથો.

કામમાં અમને બહુ મદદ કરી. અમે ખરીદ કરેલા

સામાનમાંનો ઘણોખરો તે મુબજમાં પણ મને

એમ હતો એમ જોયું ત્યારે અમને મામાન લીધા બદલ બહુ ખેદ થયો પણ બદલ મામ નીકળીએ છીએ ત્યારે સ્ટેજ-સ્ટેજ બધી ચીજો સેવાની દુઝિયા થઈ આવે છે. અને આવી રીતે અમારો સામાન પણ બહુ વધી પડ્યો હતો એક વખત સામાન બધો બધાઈ ગયો એટલે ચારડો સાવ ખાલીખમ લાગતા માંડ્યો. બપોરે અમે નાટક જોવા ગયા.

યુરોપમાં સાર્વજનિક પ્રવૃત્તકાલયો, ક્વાખાના, નાટકગૃહો પુઅર હીસીસ

વિગેરે પ્રુક્ષ્ણ લોકોપયોગી જગ્યાઓ હોય છે. પણ

યુરોપમાં ધર્મશાળા વિગેરે હિંદુસ્તાનના જેવી ધર્મશાળાઓ અહીં હોતા નથી. તેમજ પ્રવાસી લોકો માટે પરબડીને અન્ન-

ક્ષેત્રો હોતા નથી. આપણા મંદિરોમાં જેમ

આસરીમાં સુસાશર લોકોને રહેવા દે છે તેવું અહીં કંઈ મંદિરમાં રહેવા દેતા

નથી. કેટલાકોનું માનવું એવું હોય છે કે હિંદુસ્તાન જેવા ગરીબ દેશમાં ધર્મ-

શાળા હોય છે તો યુરોપમાં મોટામોટી ધર્મશાળા હોવી જોઈએ પણ તે વડન

ભુલ બરેકું છે.

તા. ૮-૧-૧૪ સુરવાર.

લંડન.

આજે અમે જાહના ખેલ જોવા ગયા. પણ ત્યાં હોકગામીજ ઘણા પ્રેક્ષક

વરીકે આવ્યા હતા. અહીંના ખેલ બહુ ચાલ્સા-

જાહના ખેલ.

કીના નહોતા. એક બાઈ આંખે પાટા બાંધી

પ્રેક્ષકોને વર્તમાનપત્રમાંનો અમુક ભાગ મનમાં

ગામવાસુ કહેતાં તે બાપ તે બામ એકદમ મંદિરે બોલી જતી. ત્યાર પછી એક માણસ એરખીયન નાઈટ ત્રાંચતાં વાંચતાં તે અનુમતી હોય તેમ એક તે વગ-માંથી એક નાનું મરખું અદ્વિત નાટક કરી બતાવ્યું.

તા. ૯-૧-૧૪ શુક્રવાર.

સંક્રાન્તિ-

આજે સવારે અખ્યાર વાગે કુક કમ્પનીના માણસો આવી અમારો મામાન સમીપ ગયા. મામાન જવાથી ઓરડો ખાલી થઈ બધો મામાન રવાના થયો. ગયો અને ઘેર જવાનું પામે આવેલું નાણી એક પ્રકારનો આનંદ થયો.

અહીં આની ટપુબ રેલવેના હાલિવરપુર સ્ટીટ સ્ટેશનપર એક અમરકારીક દાદર છે. એમ ખબર પડતાં તે અમે જોવા પોતાની મેજ ઉપે ચડીતો ગયા. આ જોના એવી રીતનો બનાવેલો છે કે દાદર. તેનાં પગથીઆં એક યત્રથી એની મેજ ઉપર ચડે છે અને ખીજ બાજુએથી નીચે ઉતરે છે. એટલે એક રેંટ ચગડોળની પેઠે તે પગથીઆ ચડે ઉતર કરે છે. આવા દાદરને એન્ક્રેટર કહે છે. આનીપર ચડતાં પહેલાં ખીક લાગે છે. પછી જરા મ્હાવરો થયા પછી બહુ આનંદ થાય છે.

તા. ૧૦-૧-૧૪ રાત્રીવાર.

સંક્રાન્તિ.

આજે કુક કમ્પનીમાંથી કાગજો લઈ બજારમાં ફરવા ગયા. સંક્રાન્તિ જેવું બધું શહેર યોગ્ય વખતમા હોડવાનું છે અને ફરી સંક્રાન્તિ ગહેર હોડવાની દીલ-ફરી આવા ધન્દલુખનમાં આવવાનું મળવાનું નથી વિગેરે વિચારો આવી મનમાં એક પ્રકારનો ખેદ થયો.

સાંજે પ્રો. બિમે અને તેની પત્નિ અને હોડકાઓને અમારે ત્યાં જગવા

ગ્રા. બિએને જમવા નોતવાં. નોતવાં હતા. કુધપાક જમણુ માટે તૈયાર કર્યો હતો અને જમતાં અને માર્તો કરતાં અમારો વખત સહેજ નીકળી ગયો.

તા. ૧૧-૧-૧૪ રવિવાર.

લંડન.

આજ કંઈપણ જવાનું ન હોવાથી રહેલો સામાન ઝેડમટન બેગમાં ભરી રાખ્યો. સાંજે મી. સ્ટ્રેસમને જલ્દી આગ્રહ કર્યો એટલે તેને ત્યાં જમવા ગયા. લંડનથી ટ્રીએસ્ટ સુધી પાછા ફરતાં યુરોપના કેટલાક બારી રહેલા સ્થળો જોવાને અમારો વિચાર હતો એટલે મિ. સ્ટ્રેસમનનેજ આહ્વાન વરીકે સાથે લેવાતું હિરાન્યુ- તેને ફ્રેન્ચ અને જર્મન ભાષા આવડતી હતી. પહેલાંની માફક તેને દર આવાડીયે બે પોંડ આપવાના હતા. તેને ઘેર અને બે જલ્દી કલાક બેઠા પછી પાછા ફરતાં ડૉ. તલવલકરને જાણે મગી આવ્યા. ઘેર મિ. હિસેગ્રા એ અમારાં બીજા તૈયાર કર્યાં હતાં તેના પેસા ચુકવી આપ્યા. અને કામ કરનારી બાઈબાની એકને ચાર પોંડ અને બીજાને બે પોંડ બક્ષિસ આપી. બીજે દિવસે સવારે પહેલાં જવાનું હોવાથી જલ્દી સુઈ ગયા.

ભાગ ૧૬ મો.

ફરી ફ્રાન્સ.

તા. ૧૨-૧-૧૪ સોમવાર.

લંડનથી પારિસ.

આજે નીકળવાનું હોવાથી વહેલા ઉઠ્યા, નાસ્તો કરી ૬ વાગે ચેરિંગક્રાસ સ્ટેશને આવ્યા. શ્રી. બાપુસાહેબ સાંગલીકર તથા શ્રી. મહેતા અમને પહોંચાડવા આવ્યા હતા. લંડન શહેર છોડતાં એક પ્રકારની દીલગીરી અને ધેર જવાનું એટલે એક પ્રકારનો આનંદ એમ પરસ્પર વિરૂદ્ધ મનને વિહાર ચલાવ્યા. લંડન શહેર દેખાતાં સુધી જોવાનું હતું. બાર વાગે ફ્રાન્સનું પહોંચ્યા. કસે-ડોવર કરતાં ફ્રાન્સનું જોવાનું રસ્તો પાંચ માઈલ લાંબો છે પણ આ બાજુએ થઈ દલાસની ચોપ હોપ બાકું ઓછું પડે છે. તેમ વળી જોયે રસ્તો જોવાને માટે અમે આ રસ્તે આવ્યા હતા. સમુદ્ર શાન્ત હોવાથી જરીજો ઓળંગતાં અમને કંઈ સુસ્કેલી પડી નહિ.

બ્રેવોન શહેર ફ્રાન્સનું કરતાં સાવ નાનું છે, આજે ઘડ ઘણીજ હતી. સ્ટેશનપર કિતરી જરા નાસ્તો કર્યો ત્યારે જરા હીક લાગ્યું. અમારી જોડે બે રસીખનો હતા તેપણ પારિસ આવતા હતા એટલે અમે પણ તેમની સાથેજ ડગ્ગામાં બેઠા અને વખત વાતચીતમાં કાટી નાંખ્યો. પારિસ જાગે પહેલાં આવી ગયા હતા પણ જગતનું સુંદર શહેર ધેર જતાં એકવાર ફરી જોવું એવા ઇરાદાથી અમે અહીં આવ્યા હતા. મી. સ્ટ્રેસમને બતાવી તે હોટલમાં અમે કિતર્યા.

તા. ૧૩-૧-૧૪ મંગળવાર.

પારિસ.

આજે અમે પારિસથી ૩૭ મૈલ દૂર આવેલાં ફ્રાન્કેન્જો નામનો રાજમહેલ

જેવા ગયા. વિનળીની ડ્રામમાં મહેલ આગળ
ફ્રાન્કફોર્ટ રાજમહેલ. આગળ તો બહારથી તે સાવ સાદો જણાતો.
હતો પણ અદર ગયા પછી એક પછી એક
અદે તેવા સુંદર ઓરડાઓ જેવા. નેપોલીયન પહેલો આ મહેલમાં ધણીવાર આવીને
રહેતો હતો. આ મહેલની પામેનો બગીચો અને જંગલ જેવા લાલક છે. પાછા
આવનાં ફ્રેંચ ઘોડેસ્વારની તુકડી મળી. સાંજે ૪૫ વાગે ગાડીમાં પેરિસ પાછા આવ્યા.

તા. ૧૪-૧-૧૪ શુક્રવાર.

પારિસ.

પહેલીવાર બધે ગાડીમાં ફર્યા હતા પણ પગે ચાલીને માર્ગ જેવાય મારે
આજે અમે પગે ફરવા લાગ્યા. અહીંના રસ્તા
અહીંના રસ્તા.
લંડનના કરતાં પહોળા ખસ પણ સ્વચ્છતામાં
ઉતરે. પહેલીવાર પેરિસનું બજાર બંધ લાગતું હતું પણ હવે લંડન જેવા પછી
તે જરા ઉતરતું લાગ્યું. માત્ર લંડનના જેટલો ધુમસ અહીં ન હોવાથી બજારની
શોભા વધારે દીપી નીકળતી હતી.

અહીંમાં માત્ર પોલીસની વ્યવસ્થા લંડનના જેવી હતી નહિ. પોલીસ-
લોકોને રસ્તાની વ્યવસ્થાનું કામ કરવાનું છે એવું
પોલીસની વ્યવસ્થા.
બજાર હોય એમ લાગ્યું નહિ. પારિસને લંડન
વચ્ચે આટલો બધો તફાવત કેમ હશે તે સમ-
જાયું નહિ.

ગાડીવાળા પણ ઘણા એ દરકાર જણાતા હતા. લંડનમાં તો એક બાજુથી
બીજી બાજુએ જતાં જતાં ખીક લાગતી નહોતી
ગાડીવાળા.
પણ અહીંઓ બહુ જોખમ બરેણું કામ હતું.
ગાડીવાળા માણસ ચગદાઈ બપ ત્યાં સુધી કંઈપણ
બોલતા નથી. આ પ્રજા સત્તાક રાજ્યમાં આવી બેદરકારી કેમ હશે તે
સમજાતું નથી.

અહીંની ડ્રામ અને જાસ લંડન કરતાં ઘુની જણાતી હતી. વળી અહીં
પહેલેને ખીજે એવા વર્ષ છે. વળી બસીસ ગમે
ટ્રાન્સ અને બમેસ.
ત્યાં હિમા ન રહેતાં દરેકે રોસનપરજા કબી રહે
છે. અને રોસનપર દીકરીઓના ખારો લટકાવેલો

દોષ છે એટલે જેટલા પેસેન્જર આવે છે તે એક પછી એક ટીકીટ કાઢી પોતાની પાસે રાખે છે પછી જ્યારે બસ આવે ત્યારે તેમાં યોગ્ય માણુ-સતી સોફ હોય તો પેલી ટીકીટોના નંબર પ્રમાણે પેસેન્જરો બે છે. બંડનમાં આવો રીવાજ નથી અને ત્યાં સોફો પોતાની મેજે સમજીનેજ જગ્યા લે છે.

ગઈ વખત અહીં નાટક જોયું નહોતું તેથી આજે અમે ઓપેરા હાઉસમાં ગયા. આ નાટકગૃહ ધણું જ ભવ્ય હતું. અમે તેની ઓપેરા હાઉસ.

પાછળ બે ત્રણ કરોડ રૂપિયા ખર્ચ થઈ ગયો છે.

પેરિસ જેવા વૈભવી શહેરને શોભે તેવું આ

નાટકગૃહ હતું. તેનો દાદરો ધણેજ સુંદર હતો. આ નાટક શાળામાં નામાકિંત નટ અને નાટક કારના સુંદર આરસપહાણના પુતળાં ગોઠવી રાખેલાં છે. અમે ત્રીજે મળ્લે એક બોક્સ રીઝર્વ કરીને બેઠા હતા. નાટક જોનારાના બપોરનાં લુગડા જોઈ અમે હક થઈ ગયા, નાટક પશુ સારું હતું અને તેનો નામ પશુ બહુજ પ્રેક્ષણીય હતો. માત્ર ભાષા સમજતી નહોતી એટલે વસ્તુ સમજાયું નહિ. ગાનારાની જોડે ૭૫ માણસનું તબુવાદનું એન્ડ વાગલું હતું માત્ર નાટકગૃહની બહાર લશ્કરી કીપાઈતો પહેરો હતો તેનું કારણ અમે સમજ્યા નહિ.

તા. ૧૫-૧-૧૪ ગુરવાર.

પારિસ.

આજે પારિસના એક ભવ્ય થોટમાં ફરી આવ્યા પછી બપોરે આલાંબા નાટકગૃહમાં વેશવટીનો ખેલ જોવા ગયા. ખેલ આલાંબા નાટકગૃહમાં વેશ-વટીનો ખેલ. થઈ રહ્યા પછી ચાર પાંચ ઇનામ ટીકીટો કાઢી વહેંચ્યાં તેમાં અમારી જોડેના રા. કાળે માસ્તરને પાંચ ફ્રેન્કનું રોકડું ઇનામ મળ્યું.

ખેલ થઈ રહ્યા પછી મી. સ્ટેસમન અમને એક ઓરોમેટિક કફમાં લઈ ગયા. અહીંના ઉપકારગૃહમાં આવતી સ્ત્રીને વેચવાને એક જ જાણે છે તેથી હોતો નથી, માત્ર જે પદાર્થ જોઈએ તેના નાણા એક બારી પાસે કાણામાં નાંખવાથી તે પદાર્થ બહાર આવે છે

જુદા જુદાં પીણાં પણ તે પ્રભાણેજ બહાર પડે છે. કોઈ કોઈ પદાર્થો પર
મત્ર કાચ ટાંકેલા હોય છે. એટલે તે પદાર્થ કેવી રીતે બહાર આવે છે તે જોવા
મળે છે. આવી રીતનું આ યાંત્રિક ઉપકાર શુદ્ધ જોઈ અમને બહુ નવાઈ લાગી.

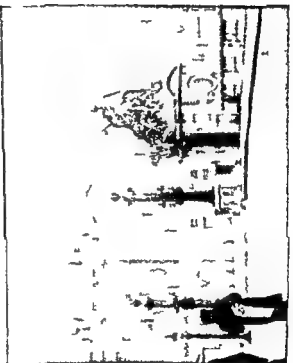
તા. ૧૬-૧-૧૪ શુક્રવાર.

આજે પારિસમાંથી જવાનું હોવાથી સવારે ગામમાં ૧૨વા નીકળ્યા.
તો પ્લાસ દી કંકાર્ડ નામના એક ચોકમાં ચાર
પ્લાસ દી કંકાર્ડ. ખુબે ચાર બાયડીઓનાં પુતળાં બેસાડી તે પર
ચીથરાના ફાટલા ઘુટલા નિશાબુ ચોટાડેલાં
હતાં. આ શું છે તેનો તપાસ કર્યો તો માલુમ પડ્યું કે ઈ. સ. ૧૮૭૦ માં
ફ્રેંચ જર્મન યુદ્ધમાં ફ્રાન્સનો પરાજય થયો તે વખતે આલસેસ અને સોરેન્
એ બે પગપણું જર્મનના તાબામાં જવાથી સેકોને તે વખતની માફ ગ્રે માટે
આવું કરવામાં આવ્યું છે. આવી રીતે આ દુઃખનું ગ્યારક સ્થાન હવે સેકોની
આવી દેશાભિમાનની લાગણી જોઈ બહુ નવાઈ લાગી.

અહીંયાં દુચરાની ગાડીને ઉત્તમ ઘોડા જોડેલા જોઈ બહુજ આશ્ચર્ય
થયું. આ ઘોડા પણ જુદી જુદી તરફથી
ઘોડા જોડવાની નવી વરેલ જોડવા હતા.

ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ ᠤᠨ ᠤᠨᠤᠨ

પેલે ધી જસ્ટિસ (-નામ મહા-)—ચુમેદમ.

ભાગ ૧૭ મો.

—૩૫૬—

વેલજીયમ અને હોલેન્ડ.

તા. ૧૭-૧-૧૪ સનિવાર.

શ્રુતેદસ.

સવારે ઊઠ્યા ત્યારે બરફ પડેલો દોવાયો બહારનો દેખાવ જોઈ શકાયો નહિ. દોલવાળાની નીચેની ડુકાનમાં ધરાજ કરી અમે “ વેલે દી જર્ટ્રીસ ” જોવા ગયા.

સહેર શોભાયમાન અને શીમંત દેખાતું હતું રસ્તાપર પત્થરની છટા જડી હતી. વચ્ચે વચ્ચે રસ્તાપર નાની ગાડીઓને કનરાં જોડેલાં જોઈ અમને બહુ આશ્ચર્ય લાગ્યું.

“ વેલે દી જર્ટ્રીસ ” ના મકાનનો દેખાવ ધણો બગ્ય હતો. આ પ્રચંડ મકાન પાછળ કરોડ રૂપિયા ખર્ચ થયા છે આ ન્યાયમંદિરની અંદરની શોભા જાત જાતના આરસપહાણે એસાડેલા હોવાથી ધણીજ સરસ દેખાતી હતી. શોભાના સેંટ પિટરના મંદિર જેવી આ પ્રચંડ હમારત આજ અમને જોવા મળી. અંદર એક ઠેકાણે ત્રણ ન્યાયાધીશ પાસે એક દીવાની દાવો ચાલતો હતો તે ચોડીવાર જોઈ અમે પાછા ફર્યા.

અહીંથી અમે ટ્રામમાં સહેર જોતા જોતા ટાઉન દોલવાળા ચોકમાં ગયા, અહીંની આજુ બાજુની યુના સરકારવાડાની ટાઉન હોલ પાસેના ચોક હમારતો ધણીજ સુંદરને બગ્ય છે. અહીંથી પછી અમે લીઓપોલ્ડ રાજ્યનો ગામ બહાર સીઓપોલ્ડ રાજ્યનો આગ જોવા ગયા. અહીં એકંદર વાટપર બરફ પડેલો હોય શોભા ધણીજ સારી લાગતી હતી અહીંથી પાછા ફરી એક ઉપહાર મહામાં નાસ્તો કર્યો.

આજે રાત્રે એક વેરાપટી નાટકગૃહમાં પહેલવાનોની કુસ્તી થવાની હતી

તે જોવા ગયા. અહીં આ એકંદરે ૩૦ પહેલવાન રંગપર આવ્યા હતા. પંચ આવ્યા પછી કુસ્તીની

અરજી થઈ દરેક જોડી તથા વાર કુસ્તી કરે

અને જે બે વાર હાથે તે જીતનારો ગણાતો આ પ્રમાણે એક પછી એક કુસ્તીઓ થઈ પણ તેમાં આપણી દેશી પદ્ધતિ પ્રમાણે જરા પણ દૌશાસ્ત્ર હોય એમ લાગતું નહિ. આપને ત્યાં સાધારણ ગાળામાં જઈ કુસ્તી કરનાર હોકરા જેટલી પણ તેમનામાં આવડ નહોતી. આજની કુસ્તીને કુસ્તી કહેવી કે મસ્તી એવોજ નિર્ણય કરવાનું કાણ છે. હાથે વળી પંચને અને પહેલવાનોને વચ્ચે તકારાર થઈ ભારેમાર ધુમાટ થઈ ગયો આપણે ત્યાં દંગલમાં જેવી ધમાલ થાય છે. તેવો દેખાવ થઈ રહ્યો. યુરોપ જેવા સુધરેલા દેશમાં મહાવિધાનું આટલું બધું અજ્ઞાન જોઈ નવાઈ લાગી તો પણ આ યુરોપની કુસ્તી જોવાનો પ્રસંગ મળ્યો જાણી આનંદ થયો.

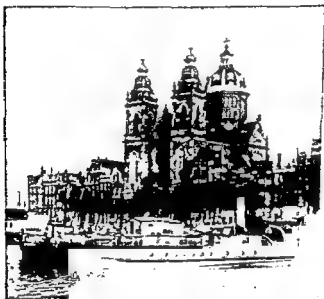
તા. ૧૮-૧-૧૪ રવિવાર.

બુકેલ્સથી અંમરટરડેમ.

આજે સવારે આઠ વાગે નાસ્તો કરી અંમરટરડેમ જવા નીકળ્યા અચ્ચાર

વાગે એન્ટવર્પ રેશને ગાડી બદલવી પડી.
રેલ્વામાં આવતા શહેરોનો રેલ્વામાં રાટરડેમ ડેમ (અહીં તેને હાગ કહે છે)
દાલેમ વગેરે શહેરો આવ્યા તેના બદારના દેખાવ
હાથેથી આ શહેરો સદર લાગ્યા. હોલેન્ડ દેશની

હદ આવ્યા બરાબર બન્ને બાજુએ પાણીની અસખ્ય નહેરો જોવામાં આવી.
આ નહેરોનું પાણી દરી ગયું હતું, અને આજ રવિવાર હોવાથી સેંકડો મોટા
આ દરી ગયેલા પાણીપર ફરવાને અને સ્કીંગ કરવાને નીકળ્યા પડ્યા હતા.
રેલ્વામાં એક ગાડી આવી તેનું પાણી દરી જઈ તેના ઉપર બસની જુડી જુડી

એમરલ્ડલામ માંના એક નેહરો દેખાવ

કુલના જેવી આકૃતિ જોઈ બહુજ આનંદ થયો. બપોરે બે વાગે અંમરરરમ પહોંચ્યા અને વિશ્વેશ્વરીઆ દોરેલમાં ઉતર્યા. અહીંઆ સ્ત્રીમ દીટરતુ સાધન હોવાથી અમારી બહુ સગવડ થઈ શકી, માંજે કંઈ બકાર ગયા નહિ,

તા. ૧૮-૧-૧૪ સોમવાર.

અંમરરરમ.

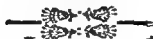
સવારે જુનો રાજમહેલ જોવા ગયા. અને અંદર જવા માટે ૨૫ સેન્ટિ-મીટરી થી હતી. આ રાજમહેલ સાલ ટાઉન હોલ રાજમહેલ અને નેશનલ તરીકે વપરાય છે. ચારેમેર આરસપહાણ જડેલા હોવાથી મકાન બહુ સુંદર દેખાતું હતું. પાસેની પોસ્ટ ઓફિસ જોવા ગયા ત્યારે ગામના કેટલાંક છોકરાં અમને જોવા આજા. તેને પોલિસે વીખેરી નાંખ્યા. પછી વીજળીની ટ્રામમાં બેસી નેશનલ મ્યુઝીઅમ જોવા ગયા. અહીં કેટલાંક જુનાં ચિત્રો ખાસ જોવા લાયક છે.

અહીંથી પછી એક દુકાને નાસ્તો કર્યો. આ દુકાનની શોખા બગીચા જેવી કરી હતી. અને પછી નવુ શહેર જોવા ગયા. અહીંઆ સમુદ્રની નાની નાની નહેરો આવેલી હોવાથી તેને “ છોટા વેનીસ ” કહે છે પણ તેની શોખા વેનીસ જેવી નથી. અહીંઆ ઈલેક્ટ્રીકના જેવા છુટ મોર્ન વગરના દરીં કોડો જોવામાં આવ્યા નહિ. કોડોને સ્ટેડીંગનો શોખ વધારે હોય એમ લાગ્યું. બેસજીઅમ અને હોલેંડ સમુદ્રની સપારી કરતાં નીચે હોવાથી સમુદ્ર કીનારે મોટ-મોટી દીવાલો ચણી બંધ કરી છે. તેને “ ગ્રાફિક્સ ” કહે છે. આ જોવા જવા અમારો વિચાર હતો પણ તે દૂર હોઈ સાંજ પડી જવાથી જવાયું નહિ. સમુદ્રી સ્વારી દેશપર આવે ત્યારે આ દીવાલો તોડી બધો દેશ જળમય કરી નાંખે છે તે હાલની લડાઈનો ઇતિહાસ જાણનારને માહિતજ હશે.

તા ૨૦-૧-૧૮ મંગળવાર.

અંબરેટરડામથી હેમ્બર્ગ.

સવારે ૮૧૧ વાગે અંબરેટરડામથી હેમ્બર્ગ જવા નીકળ્યા રસ્તામાં સુમારે બે વાગતા એક જર્મન રેશનપર ગાડી સ્ટેટીંગ કરતાં છોકરાઓ બદલવાની આવી. ગાડી ઉપડવાને એક દસાકની અંમને વીટળાઈ ગયા. વાર હોવાથી અમે ગામમાં ફરવા ગયા તો એક ખાડીઆમાં પાણી ફરી ગયેલું હોવાથી છોકરાઓ ખપીરની છુટીમાં ત્યાં રૂમવા આવ્યા હતા. તેઓ અમને જોઈને અમારી આમ-પાસ વીટળાઈ વળ્યા. અને અમારી પાછળ આવવા લાગ્યા આ પ્રમાણે થોડીવાર પછી તેમની છુટી પુરી થવાથી તેઓ નીશાળમાં નારી ગયા. આ છોકરાંઓ જોકે ગરીબ મજૂરના જેવા દેખાતા હતા પણ તેમના કપડાં જરા સારા હતા અને પગમાં બુટ મોજા હતા એટલે તેઓ ઇંગ્લેન્ડના મજૂર જેવા છેક નિર્ધન જણાયા નહિ આ ગામમાં દસ વીસ કારખાના જણાયા ગાડીનો વખત થવાથી અમે પાછા આવ્યા. રસ્તામાં જોઈને રેશનપર ઉનાં ઉનાં કેક મળ્યાં તે અમે ખાધા. રાત્રે સાડા આઠ વાગે હેમ્બર્ગ રેલવે પહોંચ્યા અને એક હોટેલના ચોથે માળે મુકામ કર્યો.

ભાગ ૧૮ મો.

ફરી જર્મની.

તા. ૨૧-૧-૧૪ કુપવાર.

દેશબર્ગ.

અંતે જે હોટેલમાં ઉતર્યા હતા ત્યાં મેં યોગ્ય માટે ઉના તથા ટાટા પાણીની નળાઓ હોઈ ઉત્તમ સગવડ હતી. નારતો રસ્તાપરનું એક તળાવ અને દરી અને ફરવા નીકળ્યા તો એક તળાવમાં પાણી દરી જઈ ઉપર ત્રણ ચાર ઇંચ બરફ જામી ગયો હતો અને એક સ્ટીમ જોટ આ બરફ કાપીને તેમાં ચાલતી હતી. તળાવને કોઈ “સીમ્સ” નામના પક્ષીએ બહુ એકાં થયાં હતાં અને મોકો તેને પહેલાં માછલાં ખાવા નાખતાં હતા તે તેઓ પાસે આવી ખાઈ જતાં હતાં, અહીંથી પછી ટાઉનહોલ જોવા મળ્યા તે મજા મોટા અને સુંદર છે. આ શહેરને ક્રી દેશબર્ગ કહે છે કેમ કે અહીંની સર્વ વ્યવસ્થા મોકો નીચું સમાસદોષી ચાલે છે અને જર્મન બાદશાહનું માત્ર અધિરાજ્ય છે. ટાઉનહોલ સામે વિલિયમ બાદશાહનું ઘોડેસ્વાર શ્રાવનું પ્રવળું છે.

અહીંથી અને બંદર પર ગયા. ત્યાં એક ફરતી સ્ટીમ જોટમાં બેસી એકંદર બંદરનો દેખાવ જોયો તો અહીં સ્ટીમ જોટમાંથી બંદરનો અનેક પ્રકાર સ્ટીમરો પડેલી દેખાઈ પાણીમાં નાની નાની સ્ટીમ જોટો ફરતી હતી. ધુત્સને - લીધે નજર બહુ આધે જતી નહોતી. અમારી જોટ ઝડપથી બરફ કાપતી ચાલી હતી તો રસ્તામાં મોટા મોટા વઢાણો બોંધવાની તરતી તેજજ દિનારા પરના અનેક જોડાઓ (ડંક્સ) જોવામાં આવી.

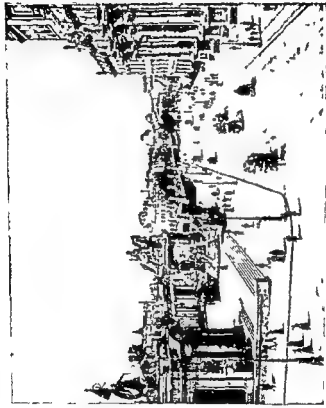
ખોરે જમ્યા પછી અમે ગોદીમાં કમ્પેરેટર નામની મોટામાં મોટી
કમ્પેરેટર બોટ. ૫૨૦૦૦ ટનની બોટ આવેલી હતી તે જોવા
ગયા. સ્ટીમબોટમાં અમે ગયા તે રસ્તામાં

ત્રણ ચાર મોટી સ્ટીમરો જમ્યા પછી કમ્પેરેટર
બોટ તો તેથીએ મોટી હતી. એમ ખબર પડી ત્યારે ધણી નવાઈ લાગી. છેવટે
એક ગોદીપર તે જોવામાં આવી પણ તેમાં દુરસ્તી કામ ચાલતું હોવાથી અંદર
જવાય નહિ. તે બોટ ૧૦૦૦ ફીટ લાંબી અને તે પાંચ છ મજલા ઉંચી હતી અને
તેને ત્રણ મોટાં જુગલાં હતાં. આ બોટ હેમ્બર્ગ અમેરિકા કંપનીની હોઈ તે
લમણાંજ અમેરિકા જઈ આવી હતી. અમે જે દલીઓ પેટા બોટમાં આવ્યા
હતા તે આ બોટ આગળ સાવ બચ્ચાં જેની લાગતી હતી હેમ્બર્ગ અને બેલ ફાસ્ટમાં
બોટ બાંધનારી કંપનીઓ વચ્ચે દરીદ્રાઈ ચાલતી હોઈ એક બીજાથી મોટી
સ્ટીમરો બાંધે છે આથી પણ એક મોટી બોટ ૫૬૦૦૦ ટનની બ્રેટરમેંડ નામની
બધાય છે એમ અમને ખબર પડી. આ પ્રમાણે જગતમાં તે વખતે મોટામાં મોટી
સ્ટીમર જોવા અમે ભાગ્યશાળી થયા.

તા. ૨૨-૧-૧૪ ગુરુવાર.

હેમ્બર્ગથી બર્લિન.

આજે અમે હેગેન બેકનો ભાગ જોવા ગયા. રસ્તામાં ટ્રામમાં એક પાંચ
વર્ષનો છોકરો બજારમાંથી માંસ લઈ આવી
હેગેન બેકનો ભાગ. ટ્રામમાં બેઠો આવડો નાનો છોકરો એટલો દરતો
અમે કદી દીકો નહોતો અમે એક માર્કની રી
આપી હેગેન બેકનો ભાગ જોવા અંદર ગયા. લાંડનના સરકારમાં જે કૃત્રીમ ભાગ
સિંદૂ માટે જોયો હતો તેવો અસલ ભાગ અમે અહીં જોયો. વળી અહીં ૪-૫
હાથી હતા. તેને સંભાળવાને હિંદુસ્થાનમાંથી ટેલક મુમલમાન આવત આવેલા
હતા. વળી આ ભાગમાં બધા દેશના જનાવરો સંધરવામાં આવ્યા હતા અને
તેમની પેદાશ કરી વેચતા હતા. ભાગ જોઈ ઘેર જઈ બર્લિન જવા ઉપડ્યા.
ત્રણ વાગે નીકળી રાત્રે આઠ વાગે બર્લિન પહોંચ્યા. એક હોટેલવાળાને અગાઉથી
ખબર કરી હતી પણ તેની હોટેલમાં દુરસ્તી ચાલતી હોવાથી તેણે અમાર્ગ બીજી
હોટેલમાં સવડ કરી હતી. આજ કેસર ખાદશાહ તરફથી રાજમહેલમાં મોટો
બાજ યવાનો હતો એટલે રસ્તાપર પોલીસનો સખ્ત ખટોજસ્ત હતો.

અંક ૨૨૧૧ ઉપરના રૂબાઈ-બર્લિન.

તા. ૨૩-૧-૧૪ શુક્રવાર.

ખર્ચિન.

રાજ્ય કુટુંબના માણસોને ઘટવાનું રાયલ એપેલ જોવા આજે ગયા. તે પછું બધા અને સુંદર હતું. ત્યાંથી પાછા ફરતાં રાયલ એપેલ અને ખરડ રાજમહેલ સામેના બધા પુતળાં જોઈને જો રસ્તા જોને “ખરડ એલે” કહે છે તે જોઈ પાછા આવ્યા. રસ્તા કામરી હોઈ સ્વચ્છતા પારિસ ફરતાં પણ સરસ જણાઈ.

જમીને પછી યુગ સકંસ જોવા ગયા. અહીંઆ દસહજાર માણસ ખેસે જોવું મોટું થીએટર કાંપમનું બાંધેલું હોઈ વચ્ચે ખેલ થતો હતો. પહેલા યોડા કસરતના ખેલ થયા પછી “લાસ્ટ ફોર્ એફ પુઅર્સ” નું નાટક

શ્રુ થયું. આ નાટક માટે ધણીજ બધા સીનસીનેરી હાથીઓ લગાડીને જોઈવો કાદી ખેલમાં રોમન સામ્રાજ્ય વખતે થતી (ચેરિયટ) રથની સરવ, યોડાની સરવ અને ઓડાયર કુસ્તી વગેરે બતાવી એટલામાં કેટલીક ઊઠકરીઓ એક હોજમા નાગી નહાવા પડી તેનો દેખાવ આવ્યો. આ દેખાવ ધણો વખત આવ્યો અને લોકોને બહુ મજા બહી હોય એમ લાગ્યું. આ ઊઠકરીઓએ ખારીક લુગડાં પહેમાં છે એવી ખબર પડી પણ આવા સુધરેલા લોકોને આવા બિભત્સ દેખાવ કેમ પસંદ પડે છે તે સમજાયું નહિ. ત્યાર પછી વિસુવીપસ પર્વતમાંથી લાવા રમ નીકળતો હોય એવો દેખાવ આવ્યો અને બધા લોકોની નાસ ભાગ થઈ રહી એકદર સીનસીનેરી પાછળ ધણોજ ખર્ચ કરવામાં આવ્યો હતો એકંદર નાટક ઘણુંજ આગેલું હતું.

તા. ૨૪-૧-૧૪ શનિવાર.

ખર્ચિન.

અમારી ટપાલ લેવા કેક કંપનીમાં જઈ આવ્યા પછી પોસ્ટકેમ

ચોરસમાં પેસેસ.

નામનો રાજમહેલ જોયો. પણ તે મહેલમાં
ખાસ જોવા જેવું કંઈ હતું નહિ. પાસે એક
ચિત્ર કારનો સંગ્રહ હતો તે જોયો. ત્યાંથી

પાછા ફરી સાંજે બર્લિન આવ્યા. બજારમાં ફરકોનો લંડન જેવીજ ભવકાદાર
જાણ્યો.

તા. ૨૫-૧-૧૪ રવીવાર.

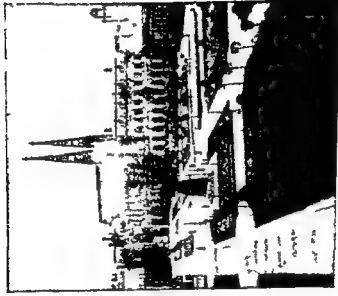
બર્લિન.

સ. ૧૯૧૫ માં અડી ઓલિમ્પિક ગેમ્સ થવાના હોવાથી એક
મેટ્રા ૧૫૦૦૦ માણસ જેસે એવું મેટ્રા થીએટર
રોડિયમ (સરતો જોવાની
જગ્યા.) અધાતું હતું તે જોવા આવરહેડું રેલ્વેમાંથી ગયા.
આ સહેરમાં એક સાત આઠ માઇલ લાંબો
પુલ બાંધેલો હતો તે પર રેલ્વે ચલાવે છે તેને
આવરહેડ રેલ્વે કહે છે. રોડિયમ માટે એક રોડને ઉત્તરમાં પણ તે ત્યાંથી બે
માઇલ દૂર હતું એમ ફરતાં ફરતાં અને એક મેટ્રા રસ્તાપર આવી ચડ્યા પણ
એડીઅમનો પનો ન લાગવાથી પાસેના રોડને આવી પાછા આવતા રહ્યા.

તા. ૨૬-૧-૧૪ સોમવાર.

બર્લિનથી ડ્રેસડન.

આજે અહીંનો ટાઉન હોલ જોવા ગયા પણ કેસર બાદશાહનો જન્મદીવસ
બીજો દહાડે હોવાથી તેમાં ટ્રોલીથી સજાગાર થનો
ટાઉન હોલ અને રોઝમર. હોવાથી અંદર જવાયું નહિ. પાછા ફરતાં રસ્તામાં
એક મેટ્રા રોઝમર જોયો તે ફેરોડ રોઝમર
કરતાં નાનો હતો તોપણ શોભા ઉત્તમ હતી. પુતળાં ચણગારી પાછળ સુંદર
ટેખાવ કર્યો હતા. સહેરના રસ્તાપર બાળુએ દીવા ન ચુકતાં ભચ્ચે તાર મોઠવી
મુખ્યા હતા તેથી પ્રકાશ વધારે પડી ઉત્તમ શોભા દેખાતી હતી. થેર આવી જમી
બપોરે ૧-૫૦ ની ગાડીએ ડ્રેસડન જવા ઉપડ્યા. તે ૪ વાગે પહોંચ્યાં અહીં
આવતાં સાંજ પડવાથી કંઈ બહાર ગયા નહી.

ਪਿਤਮਾਰ ਗੱਲੀ ਪਾਸੇ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼-ਦੇਸ਼.

તા. ૨૭-૧-૧૪ મંગળવાર.

ફેસડન.

આજે બપોરે નાસ્તો કરી દસ વાગે પાસે પિયર જેઠેરી જોવા ગયા. અહીંયા ધણી ઉત્તમ ચિત્રનો સંગ્રહ હતો વળી કેસરના જન્મ દીવસનો આજે કેસરનો જન્મ દિવસ હોવાથી આ જેઠેરી સમારંભ. પાસેના ચોકમાં બપોરે ભરકર એકઠું ઘઉં સલામી આપવાનું હતું તે જોવા અમે ગયા. ચોકમાંના વચલા કુવારાપર કેટલાક માણસો અહીં ગયા હતા પણ તે ઉપર ઉભા રહેવાનો હુકમ નહિ હોવાથી પોલિસે તેમને સમજાવીને ખસેડ્યા. આપણે ત્યાં આવે પ્રસંગે પોલિસના ધક્કા ખાવાનો પ્રસંગ આવ્યો હતો. બરોબર બાર વાગે એકસો એક તોપની સલામી ઘઉં બેડ વાગવા માણસ તે રાજ્યગીત થયા પછી કેસરનો જન્મ ઘોષ થયો. એકંદર એકઠા થયેલા સીપાઇઓની ટોપીપર એક નાનાં ચાંદીનો સિંહ બેસાડેલો હતો. આ જોઈ અમે પાછા ફર્યા.

આ દોરેલના માલિકનો છોકરો દક્ષિણ આફ્રિકા જઈ આવ્યો હતો અને તે બાપ દીકરો બહુ વાત્સાળ હોઈ અમારી તોડે હિંદુસ્તાન વિશે લોકોનું વાતો કરવા લાગ્યા. પુછતાં પુછતાં તેઓએ પુછ્યું અચાન. કે તમે ક્યાંથી આવ્યા છો તો અમે કશું કે અમે હિંદુસ્તાનમાંથી મુંબઈ બંદરથી આવેલા છીએ. તે ઉપરથી પેલા છોકરાએ કશું કે દક્ષિણ આફ્રિકા નજીક પશ્ચિમ કિનારે મુંબઈ બંદર છે એમ મને અબર છે. આ પ્રમાણે આ લોકોનું જીજ્ઞાસુતાન જોઈ અમને બહુ આશ્ચર્ય લાગ્યું. અમારા પ્રવાસમાં આવા ધણી માણસો આવ્યા હતા તો કોઈ કહે કે હિંદુસ્તાન અમેરિકામાં અથવા આફ્રિકામાં આવેલું છે. પ્રેરણ જોવા સુધરેલા ફરામાં હિંદુસ્તાન વિશે આટલું બધું અચાન જોઈ અમને બહુ નવાઈ લાગી.

તા. ૨૮-૧-૧૪ બુધવાર

ફેસડન.

આજે અમે વિજળી ટ્રામમાં એસી ફરવા ગયા. અહીંયા ટ્રામમાં મફત

ન્યુસપેપર યુકવામાં આવે છે આરી સોઈ
કામમાં ન્યુસપેપરની સગવડ. બીજે કોઈ ઠેકાણે જોવામાં આવી નહીં આ સહેર
બહુ જુનું હોઈ ટેકરી પરથી સહેરનો દેખાવ
સરસ લાગે છે તે જોઈ કેમલ દ્રુમથી ખાજી આવ્યા.

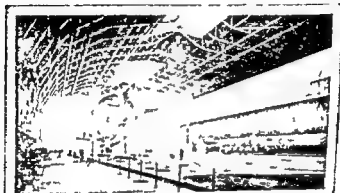
જર્મનીના લોકો માથાપર વાળ રાખતા નથી પણ માત્ર બારીક કાપી
નાખી પણ ચાર દહાડા જેટલી હળાવ વધેથી
માથાપરના વાળ કાપી હોય તેટલા વાળ રાખે છે તેમજ આવું માનવું એ
નાંખવાની નવીન વહેલ. ઉપરથી છે કે ત્યાંના ડાક્ટર લોખે આવા વાળ
રાખવાથી મગજ શાન્ત રહે છે. એમ કહે છે
જર્મન લશ્કરના માણસો તથા પોલીસ પણ આવીજ રીતે વાળ કતરાવી નાખે
છે અમેરિકાને ઈંગ્લંડમાં જેમ ધણા માણસો યુગ યુગથી નાંખે છે તેમ યુગેપમા
કોઈ પણ બીજા દેશમાં યુગ યુગવતી નથી આ રીવાજ ખામ ઇંગ્લાન્ડમાં
દાખલ થયો છે. બપોરે સને અહીંથી નીકળી લેપજીક પહોંચ્યા.
સ્ટેસનપર જિ સ્ટેસનની બાયડી અમને લેવા આવી હતી તે અમારા
ઉપડમા પછી અહીં તેના પિયરમાં આવી હતી તેણે અમારે માટે ઉત્તમ હોટેલની
સલાહ કરી હતી.

તાં ૨૮-૧-૧૪ શુરવાર.

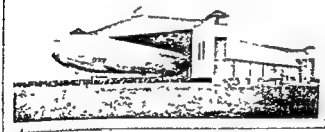
લેખગીક.

ઈ. સ. ૧૮૧૩ ની માલગા પહેલા નેપોલિયનનો પહેલો પરાજય આ
ઠેકાણે થયેલો હોવાથી અહીં તેવું એક મોડું
ઈ. સ. ૧૮૧૩ ની સાલમાં પ્રચંડ સમાગ્ર કરવામાં આવ્યું છે તે અમે જોવા
થયેલી લડાઈનું પ્રચંડ સમાગ્ર ગયા આ સમાગ્રમાં નક્કી કામ બીલકુલ નથી
પણ તે બદુજ મોડું બનાવેલું છે ત્રણ
ચાર માળ જેટલો ઉચો તો તેનો ઓટલો છે તે ઉપર એક મોડું દેવળ ચણી
કાઢ્યું છે તેની પાછળ ૧૦ લાખ રૂપિયા ખર્ચ થયો છે અહીંથી પાછા ફરતા
રાઉન હાલ જોયો પણ તે હેખર્ગના જોયો સ્વસ નહોતો તેની અદરના બરમી
આરસપદાણ માત્ર જોવા જેવા હતી.

અપલીન વિમાનનો તથેલો—લેપઝિક.

નં ૦ ૧.

નં ૦ ૨.

નં ૦ ૧ વિમાન અંદર પેસતાં અંદરથી લોધેલો ફોટો.

નં ૦ ૨ બાહારથી લોધેલો ફોટો.

૩૦-૧-૧૪ શુક્રવાર.

લેપગ્રીક.

લેપગ્રીક એ મુખ્યત્વે મોટું વ્યાપારી મથક હોવાથી અહીં શહેરમાં અમથા

ફરનારા લોકો યોડા જેવામાં આવ્યા. અહીંના વસ્તીના પ્રમાણમાં અહીં બુકબાઈન્ડિંગના બીજા અનેક કારખાનાંઓ છે. શહેરમાં સ્તનકાર દેખાતો હતો. બધા લોકો સત્કારે આક વાગ્યાથી સોંજે ૬ વાગતાં સુધી કામે લગ્ય છે. એટલે શહેરમાં પાંચ લાખ માણસની વસ્તી છે છતાં બજારમાં સાવ સ્તનકાર દેખાય છે કારખાનાની બહારની બાજુથી મોટમોટી ચાવીઓ હોવાથી કારખાના જેવું બહારથી કંઈ દેખાતું નથી. ગસ્તા પહોળા અને સ્વચ્છ હતા અને વીજળીની ટ્રામ અને મોટર બસો ફરતી હતી.

શહેરની બહાર એપલીન વિમાન રાખવાનો તબેસો હતો તે જેવા અમે

એપલીન વિમાન. ટ્રામમાં ગયા. અહીંથી પહે ચાલીને ગયા તો રસ્તામાં વરસાદને લીધે બહુજ કાદવ થયેલો હતો. એટલે અમને આપણા ફેસના રસ્તાની માદ આવી તબેલા પાસે ગયા તો તેના પ્રથંક દરવાજા વીજળીની ચાંચ વડે ઉઘાડી નાંખ્યા અને અમને ૬ બાનાની ટીકીટ આપી અંદર જેવા લઈ ગયા. અમે લંડનમાં મોનોપોલિસ્ટ-બામપ્લેન વગેરે વિમાનો જોયા હતા. પણ આ વિમાન તો બહુજ પ્રથંક હતું. તે ૪૫૦ શીટ લાંબુ અને ૫૦ શીટ ઉંચું હતું, અને તેમાં ૨૫ થી ૩૦ માણસ બેસે એવી મવડ હતી. આ તબેલામાં આવા ત્રણ વિમાનો રાખવામાં આવે છે. બીજા બે હવામાં ઉડવા ગયા હતાં. આ એપલીન વિમાન આકાશમાં ૧૦૦૦૦ શીટ ઉંચે ચડી શકે છે અને પ્રત્યેક પાછળ સાત લાખ રૂપિયા ખર્ચ થાય છે આવાં એક દર ૧૮ વિમાન જરમન સરકાર પાસે છે અને બીજા ૪ બધાય છે. એમ સમગ્રજી અહીંથી પછી ન્યાયકોર્ટ જોઈ ઘેર પાછા આવ્યા.

DL 31-1-14 सनिवार.

લેપગીક.

આને અને કાગળને એકીજ કરવાનું કારણનું નેનું. અહીં મારે
કાગળને એકીજ કરવાનું કારણ વેચાતા લાવી તેને એકીજ કરવાનું કામ
કારણનું નેનું. કારણનું બહુજ સહજ કાગ ને એકીજ
કરવાનું નેનું અને વચમાં એકી મોટામોટી
કાગળને એકીજ કરવાનું કારણ વેચાતા લાવી તેને એકીજ કરવાનું કામ

તા. ૧-૨-૧૮ રવિવાર:

લેપચીક.

રવિવારને લીધે આજે બજાર બંધ હતું એટલે બસમાં બેસી આજે, રહેલો
બજાર મજૂર લોકોના રહેવાના ધર ભેગા ગયા.
મજૂર લોકોના સુખને માટે અહીં આ કારખાનાવાળા અને સરકાર બંને મળી
કરેલી વળતીજ.
મજૂર લોકોની સ્થિતિ સુધારવા માટે જીવનવલની
ખટપટ કરે છે. આ લોકોનાં ઘરો ધણું સરખાઈ
અને સરમ હોઈતેલું બાહુ ધણું થોડું હોય છે. વળી મજૂર માટે કારખાનાવાળા
વધા મજૂરો મંજી વીમો ઉતારવામાં આવે છે અને ઘરડા માણસોને પેન્શન મળે
છે અને માંદા માણસને સેનેટોરીયમમાં મોકલ દવા મળે છે. કારખાનાવાળા
કારાણની સોધી દુકાનો કાઢે છે. આવી રીતે અનેક રીતે મજૂરોની સગવડ સાચવે
છે. અહીં આ મજૂર લોકોનાં છોકરાં શટલાં તુટલાં ને મેલ્સ કપડાં પહેરી શરતો
માણસ પડ્યા નહિ. જર્મનીનો આ દાખલો ભેદિયાંમાં આવીજ મજૂર લોકો
માટે ફિલયાલ આપે છે. આજે બેરોમપીનો ખેલ ભેગા ગયા.

ता. २-२-१४ सोमवार.

સેપ્તીક.

આને અમે કામગીરી તૈયાર કરવાના આદ્ય બનાવવાનું કારણાનું બેવા

કાગળ તૈયાર કરવાનામાંગ્યા
ખનાવવાનું કારખાનું.

ગયા. આગળથી મેનેજરને ખબર આપેલી હતી તે
અમારે માટે મોટર લાઇ આપ્યો. કારખાનું ફરી
ફરીને જોયું. જ્યાં સુધી અહીંના સાંગા મોકલી
આપવામાં આવે છે.

તા. ૩-૨-૧૪ મંગળવાર.

લેખકીક.

આજે અમે મિ. રૂઢેસમનની એળખાણની કિરીનેર કમ્પનીના એક લાકડા

લાકડા કાપવાનું યંત્ર તૈયાર કરનારા કારખાનામાં ગયા.
કારખાનું યંત્ર તૈયાર કરવાનું કારખાનું.

કાપવાના યંત્ર તૈયાર કરનારા કારખાનામાં ગયા.
અહીં તે કમ્પનીના મેનેજર અમને મધ્ય કલાક
સુધી બધું કારખાનું ફેરવીને બતાવ્યું. યંત્ર તૈયાર
પછી તેની બરોબર તપાસ કરવા માટે ખાસ
હોશિયાર માણસો રાખ્યા હોય છે તે દર વર્ષે કંઈને કંઈ સુધારા કરે જાય છે.
આ કારખાનામાં પ્રથમ ૪૦ મજૂર કામ કરતા હતા. તે હવે વધીને બારસે થયા છે.

સાંજે અમે બેરોમટીનો ખેલ જોવા એક નાટકગૃહમાં ગયા. ત્યાં વડોદરામાં
અગડમાં જન્મ પોપટો ખેલ કરે છે તેમ વીસ પોપટ એક ખેલ કરી બતાવતા
હતા તેમાં એક પોપટ તારપર સામકલ ચલાવવાનું કામ બહુજ સરસ કરતો હતો.

તા. ૪-૨-૧૪ બુધવાર.

લેખકીક.

આજ રોજ સવારે પોષ્ટમાં ટપાલની ખબર કાઢી તો રા. પવાર પરે

શ. પવારને વધુ બે વર્ષ અમે-
રિકામાં રીખવા જવા હુકમ
થઈ આવ્યો.
વડોદરાથી મે. વિવાહિકારી સાહેબે જણાવ્યું
હતું કે શ્રીમંત સરકાર મહારાજ સાહેબની આજી
થઈ કે મિ. પવારે બે વર્ષ અમેરિકામાં વધારે
અભ્યાસ માટે જવું. આ ખબર સાંભળી મિ.
પવારને એક પ્રકારની ખુશી થઈ પણ થેર પાછા.

જવાનું હતું તે અટક્યું જાણી સ્વાભાવિક દોષગીરી સાગી અખને પણ તેમનો સામે
સદવાસ હોવાનો આવ્યો. જણી કે ખ યયુ પશુ તેમના હિતના હામને થતો નોંધ
અને ખુશી ખતાવી.

તા. ૫-૨-૧૪ શુક્રવાર.

લેપડીક.

આજ અમે ખાગમાં ફરવા ગયા. અમે સનિતા, નાટક વિગેરે પ્રુકળ જોયા
અને તેમાં હમેશાં રંગો પદ્ધતિનો નાચ આવતો
રંગો પ્રદતિનો નામ. હતા આ જાતનો નાચ આખા પુરોપમાં બહુજ
હોઝપિય થઈ ગયો છે. કોઈપણ નાટક કે ખેલ
આ નાચ વગર સરસ કહી શકાય નહિ આ નાચમાં ખાત કૌશલ્ય કંઈ નથી
પણ માત્ર જોડો જોઈ અગ મરેહ કરવો પડે છે કે નાચનારને બહુજ ત્રાસ
થતો હોવો જોઈએ ખાતું નેતીક દષ્ટીએ આ નાચ થવો હમકો છે. અને તેનું
થયાઈ વર્ધન કરવું અહીં આવશ્યક સાગવું નથી. આ નાચ માટે પુરોપમાં
ધર્માધિકારીઓ ખુબ જુમ પાડી રહ્યા છે.

તા. ૬-૨-૧૪ શુક્રવાર.

લેપડીકથી મ્યુનીક.

આજે સવારે અહીંથી સાતને દુનની ગાડીએ શ. પવાર અમેરીકા જવા
માટે ઘડન પાછા હિપડગના હોવાથી અમે તેમને
શ. પવાર ઘડન હિપડગ પહોંચાડવા સવારે ટેશનપર ગયા. કારખાનીમાં
અને અમે સી મ્યુનીક ગયા. પ્રગુરો આ વખતે જતા હોઈ રમતાપર પ્રુકળ
ગઈ હતી. ત્યાર પછી અમે પણ શા વાગ્યાની
દૂનમાં મ્યુનીક જવાને નીકળ્યા. ચારેપેર બરફ પડેલો હોવાથી ટર્ન સરેડ દેખાવ
થઈ ગયો હતો. ચાલતી ગાડીએ કમ્પા સાફ કરવા તથા પાવખાતું ચોખ્ખું
કરવા એક બાઈઆવી આવા પ્રકારની અવસ્થા ફક્ત આજ દૂનપર જોઈ અને

નર્મનો સ્વચ્છતા માટે ખાસ કાળજી લેતા અને બધે ઢેકાયે જોયા. અને સાંજે સાંડા ૭ વાગે મ્યુનિક પહોંચ્યા અને મોનોપોલ નામની હોટેલમાં રિત્યા.

તા. ૭-૨-૧૪ સનિવાર.

મ્યુનિક.

આખા જર્મનમાં અહીં સૌથી સરસ પુતળાં બનાવતાં શીખવવામાં આવે

છે, એવું જાણવાથી અને તે નિશાળ જોવા ગયા.

પુતળા બનાવવાનું શીખ-
વવાની શાળા.

પણ આણું વર્ગના બારણાં બંધ હોવાથી અને
આંદર જઈ શક્યા નહિ. આમ વર્ગ બંધ રાખ-
વાનું કારણ પુછવાથી સમજાયું કે વર્ગમાં નવન

સ્ત્રીઓ ને પુતળાં કરવા માટે બેસાડેલી હોય છે. અહીંથી પછી અને ટ્રામમાં
બેસી શહેર જોવા ગયા પણ અહીંના મકાનો જુના અને રસ્તાઓ પણ એટલા
બધા સ્વચ્છ લાગ્યા નહિ.

તા. ૮-૨-૧૪ રવિવાર.

મ્યુનિક.

આ શહેર આદ્યસ પર્વતની પાસે હોવાથી શિખાળામાં બરફ પર જુદી

જુદી રમતો રમવાને માટે અહીં બહાર ગામથી

કિલ્ટેન પાર્કોન ગામમાં ગયા. ઘણા લોક આવે છે. આજે રવિવાર હોવાથી

અહીંથી પાસેના કિલ્ટેન પાર્કોન ગામમાં પ્રુક્કળ

લોકોનો મેળો થવાનો હતો. જાણી અને સવારે ટ્રેનમાં ત્યાં ગયા. ગાડી હુગર પર
ઢકડવા લાગી ત્યારે ચારેબેર બરફ હોવાથી ધણોજ સુંદર દેખાવ જોવા મળ્યો.

સ્ટેશન પરથી ગામ બે માઇલ હોવાથી અને વગર પૈડાની થોડા નોડેલી ગાડી
બાડે મળતી હતી તેમાં ગયા. આવી ગાડીને “ સ્લેજ ” કહે છે અને થોડાના પગ

બરફ પર લપસી ન જાય માટે તેના નાળને હુકની પેટે વાંકા વાળેલા હોય છે.
આ ગાડીમાં બેસવાની બહુ મજા આવી.

પાસેના હુંગરમાં બરફના લટકતા ચાંબલા ધણુજ નેવા લાયક છે એવું

નળુચાથી અમે તે નેવા ગયા અહીંયા જવા માટે
બરફના લટકતા ચાંબલા. હુંગરીની ધારમાંથી બગ્ગમાંથી કાતરી કાઢેલા

રત્નાપરથી જનાવું હતું અને જે નળુ કઠ્ઠા

વધારે જઈ ગઈ નહિ એવો આંકડો મરતો હતો અને નીચે બધે બરફ જમી ગયેલો

હોવાથી તે ઉપર ખીલા વગરના છુટથી અમાગથી બગેબર ચાલી શકાવું નહોતું

એટલે અમે તે લટકતા ચાંબલાં પર્વતની ખીણમાં પડતા પાણીના લંબાઈ ગયેલા તે

દુરથીજ જોઈને પાછા ફર્યા.

એક ખુબ મેદાનમાં સરખો બરફ પાથગિને તેપર લોઢો સ્ટેડીંગની રમત

કરતા હતા. અને અહીં નાના મોટા સર્વે આનં-

સ્ટેડીંગ શીઠંગ વગેરે શિયા-

ળાની રમતો.

દથી સાથે મળતા હતા તે જોઈ બહુ આનંદ

થયો. કેટલાકે એક નાની માંચીમા જેમી બરફપર

લપસતા હતા બીજા બાણુ કેટલાકે જથ્થુ શીઠંગની

રમત કરતા હતા. આ રમતમાં ૬-૭ ફીટ લાંબા અને ત્રણ ચાર ઇંચ પહોળા સપાટ

લાકડાપર જેમી બરફપર જોરથી લપસતા આવી પછી ખુબ લાંબો થેકડો

મારવાની રમત કરતા હતા આ રમત ધણી કૌશલ્યની હોઈ તેની અહીંયા સરત

ચાલી રહી હતી આવા પ્રકારની વિન્ટર સ્પોર્ટ્સ અમને નેવા મળી તેથી

અમે બહુ ખુશ થયા.

આહીથી પાછા સ્લોજમાં ઝેશનપર આવી ચાર વાગે મારીમા પાઠા મ્યુનિક

ગયા. તો રત્તામા એક મોડું ત્રીમ ચાળીમ

હંગી ગયેલું એક મરોવર.

માખવાના ઘેગવનુ મરાવેર ફરી ગયેલું જથ્થાથુ

અન તેપર હમરો માખુમે રમવા આવ્યા હતા,

આ વરમ જેવું છેલ્લાં વીમ વમમાં ફગે આવું આ સરોવર હંગી ગયું નહોતું

એવું લોકો કહેતા હતા.

તા. ૯-૨-૧૪ સોમવાર.

મ્યુનિક.

આ શહેરમાં માયન્મ, મ્યુઝીઅમ નેવા જેવું હોવાથી તે આજે નેવા

બર્ફના લાકડા સ્પષ્ટ-શ્ચિત્ર.

ગયા. અહીં જત જતના વિમાનોના નમુના હતા. અહીંનું સાયન્સ મ્યુઝીઅમ. જે માણસે પ્રથમ પાંખો બાંધી ઉડવાની શરૂવાત કરી હતી તેનું ચિત્ર અહીં જોયું. વળી શહેરની નીચે રસ્તાઓ કેવા પોહળા થઇ ગયા છે. તેનું એ ચિત્ર હતું, તેમાં નીચે ગટર-નળ-અન્ડરગ્રાઉન્ડ રેલ્વે-ટુબરેલ્વે તાર વગેરે દાઢેલા હતા એટલે બહુ ચમત્કારિક દેખાતું હતું.

આ પછી અમે બિયર નામનો દારૂ તૈયાર કરવાના પ્રયત્ન દારૂખાનામાં

ગયા અહીંયા જવના માલ્ટ નામના મીઠા

બિયર દારૂ તૈયાર કરવાનું રસમાંથી હોય નામના કડવા ફળનો રસ મેળવી દારૂખાનું.

આ દારૂ તૈયાર કરવામાં આવે છે. આ દારૂખા-

નામાંથી આખી દુનીયાપર દારૂ મોકલવામાં આવે :

છે. પીપા સાફ કરવાની બાટલીઓ ધોવાની વગેરે યાંત્રિક રચનાઓ જોઇ અમને બહુ આશ્ચર્ય લાગ્યું.

ભાગ ૧૯ મે

ફરી ઑસ્ટ્રીયા.

તા. ૧૦-૨-૧૪ મંગળવાર.

ચુનિકથી ટ્રોએસ્ટ.

મવારે ૮૧ વાગ્યાની ગાડીએ અમે આજે ટ્રીએસ્ટ ખંદર જવા નીકળ્યા. યુરોપના પ્રવાસમાં છેલ્લો સુકામ હતો. રસ્તામાં ઑસ્ટ્રીઅન આદમની મીનરી. કાર્લમ્પ્યા અને સાલ્સબુર્ગ એ બે મોટાં હવા-ખાવાનાં ઠેકાણાં આવ્યા. ગાડી ઑસ્ટ્રીયાના આદમ પર્વતમાંથી જતી હોઈ આરે મેર બેરે શીટ “ રેનો બરફ પડેલો હોઈ દેખાવ ધણેજ રમણીય દેખાતો હતો. જિંઢલાખ નામના સ્ટેશનથી સુમારે ચાલીસ મૈલ સુધી એવી તો ઉત્તમ મીનરી જોવામાં આવી કે અમારો વખત ક્યારે ગયો તે પણ જણાયું નહિ. ઝાડપર બરફ એટલો જમી ગયો હતો કે ઝાડ ધોળાં ધખ હોઈ ડાળો લચી પડી હતી. રસ્તાના તારખર બરફ જમી જઈ બરફનું પડજ થઈ ગયું હતું. રાત્રે સવા આઠ વાગે ટ્રીએસ્ટ ખંદરે આવ્યા અને ખાનસો નિસી નામની ટોટલમાં ઉતરવાનું હોવાથી તે હોટલની ગાડીમાં ગયા.

તા. ૧૧-૨-૧૪ બુધવાર.

ટ્રીએસ્ટ.

સવારે ઑસ્ટ્રીઅન હોલ્ડ કંપનીની મુખ્ય ઑફિસમાં જઈ અમારી રીટર્ન

ટીકીટો બદલાવી અમાર મેરિયનગ્રાદ નામની
ઓસ્ટ્રીઅનલોહડિ કંપનીની બોટમાં જવાનું હતું પણ તે બોટ નાહુસ્ત થવાથી
બોટ ગાબડાંઝમાં અમારે ગાબડાંઝ નામની બોટમાં જવાનું હતું. અમે
જવાનું હતું.

આવતી વખત અમારી કેક એઅર્મ કંપનીના
માણસોને સોંપી આવ્યા હતા તેની લપાસ કરી
તો કંઈ જવાબ મળ્યો નહિ અમારી પાસે પાવતી નહોતી એટલે અમાર કંઈ
આશુ નહિ. આવી મોટી કંપનીના અમલદારો પણ આવો ગોટાળો કરે છે.
જોઈ અમને બહુ ગુસ્સો આવ્યો અમારી એક પેટી ટ્રીએસ્ટની વખાસમાં
સોંપી હતી પણ તે કેક કંપનીમાંથી મળી આવી. પછી ગાબડાંઝ સ્ટીમર જોઈ
અમે પાછા આવ્યા.

તા. ૧૨-૨-૧૪ શુક્રવાર.

ટ્રીએસ્ટ.

ધુરોપના એકંદર શહેરો જ્યાં તેમાં ટ્રીએસ્ટ સૌથી ગંદુ હતું રસ્તાપર
પત્થર જડયા હતા. તોપણ કચરો ધણોજ હતો.
ગંદુ શહેર.
આજ કંઈ કામ ન હોવાથી સાંજે દરીયાપર રટી
પાછા આવ્યા.

તા. ૧૩-૨-૧૪ શુક્રવાર.

ટ્રીએસ્ટ.

આજે અમે વીજળીની દ્વારમાં બેસી વહાણો બાંધવાની ગોદી જોવા ગયા.
અહીં અમે જે સ્ટીમરમાં જવાના હતા તે મેરી-
યનગ્રાદ સ્ટીમર ફુસ્ત થતી જોઈ. અહીંઆ
ઓસ્ટ્રીઆના લડાકે વહાણો પણ તૈયાર થાય છે.
ત્યાંથી આવ્યા પછી વરસાદ પડતો હોવાથી અમે કંઈ ગયા નહિ.

તા. ૧૪-૨-૧૪ મનીસર

ટીએસ્ટ.

આને અમે વીનનાની દુકાનમાં બેસી પામેલું ફર પસુ આપસીતો
 ગામ જોવા ગયા. મ્મતો એટલો બધો મહાત્મો
 આપસીતો ગામ જોઈ હતો કે જાનમાં બીક લાગતી હતી કે રજોને
 આવ્યા.
 મ્મતે અવ્યા બાપુની ઉદ્દેશ થવા લાગ્યો પણ
 ઉપર ગયા પછી ગામ નાતું પણ અવગત જોવા જેનું મનુષ્ય તેથી મતોય થયો.
 અહીંયા એક બાપુ માથે ધામનો બાગે લઈને જતી જોઈ આવો ભારો જીયડી
 જતું માણસ જોયું નહોતું પણ આને અમને હિંદુધર્મની પાઠ થઈ.

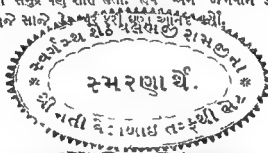
તા. ૧૫-૨-૧૪ મનીસર.

ટીએસ્ટ.

મિ. સ્ટ્રોમમેન આને આજે આટલીમન લાકડ કપનીમાં જઈ ત્યાંના માણસો
 જોડે વકમગ કરી ગુમ થયેલી ખુશીના બદલામાં
 મિ. સ્ટ્રોમમેન બીજી ખુશ બીજી લઈ આવ્યો. આ જો અમારી જોડે ન હોત
 શીઓ લઈ આવ્યો. તો અમને ખુશી મળવાની નહોતી.

મિ. સ્ટ્રોમમેન આવીરીતે અમને બહુ ઉપયોગી થઈ પડ્યો હતો તે
 ફક્ત એક પ્રદર્શમાં મળી આવ્યો ત્યાર પછી
 મિ. સ્ટ્રોમમેને અમને છેલ્લા અમારી ને તેની ઘણી યોગદાણ થઈ ગઈ અને
 પાંચ મહિનામાં બહુજ તે અમારી માથે પાંચ મહિના રહ્યો. અમારાથી
 મદદ કરી. ખુશ પડનાતુ પામે આવ્યુ બાપુ તેની આંખો ભગઈ
 આરી. તે અમારો મુશ્કેલ ને પ્રમાણિક હતો
 દારૂને તે આડકતો નહિ.

અમારા પ્રવાસમાં ફક્ત ગરનાતમાં એક નેપાળમાં અડચણ પડી પણ પછીથી કોઈને કોઈ માહિતગાર અમને મળી આવતું. એટલે અમને બહુ ત્રાસ થયો નહિ. ૧૪મ બેન્ડિટ ગોરા પછી મિયા સુલેમાન મોદાગર, હરમાહલ સુરતી અમેરિકન મીરાનર, ઇટાલીયન ગામડાં એડવર્ડ ગ. માવલણકર, રા. બામ અને હેવટે મિ રૂસમેન એ પ્રમાણે ક્રમે ક્રમે હિતમ ગાણમે મળતા ગયા. અને તેથી અમારો પ્રવાસ બહુ સુખમાં થયો. આજે એક વાગે બોટ નીકળવાની હતી એટલે અમે અમાર વાગે તેવાર થયા બોટ છુટાની વખત થઈ ત્યારે મિ રૂસમેનને અમે પાંચ પાંડ હનામ આપ્યું અને છુટા પડ્યા બોટ ઉપડ્યા પછી દયાર સુધી તે બદર ઉપરથી અમને હતી હતી કરી ટોપી બરવી રામ રામ કરતો હતો. એકદમ યુદ્ધોપીયન ગીતમાં હવે મારીત થાયથી બોટપર ધણી મજા લાગતી હતી. આ બોટ એકદર બાગ હજાર ટનની હતી અને ગતિ પણ ડિલ્લોપ્રેટા નેટલીજ ૧૬ નોટની હતી સમુદ્ર પણ સાત હતો. હવે અમે જમવાને ડાહની ગ હોલમાં જવા હતા. આજે સાંજે રૂસમેન પૂરી ફાળ આપેલો.

ભાગ ૨૦ મો.

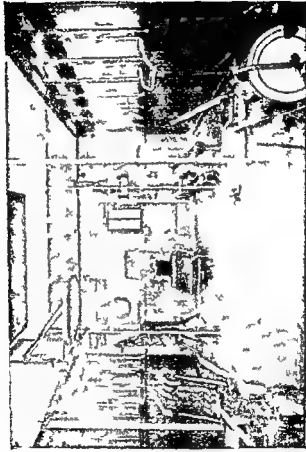
દીએસ્ટથી મુંવડ.

તા. ૧૬-૨-૧૪ મોમવાર.

ગાળ-સાંઝ.

બોટ ઉપર બેસતા દેવી રહે છે તેનું સંપૂર્ણ વર્ણન આગળ કરીજ
ગયા છીએ પરંતુ આ રીતિરમાં જે વિશેષ
“ ૧ ” કેક ઉપરની દસરત સગવડો હતી તેનોજ અહીં ઉલ્લેખ કરીશું. આ
શાળા. બોટમાં કિલ્લો પેત્રા કરતાં બે મજલા વધારે
હતા અને ઉપરના મજલાપર જે “ ૧ ” કેક
કહે છે, ત્યાં તાર વગરના સદેશા મોકલવાની ઓશીસ તથા પહેલા વર્ગના ઉતા-
રનો માટે દસરત શાળા હતી અહીંયાં એન્ડોના ડમ્બેસ, ઇન્ડીયન ડમ્બેસ
(મગજ) વગેરે દસરતના આધનો હતાં. વર્ણી ખીજા કેટલાંક યાંત્રિક સાધનો
જેવા કે સાયક્લ-મોટ વિગેરેના યંત્રો કે તેની ઉપર બેસી તે વાહનો ચલાવવા
જેટલું અગ બળ લાગે તેટલુંજ તે વાહનો ન ચાલતાં ત્યાંને ત્યાંજ કરતું પડે.
આ રચનાઓ અમને બહુ ગમી ગઈ અને અમે વારંવાર તેનો ઉપયોગ કર્યો

આ કેકની નીચે ની કેક હોઈ ત્યાં એક મ્યુઝીક સલૂન અને રમોડિંગ
રૂમના ગોરડાઓ હતા અને બહારની બાજુએ એક
“ વી ” કેક પર સિગલ મોટું પિત્તર્ણુ છત્રું (કેક) હોઈ તેની પાસે
ખર્ચ કેમીન્સ. એક મગજ લખવાની ઓગડી હતી. આ
મજલાપર કેટલીક મિંગલ કેમીન્સ હતી અને તે
સમુદ્ર સપાટીથી બીજો હોઈ હવા પ્રકાશ પુષ્કળ હતા એટલે તેનું બાહુ કરડું ક્લાસ
કરતાં ૬ પોડ વધારે હતાં.

‘ એ ’ રૂઢ ઉપરની કસરત-ગાળવોલ.

આની નીચે સીં ડેકપર બમે માણસ માટેની કેબીન્સ હતી અને તેમાંની એક રીઝર્વ કરવા માટે બે પૌંડ વધારે આપવા સીં ડેક પરના ડબલ બર્થ પડવા હતા. અમે આમાંની એક કેબીન રાખી કેબીન્સ. અહીં છત્તું નાતું હતું. આ રીવાય બોટ પરના અગવડદારોની પણ કંટાળીક ઓરડીઓ હતી; વળી એક નાની સરખી દુકાન હતી ત્યાં ચાકુ ચોપડીઓ વિગેરે પરચુરણ સામાન મળતો હતો.

આની નીચે ઢી ડેકપર કેટલાક ફર્સ્ટ ક્લાસની ઓરડીઓ હતી; પણ તેને બેપરના મજલાઓની પેઠે ઉધાડાં ખારણા નહોતા. ઢી ડેક પરની ઓરડીઓ. પણ માત્ર પોર્ટ હોલ્સ હતાં. આ મજલાપર વળી જમવાનો ઓરડો હતો. દરેક મજલે ન્દાવાની તથા સંડાસની મોઢવણ હતી. આજે બપોરે ૧૧૧ વાગે અમારી બોટ લીસા બેટ કને બે ક્લાક ઉભી રહી હતી.

તા. ૧૭-૨-૧૪ મંગળવાર.

ગાળ્લાંઝ.

અમારી ઓરડીમાં કપડાં ઉનાગવા માટે એક કપાટ હતું અને બે વીજળીના પંખા હતા. વળી આ ઓરડીમાં સ્ટીમ હીટર અમારી ઓરડીમાંની સગવડો. પણ હતું. રોજ અમારી બોટ થોડી થોડી દક્ષિણ દિશામાં જતી હોઈ દીવસે દીવસે થંડી થોડી જતી હતી. એટલે અમને સ્ટીમ હીટરનો ખપ થોડો થતો ગયો. આજપણ અમે રોજની માફક ડેકપર થોડો વખત ફર્યા.

તા. ૧૮-૨-૧૪ બુધવાર.

ગાળ્લાંઝ.

અમારી ઓરડીમાં હવા પ્રકાશ પુષ્કળ આવતો હોય અને કોઈ જાતની

ખોટકેપર જોઈ.

અડચણ પડતી ન હોતી. અમે બધા પ્રવાસનો
અર્થ લખવામાં ધણે ખરો વખત ગાળતા
અને સાંજે એકાદ દસાક દસગવ શાળામાં જતા.

આજે રાત્રી ખોટકેપર મુઝીક હોલમાં જોઈ ગ્રન્થ થવાનો હતો એટલે જમ્યા
પછી ખે ત્રણ કલાક નાચ ચાલ્યો. આખા પ્રવાસમાં આવો નાચ જોવાનો પ્રસંગ
આવેલો નહિ અને આજે છેવટે અનાયામે આ લાભ મળ્યો તેની ખુશી થયા
પણ એકંદરે આ નાચમાં પસંદ પડે એવું કંઈ હતું નહિ.

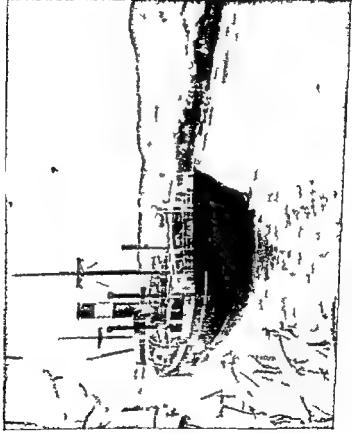
તા. ૧૬-૨-૧૪ ગુરુવાર.

ગાળ-લાંઝ.

અપેરે ચાર ઘાગતો પોર્ટ સેયદ બંદરે અમારી ખોટ લંબર કરવાની હોઈ
ખે વાઝાથી ઉતાર્યો દુરખીનમાંથી બંદર દેખાય
પોર્ટ સેયદ બંદરપર ઉતરી છે કે નહિ તે જોવા લાગ્યા. ફરક પ્રવાસી પાસે
અજાનર જોયું. એક દુરખીન અને દુએરા હોવા જોખ્યે એવો
સાધારણ યુરોપીઅન રીવાજ જણાય છે. અમેએ
અગાઉથી મોકલેલી પેટીઓ પણ અડીજ ચડવાની હતી. અમે હોડીમાં બેમી કિનારે
ગયા. કુદ કમ્પનીમાં તપાસ કર્યો તો અમારી પેટીઓ સ્ટીમરપર ચઢાવવા
માટે રવાના કરી હતી. પછી અમે બગ્ગમાં ધરવા ગયા. અડીનો દેખાવ કુદો
જોવો ધણેખરો હતો.

અહીંથી એને ખોટકેપર પાંછા ગયા તો બધા ઉતાર્યો જે અત્યાર લગી
અમુક્જ જતની કાગી ટોપી પહેરતા હતા તે
યુરોપીઅન ઉતાર્યોએ અ- બદલી નાખી અહીંયા સાહેબ લોકો પહેડે છે
ફીથી પોતાની ટોપીઓ બદલી. તેની ટોપીઓ પહેરી એકા હતા જે લોકો પામે
આની ટોપી નહોતી તે બજારમાંથી લઈ આવ્યા.
આજનો આ દેખાવ જોઈ અમને બહુ નવાઈ લાગી.

પોર્ટ સેયદ, પછી સુએઝની નહેર શરૂ થાય છે. આ નહેરની યોજના

અમારી બાર પાસેથી જનારી એક આગબોટ-મુવેજની નહેર.

કરનાર મહાન મનુનીયર ડીવેમેપ્સ નામના ફ્રેન્ચ
પોર્ટ સેપ્થી સુએઝની મેનનું પુતળું નહેરના મોડાપર ઉભું થયું છે.
નહેર મઠકડી દોષ મામેથી કોઈ સ્ટીમર આવે
તેને જલુાય નાટે એક મોટી બત્તી આગળ રાખી
હતી. અત્યારે રત્ન હોવાથી નહેર બરોબર જોવાઈ નહિ.

તા. ૨૦-૨-૧૪ શુક્રવાર.

ગાળસાંઝ.

યુરોપનાં જતી વગને અને મુનેજ બંદરે ઉતર્યા હોય અમારાથી આ નહેર
જોવાઈ નહોતી. માટે આજે અમે વહેલા ઉઠી
કેકપરથી નહેરનો દેખાવ જોવા લાગ્યા. નહેર
બહુ સાંકડી હોવાથી સામેથી બીજી બોટ આવતી
હોય તો ઝિનારાપર દાટેલા થાંભલા જોડે સાંકળ જોડી બોટને એક બાજુએ
ખેંચી બીજી બોટને માર્ગ આપવો પડે છે. આવી રીતે બીજી બોટને રસ્તા
આપવા માટે અમારે બેવાર ઉભા રહેવું પડ્યું. વચ્ચે બે મોટાં સરોવર આવે છે
અને અહીં માત્ર કેનાલ પુષ્ટળ મોટા થાય છે. નહેરની બન્ને બાજુએ ઘટ્ટા
પશ્ચી કરેલી છે. તોપણ નહેરમાં પુષ્ટળ રેતી આવી જઈ સીસ્ટ જામે છે. જે કાઢવા
માટે અનેક આગબોટો ફર્યા કરે છે. દર કલાકે પાંચ માઇલ લેખે આ નહેર
ખોળાવવા માટે સત્તર કલાક લાગે છે. આ પ્રમાણે અમારી આગબોટ બપોરે
એક વાગે મુનેજ બંદરે આવી પહોંચી; પણ અમે અહીં ઘોડીવાર ઉભું રહેવાનું
હોવાથી ઉતર્યા નહિ. બપોરે ત્રણ વાગે પાછી સ્ટીમર ઉપડી.

તા. ૨૧-૨-૧૪ શનિવાર.

ગાળસાંઝ.

પોર્ટ સેપ્થી અટેલી પેટીઓ બગેબગ આવી છે કે નહિ તેના ...

કરવા પરમરની ઔદ્યોગિકતા ગયા તે ત્યાંથી અમને
અમારી પેટીઓ બોટપર બેગેજ માત્ર કરી જવા કહ્યું. ત્યાંથી અમે વખા-
સુરક્ષિત આવી હતી, આમાં ગયા તે બંધી પેટીઓ જેમ તેમ પડી હતી.
અમારી પેટીઓ ગોઠી કાઢતાં લગભગ એક
કલાક થયો. અને અમારી બંધી પેટીઓ જડી. એમાંથી એ પેટીની જડા હોવાથી
અમે કેબીન બાથ પામેથી અમારી ઓગડીમાં લઇ આવ્યા. તે અંદર બધો સામાન
સુરક્ષિત આવ્યું પડ્યો.

તા. ૨૨-૨-૧૪ રવિવાર.

ગાળાંડાં.

હવે એકંદર ટાઢ કમી થવાથી તાર બોલેએ અરૂંમ કપડાં કાઢી સુતગાંડ
અને રંગમી લુગડાં પહેરવાની તૈયારી કરી હતી.
આ વખતે જમવાની વ્યવસ્થા. આ વખતે અમને યુરોપીયન સોફાની ખાવા કર-
વાની કળા આવ્યું પડી ગઈ હોવાથી અમે ખામ કંઈ
વ્યવસ્થા કરી નહોતી. પણ દરરોજ જમના માટે જે પદાર્થો આવતા તેમાંથી અમે
શ્રેષ્ઠ પદાર્થો વિશેષ સેવા હતા. એએ જમવાનો ત્રાસ આ વખતે થયો નહિ.

આજે રવિવાર હોવાથી પ્રોટેસ્ટન્ટ અને રોમન કેથલિક સોફાની જુદી જુદી
પ્રાર્થના થઈ. બોટપર અડવાડીયું થવાથી અમારી
બોટપર થયેલી ઓળખાણ. જુદા જુદા માણસો જેડે ઓળખાણ થવા
માંડી હતી. પારીસના કેટલા એક જવેરી સોફા
આ બોટમાં હતા. તેમની જેડે ઓળખાણ થઈ. કલકત્તે જતા એક યુરોપીય-
ન ડોક્ટર સાથે અમારો પરિચય થયો હતો અને ઓસ્ટ્રીઆના એક મહત્ત્વ
પાત્ર સાથે હિંદુસ્તાન જોવા જતા હતા તેની જેડે પણ બહુ વખત વાતો કર-
વામાં અમે કાઢતા.

તા. ૨૩-૨-૧૪ મંગલવાર.

ગાળાંડાં.

આજ પૂન બહુ છુટેલો હોવાથી બોટ બોટી બોટો પણ ડેસવા લાગી

આ મોટી બોટપણું ધવનના
દુશનમાં ડોલવા લાગી.

અને અમારી બોટ પણ ખુબ હાલવી હતી. એટલે
ઉતાડ્યો જ્યાં પોત પોતાની જગ્યાએ પડી રહ્યા
હતા. આજે પાછા જતી વખત બોટ લાગશે કે
રું એવી અમને બીક રહ્યા કરતી હતી.

તા. ૨૪-૨-૧૪ મંગળવાર.

ગાબ્લાંઝ.

આજે મવાર ૬ વાગે જાએલ માંડેળની સામુદ્રી બોટ બીજી ગયા. અને
માંડે યાગ વાગે એટલે પહોંચીશું એમ જાણ્યું.
એટલે ૨૧. દાંડેરને ઘેર ત્યારે આનંદ થયો પાંચ વાગે એટલે પહોંચ્યા
ગયા.
પણ ૭ વાગ્યા સુધી કોઈને ઉતરવા દીધા નહિ.
એટલેની પોસ્ટ ઓફીસમાં અમારા એક બોલ-
ખીતા ૨૧. દાંડેર છે તેમને અમેએ અગાઉથી ખબર આપેલી હતી તે અમને
તેમવાને આવ્યા હતા તેમની માથે તેમને ઘેર જઈ અમે બ્રામ્હણીયા રસોઇ જમ્યા
એટલે અમને એક જાતનો ધણોજ મતોપ થયો. રાત્રે આઠ વાગે પાછા ફર્યા ત્યારે
દુશન હોવાથી અમે હોડીમાં ડોલવાં ડોલવાં માંડ માંડ બોટપર પહોંચ્યાં.

તા. ૨૫-૨-૧૪ બુધવાર.

ગાબ્લાંઝ.

અમારી ચોરડીમાં સ્ટીમલીટર હતું તેની હવે કંઈ જરૂર રહી નહિ.
અમારી પાસે દુરબીન હોવાથી સમુદ્રના દેખાવો
દુરબીનને લીધે બહુ ગમત જોવાની બહુ ગમત આવતી હતી. પૃથ્વી
થઈ.
જોઈ છે. તેના કારણોમાં જે વહાણોના પાદ
શીખ્યા હતા તેનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ અમે દુરબીનથી કરી શક્યા.

તા. ૨૬-૨-૧૪ ગુરવાર.

ગાબ્લાંઝ.

બોટપર એક જપાની ધોબી હતો એટલે લુગડાં બ્યારે જોઈએ ત્યારે

‘બોટપર’ સ્વચ્છતા ‘બહુલ’ ડાગળ લેવામાં આવતી હતી દસ હિંદી અને રહેતી હતી. યોગનીક એ ૨૬ સુદીપ્ત સમ દેતા હતા.

તા. ૨૭-૨-૧૪ ગુરુવાર.

ગાળાંસાંઝ.

સુખઈ બંદર પાસે આવતું હોવાથી અમારી પાસે કંઈ જાણતી માસ છે કે નહિ તેનો ડાગળ ભરવાનો અમારો પાસે અધ્યો ને બગી દેતે પગસરને આધો. સુખઈ આમારે દીલ દશામાં લાગે નહિ. હવે નજીકથી આવી પર્વેચુ છે જાણી આમારે દીલ કમામાં લાગે નહિ. દિમાળ લખવાનો ડાગળ ભરવાનો દંડાળો આવવા લાગ્યો માત ગદિના મુનાદીના એકદમ નીકળી ગયા પગ આ ત્રણ ચાર દડાડા કાઢના વખતે યઈ પડતા બહુલ સ્વચ્છતાની આ ખુબી નેષ અમને બહુ નવાઈ લાગી

તા. ૨૮-૨-૧૪ શનિવાર.

ગાળાંસાંઝ.

ખોરે ચાર વાગે બોટ એકદમ ફરવા લાગી એટલે કેપર જઈ નેષ તો ૪-૫ ખજાની ને એક અમલદાર એક નાની બોટમાં બેસી નીચે તરવા નેષા એક જાનુ “બોય” “બોય” એમ કહી સમુદ્રમાં એક લરતા પદાર્થના જનાવવા લાગ્યો. અમે જાણુ કે કોઈ છેકડું પડી નયું છે કે શું. પણ ખબર પડી કે બોટના કપ્તાને અજામસ કરવા જુદાથ નહિ એવું ગજામાં પાલવાનુ જુવતું ચક્રર સ્ત્રીયામાં ફેરુ છે તે ચક્રર એકંદર ખલામીઓ કેટલી વારમાં લઈ આવે છે તે નેષા માટે આ પ્રયોગ કયો છે. આવી જીનના પ્રયોગો કરીને બોટપરના નોકરો પોતાના કામમાં હોંશીયાર છે કે નહિ તે નેષાનો કપ્તાનને હુકમ તોય છે. ૫૬૬૬

મીનીટમાં તે હોડી ચક્ર લઇને આવી પહોંચી. આ પછી તરતજ બન્ને બોટમાં આમ લાગી હોય અને તે હોલવવા માટે પાણીની નળીઓમાં કંવાનની મુઠા ચઢાવી પાણી છાંટવા માંડ્યું. ત્યાર પછી બોટપર તમામ હથીયારો જેવાં કે બુંદેલા, પિસ્તુલો વિગેરે વખાસી જેવાં. આ હથીયારો સમુદ્રમાં કાઢી ચાંચીયા લોકો હસ્તો ધરે તેની સામે બચાવ કરવાને માટે ગમ્પાં હોય છે આવી રીતે અમને બોટપરના જુદા જુદા બચાવના સાધનોનો પ્રયોગ થતો જેવા બન્યો.

તા. ૧-૩-૧૪ રવીવાર.

ગાબ્લાંઝ.

આજે બધા ઉતારાઓ બોટ મુજબ મારે પહોંચશે તેનો વર્ક કરવા લાગ્યા. અમારી પણ ઉતકંઠા બહુજ વધી. ખીજે દિવસે આજનો મુજબ પહોંચવાની મુજબ આવવાનું હોય અને બોટપરના મોકરોને ઉતકંઠા બહુજ વધી પડી. ૪૦ રૂપિયા બક્ષીય વહેંચી આપી. પરસરની ઑક્સિમા જાજ વખાસ કર્યો તો જણાવ્યું કે કાસે સવારે અમારે વાગે બોટ મુજબ પહોંચવે

તા. ૨-૩-૧૪ મંગલવાર.

ગાબ્લાંઝ.

આજે સવારે મુજબ પહોંચવાનું જ એટલે સવારે ક્યારે પડે એમ થયા. -૨- હવે મને કિધ બીલકુલ આવી નહિ. સવારે સવારે વહેલા ઉઠી આમાન જગ તેન કડી પાસ વાગ્યા ત્યારે નાહી ઘોષ બાંધ્યો. ત્યાર થયા. સામાન બાધવા માંડ્યો. પછી ડેકપર જઈ દુબીનમથી મુજબ દેખાયા છે કે નહિ તે જેવા માંડ્યું પણ નવ વાગતા લગી કંઈ દેખાયું નહિ ત્યારે નિરાશ થયો છેવટે દસ વાગે કેલાળાની દીવાલડી દેખાઈ ત્યારે કંઈક ચેન પડ્યું. સવારે આવવાનું પણ બાંધ્યું નહિ ફક્ત મુજબ મારે પહોંચીશું એનીજ કાળજી થવા લાગી.

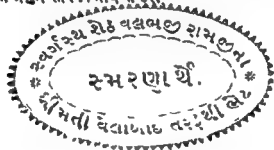
પછી ધીમે ધીમે મુંબઈના મકાનો રપટ જણાવા લાગ્યા અને અમારા સંબંધીઓને મળવાની ઇચ્છા વધવા લાગી. મુંબઈના બારામાં રોકાઈ પછુ દરીયામાં બરતી નહોવાથી અમારી બોટ રહેવું પડ્યું. એક માઈલ દૂર હતી રહેવાની છે એમ એમ જાણ્યું ત્યારે જાણ લાગી આવ્યું યોડીવારે કેટલીક હોડીઓ અમારી બોટ પર આવી પછુ તેમાં અમારું કોઈ હતું નહિ. બંદર પર માથુસો દેખાય પછુ દુરબીનમાંથી તે કોણ છે તે રપટ જણાવું નહોતું.

છેવટે એક ક્ષણ પછી અમને તેડવા આવેલા માથુસો હોડીમાં બેસી બોટ પાસે આવ્યા પછુ તેમને બોટ પર લેવા વડીલોને નમન ક્યું. નહોતા. બપોરે એક વાગે જમવાની વખત થઈ પછુ અમને આજે જમવા જવું ગમ્યું નહિ.

છેવટે જે વાગે અમારી બોટ ધક્કા પર આવી ત્યાં તીર્થરૂપ બાળા-તીબનાના સાહેબ દેશમુખ અને તી. શ્રીમંત બાળાસાહેબ મીરજ્જીર વગેરેને જોઈ અમને ધણોજ આનંદ થયો. બંદર પર કિતરી સર્વેને પ્રેમભાવથી નમન કરી મન સાંત ક્યું, આજ કેટલા દહાડાનો યુરોપનો પ્રવાસ મુખ્યપુ પુગે થયો. જલ્દી. મન નિશ્ચિત ને હસકું થયું. પછી સામાનની વ્યવસ્થા કરી. જકાવ યોશીસમાં તે બધા હાડીને બતાવવો પડ્યો. અને સાંજે પાંચ વાગે ડૉ. નાનાસાહેબ દેશમુખને ઘેર ગયા.

તા. ૩ ■ ને મંગળવાર વિશ્રાન્તિ માટે મુંબઈ રહ્યા અને તા. ૪ થી ને બુધવારે સવારની ગાડીએ નીકળી સાંજે પાંચ વડોદરે આવ્યા. વાગે વડોદરે પહોંચ્યા. કેટલાક સોફા અમને પાસેજ-કરજા-છટોલા મુઠી જેવાને આવ્યા હતા વડોદરાને રોકાને પુષ્કળ મિત્રમંડળ એકઠું થયું હતું. છેવટે આ સર્વનો આભાર માની ઘેર આવ્યા.

જેમની પરમ કૃપાથી અમારો આ યુગેપનો પ્રવાસ સુખરૂપ પાર પડ્યો તે
 સર્વ શક્તિમાન દીન દયાળ પ્રભુ શ્રી સીતારામ
 શ્રી સીતારામ ચંદ્રદેવને ચંદ્રદેવને ઘેર આવી મોટા અનન્ય ભાવથી વંદન
 વંદન. ક્યું અને જેની મહેશ્વણીને લઈને આ યુગેપનો
 પ્રવાસ કરવાનું જની આજુ તે અમારા શ્રીમંત
 સયાજીરાવ મહારાજને અને તેમના કુટુંબને અક્ષય સુખ અને પૂર્ણ આરોગ્ય
 આપવા બદલ તે પ્રભુને સવિનય પ્રાર્થના કરી

સમાપ્ત.

પરિશિષ્ટ ૧ લું.

પુરોપના પ્રવાસમાં નીકળતી વખત કપડાં વગેરે
સામાન ખારા ખારે ખરીદેલો તેની હકીકત.

—૨૦—

સામાનનું વર્ણન	કિંમત.
<p>નેન્ડી સર્જ અને અજોડા લાઉઝ કોટ, વેસ્ટ અને ટ્રાઉસર્સ (બે મૂટ) :—નેન્ડીસર્જ અને અજોડા, કપડાની જાતના નામ છે, અને લાઉઝ કોટ એટલે કુટો અને ઉઘાડા કોલરનો કોટ, અચુકજ તરેહનો કોટ જોઈએ એવો કંઈ ખાસ નિયમ નથી, તોપણ પુરોપ ખંડમાં ટાઢ અતિશય હોય છે એટલે ઓછામાં ઓછા બે ગરમ સૂટ (કુટો કોટ-પાટલુન અને જાકીટ) એટલાં તો લાગેજ છે. ખુબી જોડે રંગનો સૂટ કરાવ્યો હોય તો તે સર્વ પ્રસંગે ચાલતો હોઈડીક પડે છે. સારા દરજી અને શીવડાવ્યા હોય તોપણ ચાલી શકે, કેમકે આવી તરેહના સૂટ હવે આપણા દરજીઓ પણ સારા બનાવે છે. અમે ઉપરના બે સૂટ અંગ્રેજી કંપનીમાં કરાવ્યા એટલે કિંમત બહુ પડી. આવીજ જાતના સૂટ દેશી કંપનીમાં કરાવ્યા હોય તો લગભગ અડધી કિંમતમાં સૂટ તૈયાર થઈ શકે અંગ્રેજી કંપનીમાં કટ વગેરે સારું થાય એવું જોડું માનવું હોય તોજો તો ત્યાંજ સિવડાવવા જોઈએ. કપડું હલકું ભારે લેવું તે તો રિથિતિનો અવગણ પ્રશ્ન છે. તોપણ પુરોપ દેશ</p>	<p>૨- આ. પ. ૫૫—૦—૦ ૫૦—૦—૦.</p>

આપણા દરતાં ઓઝામાં ઓઝો દમ બલો શ્રીમંત હોવાથી સારી જાતનું કપડું પસંદ કર્યુંજ નોંધ્યે, કારણ કે પારકા દેશમાં પ્રવાસ કરવાનો એટલે કપડાં પરથી કિંમત થવાની એ સ્વાભાવિક છે. દહેવણ છે કે, “ એક નૂર આદમી અને દસ નૂર કપડાં ” નહિતો પરદેશમાં કાંઈ બીજારી છે એમ ધારે તો આપણી આખરેને નુકસાન થવાનો સંભવ રહે છે. યુરોપમાં પણ મગીજ શ્રીમંત એવા હોય છેજ અને તેની પરીક્ષા કપડાં પરથી થાય છે, મારે કપડાં સારાં રાખવાની જરૂર રહે છે; જેથી કપડાં બેતી વખત આ વાત ખામ ધ્યાનમાં રાખવી પડે છે.

ચાલના સિદ્ધનો કોટ, વેસ્ટ કોટ અને ક્વૉર્ટસસ:-આગળોટમાં પ્રવાસ કરતાં યાદ હોવી નથી ત્યારે પાતળા કપડાંની જરૂર પડે છે. તેટલા મારે જે સુટ આવા સાથે રાખવાં પડે છે. મારી પામે માત્ર એક સુટ હોવાથી અને અડઅણુ પ્રડી હતી, તે જણાવેલું છે. આ સુટ પણ યુરોપીયન કુશનમાં બહુ મોંઘે પડે છે. દેશી કુશનમાંથી તેટલી કિંમતમાં જે સુટ આપી શકે છે. આવા પાતળા સુટ સુતરાઉ કરાવ્યા હોય તો ખૂબ ચાલી શકે. તોપણ ચાલનાશીદ્ધનો હોય તો સાફ યુરોપમાં ટુંકા કેટલજ પહેરવાનો રીવાજ હોય છે એટલે ટુંકા કેટલજ કરાવવા નોંધ્યે કેટલીક વખત લાંબા કોટ, પહેરણમાં આવે છે. પણ આવા પ્રસંગ પ્રવાસીને બાગ્યેજ આવે છે પિતૃશ્રીને ટુંકા કોટ પહેરવા ગમતા ન હોવાથી તેનું સંજગા ફોફ કોટ ધાટના લાંબા કોટ કરાવ્યા હતા. આપણે હમેશા પહેરીએ છીએ એવા

૩૮—૦—૦

મામાનનું વર્ણન.

ક્રિમલ.

પારખી ફેસનના કોટ પહેરવાનો અહીં બીલકલ રીવાજ નથી મારે તેવા કોટ ઠરાવવાની હરકત હોય છે. વળી જમવા મારે એક ઠાળા રંગનો અમુકજ દળનો સટ હોવો. તોજી તેને "ડાયનીંગ સુટ" કહે છે. આવો સટ મે કરાવ્યો નહોતો અને તેની બધી જરૂર પડી ન હતી પણ શ્રીમંતી દારૂકમા ઉતરવું હોય તો, અથવા સારા સમાજના જવાનું હોય તો આવા સટ જોઈએ. આપણામાં જેમ સોળું પહેરવાનો રીવાજ છે તેવી રીતે કુગોળીયન લોકોમાં પણ બીજાને ત્યાં જમવા જતી વખત આવો પોપાક પહેરવાનો રીવાજ છે. આ રીવાજ તાંના લોકો ખરેખર પણ છે. વખતે પ્રવાસી ભોક્ક આવો પોપાક ન પહેરે તો દયામ માલી શકે. તેમ વળી માથે પાધડી કે ફેરો પહેર્યો હોય તો ખજ નથી શકે છે. મારે આવો એક સટ સાથે હોય તો સાર, પછી તે અહીં કરાવવો કે ત્યાં જઈ કરાવવો તે યુનસરી પર છે.

રેન્ડમ્ એસ્ટર કોટ. (એવરકોટ) :—આ કોટ પુરોબીબન કે પનીમાંથી બીચેલા હોવાથી બધું મોઢા પડ્યો; આવો કોટ અડધી ન લેતાં હજાંડામાં લેવાથી આવે છે. વિલામતમાં ટાટ તથા વરમાદબધુ હોવાથી આવા કોટની ખામ જરૂર પડે છે. તેમજ હવાના ફેરફાર એકદમ ચતા હોવાથી એવો કોટ હાથમાં રાખીને ધરવાનો રીવાજ છે. આવો કોટ પહેરીને કોઈને ઘેર જવું હોય ત્યારે કોટ બહાર ખુટીએ મુકી દેવો પડે છે. વારંવાર આવો કોટ માથે ફેરવવો પડે છે એટલે તે વજનમાં હલકો હોય તો માર પધુ સિયાળામાં દડા

મામાનનું વર્ણન.	ક્રિ મન.
<p>ટાલ પડતી હોવાથી પ્રવાસ કરનાં જાડો કોટ પહેરી નાખવો પડે છે. એટલા માટે મારે લડનમાં એક જાડો કોટ, વેચાતો લેવો પડ્યો હતો.</p>	
<p>સાફ્ટ ફેલ્ટ હુટ:—આવી ટોપી ગમે ત્યારે પહેરી શકાય છે. તેટલા માટે સાથે રાખવી જોઈએ. ને અમેજ ટોપી પહેરતી ન હોય તો પાષડી કે ફેટા ચાલી શકે છે. અમારી સાથે હાલે માસ્કર હવા તેઓ લડનમાં બે ત્રણ મહિના સુધી ફેટા પહેરીનેજ ફરતા હતા અને તેમને કંઈ અસ્યુ આવી નહતી. નવીન તરેહનો પોષાક જોઈ લોકો આપણી માને જોઈ ગઈ છે અગ. મારે પાષડી કે ફેટા પહેર્યા કરતાં યુરોપીઅન તરેહની ટોપી પહેરવી શકે પડે છે.</p>	૧૧-૮-૦૨
<p>આ શિવાય એક ઇવનીંગ કેપ સાથે રાખી હતી. સાંજે ફરતા જતાં આવી ટોપી પહેરવાનો રીવાજ હોય છે. પણ મને આવી ટોપી ગમતી નહોતી એટલે તેનો બહુ ઉપયોગ થયો નહિ. ઘેર બેઠા હોઈએ અથવા ઘરમાં ફરતા આવી ટોપી પહેરી રાખવાનો રીવાજ નથી. મારે હિંદુસ્થાનમાંથી નીકળતા આવી ટોપી ન લીધી હોય તો ચાલે. પણ અમેજ લોકોના રીવાજ પ્રમાણે જરોબર ચાલુ હોય તો આવી ટોપી પહેરવાનો રીવાજ હોવાથી મેં ત્યાં એવી એક ટોપી લીધી હતી.</p>	૭-૬-૦૨ ૫-૦-૦૨
<p>ફૂરસીંગ ગાર્ડન:—રાત્રે સુતી વખતના કપડાં પહેર્યા હોય ને કોઈ મગના આવે કે ઘરમાં ને ઘરમાં આપમે</p>	૨૩-૦-૦૨

સામાનનું વર્ણન.

કિંમત.

ફરવાનું હોય તો આવો કોટ પહેરવાનો રિવાજ છે. આ કોટ બોયરકોટ કરતાં લાંબો અને ખુલ્લો રહે છે. આ કોટનો પણ આમારે પ્રવાસમાં બહુ ઉપયોગ થયો નહિ. માટે યુરોપમાં ગયા પછી જરૂર જણાયે આવો કોટ લેવો. જે સાદ સવારે ડેક પર ફરતાં ફેટલાક લોક આવો કોટ પહેરેને ફરવા હતા. પણ હમે કોઈ દીવસ આવો પહેર્યો નહતો.

બેઝીંગ ગાઉનઃ—આ એક સફેદ ટુવાલ જેવો કપડાનો પગ સુધીનો ઝખ્મો હોય છે. સ્નાન માટે જાતી વખત અંદર કપડા ન હોય અથવા રાત્રે સુવાના કપડાં પહેર્માં હોય તો આવો કોટપહેરી નાહવાની ઔરડીમાં જવાની રીવાજ છે. આવા ઝખ્મો કરતાં જાપાની તરફનો ખારીક સુતરાઉ કોટ મળે છે, તે કિંમતમાં સસ્તો પડે છે અને મુસા-શરીમાં ફેરવવો પણ ઠીક પડે છે. માટે આવો કોટ લેવો જોઈએ.

૧૫-૦-૦

નાઈટસુટ (બે) :—રાત્રે સુતી વખતે પહેરવાની એક ચોરસડી અને કબજે જે મળીને આ સુટ થાય છે. આ સુટ વેચાતો લીધા કરતાં સુતરાઉ ધોળા કે રંગીન કપડાના હિંદુસ્તાનમાંજ તૈયાર કરાવ્યા હોય તો બહુ મોઢરિકર થાય છે. તૈયાર લેવા જતાં કિંમત બહુ પડે છે. અને સોંપા લઈએ તો બહુ સાન હોવા નથી. માટે નીકળતા પહેલાં આવા જે સુક દરજ્જા અને તૈયાર કરી રાખવા જરૂરના છે. રાત્રે સુતી વખતે આપણે જેમ પંચીયાં પહેરીએ છીએ તેમ આડીઆ નાઈટસુટનો ઉપયોગ થાય છે. તે મુંગઈથી એક ગરમ નાઈટસુટ લીધો હતો પણ

૫-૦-૦૦

સંમાનનું વર્ણન.

દિ'મત.

એકદમ હાંફા પ્રમાણ જોડે મરમ મુટ મેવો જોઈએ. મરમ મુટ હોય તોપણ મુતરાકિ જે મુટ તો સાથે રાખવાનું જોઈએ. એટલે પંચીયા અગર આ કપડાં વાપરવાના હોય છે જોયી પંચીયા અગર ધોતીઆ સાથે મુખવાની જરૂર રહેતી નથી. આ મુટ આપણી પોતાની આરટી પ્રતોજ પહેરવો પડે છે. મારે જો કોઈને કાવતું ન હોય તો પંચીયા પહેરે તોપણ ચામે. પણ એકદમ પુરોપની હાંફા અતુક જ તે મુટ જ છે.

અનુરવેઅર (એ જોડ) :—ઉપરનાં કપડાં બગડે નહિ અને હાંફી પણ બચાવ થાય મારે આ કપડાં પહેરવાનો રીવાજ છે. આ કપડાં એટલે ગજારાક અને તેનાજ જેવી એક શુદ્ધાજ અહીંથી નીકળતી વખત મુતરાક અનુરવેર હોય તો સારું. મુતરાક કમળે જે મુગવાજ હોય તોપણ ચામે. આવા મરમ અનુરવેઅર જેવાના મોં પણ તેની ઠિમ્મત બહુ રહે છે. કેમકે જો હલકો લઈએ તો તે સાદા ઉત્તમ હોઈ આમડીને કરે છે અને બહુ ત્રાસ થાય છે. આવા પ્રકારના જે મુ' મે' લીધા હતા. (મરમઅનુરવેઅરને જોડે) પણ તેના ઉપયોગ કદાચ થયો નહિ. બહુ હાંફી હોય ત્યારે જ એક ઘરે ખીન્ને એમ જે અનુરવેઅર મુતરાક પહેરતો.

શર્ટ (એક ડાઝ) :—આ પૈકી એક જોડે મરમ અને ગાંડીના મુતરાક મારે લીધા હતા. આ શર્ટ પુરોપીયન

૧-૦-૦

૧૦-૦-૦

૫૮-૦-૦

માગાનનું વર્ગન.	ક્રિમત.
<p>કમ્પનીમાં કમગ્યા તે બહુ મોંઘા થયા. ગરમ રાઈ અદીધી ન લેવાં ત્યાં લખ્યે તોપયુ ચાલે. નિવાન ૭ મુનરાકે રાઈ માથે અદીધી રાખવા જોઈએ જમની વખતના ફેમમાં પહોળી અને કડક પદીના રાઈ પહેર્યાં જોઈએ છીએ, અને ફેમ રાઈ કહે છે પણ મે જમનુંતો ચૂટ (ફેમ મૂટ) કમગ્યોજ નહોતો એટલે એવા રાઈ પણ નહોતાં લીધાં. રાઈનો પ્રચાર આપાગામાં પણ એટલો જાણી થઈ પડ્યો છે કે તે સખધી વિશેષ માહિતિ લખવાની જરૂર નથી.</p>	
<p>કડક કોલર (નં. ૬) :—</p>	૨-૪-૦
<p>નરમ કોલર (નં. ૬) :—કોલર સખધી વિશેષ માહિતિ લખવાની જરૂર નથી. તોપણ કડક કોલરમાં કમગ્ય અને રીંગલ એવા બે પ્રકાર છે. આ કમગ્ય કોલર વચ્ચે નેકટાય વાસવવાનો બહુ મામ થાય છે માટે કમગ્ય કોલર એવો તો બગાબર હાય અંદર આવે તેવો અગર રીંગલ કોલર લેવો. નરમ કોલરનો ઉપયોગ ઓટપર કે રમતી વખત કરવામાં આવે છે. બાકી કડક કોલર પહેરે છે માટે નરમ અને કડક બન્ને જાતના કોલર લેવા માગ કોલર હમેશાં જવજી હોવા જોઈએ. અને તે બે દરારે બદલવા પડે છે માટે તેની સખ્યા વધારે હોય તેમ ઠીક.</p>	૨-૪-૦
<p>લિંકસ-સાનાના બટન :—(રાઈના હાથ માટે) બે જોડ.</p> <p>નરમ કોલર માટે રીંગલ બાટનની પીન્સ નંગ ૨</p>	<p>૧૪-૮-૦</p> <p>૧૦-૮-૦</p>

સામાન્ય વર્ણન	કિંમત
બેંક બટન બે (સર્ટને કાલર સાથે બીડવા માટે) સિક્કસ તથા પીન બહાર દેખાવમાં રહે છે માટે તે સોનાની હોય તો સારું.	૦-૬-૦
બ્રેસીન બે—આનો ઉપયોગ એટલો બધો પ્રચારમાં છે કે તે કહેવાની જરૂર નથી.	૨-૮-૦
હાથ રૂમાલ નંબર ૧૨—હાથ રૂમાલ સ્વચ્છ રાખવા માટે જોડલા વધારે હોય તેમ સારું.	૩-૦-૦
રેશમી રૂમાલ નંબર ૨૦—રેશમી રૂમાલ રાખવા કે નહિ તે મગજની વાત છે.	૫-૪-૦
પગનાં મોજા, છ જોડ, } પગનાં સુતરાડ મોજા લેવા પછી વિલાયત જઈ ગરમ લેવાં પુરપના મોજાને સોઠસ કહે છે અને બેશના મોજાને રોડીંગ કહે છે.	૬-૦-૦
મોજા મરકીને હિતરી ન જાય માટે જાપવાની રખરની પટ્ટીઓ જોડ એકઃ—(રખરની).	૧-૪-૦
આઉન હોલજુટ એકજોડી:—	૧૧-૦-૦
બ્લેક હોલજુટ એકજોડી —	૮-૦-૦
પંચપશુ —	૫-૦-૦
ડેકશુ —(રખરના તળીઆનાં જુટ)—હોલજુટ અગર અર્ધા જુટ લેવા તે પોતાની ખુશીની વાત છે ધરમાં પહેરવાને પંચપશુ અગર સ્વીપર્શની જરૂર પડે એ ડેકશુ	૧૦-૮-૦

સામાન્ય વર્ણન.

કિ મદ.

જોડે રાખવા પડે છે નહિ તો ડેક ઉપર ચાલતાં પણ સરી જવાનો સંભવ રહે છે. જમવાના કેસ જોડે ચળકવા પેટન્ટ સેધના બુટની ખાસ જરૂર પડે છે.

નેકટાઇ નંગ ૧૨:—કપાડા કોણનો ફોટ પહેવો એટલે નેકટાઇ પહેવો શિવાય ફરવું થઈ અસમ્પ ગણાય છે. જુદા જુદા રંગના રોજ અદલ બદલ પહેરવા. ખરે વધારે ટાપ રાખવાની જરૂર રહે છે. ધુરોપીઅન એટલે નેકટાઇ ખામ અવસ્થા પહેરવો જોઈએ. કેટલાક તૈયાર બાંધેલા નેકટાઇ મળે છે એટલે વારંવાર તે બાંધવાની બાંજગડ રહેતી નથી. આવા ટાપને “ બો ” કહે છે. જમણ વખતે “ બો ” વાપરવાનો રીવાજ છે. આવા કાળા તથા સફેદ “ બો ” તૈયાર મળે છે જે જમતી વખતે પહેરાય છે. અમે આવા “ બો ” લીધા નહોતા.

૧૩-૦-૦

રંગ એક (અનુસ) :—જે જે રંગ વેચાતો લીધો હતો તે બહુ જોડો અને વજનદાર હતો એટલે મુસાફરીમાં તે ફેરવવાનું બહુ મુશ્કેલ થઈ પાડું. રંગનો ઉપયોગ જોટ પર તેમજ રેસ્ત્રેમાં બહુ થાય છે પણ જેમ પાતળો અને હલકો તેમ સારું; આ મુદ્દલ ન લીધો હોત તોપણ ચાલી શકતું,

૧૪-૦-૦

હોલ્ડઅપ્સ (એક) :—જે પથારીબાંધવાની એક પ્રકારની રોતરંછ છે. તેને પટા લગાડેલા હોય છે અને અંદરની બાજુએ કાચળીઆ સીવી હોય છે, જેમાં પરચુરણ સામાન રહે છે. આનો અમને બહુ ઉપયોગ થયો નહિ કેમકે દરેક ડેકાએ પથારીનો સામાન મળી શકે છે ખરે સાથે ફેરવવો પડતો નથી.

૧૫-૦-૦

મામાનનું વર્ણન.	દિ મત.
કેપીન ટ્રંક (કોમ્પ્રેસડ ફાયબર)	૩૪-૦-૦
ગ્લેડરન બેગ... '	૨૦-૦-૦
હેન્ડ બેગ—અમારા પ્રવાસમાં કેપીન ટ્રંક ફો-વવાનો અમને બહુ તામ પડ્યો અને તેને બદલે એક જોડી મજબુત ટ્રંક લેવાની હોત તો ટીક પડત અને પૈસા પણ થોડા થાત. ગ્લેડરન બેગ અને હેન્ડબેગનો ઉપયોગ બધા પ્રવાસમાં થતો હોવાથી તે અવરન લેવાનું જોઈએ.	૧૧-૦-૦
હળમતનો સા માન.	
અભો.	૩-૮-૦
હળમત માટે સાથુ લગાડવાનો બચ.	૨-૪-૦
આપનો.	૬-૧૨-૦
અભાને ધાર આપવા માટે પછી ચામડાની.	૧-૦-૦
હળમત કરતી પખત લગાડવાનો સાથુ (શેરીંગ રીક).	૦-૧૨-૦
હેઅરનો (હળમત કર્યા પછી ચામડી નરમ કરવાનો અલમ).	૦-૧૫-૦
હળમત પછી લગાડવાનો સુવાસિત ખાવડર.	૦-૧૫-૦,
નખ કાપવાની કાવર.	૧-૮-૦
સેફ્ટી રેઝર.	૧૫-૦-૦
યુરોપ જવાને હાથે હળમત કરતાં ખામ આવડતી જોઈએ. કેમકે નહિતો બહુ મુશ્કેલી પડે છે. સવારના પહોરમાં જી જોમ આપણે દાનણ પાણી કરીએ છીએ તેમ તે સોફ્ટ ગેજ હળમત કરે છે યુરોપમાં આપણી માથક	

સામાનનું વર્ણન.

કિંમત.

થેર હળમ આવતો નથી અને કદાચ બોલાવીએ તો બહુ પૈસા આપવા પડે છે. અને રોજ હળમની દુકાને જઈ હળમત કરવાનું પોમાતું નથી. પ્રત્યેક હળમત ફીંક સાથે આઠ આના આપવા પડે છે, આટલા માટે હાથે હળમત કરવાની ખાસ જરૂર છે. હળમની દુકાને પણ હળમ નખ તો ઉતારતો નથી, અને નખ તો હાથેજ ઉતારવા પડે છે આ માટે એક ખામ કાતર આવે છે, તે ઉપરથી સહેજ વાંટી રહે છે એટલે નખ સાફ કપાઈ ઉતરી જાય છે ઉતરેલી હળમત કાગળના કકડા ઉપર ઉતારી તે નાંખી દેવામાં આવે છે. જેમને કરવા આવડતી નથી તેને ઉપરની હકીકત ખામ ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ. આ સામાન દેશી દુકાનપર મળી શકે છે અને સોંધો મળે છે. અગ્નિ માન જેમ બને તેમ સારો લેવો જેને કાચે હળમત કરતાં આવડતી ન હોય તેણે “સેશ્ટી રેઝર” લેવાતો લેવો. જેટલે આ અસ્થાથી વાગી બેસવાનો સબબ રહેતો નથી.

વાળ ઓળવાનો સામાન.

વાળ સાર કરવાના બે બચ

૪-૮-૦

કાતીયો (એક).

૦-૫-૦

તેલની ખાટલી (એક).

૨-૦-૦

અહીં આ કપાળપર લોકો હળમત કરવા નથી અને વાળ ઉગાડે છે, અને એહમો રાખે છે. તેને રોજ ઓળવા જોઈએ અને બરાબર સેથી પાડીને ફરડું એ શિખર... ગણાય છે.

સામાનનું વર્ણન	કિંમત.
નહાવા વિગેરેનો સામાન.	
રપજ (વાદળી) એક	૨-૮-૦
નહાતી વખત સરીર ધસવાનાં મોજાં એક જોડ.	૧-૦-૦
સાણુ મુકવાની ડબી (નિકલની).	૦-૧૪-૦
દાંત ધસવાનો ખાવડર (એક ડબી).	૧-૧૨-૦
દાંત ધસવાનો ખચ.	૧-૪-૦
કપડાં સાફ કરવાનો ખસ.	૨-૮-૦
<p>કુરૂપમાં પીપમાં નહાવાનો રીવાજ છે એટલે લોકો કે કળશીઓ સાથે રાખવાની જરૂર નથી. માથાપર વીગેરે તેઓ વાદળીથી નહાય છે. નહાવાનો સાણુ ધણું ખૂબ લોટેલ તરફથી મળે છે પણ સાથે સાણુ રાખવા મિક પડે છે. દાંત ધસવા માટે ખસ વિગેરેની ખાસ આવશ્યકતા રહે છે.</p>	
હળી (એક સારી હળી જોડે રાખવી આવશ્યક છે).	૩-૦-૦
<p>ડેક એબર (બોટ પર ડેક એબર બાંડે મળે છે પણ પોતાની ખુરશી હોય તો મિક પડે છે.)</p>	
વિક્રીટ કાઈ નગર ૨૦૦	૨-૮-૦
કાઈને મળવા જવાનું હોય તો કાઈની ખાસ જરૂર પડે છે.	
કાઈન્ટન પેન આવી પેન લખવાના કામમાં પ્રતાસમાં બહુ ઉપયોગી પડે છે.	૫-૦-૦
<p>હાથ મોજાં (બે જોડ) બહુ મંડી પડે છે ત્યારે હાથ મોજાં સેવા પડે છે. અમે તે લોકોમાં લીધાં હતાં. અદિથી સેવાની જરૂર નથી.</p>	૧૫-૦-૦
કુલ.	૧૩૩-૭-૦.

સામાનનું વર્ણન.

ક્રિ.નં.

આપણામાંના ઘણા જે હાલ યુરોપીઅન પોપાક વાપરે છે તેમની પાસે ઉપરની યાદી પેઢી ઘણી ઓળ હોય છે એટલે વિશેષ માહિતિની જરૂર નથી. તીર્થે સ્વરૂપ પિતાથીએ કપડાં વિગેરે સામાન ઘણા ખરા મારા જેવોજ રાખેલો હતો એટલે તેનો જુદો ખુદાસો આપવાની જરૂર નથી.

મારી પાતની માટે ખરીદેલો સામાન.

રેશમી આવર કાટ (એક)	૧૫-૮-૦
ગરમ આવર કાટ (એક)	૩૫-૮-૦
સુતરાઉ આવર કાટ (એક)	૨ -૮-૦
ગરમ આવર કાટ (એક)	૧૦૫-૦-૦

યુરોપીઅન સ્ત્રીઓના અને આપણા પોપાકમાં ઘણાજ ફરક હોવાથી આપણે પોપાક કરી પ્રવાસમાં ફરવું બહુ અગવડ વાળું છે, તેટલા માટે અદરથી આપણે પોપાક પહેરી ઉપર આવર કાટ પહેરી લેવો બહુ સારો પડે છે. બેસાંઓના આવર કાટ તેમાર મળે છે તેટલા માટે એક સુતરાઉ આવર કાટ લેવો. ગરમ આવર કાટ ત્યાં મળ્યા પછી સેવામાં આવે તો ચાલે અમે એક ગરમ આવર કાટ બહી થી લીધો હતો પણ અતિશય યુકીને લીધે ત્યાં એક ખીન્ને આવર કાટ લેવો પડ્યો.

બેલર હેટ (એક)	૧૨-૮-૦
સ્કાર્ફ રેશમી (એક)	૮-૮-૦

સ્કાર્ફ રેશમી (બે)—યુરોપીઅન બેસાંઓ માથે ટોપી પહેરી ફરે છે. કાળા ટોપીઓની અનેક તરેહ રહે છે તે

સામાનનું વર્ણન.

કિંમત.

૧૦) એક જાતની અમે વેચાતી વીધી હતી પણ તે ટોપી આગળ કઈ પણ કામગીરી આની નહિ બધો પોપાક યુગ-પીચન રીતનો કરવામાં આવે તો તેની જરૂર પડે છે આપણી અીએના વાળનો ગળ તથા અમોડો વાળવાની ઝીત તદ્દન જુદીજી હોવાથી ઉપાડે માથે ફરવાનું આર નથી તેમજ થડી પણ ઘણી હોય છે એટલે માથું બાધવાની ખામ જરૂર રહે છે, માટે બળરમાંથી ગલપદા જેવા લાંબા અને પહોળા રેશમી રમાલ (રફાર્ફ) મળે છે તેવા બે રમાલ રાખવા હીક પડે છે અને એક રમાલ અહીંથી લીરો પણ તે ખરાબ થઈ જવાથી બે નવા રમાલ લડનથી લીધા હતા. આની રીતે રરવાનો પણ ત્યા બહુ રીવાજ નથી એટલે સોકોને જરા નવાઈ લાગે છે પણ ઉપાડે માથે ફરવા કરતા આ હીક લાગે છે.

કાળા હોલ મુટ

૧૮-૮-૦

કાળા બૂટ (અર્ધા)

૮-૮-૦

આંત્ર મુટ (અર્ધા.)

૧૦-૮-૦

રલીપર

૫-૪-૦

રેશમી મોળ (રોડિંગ્સ) ૭ જોડ

૩૬-૦-૦

ગરમ મોળ (રોડિંગ્સ) ત્રણ જોડ

૪-૮-૦

ગાટર બે જોડ (મોળ હીક ગળવાની પટ્ટીઓ)

૨-૪-૦

યુરોપમાં બેગઓને મોળ કે બૂટ પહેર્યાં શિવાય રરવાનો બીજકેવ રીવાજ ન હોવાથી બૂટ મોળ ખામ આવસ્યક છે તેમજ નહીની હડીમા પણ તે બહુ ઉપયોગી પડે છે કેટલા નગ અને કેટલા લેવા તે મરજની વાત બેગના મોળ ધુમ્મ ધુમ્મી પડોએ તોય દેાય છે નાઈટ ટ્રેમ નગ જે

૧-૮-૦

સામાનનું વર્ગન	ક્રિમન
કમચપટ્ટા જે નંગ આનો બહુ કપયોગ થયો નથી)	૫-૮-૦
ટુમીંગ ગાઉન—આ અડીયીજ માથે રાખવો પડે છે).	૨૧-૮-૦
મદુલર—(ગોળ બાથવાનો રમાવ) અને જે સોનાની પીન. આર કાટ હમેશા કિરાડા કાઢવો રહે છે માટે અહરનો ગોળા દેખાય નહિ માટે આ રમાલ વીટાવો પડે છે અને તે બરોમર બાથવા માટે પીનનો કપયોગ કરવા પડે છે	૧૧-૪-૦
અનુરુ વેઅર—(કામીનિશન) આ માથે બેડેટો પોલકોને ધમ્મ હોય છે આનો કપયોગ ગીયાબાગા મહુ થાય છે. આ વહીથી લેવામા આવે તો ચાને અને તે ગમે ત્યાં મળી શકે છે	૬-૦-૦
ટુમીંગ કેરા—(ચાલ લેખવાના સામાનની જે) શુરોપીઅન ગ્રીઓ માટે આ પેગી કહેવી હોવાથી આનો સંમાન બહુ કપયે ગી પાવો નથી માટે આ રી પેટી લેવાની મરી જરૂર નથી ગ્રાજ ચોટને લાગે માટે મમકી વગેરે સામાન આપણી વરદનો હોવા તો ચાને	૮૨-૦-૦
પોલકા બાગ—સોના મળતા મોલમ હીં પડે છે અને તે લાળી ગમ્યા હોવા તે ટાળ્યા બહુ કપયોગ થાય છે	૧૦ -

સામાન્ય વર્ણન.	ક્રિમિડ.
<p>ગુજરાતી તરેહની રેશમી સાડી નંગ ૬:—</p> <p>ગુજરાતી સાડીઓ કુટ્ટી હોવાથી દક્ષિણી ઓળો કછોટો મારીને પહેરી શકતી નથી. આવી રીતે કછોટો મારીને પહેરવાનો આજ પૂરાપૂર્ણન લોકોને પસંદ નથી માટે ગુજરાતી તરેહની સાડીઓ સાથે રાખવી એવું અમને દેહેવામાં આવ્યું હતું. માટે અમે એવી ૭ સાડીઓ રાખી હતી. પણ આખા પ્રવાસમાં મારી પત્નીએ દક્ષિણી રીવાજ પ્રમાણેજ પહેરવેશ કરવાનું રાખેલું હોવાથી આ સાડીઓનો ઉપયોગ ખીલકુલ થયો નહિ. ખડાર જતી વખત ઉપરથી એવર કોટ પહેરવાનો રહે છે. એટલે અંદર કેવો પોષાક ક્ષેપો છે તેનો પ્રશ્ન રહેતો નથી અમારે ત્યાંના મહાજનમાં મળવાનો પ્રસંગ આવ્યો નહિ એટલે તેમનો આ વિશે શું વિચાર છે તે સમજાવું નહિ. પણ માત્ર પ્રવાસી તરીકે મુબાશરી કરવામાં આવી સાડીઓની જોને ટેવ નથી તેને માટે તે શિવાય આલી શકે તેમ છે.</p>	<p>૧૦૮-૦-૦</p>
જની નંગ ૧.	૫-૦-૦
આમદાની કેમીન ક્રેટ.	૫૯-૮-૦
રપંગ.	૨-૮-૦
હાથ ઉમાલ નંગ ૧૦.	૨-૪-૦
૩૬ એઅર.	૪-૦-૦
૬૫ મોગન.	૧૫-૦-૦

તેલ સાબુ વિગેરે સામાન:-

આ રિયે ફરી પુનઃકૃત કરવાની જરૂર નથી. કપા-
ળમાં ચાંદનો કરવાને કંકુ પુરોપમાં ખીલકુલ મળતુ
નથી માટે જોઈતું કંકુ સાથે રાખવું. મારી પલ્લીએ
પુરોપીઅન તરેહનો પેટાક કદી પડેયો નથી એટલે તે
વિષે માહિતિ આપી રાખવી નથી બાકી અમે લીવેલા
સામાન સિવાય ખીચું કંઈ ખામ વધારે જોઈતું નથી.
એવું અમને અનુભવ પરથી લાગ્યું છે. પ્રસાસમાં બદ્દ
દાગ દાગીના રાખવા સલાહ કારક નથી. માટે જેમ બને
તેમ થોડા દાગીના રાખવા નાકમાં વાગી પહેરવાનો રીવાજ
ત્યાં મુદ્દલ હોતો નથી એટલે મારી પલ્લીએ પણ તેનો
ઉપયોગ કર્યો નથી. વગી નથ પહેરીને ત્યાંના લોકોની દૃષ્ટિ
નાહક આપણા તરફ ખેંચી તે ઈટ જણાતુ નથી. હાથમા
બગડીએ પહેરવાનો રીવાજ ત્યાં પણ હોય છે. માટે
બગડીએ પહેરવાને કંઈ વાધો નથી. કાચની બગડીએ
ત્યાં બજારમાં તૈયાર મળતી નથી માટે સાથે થોડી તેની
બગડીએ તે નદવાઈ જાય ત્યારે નવી પહેરવા માટે જોરે
રાખવી ઠીક પડે છે.

પરિશિષ્ટ ૨ જી.

પુરોપના પ્રવાસમાં મારા એકલા મારે થયેલો ખર્ચ.

સામાનનું વર્ણન.	કિંમત.
<p>બોટભાડુ:—ઑસ્ટ્રિઅન લોન્ડ કંપનીની બોટનું મુબઈથી કુએટ સુધીનું જવા આવવાનું પહેલા વગર રીટર્ન ટીકીટનું બાકુ સાતમે રૂપિયા ૫૬૫. પીએન્ડ આ કંપનીમાં આવતું બાકુ એન્ડ કસામ ટીકીટનું લાગે છે. પી એન્ડ એ. કંપનીના જેટલીજ મગવડો બીજી કંપનીની મીમરોમાં હોય છે. એટલે તેમાં જવામાં શરો પડે છે. ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે આ બાદમાં જમવા ખર્ચનો સમાવેશ થઈ જાય છે. જમવાનો ખર્ચ બાદ કરીએ તો બસે રૂપિયા, બોલ, થાય છે. ડુ ઑસ્ટ્રિઅન લોન્ડની મોટી બોટમાં પાછે. અલ્પે અને "સી" રોકપર જના (ખર્ચ) ટીકીટનું દરબો. મારે રૂપિયા ત્રીસ પાછીથી વધારે બરવા પડ્યા હતા. તીર્થરૂપ પિતાથી " મેસેજરી મેરીટાઈમ " નામની ફ્રેચ મીમરમાં પાછા આવ્યા. એટલે ઑસ્ટ્રિઅન કંપનીની ટીકીટ પાછી આપી તેમને ફ્રેચ કંપનીની ટીકીટ લેવા મારે છ પોડ એટલે ૮૦ રૂપિયા વધારે બરવા પડ્યા. પી. એન્ડ એ. કંપનીની રીટર્ન ટીકીટ લેવા તો જરૂર વખતે તે પાછી આપી બીજી કંપનીની ટીકીટ લઈ ચકાવી નથી આ તે કંપનીની બોટમાં જવાનો ચેર હાયલ છે. પુરોપના જેવા ખર્ચના પ્રવાસમાં માત્ર ચેર મોટ ત ચતાં જેમ બોલો ખર્ચ થાય</p>	<p>રૂ. આ પ. ૭૫૦-૮-૦</p> <p>૩૦-૦-૦</p>

સામાન્ય વર્ગન.

દિ.મત.

તેમ સાથે. માટે કઈ બોટમાં જવું તેનો વિચાર કરવાં ઉપલી લકીલ્લ ખાનમાં લેવાની જરૂર છે.

રેલવેના પ્રવાસનું ભાડું:—યુરોપનું રેલ્વે ભાડું આપણે ત્યાંના ભાડા કરતાં મોટું હોય છે. થઈ કલાસનું ભાડું કોન્ડીનેન્ટપર (ગ્રેટબ્રીટન શિવાયના યુરોપ ખંડના સળંગ ભાગને કોન્ડીનેન્ટ કહે છે) દર મેલે ૮ થી ૯ પૈ પડે છે. અને ગ્રેટબ્રીટનમાં તેનો સરેરાશ એક આનો પડે છે. અહીંઆ થઈ કલાસમાં આપણા સેકન્ડ કલાસ જેટલીજ સોઇ હોય છે. અહીંઆ સેકન્ડ કલાસમાં મુસાફરી કરવી હોય તો થઈ કલાસથી દોઢ ગણું અને ફર્સ્ટ કલાસમાં અઢી ગણું ભાડું પડે છે. યુરોપમાં થઈ કલાસમાં મુસાફરી કરવામાં આપણે ત્યાં જેટલો ત્રાસ થાય છે તેટલો બ્રિટનકલ થતો નથી. માત્ર થઈ કલાસમાં મુસાફરી કરવી તે દહાડેજ કરવી એટલે કંઈ અડચણ આવતી નથી. અહીંનો પ્રદેશ પણ સારી રીતે જોઈ શકાય છે. વધારે પૈસાની સગવડવાળાએ ઉઘા દરજ્જામાં પ્રવાસ કરે તો વધારે સગવડ મળે એ કહેવું ખાસ જરૂર નથી.

૭૦૧-૦-૦

ટ્રામ, બસ, મોટોરગાડી વગેરેનો ખર્ચ:—પહેલો એક મહિનો અમે યુરોપમાં ફરવામાં કાઢ્યો. ત્યારે, અમે જુદી જુદી જગ્યાઓ જોવા માટે મોટોરગાડીનો ઉપયોગ કરતા હતા. આ ગાડીને દર મેલે સવા રૂપિયો ભાડું આપવું પડતું હતું. ધણેખરે કેટલે ભાડાની ગાડીને “ હેક્સીમીટર ” લગાડેલું હોવાથી કેટલું ભાડું આપવું તેની બાંજગડ

૧૭૦-૦-૦

સામાનનું વર્ણન.

કિંમત.

રહેતી નથી. આવા યત્રવાળા ગાડીવાળા પણ ઓછા
બાડામાં લઇ લય છે. પણ તે પહેલેથી ઠરાવનું પડે છે.
વખત પ્રમાણે પણ ભાંડુ ઠરાવવામાં આવે છે. અને એક
કલાકે સરેરાસ સવા રૂપિયા પડે છે. ગાડીમાં મોટી પેટી
ચુકવાની હોય તો દર નગે બે થી ત્રણ આના વધારે
આપવા પડે છે. આ ઉપરાંત વળી નેટલું રીવસર. ભાંડુ
થાય તેનો દશાંશ રકમ બક્ષિસ (ટીપ) આપવી પડે છે.
આ ઉપરાંત દર એક મોટા ચહેરને ચારે છે પણ હવા
ખાવાની જગ્યાએ આથી પણ વધારે ભાંડુ પડે છે.
ધર્મે ધીમે અને ત્યાંના માહિતગાર થતા મથા તેમ દ્રામ
અને બસનો ઉપયોગ કરવા ભાંડુએ હતો. અને દર
દર મૈત્રે એક આનો હોય છે અને કોઇ કોઇ ઠેકાણે વધારે
પણ હોય છે, અમે નેચેક્ષા બધાં ગામેમાં વીળળીની દ્રામ
હતી. તેનો ઉપયોગ કરવાથી પુષ્કળ કમી ખર્ચ પડે છે.
જે જે ઠેકાણે યોમસ કુક કમ્પનીની ઓફિસ હોય છે ત્યાં
તે કમ્પની માગેલ પ્રવાસમાં જેવા જવાની જગ્યાએ
બતાવી આપવા માટે 'મોટી મોટર ગાડીએ' (કુમાની
એક્સપ્રેસ) વ્યવસ્થા હોય છે જેમને પંદરેલી બાજા
સમન્વતી નથી તેમને માટે આ વ્યવસ્થા મહેલવી અને
સોંપી પડે છે. પણ અમોરી પામે સ્વતંત્ર ગાઇડ હોવાથી
કુક કમ્પનીમાં જે ખર્ચ લાગત તેના કરતાં ઓછે ખર્ચે
સપળા રથજો નેઈ આવી સંપાદિત. કુક કમ્પની તરફથી
પણ અમેજી બજુનારો ગાઇડ મેગવનાની મોડલ્ય આલે

સામાનનું વર્ણન.	કિંમત.
<p>છે. પણ અમારી સાથે કાચમનો ગાઢડ હોવાથી દામમાં રજવામાં અમને ખાંસકલ ત્રાસ થયો નહિ. અને ખર્ચ પણ કમી થયો.</p> <p>હમારું મજુરી:—દરેક રોજનપર ધણુ ખર્ચ મજુર હોય છે. તે સોઠો આપણે સામાન ગેલ્વેમાંથી બહાર ગાડીમાં મુકી આવે છે. દરેક નાના મોટા દામીના દોઢ બે આના આપવાનો રીવાજ હોય છે. આ પ્રમાણે જેમા મુકાવી આપીએ છીએ તો મજુરો કમકમ કરતા નથી. બહુ સામાન હોય છે ત્યારે વળી બે ચાર આના ધનામની આથા રાખે છે. રોજનથી દોરેલ સુધી સામાન લઈ જાય છે તો તે પ્રમાણે વધારે મજુરી આપવી પડે એ સ્વાભાવિક છે. અનુપયા માણસો પાસેથી વધારે મજુરી પડાવી મેવાની ક્ષમ્બ ધરાવના મજુરો ખામ કરે છે. પણ કોટચિટનમાં તેવો ત્રાસ નથી. એકંદરે આપણે ત્યાં જોટલી કમકમ કરવામાં આવે છે. તેટલી દરવા પડતી નથી.</p> <p>લોજન ખર્ચ અને હોટલમાં રહેવાનો ખર્ચ:—અમે ધાન્યાહારી હોવાથી અને સેકન્ડ ક્લાસ હોટલમાં જીવતા હોવાથી અમારે રહેવાનો અને ખાવાનો ખર્ચ દરરોજ યાંચ રૂપિયા કરતાં વધારે આવ્યો નહિ. ફક્ત રહેવા માટે ચોરડી લખ્યે તો રૂ. ૫ થી ૩ રૂપિયા સુધી બાકું આપવું પડે છે. આમ રહેવાના બાકામાં ધણુ ખર્ચ</p>	<p>૨૫-૦-૦</p> <p>૫૦૦-૦-૦</p>

સામાનનું વર્ણન.

ક્રિ.મદ.

સવારે નાસ્તો આપવામાં આવે છે. પશુ રાત્રે જમણના પેસા છુદા આપવા પડે છે. જપોરનું ખાવાનું મનતા સુધી બહાર ઉપહાર શૂદમાં જ કરી લેવાનું ઠીક પડે છે હોટલમાં ધાન્યાહારી ધરાકોને ઉપયોગી પડે એવા કયા પદાર્થો કેટલા દરથી આપવામાં આવે છે અને રહેવાની બીજી સગવડ કેવી; રીતની હોય છે. તેનું વર્ણન ચોપડીમાં વારંવાર કરવામાં આવેલું છે એટલે તેની પુનરાવૃત્તિ અહીં કરવાની ખાસ જરૂર નથી. કોઈપણ હોટલમાં ઉતરતાં પહેલાં દર અગાઉથી નક્કી કરી તે દરમાં શું શું મળવાનું છે તેપણ ચોક્કસ કરવાની ખાસ જરૂર હોય છે કેમકે કેટલેક ઠેકાણે અનનુયાયી માણસ બાણી દોવા માટે આવેલું રહેવા માટે આવેલું એવું એવું બીલમાં ચલાવી દે છે. એકલા માણસ માટે ગાઝડ ન હોય તો પછી કેક કંપનીના હોટલ કુપનો વધારે સગવડવાળા સહ પડે છે. આ કુપનોથી દરરોજ સાતથી આઠ રૂપિયા ખર્ચ થાય છે. આથી પશુ વધારે ખર્ચ કરી રાતનારને માટે વધારે સગવડવાળી હોટેલો હોય છે એ રહેવાની ખાસ જરૂર નથી.

ટીપ (બક્ષીસ):—યુરોપમાં બક્ષિસનું જોર બહુ વધી પડ્યું છે. પહેલાં વર્ગના યુસાદરને બોટના નોકરોને પંદર રૂપિયા બક્ષીસ આપવી પડે છે શહેરમાં ઉપહાર શૂદમાં જઈએ તેપણુ બીલ ચુકાવતી વખતે દસાંચ રકમ કમીમાં કમી ટીપ આપવી પડે છે.

ગાઝડને મહેર થયેલો ખર્ચ:—અમોરા જ મહિનાના પ્રવાસમાં અમે અમારી સાથે એક માહિતગાર માણસ સામેજ સંખ્યો હતો તેથી અમને ચળીજ સગવડ મળી

૭૦-૦-૦

૪૦૮-૦-૦

કુક કંપની વરથી રોજદાર ગાઇડ રાખીએ તો તેને રોજના છ સાત સિલિંગ આપવા પડે છે. અને તે કંપન રોજદારી હોવાથી આપણે હોટેલમાં જઈએ ત્યારે આપણને છોડી ચાલતો ઘાવ છે. અને કાયમનો ગાઇડ રાખેલો હોવાથી તેનું ગાડી ભાડું અને જમણું ખર્ચ અમારે માથે પડ્યો ખરો, પણ આવો આહિતગાર માણસ સાથે હોવાથી હોટેલના દર ઠરાવવાના વિનંતે પ્રસંગોમાં અમને એનાથી પણ કાપડો થયો. મારે ગાઇડ મારે થયેલો ખર્ચ જરા વધારે લાગે છે, પણ તેના ફાયદાનો વિચાર કરતાં તે ખર્ચ બહુ ખટકતો નથી. વળી રાતદહાડો પ્રવાસમાં જુદી જુદી ભાષા જાણનારો નોકર જોડે હોવાથી અમને કોઈ પ્રકારની અડચણ આવી નહિ. ગાઇડનો ભોજન ખર્ચ અને ભાડા ખર્ચ રૂ. ૭૦૦ થયો. તેનો રેલ્વે ખર્ચ રૂ. ૫૫૦ થયો. અને તેના મહેનતાણાના રૂ. ૭૫૦ થયા. એટલે એકંદરે રૂ. ૨૦૦૦ ગાઇડનો ખર્ચ થયો. અને પાંચ જણા પ્રવાસમાં સાથે હોવાથી દરેકને રૂ. ૪૦૦ ભાગે આળ્યા. અને પાંચજણા સાથે હતા, તેજ આવી રીતે ગાઇડ રાખવામાં પોતાણા એકલા માણસને આ ખર્ચ બહુજ ભારે થઈ પડે. ગાઇડનો ભોજન ખર્ચ અમારા કરતાં કંઈ થયો તેનું કારણ એવું છે કે, દરેક હોટેલમાં ચાર પાંચ ધરાક તે એક સામટા આણી ચકતો હતો, એટલે તેને જોઈ દરે ખાવાનું મળતું. ઉપરને. એ ખર્ચ જતાવ્યો છે તે એકલાને પ્રવાસમાં વધારે આવે તે સ્વાભાવિકજ છે અને માર પાંચ જણ સાથે હોવાથીજ આજ ખર્ચમાં ફરી સડ્યા હતા.

૧૫૦-૦-૦

ગામડાં છુકો માસિકો વર્તમાન પત્ર વગેરેનો અર્થ:—યુરોપના પ્રવાસે નીકળતાં પહેલાં કેટલીક ગામડાં છુકો વાંચતી પડે છે. અને યુરોપમાં જોતાં 'જેવું શું' છે તે અગાડ્યી નહીં ચલાવી ક્યા રહેતે જીવું તે દરાવવામાં ઉપયોગી થઈ પડે છે. પ્રત્યેક દેશના પ્રવાસ માટે ઉપયોગી પડે એવી એડેકરની પ્રવાસની ગામડાં છુકો મળે છે તે ઘણી કિંમત હોય છે. એડેકર નામ દક્ષણી જેવું લાગે છે પણ તે જર્મન નામ છે. પ્રત્યેક દેશની, ગામની અને પ્રેક્ષણીય સ્થળની આમાં સંપૂર્ણ વિસ્તૃત માહિતિ હોય છે. આ ચોપડી વેચાતી લેતી સારી. આહો અર્થ કરવો હોય તો સેફલ ગામડાં લેવી. આમાં આખા યુરોપની માહિતી છે. આ સિવાય પ્રત્યેક મુઝીઅમની અને પ્રેક્ષણીય સ્થળની જુદી જુદી ગામડાં છુકો મળે છે તે 'સવડ પ્રમાણે' લેવી. મેં આવી ચોપડીઓ ઘણી લીધેલી હોવાથી અર્થ વધી પડ્યો. આ સિવાય મમ્મત માટે કંઈ માસિકો અને વર્તમાન પત્રો લીધાં હતાં. રાજદાં પત્રની કીમત અર્ધાંથી એક આના સુધી હોય છે. આટલી કીમતમાં કેટલાક સચ્ચ દૈનિક પત્રો પણ મળે છે. માસિકોની કીમત માત્ર જુદી જુદી હોય છે.

પોસ્ટની ટીકીટો અને તારનો અર્થ:—પોસ્ટલ યુનીયનના નામે સર્વ દેશનો એક સંપ છે. તેમાં એટલી-ટનેના તાખાનાં દરેક દેશનો અને વમાહતોર્મ અને અમેરિકાના યુનાઇટેડ સ્ટેટસનો સમાવેશ થઈ જાય છે એટલે મને તે દેશમાં જઈ પાકીટના અથવા પોસ્ટ ટિકીટો

સામાનનું વર્ણન.

કિંમત.

ટીકીટનો એક ખાનો પડે છે. આ યુનીઝન બહારના દેશમાં
પત્ર લખવાના અહીં આના લે છે એટલીટનમાં તાર કરવાના.
બાર સપ્તેના ૭ આના પડે છે, અને દરેક સપ્તેનો ૬
આનો વધારે પડે છે. વિદ્યાર્થી હિંદુસ્તાન તાર મુક
વાનો હોય તો દરેક સપ્તેનો સુધારે દોઢ આનો પડે છે
આ સિવાય ખીજ દેશ માટે જુદા જુદા દર હોય છે.

નાટકો સિનેમા હોરાયટી વગેરે ખેલે:—પ્રત્યેક
નાટક જુદાના દર જુદા જુદા હોય છે. ગરીબ નાટકમાં
છેલ્લામાં છેલ્લો દર બે આના હોય છે. શ્રીમત નાટકમાં
ઓછામાં ઓછો બાર આનાથી રૂપિયો દર રહે છે. નાટકોમાં
કેટલો ખર્ચ થાય તેનો નિયમ હોય નહિ પણ અરી સુધી
આવનારાઓ અરીના નાટકો સરકારો વિગેરે ખાસ જોવા
જઈએ તેથી આનંદ સાથે કેટલીક માહિતિ ગળે છે. યુરો-
પમાં નાટકમાં જવાનો પ્રચાર થયોજ છે. અમે નાટકમાં
અધ્યયન પ્રકારની ટીકીટ કઠાડવા હતા.

૧૦૦-૧-૦૦

ચિત્રના ચોરસ કાર્ટ:—દેખાવાના આકર્ષકો દ્વારા
વિગેરે દરેક નાના ગામમાં પણ ત્યાંના સચિત દેખાવો
વેચાતા મળે છે આવા કાર્ટો લેવાની ઇચ્છા થઈ બહુજ
ખર્ચ થઈ જાય છે. પણ આના કરતાં ચોલાના કેમેરાથી
આવા દેખાવનો કેટલો લેવા વધારે મારા. આમાં કેટલો
ખર્ચ કરવો તે મુનિસિપલનો સવાલ છે

૨૦૦-૦-૦૦

૦ કુર્ચસં ધોવાનો તથા હળમતનો પરચુરસ
ખર્ચ:—સાધારણ દુકાનમાં જઈને હળમત કસીએ

૫૦-૦-૦૦

તો પણ દર ક્ષણમતના આઠ આના આવવા પડે છે. સારી દુકાને તો રૂપિયા પડે છે. કપડાં ધોવાડાવવાના એક રાઈના ચાર ચાર આના, હાથ રૂમાલનો અડધો આનો, એક કોલરનો એક આનો, મેળાનની બેડનો એક આનો, બકીટના બે આના આવવા દર છે. રેશમી કપડાના આથી પણ વધારે પૈસા થાય છે. કપડાં માત્ર ધણાંજ સરસ ધોવાય છે તેની ના નહિ. આપણે ત્યાં બિઝારીને આપીએ છીએ તેમ અહીંમાં અર્ધો તથા એક આણે આપે છે. રસ્તાપર ઉભા રહી છુટ પોલીસ કરાવીએ તો બે આના પડે છે. મુરોપના પ્રવાસમાં નિકળતાં મારા લુગડાં વગેરે સામાન માટે થયેલો ખર્ચ (પહેલા પરિચિત પ્રમાણે).

૬૩૩-૭-૦

ટીપ્પ:—મારા એકલા માટે ઉપર પ્રમાણે ખર્ચ થયો અમારામાંના દરેકને પણ ઉપર પ્રમાણે ખર્ચ થયો. માધક છુક થિત્ર વિગેરેનો ખર્ચ મારો એકલાનોજ છે. રા. જવારે પણ આ માટે જુદો ખર્ચ કર્યો હતો. અમારા પ્રવાસમાં આ ખર્ચ નો કે અને રીવસર કર્યો હતો અને ચાર પાંચ નજી સાંધે હતા તો પણ દરેકને આ પ્રમાણે ખર્ચ આવ્યો છે. માટે એકલા માણસને આથી સવાયો કે દોઢો ખર્ચ થાય તેમાં નવાઈ નથી. માત્ર એકંદર કરવાના માટે આ આપેલું છે.

નાણાંનું કોષ્ટક.

દેશનું નામ.	નાણાનું નામ.	મુખ્ય નાણાની રૂપિયામાં કિંમત. રૂ. આ. પૈ.	વર્ણના નાણું.	પૌંઝ નાણું.	નીકલનું નાણું.	રૂપાનું નાણું.	સોનાનું નાણું.	નોટા.
૧ બોહન.	બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનનાં નાણાં ચાલે છે.							
૨ હકિમ.	પિયાસ્તર ૦-૨-૬	૧ મિલી.	૨ "	૫ "	૧૦ "	૨૦ "	૫૦ પિયાસ્તર ૧૦૦ આને એક પૌંડ રહે છે.	૫૦ પિયાસ્તર અને તેના દરવાં વધારે કિંમતની નોટ ચાલે છે.
૩ હટાલી.	લીરા ૦-૮-૬	૧ સેન્ડી	૨ "	૫ "	૧૦ "	૨૦ "	૫ લીરા અને તેના દરવાં વધારે કિંમતની નોટ ચાલે છે.	
૪ સિતલલું.	રૂંક ૦-૮-૬	૧ સેન્ડી	૨ "	૫ "	૧૦ "	૨૦ "	૫૦-૬૬-અને તેના-દરવાં વધારે કિંમતની નોટ ચાલે છે.	

દેશનું નામ	નાણ્યનું નામ	મુદત નાણ્યની રૂપયામાં કિમત. રૂ. આ. પે.	લોગા નાણ્ય.	ઑઝ નાણ્ય.	નીચણ્ય નાણ્ય.	રૂપાનું નાણ્ય.	સોનાનું નાણ્ય.	નોંધ.
						૪ મિલીગ્રામ (ડાલરદારિના) ૫ મિલિગ્રામ (કાંડન)		
બંગલોચમ	ફૂંકે -૧૦૦ સેન્ડીમ.	૦-૬-૬			૫ સેટીમ્સ ૧૦ " ૨૫ "	૫૦ સેન્ડીમ્સ ૧ ફૂંકે ૨ " ૫ "	૨૦ ફૂંકે	૨૦ ફૂંકે અને ૧૫૫૨ કિમતની નોંધ આસે છે.
૧૦ હાલક.	ગુરૂન (ગિલર) =૧૦૦ સેન્ડીમ.	૧-૪-૦	૧ સેન્ડ ૨ ફૂંકે		૫ સેન્ડ	૧૦ સેન્ડ ૨૫ " ૫૦ " ૧ ગુરૂન ૨ ફૂંકે	૧૦ ગુરૂન	૧૦ ગુરૂન અને ૧૫૫૨ કિમતની નોંધ આસે છે.

(૨૬)

પાંચોશોષ્ટ ૪ થું.

જુદી જુદી જાતના ઘટલાક રાખેલા અને નાકયા.

અર્થ.	ઉપેક્ષ.	પ્રત્યક્ષીકરણ.	અર્થ.	ફ્રેન્ચ.
1	Half litre of hot milk અર્ધ લીટર ગરમ દુધ	Latte mezzo litro caldo ભાતે મેડો મિડો ગરમ	Ein halbes litör von warmen milch આગળ ગરમ મિલ્ક રોન ગરમ મિલ્ક	Une demie litro - de lait chaud પૂન દમી લિત્ર દ મે રો
2	Half litre of cold milk અર્ધ લીટર ઠંડુ દુધ	Latte Mezzo litro freddo ભાતે, મેડો મિડો ઠંડુ	Ein halbes litron von kalt milch આગળ ઠંડુ મિલ્ક રોન ઠંડુ મિલ્ક	Une demie-litre de lait froid પૂન દમી લિત્ર દ મે ફ્રુડ
3	Butter માખણ	Butro બુટ્રો	Butter બુટ્ર	Du beurre- પુ બર
4	Bread રોટી	Pano પાનો	Brod બ્રોડ	Du pai- પુ પે

અંક	ક્રમિક.	પ્રકાશીત.	જર્મની.	રૂઝ.
૫	Cream ફીમ મગાડ	Crema ક્રેમા	Creme ક્રેમ	De la crême દે લા ક્રેમ
૬	Boiled rice well cooked સારો ચરેયો ભાત	Riso scaldato ben cotto રિસો સમઘવેલેન કોતો	Etwas rice wohl gekocht એવાસ રાઈસ વોહલ ગેકોચ્ટ	Riz bien cuit રી બિયન કૂટી
૭	Potatoes fried in French fashion ફ્રેન્ચ પતેલે તળેના મટા	Patato fritto alla Francoise પાતાતો ફ્રિતે આલ્લા ફ્રાન્સેઝે	Gerostete kartoffeln ગેરોસ્ટેટ કાર્ટોફેલન	Frituro des pomme de terre ફ્રિત્યુર દે પામ દે તેર
૮	Fried cauliflower તળેયુ કૉલી ફ્લાવર	Cavol fiori fritto કાવોલ ફિઓરી ફ્રીતો	Blumenkohle gerost એટો	Chou fleur frit
૯	Peas cooked in butter માખઅર્માં પઘવેના વટણા	Pisicelli al burro પિસેચેલી આલ બ્યૂરો	Erbesen mit butter એર્બેસન મિટ બુટર	Pois sauté en beurre પુઆ સાંતે અં બર
૧૦	Fried onions તળેની કુંબળી	Cipolle fritte ચિપોલે ફ્રિતે	Gerostete onion ગેરોસ્ટેટ ઓનિયન	Oignons frits ઓગનૉ ફ્રી
૧૧	Cold water ચંડું પાણી	Acqua fredda અક્વા ફ્રેદા	Kalt wasser કાલ્ટ વાસર	De l'eau froide દે લે ફુવાદ
૧૨	More વધારે-મસ્તી	Piu પ્યુ	Etwas mehr એવાસ મેઅર	Encore ઓકોર

૧૭	Salt મીઠું	Salt સાલ	Sol સેલ
૧૪	Pepper મરી	Pepper પેપર	Poivre પુઆવ્ર
૧૫	Yes, sir હા	Si Signore સી સિગ્નોરે	Oui, monsieur ઑયી, મંસીયર

ટીપ્સ:—તેવસ્ત્રી અમારી નોડે આવેલા માઈને હટાવિયન, દેવ અને જર્મન ભાષા આફતી હતી. તેની પાછેથી અને બપ પુરતા ખાનાના પદાર્થોના જુદી જુદી જાગાર્માં નામ પુજી લીધાં હતાં ને ઉપર પ્રમાણે ઉચ્ચર સ્વીન અહીં આપા છે આ માઈઝ બકુ લખેલો નહોતો એટલે ઉચ્ચારમાં કંઈ ભુલ હોવાનો સંભાવ છે. જુદી જુદી ભાષાના ઉચ્ચાર એવા તો જુદા છે કે જાણીતા માણસ પસે અજાણસ કર્પા ચિચાવ તે આવડવા મુશ્કેલ છે. પ્રવાસમાં જાવાની અડચણ પડે તરીકે માઈઝ માઈઝ જુકમાં જુદી જુદી જાવાના શબ્દો આવેલા હોય છે. વળી આવી કેટલીક સતતંત્ર જોપડી પણ પ્રજે છે. આ સર્વેમાં “ માઈઝ ” કંપનીની જાણેલી ‘એક ચિલિંમ કોંમતની “ સેમ્પલ ” નામની જોપડી બકુ ઉપયોગી છે. એમાં બવહારમાં કાગે લાખતા તમામ શબ્દો ઉચ્ચાર સાથે આવેલા છે મુશ્કેલીમાં દરેક માણસ વાંચી શકે છે એટલે આ જોપડીમાંથી આવજુ ને જોઈએ તે શબ્દ કે વાક્ય બતાવવાથી ઉચ્ચારની ઉચ્ચારની ભાઈજુકમાં ન પડતાં, આ જોપડીનો મદદથી આવજુ કામ સંધાય છે.

BL-17

BHAVAN'S LIBRARY
BOMBAY-400 007

N.B.—This book is issued only for one week till _____
This book should be returned within a fortnight
from the date last marked below .

Date	Date	Date
------	------	------

11 JUL 1980

12 8 AUG 1981

13 JAN 1986

20 MAR 1988

27 FEB 2003

